

GORDAN MS 57
BMC MS 94

10957

BRYN MAWR
COLLEGE LIBRARY

*From the Library of
Phyllis Goodhart Gordan '35*

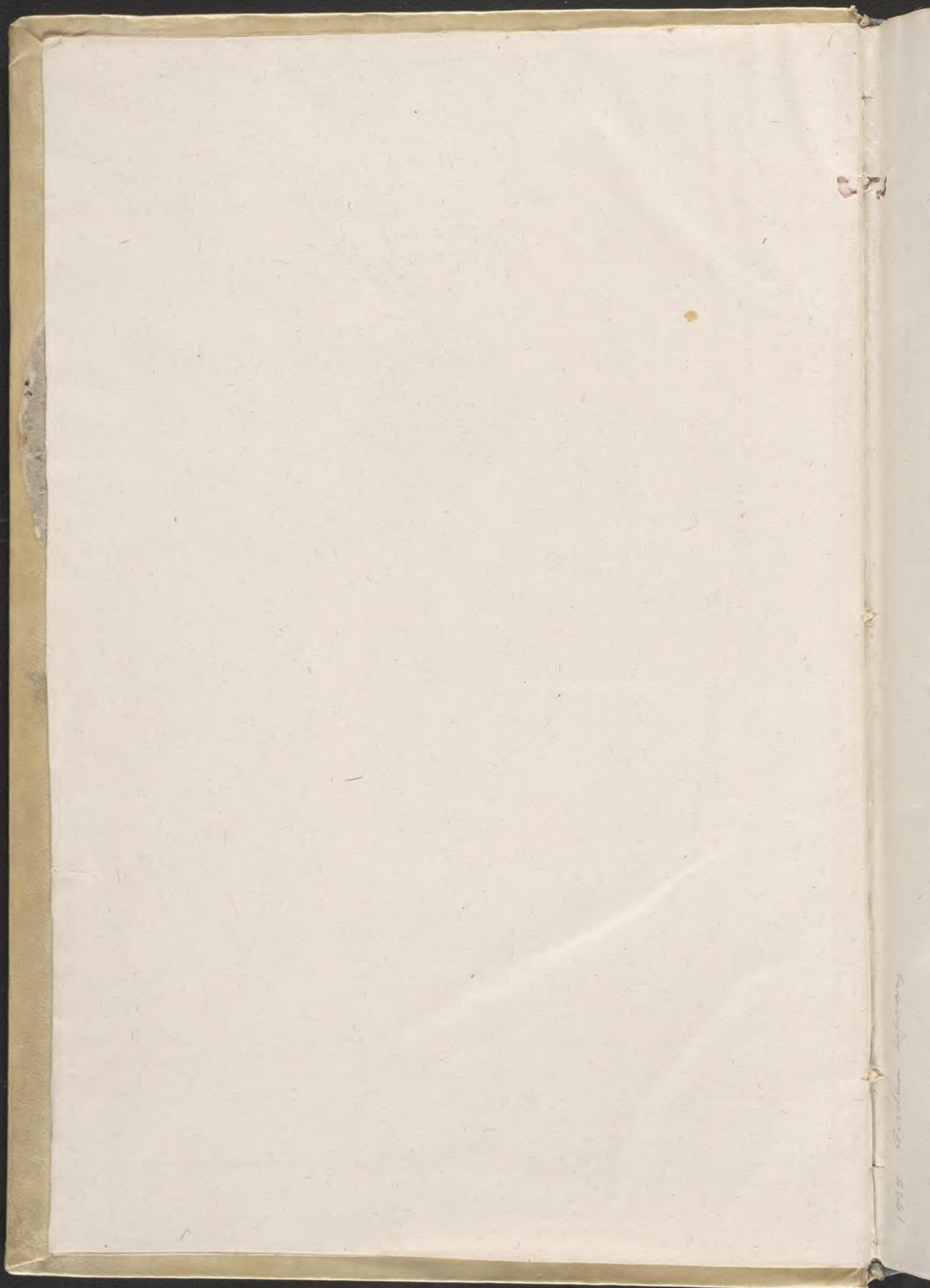

109

Sprazo Doppio
Sito Doppio
Punto punto

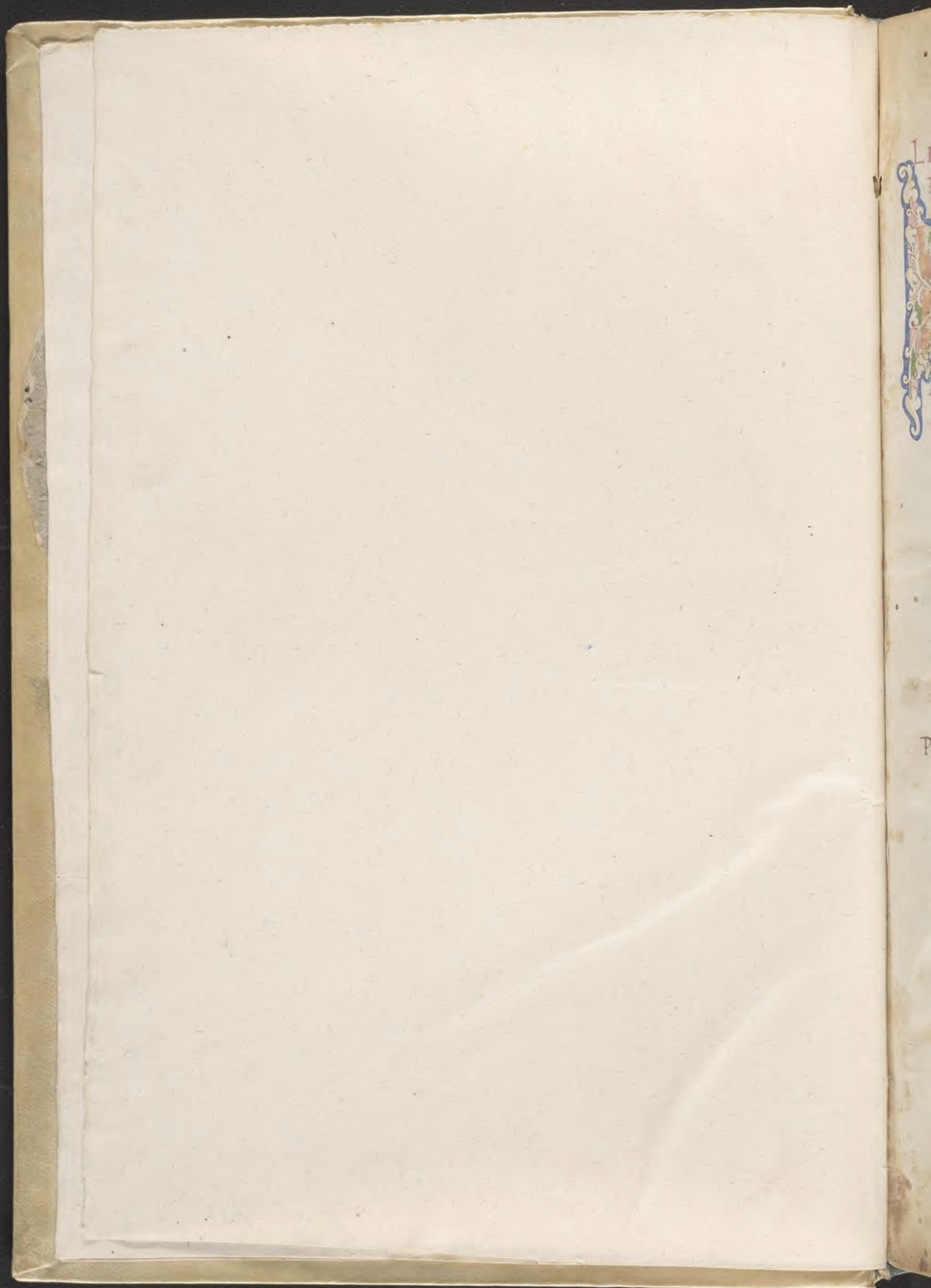

1995 Gordon Library

1995 Gordon Library

LIBER PRIMVS INCIPIT FELICITER

Leonardvs Colvicio salutem plurimam dicit. Romam uera ad viii kl aprilis. mox q; ut primum licuit pontificem adiens salutandi q; causa & mei ipsius exhibendi ab eo pbenigne quidem ac phumaniter receptum. Quāq; primo statim congressu ubi me aspexit nullo adhuc uerbo a me facto conuersus ad eos qui proxime adstabant iunior hic est inquit q̄ putaram. hec prima uox illius a me audita est. Post hec ego consueta ueneratione illum affatus cum essem ip̄e q; per pauca quedam respondisset resumpsit ea ip̄a que primo edixerat. Summa uerboꝝ eius ista sunt. Officio cuius me gratia euocasset magnum pondus magnamq; dignitatem inesse. nec literas modo uerz etiam annos flagitare. Nam adolescente ei muneri preesse uix satis habere dignitate. In te autē inquit cetera me omnia inuitant etas laboratur. Sed hec alias considerare licebit. Ita tunc ab illo dimissus fui. Plenum erat auditorium cum hec a pontifice dicebantur. diffususq; rumor est quasi ob etatem impediret dignitatem nancisci. que uox in spem multos erexit. et in primis Iacobum angelū familiarem tuum. qui uerbum ea de re prius fecerat nunq̄ is nunc acerrime petit. Incendant ut audio illum fautores qdam: p̄turpe sibi affirmantes si eius q̄ quadriennio iam toto in curia fuerit nulla ratione habitata. ego absens atq; solo nomine cognitus arcessor. prefer

tum cum ea sit etate, ut plusq̃ maturus huic muneri
uideri possit. Hac ille indignatione pectus, & in spem
elatus, cursitat nunc cum fautoribus suis. multosq;
ad pontificem hortatores submittit. & quod sup̃ om̃ia
molestissimum est comparationes odiose ab illis indu
cuntur. Itaq; uideo fortuna quadam mea fieri, ut cū
quo diudum emulo studiis litterarū florentie contēdi,
cum eodem nunc michi rome sit de honore dignitateq;
certandum. Sed meum quidem factum legitimum ē,
sine cuiusq̃ obtreptione. Illius autem conatum non
ambigo tibi improbum iniustumq; uideri, totumq; ex
liuore transuersaq; inuidia proficisci. Nam si locum
hunc concupiuit: cur non ante aduentum meum pe
tierat? Si non concupiuit: cur nunc tandem cupit?
Difficultatem uidelicet meam, sibi facilitatem esse uult.
pendentemq; me cui opem ferre oportuit: crudeli in
humanoq; impetu ad ruīnam impellere. Ego certe
quāq̃ me nouitas ip̃a loci, & inconsuetudo hominū,
multaq; similia alia in hac re p̃turbant: tamen non
deero ip̃s michi. conaborq; & annitar ut quāq̃ etate
me sup̃et: ceteris tamen rebus a me ip̃e sup̃etur. Va
le. Rome .iii. nonas aprilis.

L EONARDVS colucio. Scripsi antea tibi de contē
tionibus in quas huc profectus preter spem uolun
tatemq; incideram. Postea hec secuta sunt. Ponti
fex ob eam quam tunc scripsi causam ambiguus, dif
ferendo ac procrastinando neq; recedere plane me, neq;

reire uidebatur. Fautores aduersarij competitorsq;
in multa continuo illi suggerentes insusurrantesq;
anolest nos inuicem comparantes, incertiore in
d' pontificem reddiderant. Ita mensis fere totus tran-
suis est. Tandem uo contentiones & lites & aduersari-
o actantiae, comparationesq; ille molestissime eum fine
huere, ut non modo non grauius ferendum sed opta-
dn etiam fuerit & precandum, illas aduersus me inter-
disse. Nam cum ferueret maxime id certamen, ac
sua iam spe aduersarij tenerentur, littere ad pontifice
ex gallia uenerunt: a duce biturigensium. Res qua de-
cebatur grauissima erat & maxima. ipazq; litteraz lo-
q; & elaborata series. Ad has cum respondere pontifex ac-
curatius uellet, ex cardinalium sententia michi compe-
tituq; meo negotium mandauit. quasi in hoc ipso utriusq;
norum iudicium facturum. Hic ego letatus occasionem in
preltam cum illo ut optabam in compationem ueniendi:
rescpsi uti preceptum fuerat. biduoq; post constituto tem-
pore mee illiusq; littere pontifici patribusq; recitate sunt.
Quibus lectis quantum interesse uisum fuit nescio. Illud
tantum scio, fautores illius qui tam arroganter illum
michi referebant, aperte iam confiteri se falsa nimium
opinioe ductos errauisse. Pontifex certe ipse michi sta-
tum graulatus, reiecto illo me ad officium dignitatemq;
recepit: hec tibi rescribere festinaui, ut siquam forte
superioribus ex litteris molestiam suscepisti: eam nunc tan-
dem toti re cognita omnino deponas. Vale.

Innocentio pape linus colucius salutatus post humiliter
comendationem & pedum oscula beatorum. Nescio cuius
gratuler sanctissime in xpo pater & dñe uere successore pe-
tri uniceque uicarie ihu xpi tue ne sanctitati an filio
dilecto leonardo arretino quem in tuum a secretis in-
terasciui. Letor equidem & exulto quod tibi talis scitor
accessit quali tua sanctitas indigebat. Non quod bonis &
industrios non haberes sed quoniam quotquot tibi in-
contigerint uel dominis aliis in quorum manibus orbier-
raz est semper pluribus egeretis. Letor igitur & exultan-
tigisse talem tue beatitudini seruitorem: etate iuuenem cor-
pore ualidum: aspectu gratum: scientia clarum: eloen-
tia singularem: latinis excellentem litteris: periturno
mediocriter grecis. quodque super omnia pretiosum est ante
gra fide & singulari bonitate prestantem. De quibus quidem
omnibus licet pleraque uideas & omnia forte precepis: eo tam
tibi uerax & fidelissimus testis sum. Cum enim ipsum in diu
recepissem in filium: & ipse se totum conuersatione domestica
michi dederit: totum agnosco totumque discussi. nec se potest
in aliquo tanto tempore latuisse. Continua & studio nobis
consuetudo fuit. et cum de cunctis que componerem iudex
esset: & ego suarum rerum arbiter uersa uice nos mutuo cultu ferro
ferum acuitur exercebamus. nec facile dixerim & e hoc dulci
& honesto contubernio uter nostrum plus profecerit: uterque ta-
men eruditior euasit. ut fateri oporteat mutuo de nobis
fuisse uicissim discipulos & magistros. In quorum memoria
dum hec scriberem nimis commotus sum: cum ne sentiam
tali socio talique presidio destitutum. Maximaque dem certi

3
tudine de quacūq; re amboꝝ consentiret auctoritas teneba-
mur. Nunc autem nec habeo quid doceam nec etiam a
quo discam. Sed hec satis. Tuo quidem cōmodo & honore
suo mea decet incōmoda post habere. Jamq; ad leonardu
nostrum pro conclusione reuertatur oratio. Habes uirum
aptissimum rebus magnis. Virum fidelem & integre cōdi-
tionis & mentis. Scio quid loquor & id xpi uicario uirum
loquor. Quāobrem hortor & opto quod te clementie hu-
manitati carus sit. & eum cum expertus fueris pro meritis ho-
noref suis. qui uix cognitum honorasti. Quibus quicquid fi-
des & deuotio mea meretur accedat supplico me quidem in
ipso cum plusq; dimidium anime mee sit. reputabo ut eū
honoraueris honoratum. Et hec satis. Spero quidem in me-
is & alioꝝ suffragiis benignitate tua & uirtute sua gratia suis
meritis debitam in tue sanctitatis oculis repleturum. Pro honore
autem suo & quia sibi talis contigit dominus quidem pōt
īmo debet quicūq; seruire maioribus se disponit opare. statu
sūmum benignitate conspicuum. natura mitem munificen-
tia largifluum. mente intelligentiaq; prestantem. quicq; ne-
minem naso suspendit adunco ut flaccus ait. gratulor tota mē-
te. Spero quidem uirtute tua & probitate suā uidere sci-
entiam qđ rarissimum fit pro meritis honoram. Vale pr
sanctissime. Sunt qui putent me tibi illa prima eptā displi-
cuisse. quod & ego uererer. nisi qđ te nichil respondendo.
suasi michi te lesū a me in aliquo non pitare. Nec hu-
militatis enim nec benignitatis esset parceret uel leniter tuā
celsitudinem offendenti. Aorñ viii idus sextilis.

Leonardus colucio salutato. Etsi sciam que tu nup de me
ad pontificem maximum scripsisti, ea omnino uera nō
est, tamen fatebor enim ingenuę cupiditatem animi
meę gratissima michi illa quidem & acceptissima fuisse.
Tamen enim facio iudicium tuum, ut uel unius eplę testi
monio, uniuersos obrectatoꝝ impetus, quibus nescio q̃
mō fato, ubicūq; sū carere non possum, facile me fra
ctum esse cor idam. Nam tu sic omnia in meam lau
den complexas es, ut nullus iam malinolis ad me car
penum relinquatur locus: nisi plane iudicio tuo uolu
erim contradicere. Quāq̃ nescio mi iocundissime co
lucio tibi ne tuis amplissimis atq; ornatissimis uerbis
laudo: an tibi qui illa scripsisti plus laudis ex illa tua
eplā reuenerit. Nam laudes q̃dem meas ex testimonio
tuo homines crediderunt: tuas autem suis ut ita dicam
oculientuti sunt. Lecta est enim epistola tua pontifici,
cum multi honestissimi uiri utriusq; ordinis adessent,
& non ulli romane ecclie cardinales. Quā cum attentis
sime & sūmo cum silentio totam audissent, omnes tan
dem uno re ad te laudandum extollendum q; conuer
si sunt. Teloctissimum te eloquentissimum te uiroꝝ o
ptimum predicabant. Mouebat eos ut michi uidebat
grauitas atq; ornatus orationis tue. Sed sup omnia mo
uebat illa inens atq; incredibilis caritas quam te h̃re
erga me pface tuas in litteris apparebat. Quę quoniā
ex uero animi & simplici quadam bonitate proficisci ui
debatur, mirum in modum uniuersis placebat. Itaq;
aspiciebant me omnes quasi te ip̃m cernerent, & studia

4
ilia atq; exercitationes nostras, in quibus tu ceu ferro
ferrum acuisse nos dicebas, mente uolutabant. applau-
debant q; amicitie & familiaritati nr̃e. nec poterant
me non aliqd esse putare, quem tu tanto studio lau-
dare non dubitabas. Ex tuis uero litteris effectum ui-
deo, ut siqua existimatio erat in de moribus ingenioq;
meis apud homines constituta, ea non solum confirma-
ta sit, uez etiam accumulata. Quod si unicum benefi-
cium abste accepissem, agerem nunc tu gratias multis
uerbis. Sed sunt tot ac tam ampla que me contulisti,
ut si uerbis satisfacere uelim stultissimus sim. existiman-
dus. Itaq; non agam tibi gratias, sed semp habeo refe-
ram uo libenti animo si quando facultas dabitur. atte-
ras autem tuas quaz exemplum ad me misisti. recte
das esse non censeo. Nullo enim modo faciendum in-
uisum est, ut similtas iam sopita & obliuioni tradita re-
fricaretur. Nam si malo animo in me est, satis neo puni-
tur. quod de me quotidie audit & uidet multz que ipse
nollet. Illud etiam qd in principio scripsisti, um ante
omnes fuisse postulatum, omni profecto care ueritate.
Nunq enim hoc ego exploratissimum habeo, potulatus a-
ut petitus aut requisitus fuit. Nisi forte postulacionem
uocat, quozdam amicoz suoz exhortationes ut eum lo-
cum petere uellet. qui tam quantu errarent paulo post
declaratum est, cum ipse p se ac p amico petens, nichil
omnino preter repulsam obtinere potuirit. Vale

Leonardus colucio. Ad litteras tuas accuratius respon-

deo.
habeo.
refiro.

debo, cum plus otii nactus fuero. nunc ista uulgaria tra-
figam. Primum uideo quid moneas, & sequar consiliu-
tuum, nec quicquam pretermittam. Pro religiosis uero illis qui
se in galliam transferre curant, dabo opam ut quanto cito ad te
diplomata perferantur. De situ urbis rome si turbationes
permiserint cito ut sperare compotem reddam. Saluum re-
diisse bonifatium nostrum michi gratissimum est. De
salutato autem curro diligenter, ut ita fiat quemadmodum
fieri postulas. Nos sumus hic continenter in armis, atque eo
fit ut minus per adhibere litteris queam. Tanta est enim
romani populi inconstantia ac puerilitas, nullus ut queti-
relino. Hic locus. Hic ante lucem egressi urbe romani
cum quibusdam auxiliariis regis pontem miluium occu-
pare tentarunt. Turrim super eo ponte nostri custodiunt,
nequis inuito pontifice transire possit. Vehementer ibi a-
liquot dies pugnatum est. Tandem nostris laborantibus sub
silio nisi equites romanos in fugam uertere, paucis inter-
fectis frequentibus uulneratis. Illi in urbem reuersi soli-
ta temeritate in capitolio consistunt, multitudinem conuo-
cant. festus erat dies, plebs otiosa & uino calens concur-
sat. Sumuntur raptim arma. uexilla promuntur ad op-
pugnandos pontificis edes ire pergunt. Nostris contra in-
stare parare tela: cohortari insistere: expectare forti ani-
mo populi impetum. Ante molem hadriani que male-
pacata nobis est, uallum iacere. Nox denique certamen
diremit. Ea nocte uigilie per totam urbem facte. nescio quod
quem finem res sit habitura. Tu gaude & siquid de pisis ha-
bes me certiores face. 11. non augusti ex urbe ccccx. sup mil

[le:]

Leonardus colucio. s. p. d. Supioribus diebus ad te scripsi qs
esset status rez nrāz. Deinde hec secuta sunt. Ad viii idus
augusti romani qdam ciues ad pontificem uenere gratia
ut aiebant discordiaz componendaz. Hi post multa in audi
torio agitata cum re infecta domum redirent paulo su
pra molem hadriani inuaduntur. Capti ex his undecim
nam ceteri in ipso impetu dilapsi euaserant ad ludouicum
pontificis nepotem cuius iussu capti fuerant adducuntur.
Ibi cum multa eis exprobrarentur de pfidia in pontificem
de oppugnatione pontis miluii recentissime tentata de oc
cultis insidiis de corruptela regis illiq; respondentes ple
raq; a se recte facta defenderent exarsit ira inuenis ac
retundere ora gladio cepit. Deniq; omnes undecim tru
cidati sunt ac post cedem ex fenestris edium p̄cipites
dati. Inter hos duo fuerant ex septem uiris quos ad guber
nandam rem p. populus romamis creauerat. Ceteri autē
nouem ex primariis ciuibus. et qd dolendum est nō nul
li ex his qui has molestias inferri nobis p̄molestie ferebat.
huiusce autem rei cum celeriter fama p̄ urbem uulgata eēt
utur confestim ad arma complentur omnes aditus clamo
ribus & uociferationibus omnia resonabant. Ego paulo
ante fiducia eoz ciuium qui ad pontificem uenerant flu
men transgressus in urbem ieram. Itaq; mox audito tumultu
recipere me ad nostros propero. Cetera igitur urbis
dimensus cum ad pontem hadriani puenissem armatoz
ingentem cateruam qui aditum occuparant offendo. Sta
bat ferri acies mucrone corrusco stricta parata neci qd
ego simul ac prospexi auerso celeriter equo in proximū

angiportum desilio, ac mutata ueste, pedes me turbe
admiscens stationes armatorum incognitus pertransio. Vix
me digresso minister quem cum equis reliqueram ab
armatis oppressus est & equi uestesque abducti. Michi
uero postquam ad nostrum primum spectaculum fuit cesorum
aceruus. Jacebant enim media in uia sanguine fedati,
& magnis uulneribus confossi. Steti horrens lustravi
que omnes oculis, quosdam etiam ex his michi notos re-
cognoui. Inde ad edes pontificis ire pergo. Ille miro do-
lore angebatur. Ille miro dolore angebatur. Res enim
tota eo in suo transacta fuerat. Vir pacificus & mitis a cu-
ius lenitate nichil est quod magis abhorreat quam cedes & hu-
mani sanguinis effusio, mestus sese ac fortunam deplo-
rabat suam: oculos interdum ad celum tollens, quasi de-
um inuocaret testem sue erga populum romanum inno-
centie. Pontifex igitur circa hec intentus, nec quid ageret
nec ubi consisteret, pre nimio dolore sciebat. Circumstan-
tium autem uarie erant sententiae. Alii confestim abe-
undum censebant, nec impetum populi romani tam in-
signiter lesi irritati que expectandum. Esse insuper haud
procul ab urbe regias copias, quas pro romanis sta-
re non ambiguum erat. Alii nullo modo abeundum
sed obsidionem tolerandam, auxilia que ex amicis
oppidis arcessenda censebant. Erant etiam qui po-
stera uel altera die abeundum putarent: ut simul
colligendarum rerum spatium esset, simul ut non fuga
sed migratio illa uideretur. Duo erant aditus quibus
ex urbe roma ad nos peruadi posset. Unus per pontem

cui moles hadriani supposita est. Alter p trans ty-
berim & ianiculi collem. Ad molem hadriani quo-
nam de fide eius qui arcem tenebat dubitabatur.
Stationes nr̄y militum opposite fuerant. ualloq; &
aggere in modum castror̄y munite. Ad ianiculum
menia erant non nullis in locis uetustate collapsa. hec
quoq; loca armatis complebantur. Resisti sine du-
bio poterat contra omnem populi uim. Vez q̄a ciba-
ria paucor̄y admodum diez aderant. & regie tur-
me nobis infeste aduentare nuntiabantur. uicit eor̄y
sententia, qui suadebant euestigio abeundum. Igit̄
sarcinas colligere & impedimenta componere nostri co-
tendunt. Quod ubi pro angustia temporis factum ē,
primum turma eq̄um una, deinde impedimenta pedi-
tesq; proficiscuntur. post hos pontifex cum omni curi-
alium turba. Extremum fuit equitum agmen, qui
aliquo interuallo secuti uim siqua imineret a tergo
repellerent. Superant quatuor diei hore cum urbe
egressi sumus. Profecti non sine magno timore circiter
secundam noctis horam ad uicum cesianum. xii. milib;
passuum ab urbe puenimus. Ibi p̄ eam noctem cōmora-
ti, postridie prima luce castra mouimus, & circiter sextā
diei horam sutrium puenimus. Sutrini omni multitu-
dine extra portas diffusa. pontificem alacri uultu re-
cepunt. In hac urbe quod reliquum erat diei ac secu-
tam noctem cōmorati, postera die uiterbium conten-
dimus. Res q̄dem ita gesta est. Nos ut spero aliq̄t
dies uiterbi manebimus. Hec tibi scripsi leuiter febr-

citans. Marcus familiaris tuus saluus est. Vna enim nobiscum ex urbe aufugit. quantum ad eum spectat dabimus opam, ut quæadmodum fieri mandasti ita fiat. vale et uerbis.

Leonardus colucio sat. pt. dicit. Quæsi ex me, an hectoris nomen aliud significet q̃ pami filium. & quid misenus eolus q; designent. quibus uel litteris scribi debeant. de quibus ego uix q̃q̃ certi respondere possum, cum libros hic habeam nullos. Sed quatum memoria tenere uideor, hector idem significat quod defensor seu tutator. Sic est enim apud platonem in eo libro qui inscribitur de nomine. Docet ibi plato, hec heroum nomina non esse uera, sed pleraq; eorū a poetis conficta. Vt hectorem q̃dem appellatum dicit, q̃a urbem tenuerit patriam q; tutatus sit. Astyanacta uō: quia cum hectoris filius esset, ad eum spectabat impiū urbis. Asty enim grece urbs est. anax impator. Inde astyanax dictus a uiris. Nam mulieres ut inq̃t plato scamandrium appellabant. Remote enim a ciuilibus officiis, non dignitatis nomine uocitabant filium hectoris sed proprio. Agamēonem dictum, quia tolerantia habuit in bello. Aga quidem nimium est, memnon autē tolerans. Adrastum q̃a rem non conficit thebanam. A. enim priuatio est tam apud grecos q̃ apud nos: drao aut facio. unde adraști nomen est tractum. Id etiam magis in hippolyti nomine apparet. Cum enim hippos equus sit, lyo autem discerpo: & ab his nomen ip̃m hippolyti manifestissime conficiatur: quis non intelligat id quidem nomen ab euentu fabule inditum fuisse. Multa preterea

hector qd significat.

Astyanacta.

Agamēon.

Adrastus.

Hippolytus.

7
docet plato in eo ipso libro p que non solum res finxisse po-
etas ostendit sed etiam nomina plerumq; affinxisse. De
eolo autem & miseno nichil habeo qd referre possim ex ali-
cuius auctoritate. Misenum tamen significare potest odiosum.
eolus autem uietum & putridum. hec tibi dicere possum. in
quibus si tibi satisfacio bene est. sino satisfacio incommodita-
tem librorum accusa. vale.

et miseno x.
eolo.

Leonardus salutem d. colucio. Non satis conspicuum tibi factum
ais. quod supioribus ad te litteris de hectore perscripsi. pe-
tisq; & unde id nomen ductum sit & quomodo aptius
explicari, & simul admirari uideris si id primum non
sit sed postea ab euentu quodam illi uiro tributum. ut a-
pud nos torquatus & cincinnatus & africanus. Ego autem ex-
liter porro ieiuneq; rescripsisse non inficias eo, sed acci-
dit hoc pudore quodam. quod ad te hominem ea etate au-
thoritateq; hisce de rebus scribens quas tibi notiores esse pu-
to qm michi uentus sum ne obtunderem auris ineptusq; fie-
rem, si prolixius in his ostendendis fuero comoratus. Itaq;
uelut admonuisse & tanq; digito monstrasse contentus non
ultra explicui. Sed quoniam illud tibi placere intelligo, pa-
reto equidem uoluntati tue. et quod tunc properatio abstu-
lit nunc mora refarciet. Primum igitur de hectore non
dubito quin id sit non proprium nomen, sed a poeta fictum.
ut etiam neq; de astyanacte neq; de hippolyto dubitari pot.
Nam & astyanactis aliud nomen ab ipso poeta didicimus sca-
mandrium. et hippolyta quem fabula tradit turbatis distra-
ctum equis nomen hoc ipsum ita designat ut plusq; manife-

stum sit, ab euentu fabule fuisse impositum. Nec ulla sa-
ne admiratio uel tibi uel aliis esse debet, si a poetis fin-
gantur nomina, cum res ipsas fingere illis p̄mittamus.
quas constat minus esse in potestate nr̄a secundum na-
turam, q̄ nominum ip̄orū impositiones. Presertim cum
iusta quedam sit ratio nuncupandi. Vt est in his ip̄is
que supra memorauimus. hectoris enim filium, q̄
spe successionis, quasi designatus quidam rex opinio-
ne hominum habebatur, astyanax a poeta dictus ē,
adeoq; fictum nomen p̄ualuit uero, ut scamandrius
qui fuerit nemo sciat. astyanacta uō omnes agnoscat.
hippolyti quoq; non dubito sumodo quisq; is fuit; q̄ thesei
filius ab equis distractus fertur, aliud nomen fuisse,
quod postea ab hoc ficto et aduentitio obscuratum depe-
rūt, ut iam nisi hippolytum nemo intelligat. Eadem rō
de hēctore est: quod et ip̄m a poeta factum apparet. du-
ctum autem ab eo qđ urbem tenuerit. quod q̄a non sa-
tis clarum tibi uideri scribis, conandum est lucidius a-
perire. Tale enim aliqd̄ intelligi uolo, quale est apud
uirgilium illud. In summa custos tarpeia mallius ar-
ce stabat pro templo & capitolia celsa tenebat. Tenere enī
hoc in loco tueri est & defendere. Ab hac itaq; significa-
tione tractus est hēctor. Nam græce teneo est. In
hēctor uerbale nomen ex eo illi tributum quod is solus
patriam tenuerit contra grecoꝝ impetum. Patescere iā
arbitror quid ip̄se intelligam, nil tamen uetat enodati-
us explicari. A poeta enim ip̄o si quis in hunc modum
querat. Dic mihi homere tu apparatus grecoꝝ tantos

facis ut mare quidem classibus, terra autem incredibili
armatoꝝ multitudine compleatur. Conueniunt reges
cuncti & proceres ad troiam oppugnandam. obsident il-
lam atq; circumstant. Quis ergo aduersus tanta uim te-
nere urbem poterat. In hunc modum si quis roget,
respondebit poeta. filius erat quidam priami regis,
maximus nati. Is dux & impator incredibili uirtute,
contra tantam grecoꝝ manum troiam tenebat. atq; ob
eam rem cum hec in poemate describerem, hunc ipm ad-
mirabilem prestantem q; uirum, a tenendo hectorem nu-
cupau, nomenq; ab re fingendo ptraxi. Quotiens ergo
de hectore scribo, totiens de eo qui urbem tenebat sentio,
nec multum admodum interest, hector dicatur, an is qui
urbem tenebat. hec igitur si poeta dicat, liquidissimum
erit qd regis. At enim inges non solus hector tenebat
troiam contra tantos hostium conatus, quo pacto enim id
posset. Sed & alii cum eo p plurimi: troes & lycii & dar-
dam cominus pugnaces. Immo solus si homero credis. Quo-
dam enim loco sui carminis cum hectoris mentionem fe-
cisset, quasi rationem huius afferret, ita subiunxit. Solus
enim hic seruabat urbem, & menia longi ambitus. Et alio
loco inqt. solo stabat hectore troia. Nec tamen in hoc
ipso mentitum putes homerum: qa solum dixerit. Nam im-
perator in exercitu ut aristoteli placet, mentis atq; animi
instar habet. milites uo quasi membra quedam ipsius et
instrumenta sunt. Ut igitur neq; pes neq; manus, neq; do-
labra facē opus dicuntur, sed artifex cuius iussu illa mo-
uentur, ita in bello, non militum neq; exercitus, sed du-

cis impatorisq; opa sunt. Impator uō erat hēctor. Non er-
go suplatione neq; iactantia homerus de hēctore locutus
est. qđ solum hunc dixerit troiam seruasse. sed philoso-
phia plenus diuina quadam intelligentie ui: ex archano
ueritatis ista deprompsit. Laude in re militari ac res bello
gestas impatori & duci hoc est rationi & prouidentie totas
adscribens. Vale

Leonardus sal. d. nicolao. Et si ego mi nicolae prius quoq;
uelementer amabam platonem tuum. (sic enim placet m̄
appellare illum: pro quo tu aduersus indoctoꝝ turbam
omni tempore pugnaui) tamen ex quo hunc dialogum
eius latinum facere incepi: tantus michi beniuolentie cu-
mulus accessit: ut nunc amare ipm̄ uidear, prius autē so-
lūmodo dilexisse. Caue enim existimes qđ omnino repiri
posse: quod aut sapientius scriptum sit: aut facundius.
Quod qđem ego nunc magis q̄ antea intelligo: cum ob con-
uertendi diligentiam singula eius uiri dicta undiq; conte-
ram atq; olfaciam necesse est. Maximas igitur colucio pri
ac preceptorū meo gratias ago qui iniungendo hęc munere
tantum michi beneficium attulit. Prius enim platonē dū
taxat uideram, nunc uō etiam ut m̄ uideor cognoui. Cui
ego libros si aliquando absoluero. & latinos quēadmodum
cupimus effecero ne tu mi nicolae qđ adhuc legisti pre
illius uiri maiestate cōtemnes. Est enim in illo plurima
urbanitas sūmaq; disputandi ratio ac subtilitas. Vberri-
me diuineq; sententie mirifica disputantium iocundita-
te & incredibili dicendi copia referuntur. In oratione
uō sūma facilitas: & multa atq; admiranda ut greci uo-

amo.
dilige.

strenuam.

9
cant. Nichil est enim insudationis nichil uiolen-
ti. Omnia sic dicta sunt. quasi ab homine qui uerba atq;
eorum leges habeat in potestate ipsa optima ac ditissima na-
tura: omnes animi conceptus summa cum facilitate ue-
nustate q; exprimente. Eiusmodi quidem apud gre-
cos est plato quem ego nisi apud latinos quoq; tale
ostendero apte sciant illum meo uitio deteriore factum.
nec se platonem legere putent, sed meas ineptias. Vix
ego laboraturum quidem me: ne id contingat polliceor
prestaturum uero non polliceor. Non enim audere talia
de me ipso polliceri. Illud certe tibi nisi fallor prestatum
ut platonem tuum sine molestia legas. Addo etiam ut
cum summa uoluptate legas. quod ut puto neq; a calcidio
neq; ab hoc altero: qui bene atq; grauiter nomen suum
suppressit. adhuc tibi prestitum est. Sed illi forsitan alia
uia ingressi sunt: ego autem alia. Illi enim a platone di-
scedentes syllabas atq; tropos secuti sunt. Ego autem pla-
toni adhaereo: quem ego ipse michi effinxi & quidem lati-
ne scientem ut iudicare possit. testem q; cum adhibeo tra-
ductioni suae atq; ita traduco: ut illi maxime placeat in-
telligo. Primo igitur sententias omnes ita conseruo: ut
ne uel nimium quidem ab illis discedam. Deinde si uer-
bum uerbo sine ulla inconuenientia aut absurditate reddi
potest. libentissime omnium id ago. Si autem non potest:
non equidem usq; adeo timidus sum ut putem me in
crimen lese maiestatis incidere: si seruata sententia pau-
lis per a uerbis recedo ut declinem absurditatem. Hoc e-
nim ipse plato presens me facere iubet. qui cum elegantissi-

mi oris apud grecos sit. non uult certe apud latinos ineptus uideri. His ego fretus nisi qđ tibi pollicitus sum effecero. non recuso eędem quo minus in pristinum dedar. Sed hec satis. Orationem in qua laudes florentinoꝝ cōgessi, laudatio florentine urbis inscribi placet. Eam q; ut colucius uideat curabis. Vale nonis septēbr ex uilla lēzani-
chi.

letat & amico liberato
a carceribus

Leonardus sat. d. panagatho. Nescio quibus uerbis aut qua oratione uti queam, ad hanc imensam animi mei letitiam uoluptatemq; exprimendam. Tanta est enim magnitudo gaudiū, ut omnia uerba leuiora frigidiora q; uideantur. Redditus est michi frater, amicus, comes, familiaris, socius studioꝝ pariter ac uoluntatum. Atq; inde redditus est: unde redditionem eius iam planissime desperaram. A durissimo carcere a truculentissima bestia, a manibus imanis tyranni qui nocentum & innocentum pedibus pariter inhiabat, michi redditus ē. Ab hoc tam crudeli tamq; seuo portento, meus dulcissimus ac suauissimus panagathos sospes incolumisq; euasit. Abiit meror, cessauit afflictio, recessit animi assidua egritudo. Neq; enim michi poterat esse qđq; dulce, dum is amicus quē ego plusq; dimidium animi mei semp putaui, in squalore & carcere iniustissime tenebatur. ha qđ ego dolores quas erumnas perpeſsus sum. Quotiens deos atq; astra crudelia appellauī. Quotiens iustitiam dei culpauī que talia sufferret. Sed ut inq; ille lento qđ gradu. Jam enim non solum ex liberationem tuam letitiam capio: ueꝝ etiam ex ruina huius nouissimi phala-

ris. que michi in imensum accumulata gaudia. Sed hec
satis. Nunc uero mi dulcissime atq; suauissime panagathæ.
sic enim te magis appellare iuuat, nam tantidem signi-
ficat et minus habet asperitatis ut utq; antea te ama-
ui, ita etiam nunc amo. et ut de tua inimicissima capti-
uitate sumum dolorem accepi, ita de tua iustissima li-
beratione sumam capio uoluptatem. Et quoniam in
hoc loco positus sum, perscrutare qcqd curia habet romana,
liquid est qd usui tibi existimes michi notum face. Ego
qcqd mea opa studio diligentia efficere possum, in
tua potestate esse totum profiteor. Vale.

L Eonardus sat. d. Nicolao. Pergrata michi fuit diligētia
tua, quod libros ad me festiue indutos misisti. siue illos
ceberus siue radamantus ornarit bellissime habent. Id
tamen admiratus sum qd sine tuis literis uenere. Pon-
tifice cum uniuersa curia paulo post recessurus est ad ur-
ben. Ego iam pridem te uocasset, cognito desiderio tuo
uidendi romam. Iter enim hoc meum confectis nobis
comitibus atq; sociis, quod certe uoluptati ut opinor tibi fu-
isset. Vex ita producta res est usq; in hanc diem, ut in
ambiguo fuerit uerbis ne dūtaxat an re uera iter esset
futurum. Profecto contra atq; fieri solet in hac delibe-
ratione nra euenit. Non enim maior pars meliorem ui-
cit. sed melior eadem q; maior a minore atq; peiore su-
pata est. Ingemiscēte enim curia uerbio abimus pau-
corū cupiditate ambitione q; compulsi, & romam uadimus
ad homines preter qd magnifice quondam a nobis offen-

sos ingenio quoque ac natura ad res novas proclives. Nec o-
 mnino pacata est urbs. Nam intra menia ipsa, molem ha-
 drianæ hostis habet, obsessus quidem, attamen habet. qua-
 de re non bene apud prudentibus uiris uideo augurari. Nos
 utcumque tandem res sint bono animo erimus. De colucio
 autem nostro quo me uertam nescio. Scripsit enim nuper
 ad pontificem commendationem de me amplam sane ac liru-
 leptam. Ego statim perhumaniter ac ueretur de illi per meas
 litteras de hoc ipso multis uerbis gratias egi, nec pretermisi si-
 piora eius beneficia, nichil denique abfuit quo minus illi
 in beniuolentia insigni etiam cum gratitudine responde-
 rem. Atque ipse quasi ueretur ne homines ex illa commendatione sua
 plurime facerent quam sat esset, secundis continuo litteris
 mirabilem palinodiam cecinit. Nam cum ad eum quasi ad-
 parentem questuisset, quod febricans nec uina nec medi-
 cos, nec aliud quicquam grotantibus aptum in hac urbe reperisset
 abrepta hinc occasione, quasi ipse Zeno aut Diogenes esset,
 me ut insanum lacere cepit: quod uidelicet afficerer erga
 corporis uoluptates, utinam he uoluptates inimicis prouenerent
 meis: ut quotidiana febris estuantes uina & medicos requirant.
 Quam humanius erat mecum pro nostra amicitia ipsum quoque quod his
 caruerim doluisse. Sed omittamus. Ego enim ad eum re-
 scribens cum plane stomacharer, id hoc ipsum respondere no-
 lui, ueritus ne si respondere cepissem, impetus me ultra quod
 lem corripere. Itaque eam transgressus partem alia quedam
 lenia que inepte quidem eius epistola continebat, non absque
 aculeis quibusdam insectatus sum. & hoc ipsum fecisse me pe-
 nitet. Nam tolerare honestius fuit, quacumque mente id agat

presertim cum parentis eum loco habuerim hactenus & habi-
turus perpetuo sum. Vale. v. idus martii Mccccvi. Viterbio.

Leonardus Nicolao salutē. Inuitus equidem qđ tibi iam ante
scripsi romam redieram. magis tamen inuitus abscedo. Ju-
uabat enim quęcunq; esset rez contlitio una cum ceteris e-
andem fortunam subire. At imminētibz copiis hostium
& crescente in dies metu, pontifex me auxilioz conuocan-
doz causa in picenum & gallicum agrum dimittit. Qua
in re cum cetera sint molesta. illud tamen me iuuat. qđ
te uidere ante reditum spero. Vale. Rome. vii idus aplis.

Leonardus nicolao. Heri cum arimino proficiscens cesenā
uersus contenderem. nuntiatus est michi obitus colucii no-
stri. optimi ac sapientissimi uiri. quo ego audito. ita men-
te concidi. ut post longum spatium uix me recipere ualu-
erim. O me infelicem qui tali parente orbatus sum. Atqui
ego cum pontifex me in hanc legationem dimitteret. qđ
iter erat molestum. tamen ea de causa id munus susce-
pi qđ sperabam. idq; cum eo pepigeram me confecto nego-
tio florentiam uenturum. & aliquot dies uoluptatis causa
apud uos moraturum. Nunc ut uideo non ad uolupta-
tem sed ad luctum uenturus sum. Nam quomodo siccis
oculis plateam illam. quomodo publicas edes & templa
florentine urbis potero intueri. in quibus cum illo presta-
tissimo uiro sum diutissime conuersatus. quomodo te ac
ceteros familiares conspicere. quos nō imerito lugere cō-
iecto. Sed finem scribendi faciam. Impedior enim lacri-

et morte colucii.

mus. Volo autem ut me bonifatio ac ceteris filiis itēq;
iohanni nepoti totum offeras. Cum enim pater illoꝝ m̄
pro parente fuerit, decens est ut filios ip̄os pro fratre co-
lam. Vale idus maii ex mutiliana M cccc vi.

Leonardus nicole medici. Statueram nichil ad te scribere
ante q̄ romam rediissem. Sed cum laurentius cremo-
nensis, uir pfamiliaris & studiosus tui, hodie m̄ occurreret
nunq̄ ad te uellem rogaret, nolui ip̄m omnino uacuum
dimittere litteraz meaz. Scito igitur me iam multos
dies uiterbiū cōmoratum. Nam iter sic infestum latro-
cinis & hostilibus incursionibus fuit, ut tuto transire pos-
se desperarim. Nunc uō qm̄ indute quedam cum ho-
stibus facte dicuntur, licebit iter arripere quod faciam
hodie uti spero. Ex urbe roma prolixius ad te scribā Vale
ij. kl̄ iulias.

Leonardus salutem dicit Antonio grāmatico. Rem sup-
uacuum postulare uideris, & actum quod est contra pro-
uerbium agere. Nam cum in tanto conuentu hominum,
tantaq; celebritate ex mandato pontificis sententia dicta
sit, nichil omnino relictum puto de quo quisq; sup ea re
iure possit ambigere. Quāq; & ante q̄ iudicaretur, eiusmodi
erat hec ur̄a disceptatio, ut nulli qui modo aliqd legis-
set, non ridenda illa questio uideretur. Et enim quis
nisi omnino rudis & ab omni doctrina penitus alienus,
dubitandum putaret quid de natura aut significatione
alicuius uerbi tenendum sit, qđ uideat apud excellentis-
simos latine lingue auctores quēadmodum significet fre-

quentissime declaratum. Omnes qui in arte grāmatica
unq̄ scripserunt, quotiens de significatione uerbi uel
constructione dubitatum est, ad uiroz̄ doctissimoz̄ scripta
confugiunt: atq; ex illoz̄ usu quo pacto nobis utendu
sit, firmissime tradunt. Quid enim priscianus cesarien
sis in libris suis aliud docet q̄ quēadmodum eruditi ho
mines latinis uerbis sint usi. hoc eiuscemodi est. Quāob
rem.° Sic enim cicero in prothagora, sic plantus in asi
naria, sic lucanus in sexto. Nonne cum ex istoz̄ aut
ceteroz̄ auctoritatibus confirmauit, & sibi & aliis satisse
cisse arbitratur.° Idem apud grecos facit aristarchus. Idem
ceteri omnes qui hanc artem tractauere. Et recte. Cum
enim arbitrium ius & norma loquendi penes usum consi
stat, quis efficacius q̄ doctissimi & elegantissimi homines
& indicendo maxime comprobati, possunt de hoc usu testi
monium phibere.° Indoctoz̄ enim corruptela, nō usus
loquendi appellandus est, sed abusus. Cum igitur lega
mus fastidientis stomachi est: & rursus oluscula, que
nunc: squalidus in magna fastidit compele fossor, et in
uenies alium si te hic fastidit alexis, & celestes delicias fa
stidire et si sciret regibus uti fastidiret olus qui me no
tat: & milia huiuscemodi apud probatissimos auctores scri
pta: qd iam relinquitur qd de natura aut significatione hui
uerbi fastidio, nisi cum sūmo audientium fastidio disceptari
possit.° Si apud unum dūtaxat ex his quos supra me
morauī: hoc uerbum sic constructum repiretur: tamen pp̄
auctoritatem scribentis approbandum censerem. Cum u
apud omnes eodem modo repiatur, quis nisi stultus &

Priscianus

Cicero. plant.

Aristarchus

fastidio.

rogans iam improbabat. Quod si nullam rationem inue-
niremus cur ita diceretur tamen ipse usus excellentium
uiroz pro ratione esset habendus. Nunc uero cum propter
quod omnes hoc modo uidemus locutos etiam ratio euidens
sit cur ita dicatur nullus omnino repugnandi relictus est
locus. Nam cum fastus elationem animi per despectum si-
gnificet clarum est illum fastidire quod per huiusmodi
fastum aspnatur & despicit. Non igitur carnes fastidire te
possunt cum inanimae sint nec in illis cadat huiusmodi
elatio. Aliud est enim fastidire aliud fastidium parere.
Parit enim fastidium res quae me per saturitatem uel alium que-
uis modum ad aspnandum inducit. ipse uero animus qui asp-
natur & quasi ab ea re se contrahit & quodammodo abhorret
fastidire dicitur. Sic condonem alexis per fastum id est per
elationem animi fastidiebat. Sic C. marius. L. syllam fasti-
diuit questorem. Sic qui sciret regibus uti fastidiret olus.
Quod non nulli parum intelligentes nec subtiliter discer-
nentes ista duo confundunt praesertim cum a uulgari
consuetudine loquendi mentem nequeant auocare. Sed
certe ut ei qui recte edificare uelit lapides ad filum redi-
gendi sunt non filum ad lapides: sic ei qui recte loq-
curat non intellectus ad uerborum struem sed strues ipse
uerborum ad intellectum est referenda. hac igitur ratione
& simul superiorum auctoritatibus motus te uictorem in hac
controuersia iudicauit atque etiam hodie iudico et aduer-
sarium illum tuum qui te uestigia auctoritatesque anti-
quorum imitante minus congrue loqui contendit rudem
atque improbandum esse dico. Vale.

15
Leonardus nicolao. Mito tibi exemplum eius eptē quā me
p̄ tuas litteras flagitasti. Ridebis opinor legens. sed longe
magis n̄sissem si stultitiam romani populi duobus grāmati-
cis fauentis conspexissem. Cōmiserat enim michi pontifex
cum iam ad ip̄m studia partium non secus ac seditio que-
dam urbana puenisset: ut causa p̄ me cognosceretur. fa-
stidiosus ergo iudex fui & cum fastidio de fastidio discepta-
ui: illoꝝ fastidiens ineptias qui p̄ fastidium ueram senten-
tiam fastidiebant. Vale. Rome k̄t augusti.

LEONARDI ARRETINI EPISTOLARVM LI-
BER SECVNDVS INCIPIT. ~

Leonardvs nicolao salvtē. NE-
gotia lupi n̄ri de quibus significari tibi iam se-
pius me p̄ tuas litteras monuisti. scias plane his
proximis diebus esse confecta. Postulatio enim
que michi illius nomine tradita fuerat nobis deprecā-
tibus p̄ pontificem admissa est. De quibus ad ip̄m scribo
latius. que littere ut ei reddantur curabis. Quod autē de
coluci laudatione significari tibi postulas. procedit sane op̄
satis ut michi uideatur luculente. Verū quia sic institutus ser-
mo fuerat. quasi in ipsius uiri funere secundum antiquū
morem eiusmodi haberi uideatur oratio: sepe mecū ambi-
go. an prestet totam dicendi rationem sic mutare. ut fictio-
nem in re presertim seria euitemus. nec lacrimis & lamen-
tationibus ei tempori congruentibus impediamur. multa
que relatu digna forent referre. Tempori enim ut nosti in

seruiendum est. nec iocunda tristibus satis cōcinne ad-
misceri possunt. Itaq; si rationem dicendi mutauero ui-
deor paulo ampliorem campum ad dicendum habiturus.
Nam qđ de prolixitate orationis me admones, idem michi
quoq; placebat, sicq; institueram. Sed nichil fas esse du-
co te a me celari, amicus enim ad amicum loquor idest
ipse ad me. Stamina ip̃a & fila, nescio ob rei ipsius de qua
agitur, uel ingenii mei uel utriusq; simul paupertatem, mi-
rifice me destituūt ad id quod exorsus fueram p̃texen-
dum. Atq; ut ego nunc uideo & ut tu clamare plerūq;
soles: nos plane hoc tempore homunculi sumus. quibus
& si magnitudo animi non deesset, materia certe deest,
ad nominis atq; glorie amplificationem. M. claudium
marcellum, syracuse capte, nola defensa, hannibal repul-
sus, & multis secundis preliis superatus, consulatus qnq; p-
consulatus duo, cesus dux hostium, & opima feretro io-
ui suspensa spolia, triumphus & ouatio celebrem reddunt.
De M. portio catone: sylle trucidandi consilium: tribuna-
tus militum, erarium purgatum, thesauri cypri deuecti,
contentiones tribunitie, contiones infeste, repulsa con-
sulatus, pretura urbana, ciuile bellum, & ferro prius de-
inde manu impetita uiscera: latam ad scribendum cice-
roni nostro prestiterunt materiam. Agesilai uō quem
laudat xenophon, hertulis posteritas lacedemonis impi-
um magnifice res geste innumerabilia p̃ asiam greciam
q; trophea, puellaris uerecundia & probata p̃ omnem eta-
tem castitas memoratur. Possum infinitos pene referre
de nostris ac grecis illustres uiros, quoz latissime dif-

fuisse sunt res geste. Nos autem hodie q̄ in angusto uer-
famur. Quid enim nunc referam. aut qd dicam.
Magistratus ne in urbe uel extra urbem gestos. At me
q̄ magnifici hi magistratus sint ualde penitet. An res
bello gestas. Apud pocchiole credo memorabilem editā
pugnam, aut tū legere poteris absq; risu. aut ipse ego
si compos mentis fuero describere audebo. Contentiones
populares mille sunt. leges plare nulle. Decreta etiā
nulla. Mores dūtaxat & humanitas supest. Tamen in
illis ipsis, nisi aliqua insignia liberalitatis: humanita-
tis prudentie: seueritatis: constantie. supra consuetu-
dinem egregiū ac rari exempli edita facinora extēt,
satis copiose laudari non possunt. Vniuersi quidem ge-
neris laus, parū habet momenti, nisi ad singularia de-
scendas. Singularia uō ^{quomodo} qui admirabilia uideri possūt,
nisi sint egregia & rara. Velut fabii subuentio pro salute
minutū ab hoste circumuenti. Quo uno facto sumus ille
impator tres maximas uictorias adeptus est. Vicit eni
se ipsum, uicit inimicum uicit hostem. Velut marcelli
humanitas & magnitudo animi qui fasces deposuit con-
sulares, ut accusatoribus syracusanis apud senatū con-
querentibus par esset. In his atq; huiusmodi laudan-
dis prius me hercule carta & atramentum michi defo-
ret q̄ oratio. Nos uō qd simile aut par. quid egregiū
aut admirabile. preter studia & litteras. Itaq; me
in illis iactabo imodice & tamen cetra diligenter p-
quiram & colligam quo prolixitas impleatur. Vale.

Leonardus francisco principi cortonensium sat plurimā
diū. Varie delatam ad te famam de innocentū morte
non egdem admiror. Quippe & hic apud nos in loco ipso
atq; adeo in ipis edibus quibus ille diem obiit uaria
uariū suspicantur opinanturq; Plena est enim maluo-
loꝝ curia. Alii confestim putant que uellent mala.
Alii p calūniam & que non putant diffundunt. Michi uō
quātum ex his que asperi iudicare licet nequaquā dubiū
est illum natura interisse. Quid enim aliud putem de
homine qui & supra septuagesimum etatis annum & ualitu-
dine fracta ac misera fuerit. Neq; enim nunc primum
uis morbi in illo sed iam pridem erupit. Nam preter q̄
qđ pedibus eger & lateris dolore non nuq̄ cruciabatur bis
apoplexia quod quidem scierim correptus est, rome pri-
mum leuius, deinde uiterbiū grauius, cum in auditorio
sederet. quo quidem in loco nisi aliquot familiares circa illū
fuissemus qui accurrentes suscepimus spectante multitudi-
ne de sella in caput uoluebatur. A nobis tunc in cubicu-
lum relatus semianimis plane atq; elinguis non nisi lon-
ga difficiliq; medicorū cura demum euasit. si id est eua-
dere mortem differre. Per martium inde mensem roma
regressus q̄ diu estas caloresq; fuerunt non improbe se bre-
uius est. Vergente mox in hyemem anno rursus corruit
atq; interit. Illud modo interfuit quod prima illa uiter-
biensi egrotatione linguam sic impeditam habuit nichil
ut exprimere non ridicule q̄ret. In extrema uō ista qua
defunctus est nullum lingue impedimentum apparuit.
I reterea in p̄ma illa difficilis & morosus in hac p̄facilis ac

phumanus. Quatriduo ante obitum eius, tabellarios floren-
tini populi qui captas tunc primum pisas attulerant in cu-
biculum ad eum pduxerunt. Cum quibus ita prospere soluteq;
locutus est, nullo ut premi morbo uideretur. Tanta uero patie-
tia & humanitate, ut pedem ex lodice nudum proferret quo
illi oscularentur. Interit autem rome apud basilicam ua-
ticani corpusq; eius post funebrem pompam in eadem ba-
silica sepultum est. Vale.

Leonardus francisco principi cortonensium sat pt. die. Quod
flagitas ut ad te scribam de actis nostris, est michi qdem
non satis otii ad singula exaranda. Attamen pcurram q
magis digna cognitu uidebuntur. Post innocentii morte
funusq; de more illi pactum. Longa patrum deliberatio fu-
it. supsederent ne electione, an alium inde mortui locu
pontificem crearent, faciebat uero dubitationem qd princi-
pes galliarum quorum ut scis populi diuersa sectantur, propon-
tificem suum quem benedictum uocant strictis promissi-
onibus adegerunt sese abdicaturum esse: siue cardinales
nri mortuo pontifice supsederent electione, siue pontifex
ipse item se abdicaret, quo utriusq; collegio in unum con-
ueniente, unica indubitati pontificis sequeretur assumptio.
Sancita certe prouisio principum galliarum & a cunctis fide-
bus merito comendanda. Neq; enim finem ullum inue-
terati scismatis sperare licebat, si de iure disceptaretur. pre-
sertim cum preter deum iudicem ea causa nullum habe-
ret. In hac igitur consultatione cuius tu & causas & respe-
ctus iam cernis, occupati patres, quid utilissimum esset

haud facile statuebant. Propterea qđ insupersedendo et
seditionum metus, et longior temporis delatio & frustra
tio aduersarij, & huiusmodi multa timebantur. & in eli
gendo uoluntas eius, qui assumptus esset formidabilis
uidebatur. Vicit tandem eorū sententia qui eligendum
quidem pontificem suadebant, sed ualidissime obliga
dum. quo aduersario se abdicare uolente, ipse quoq;
pontificatum dimitteret. Ea mente iam conclauē ingres
sis: supuenit iohannes dominici a florentinis orator.
h uic postulanti: contra consuetudinem fenestella concla
uis apta est. & alloquendi patres facultas pmissa. Sū
ma orationis eius ista fuit, missum se a florentino po
pulo, ut patres cohortaretur electione supsederent, eam
qđem certissimam esse uiam unionis consequende.
h et multis uerbis magnaq; facundia homo dicendi exer
citatissimus cum egisset, patres p se ipsos feruentes ma
gis incendere uisus est. Itaq; responsum a pribus est,
quando iam conclauē intrassent: electuros qđem, ue
ita prouisuros, ut electus qui fuerit procuratorem po
tius ad deponendum pontificatum, q̃ pontificem se fa
ctum intelligere possit. Id enim iam pridem se cōsti
tuisse, atq; ea mente conclauē ingressos. Finito in hūc
modum colloquio suum ad negotium p̃res reuertunt.
Cautio ab illis hec adhibita est. Vnusq; patrum pro
misit solenniter ac deo uouit & iureiurando sanxit,
si sibi contingat ad pontificem sūm aduersario ponti
fici statim scripturum inuitaturum q; ad sese inuicem
abdicandos. procuraturum insup omni uia & modo

unitatem id q; bona fide sine ulla fraude. Promissio-
nem & uotum & iusiurandum quod ipse prestitisset om-
nibus regibus principibus q; p suas litteras primo q; q;
tempore significaturum quo eos testes haberet obliga-
tionis sue. Ea multis solennibus q; uerbis cum in libel-
lum redegressent & chirographa singulorum confecta esset
agitare post hac de electione cepunt. Vir querebatur
non tam pua rez gerendaz q; fide integritate q;
idoneus. Quippe ad bene agendum in hac quidem re
non calliditate consiliu neq; profundo archanoq; pe-
ctore sed bona uoluntate opus fore uidebatur. Ita
animati cum singulos ppenderent tandem in ange-
lum coraro natione uentum mentem consensumq;
omnes uerterunt. Is fuerat paulo ante opera inocen-
ti pontificis inter patres adscitus cum antea titulote-
nus patriarcha constantinopoleos haberetur. Vir prisca
seueritate & sanctimonia reuerendus. Is ergo concla-
ui egressus promissionem uotum & iuramentum que
priuatus fecerat nunc in potestate constitutus iterato no-
uauit. Atq; ita loquitur de unione ut si cetera desint
pedibus & baculo sese iturum ad eam conficiendam asse-
ueret. Nos opa uidebimus et certe spes bona supest ob
eximiam huius uiri integritatem. Preterea tanta est
omnium ad hanc rem conspiratio atq; ita erecti cunctoz
animi ut si tergiversari uoluerit nullo modo sint pmis-
suri. Vale.

Leonardus nicolao. Sencentaz eptaz tibi debitor sum &
quidem iam antea sic in mora constitutus ut uix illa pur-

gari posse uideantur. Sed tibi etiam atq; etiam uidendum
est, utrum prestet solutionem huius debiti particulare
recipe, an dum integram sumam persequeris: totum amit
tere. Hoc igitur quoniam te malle opinor. his tabellis par
tem dissoluam. reliqua deinde aliis quoad datorum rece
ptorum q; fiat ratio par. Illud ante omnia premisisse ueli.
quoniam de morte successoris colucum per tuas litteras admones
me nec si presens essem candidatum profiteri uelle: nec ab
sentem cupere ut meum nomen per suffragium edatur. Sa
tis enim michi est honoris quicquid est locumq; teneo pro e
tate honestissimum. non ambiendo neq; petendo quesitum
sed ultro a pontifice maximo oblatum. Hic ego michi uiue
dum puto atq; eo magis quod bona spes habetur, hanc pesti
feram diuisionem e medio sublatum iri. Erecti sunt enim
cunctorum animi post innocentium mortem. et qui ante mus
sabant: nunc palam unitatem efflagitant. Nouus pontifex
depositis contentionibus aduersario scripsit benigne illum
ad pacem inuitans, seq; paratum offerens, si ille hoc idem
facere uelit pontificatu abdicare, quo unica romani pontifi
cis sequatur electio. Harum litterarum cum de industria cunctis
his qui peritiores habentur mandata cura fuisset, tandemq;
scripta seorsum cuiusq; pontifici patribusq; recitarentur: ar
retina ciuitas quam non nulli contemnendam putat iudicio
omnium palmam tulit. Junior inter seniores noua inter ue
teres ac diu exercitatos. Expectarem ut hec ab aliis audires,
nisi tu quoq; iam me plus equo contemnere uidereris. qui
me lettem potasse scribis et inter curiales occupationes bonarum
artium studiis decoxisse. Atqui nulle unquam de re maiori

17
littere a pontifice ullo scripte fuerunt. nec aut grauior aut
inuitatior materia unquam extitit et in qua singule pene syl-
labe attentiori examine discuterentur. Non possunt om-
nia mandari litteris & simul festinat tabellarius ac ex te-
pore michi scribendum est. Quod uero flagitas ut lauda-
tioni florentine urbis quam nup edidi, nunc parta ui-
ctoria pisiq; in ditionem adactis paucam partem adiungam:
ego quoq; faciendum censerem, si cursum uictoriae non
longius processurum existimarem. At ego maiora expecto.
Ni frustra augurium uani docuere parentes. Quare historia
opus erit. et si sapiunt ciues tui docto alicui demandabunt.
Mitto unam ex demosthenis philippicis quam proximis dieb;
interpretatus sum. Tu uide an ea interpretatio hominis
qui longa potarit obliuia tibi uideatur. Aliam uero oratio-
nem, famosam scilicet illam pro ctesiphonte quam habeo
in manibus. si hec non displicuerit tibi alias mittam. Nunc
istam habet degustationis loco. Vale Rome. x. kl. Januarii.

Leonardus nicole. Orationem demosthenis quam proximis di-
ebus cum p uacationem romane sedis, ipse quoq; ab occu-
pationibus uacarem, ex greco interpretatus eram: puto te
iam legisse & pro cetera tua diligentia omnem eius uim
studiosissime annotasse. Sed tunc cum illam ad te darem,
oblitus sum aliquid prefari ac pmittere, quo tibi eius cogni-
tio clarior ac lucidior esset. Itaq; nequaquam mirarer si te et
de diopythe & de cherroneso & de totius rei serie dubietas
quedam haberet. Res enim apud nos minime celebris e.
nec eam narrat orator. illa ut opinor de causa quod tunc

in consultatione explicata, omnibus nota atq; apta erat.
¶ t est etiam apud ciceronem nostrum ibi paruis de rebus
sed fortasse necessariis consulimur. p. c. de appia uia et
de moneta consules: de lupercis tribuni plebis referunt.
¶ ides hic p oratorem nullam rei notitiam preberi. quod
omnia fuerint ante in consultatione explicata. Quamq;
alias aliter: ut de impatore deligendo. post pncipium
ait. Bellum maximum & periculosissimum uestris so-
ciis atq; uectigalibus a duobus regibus infertur, mithri-
dateq; & tygranne & cetera usq; illuc ubi dicit. causa
que sit uidetur: nunc qd agendum sit considerate. ubi
de narratione ad partitionem sermo traducitur. Credo
satis notum fuisse populo romano mithridaticum bellu,
tamen narrare libuit. Quod tamen non ex necessitate
faceret ostendit, cum dicit. atq; ut inde omnino mea
proficiscatur oratio &c, ubi manifestum est magis ad or-
dinem cause, qd ad necessitatem eiusmodi narrationem
accommodari. Sed hec omittamus. Quando enim super
sedendum sit narratione, & cicero ipse docet, & is qui di-
cturus est ex temporis & cause & psonaz que audire
sunt, opinione peritiaq; iudicabit. Ut autem ad illa ue-
niam, que tunc pretermisi. cum pax cum philippo esset
atheniensibus, nec secura tamen nec tuta. missus est dio-
pytes cum delectu ciuium qui cherronesum habitarent.
¶ d erat quasi coloniam deducere. Veluti apud nostros, fe-
sulas a L. sylla & bononiam a scipione sunt colonie dedu-
cte. Accipiebant ii qui deducti erant arma & uiaticum
ex publico, & agri portio uiritim assignabatur. Cum igit

diopythes in cherronesum uenisset, ceteris eius regionis
hominibus haud cunctanter colonos recipientibus, sola
cardianoꝝ ciuitas recusauit. Ob quam causam cum bello
a diopythæ lacefferentur, accito philippo se se pillius auxilia
defenderunt. Hoc diopythes indigne ferens maritimam
thracie regionem que philippo suberat depopulatus est. atq;
se inde propere in cherronesum recepit. Querebatur ergo
philippus. & pacem esse ruptam predicabat, seq; ulturum
huiusmodi colonos p litteras suas atheniensibus missas co-
minabatur. Ea de causa contio habetur & ad populum de
ea re publice refertur. Dicuntur graues in diopythem se-
tentie & ab iis maxime qui philippo fauebant. Demosthe-
nes uo diopythem defendit, & ad bellum aduersus phi-
lippum cohortatur. quod quibus rationibus faciat legen-
do addiscitur. cura ut ualeas mi suauissime nicola Rome
ii kt Januarii

Leonardus Nicolao. Petrus myanus uir iocundissimus et
in primis bene litteratus: uehementer cupit noctes atti-
cas sibi florentie transcribi. Itaq; mecum egit & quotidie
agit ut tibi hoc negotii dem. Sperat enim p tuam dilige-
tiam comodissime fieri posse, ut scriptor & exemplar repia-
tur & studium adiungatur ad illas recte & celeriter p scri-
bendas. Numoꝝ autem qcqd uel pro cartis uel pro scrip-
tore opus fuerit exsoluere, id ut tibi presto sit apud men-
sam iohannis medicis prouidit. hoc amici mei negotium
ut suscipias ac tua solita diligentia cures etiam atq; etia
rogo. Vale Rome. vi kt aprilis Mcccc vii.

Leonardus francisco principi cortonensium sal pt dicit.
Postq̃ alias ad te litteras de unitatis negotio, hec subse-
cuta fuere. Pontifex nr̃ statim ab initio aduersarium
uti promiserat p̃ litteras inuitauit ad pontificatum si-
mul deponendum. Ille tantisdeñ ferme syllabis adeu
rescripsit. Eadem inuitatio fuit eadem q; cohortatio.

Locus deinde necessarius uisus est, in quo & pontifices
ip̃i & collegia conuenirent. Ad hoc saona pari consensu
recepta ē. Vrbs medio ferme spatio & tam mari q̃ terra
accessibilis. Prospere hucusq; plane ex sententia. Dein
turbationes suborte graues cunctaq; suspicionibus refer-
ta. Necessariū enim qdam propinq; pontificis, post
assumptionem ad ip̃m confluentes suspicionem apud mul-
tos pepererunt quasi uoluntatem prius rectam inflectere
conentur. Accedit quoq; ladislai regis detestandus co-
natus. Cum enim regnum sicilie ad sedem spectet ro-
manam: et in hac diuisione nr̃i quidem pontifices la-
dislao: diuersi autem ludouico andegauensium duci
id regnum concesserint, accertamina ea de causa fuerūt
pmagna, in quibus tandem ladislaus preualuit regnūq;
solus possideat: ueretur nunc ne abdicatione facta & utro-
q; collegio ad electionem coeunte, gallicus forte aliquis ad
pontificatum sumatur qui fauorem in regno obtinendo ad
ludouicum conuertat. hac itaq; suspicionē p̃motis omnes
machinas adhibet ad unitatem impugnandam. Quod q-
dem factum patribus ac bonis omnibus ita molestum est,
ut ad sūmum odium regis nomen pueniret. Nam illi q-
dem satis cautum erat ex formula ipsa qua prouidetur

in cunctis dignitatibus, ubi plures a diuersis electi repiuntur possessori duntaxat ius fore. Itaque suspicantur quidam non tam eo metu regem moueri: quam id archane moliri: ut per diuisionem perpetuam sedes romana imbecillior maneat, ac nunquam in formidabile robur integrata euadat. Quicquid tandem eum moueat apte renititur. Adeoque proficit ut saona communi consensu ad conuentum delecta iam respuatur. Quo quid ignominiosius italico nomini accidere possit, non equidem uideo. Oratores ex gallia permulti quotidie ad nos, inuitant hortantur excitant. Nos plane dormimus, nec quemadmodum fiat hoc tam sanctum opus, sed quomodo non fiat cogitamus. Habes acta nostra, quae quoniam ad te liberius scripsi, dolore quodam permotus occulte queso has litteras ne in aliorum pueniant manus vale.

Leonardus francisco principi cortonensium sal. Scripsi nuper quid homines suspicarentur de regis uoluntate. noue postea res insecute, cuncta etiam quae prius obscura uidebantur, magis patefecerunt. Regis enim copie ingentes coniunctis sibi romanis exulibus ad duodecimum lapidem uia latina conuenisse, atque inde ad urbem occupandam uenture dicebantur. Erecta eo metu ciuitas confestim ad pontificem decucurrit, periculaque ostentans prouidere iam inde precabatur. Ille negare sedulo aduentare quemquam totumque rumorem hunc a maliuolis fictum dicere: ut suspensiones discordiaeque maiorem in modum augerentur. Hec pontificis assueratio: quoniam ex uero proficisci animo uidebatur: fidem multitudini fecit. Itaque nichil quasi subes-

set piculi domum reuersi ciues positis armis quieuerunt.
Hec dicta fuerant ad uesperas. Eadem illa nocte de prima
statim uigilia regii milites qdam exulesq; romani per
uaste solitudinis loca muros intrarunt. refractaq; inde
proxima porta aditum eqtibus patefecerunt. Ad horum in-
gressum clamor sublatus p urbem diffunditur. itur ad
arma, concurritur aduersus hostes ac pluribus simul locis
prelia conseruntur. Pontifex ubi ista sensit confestim
ab edibus uaticani quibus inhabitabat sese in mole ha-
driani recepit. Patrum uo nemo secutus est preter unum
colu[n]ensem. Nam ceteri metu pculsi fuga sibi consulere
q cum pontifice includi maluerunt. Hec ego unq nocte
magis turbulentam puto fuisse, trepidis omnibus & incer-
tis qd agere quo ue consistere deberent. suspecto pontifice
nec tota quidem urbe idem sentiente. Fugaq; ipsa patrum
debilitabat animos, quasi prestantes sapientia uiri ac plu-
rimum discernentes: quoniam intelligerent resisti no
posse, migrandi consilium assumpsissent. Quoadi nox
fuit, hostis supior habebatur, nec iam procul a capitolio
pugna erat. Sed albescente mox celo. P. ursinus cum
eqtatu subsidio nostris ueniens p diuersam ab hoste regio-
nem ingressus media uadens urbe transuersis itinerib;
ad eam portam deuenit p quam hostes intrarant. Ibi
dissipatis stationibus pone aggreditur ita ut inter mul-
titudinem populi ac suum equitatum medios hostis ha-
beret. A fronte igitur & a tergo uexati, in fugam tandem
uertuntur. capti eorum multitudo ingens. & in his princi-
pes ferme omnes diuerse factionis. Ex tempestate itaq;

admodum turbida, mox serena lux urbi effulsit. ac ex
merore letitia ingens, ut ego ipse spectator horum omnium
admirer tantam mutationem. tam breui tempore conti-
gisse. Reuocati ex fuga preses cum iam eorum plerique mil-
ta passuum milia sutrium uersus abuissent, summa gra-
tulatione omnium rediere. Sunt qui putent hanc tota
rem a pontifice de industria compositam, quo mentio
omnis unitatis obrueretur. quod futurum erat si rex
obtinuisset. Nos de pontifice nullo modo credimus de-
propinque uero dubitamus. Pontifex habere in animo uide-
tur senas petere. Inde uero lucam. Sed res adhuc per pau-
cis nota est. Vale.

Leonardus nicolao. Antequam uiterbio profiscerer dedi ad
te orationem demosthenis pro etesiphonte. Lator fuit
P. bardella qui rome negotiatur. eam orationem arbitra-
bar te iam legisse, ac expectabam litteras ingentis letitie.
Cum itaque in hac expectatione essem, ac iam mecum ipse
quod tardior fores stomacharer, ecce quidam a te michi
litteras attulit, capio auide atque apio. caput litterarum que-
las contra me. medium autem & finis, nescio cuius bene-
ficioli molestias continebat. Spe igitur destitutus, lace-
raui illico litteras a musis alienas. & alias expectare cepi.
Cras ero in uilla lupi nostri que est senis propinqua. Si te
nichil impedit illuc properato. Sin expectare mauis,
ego prope diem florentie te conueniam. Et tamen de
hoc ipso beneficio ita faciam ut te uelle intelligo. Vale senis
s. idus septembris. Mccccvii.

Leonardus nicolao. Non puto opus esse multis ut uerbis

te cohorter, cum tibi & de amicissimi uiri negotio & de re ti-
bi grata leue onus impono. Tu enim ipse re cognita moueri
debes sine ulla postulatione aut rogatione nostra. Bartholo-
meus cremonensis mirifice ut tibi alias narraui studiis hu-
manitatis deditus est. Id q; cum superiori tempore ante pre-
sulatum studiosissime fecisset, non potest nunc p̄sul factus
eas quas ante coluit musas non affectuose amare, eazq; sacra
ferre ingenti ut maro noster ait p̄cussus amore. Cum igitur
uolumen habeat preclare scriptum orationum ciceronis, cupit
ut singulorū capita librorū splendore litterarū illuminentur. Tu er-
go in ea re diligentiam tuam adhibebis, dabis opam ut non
auro nec murice, sed uetusto more h̄e littere fiant. Nam in-
aurare uel hic potuisset, si huiusce rei cupiditas ip̄m haberet.
Vez hec sp̄nit & antiquitati deditus est. Quare facies ut tibi ui-
debitur utq; existimabis amatori antiquitatis potissimum
gratificari. Volumen ip̄m tibi mitto. Vale senis viii idus
octobr Mccccvii.

Leonardus Bonifatio coluci filio fratribusq; sat pl. dicit. Quanta
parenti uro homini doctissimo uiroq; p̄stantissimo pietatem mor-
tuo etiam prestare debeam, nec oblitus egdem sum, nec unq̃
uti spero q̃ diu uita superit obliuiscar. Quid enim si me ge-
nuisset ille plus aut caritatis aut beniuolentie aut amoris
michi potuit impartiri. Multi genitores a filius se roga-
ri expectant. Ille semper michi ultro & inrogatus occurrit.
Multi frena dimittunt filiorū, cum adulescere cepunt. Ille
in hac ip̄a etate frena mei suscipiens nunq̃ e curriculo de-
flectere passus est, sed monendo castigando incendendo ad
uirtutem p̄stantiamq; direxit. Quod grecas didici lit-

21
teras coluci est opus. Quod latinas non leuiter inspexerim:
coluci est opus. Quod poetas quod oratores: quod scripto-
res ceteros: legerim didicerim. cognorim: coluci est opus.
Nemo unq̃ parens in unico dirigendo filio tam sedulus fuit: q̃
ille in me. cuius ingenium in quo tamen amore nimio
decipiebatur: ita natum ad hec studia predicabat: ut si alior-
sum diuerterem manus se se michi allaturum: ac ui retracta-
turum minaretur. Qui me post aliquot annos, cum me tūc
primum uocati pontificis romam petere uolentem lacrimas
dimitteret: quasi presagio quodam future mortis, familiā
michi suam multis uerbis cōmendauit. Sed precipuam de
salutato curam mandataq; iniunxit. Eum sane inquit qd̃
oculis non satis ualeret: nulle ferme rei gerende satis ap-
tum, p̃ magnam sibi curam sollicitudinemq; afferre. Nam
de ceteris quoniam sani essent minus admodum laborare.
Huic autem uidendum esse iam nunc, & quenam substantia me-
ta uite sint preparanda. Statuisse uō potissimum ut in cleri-
cos transcriberetur. prouide rogare me obtestariq; p̃ amore
quē erga me unum semp̃ unice habuisset, ut adolescentem
ipsum in meam fidem tutelamq; recipem. efficeremq; mea
opa, ut cum aliqua dignitate & honestate uitam ducere ua-
leret. hoc ego tunc cum in meam fidem recepissem: quid
enim nūc de me ac de desiderio narrem meo. Qui nō mi-
nus erga colucium q̃ erga parentem semp̃ affectus fuerim.
Sed uelle quidem non satis est, nisi operis. Nec uō id satis
nisi prudenti studio annutare. nec etiam id satis nisi ad effe-
ctum pducas. Qui enim in fidem suam quid recipit, non uo-
luntatem bonam dūtaxat, ut michi uidetur nec qualecunq;

operam prestare contentus esse debet. Affirmare pro-
fecto possum nec uiuente illo neq; postea defuncto stu-
dium & diligentiam ista quidem in re michi defuisse.
Apud duos adhuc pontifices fui. innocentium & gregori-
um. Cum utroq; sepissime de hac re & instantissime egi.
Sed ita plena est expectantium curia: imo uo nō expe-
ctantium sed obuiam euntium: ut quotiens aliquid
uacauerit a nullo rapetur. Gratiam uo nostram mi-
nuit qd nos non pro nobis sed pro alio petebamus cla-
rissimi quidem uiri filio: quis negat? attamen absente
& a familiaritate pontificis alieno. Itaq; qui presentes
uel pontifici ipsi uel alicui patrum deseruiebant, semp
adhuc prelati sunt petitioni mee. & ea qdem causa quo-
minus adhuc obtinuerimus refragata est. Quod postq
satis exptus sum, ad consilium uersus constitui pso-
nam meam pretere. neq; enim alium finem ullum
fore uidebam desiderio nostro. Postulabatur ergo nu-
per uenerabilis uir antonius senensis ad episcopatum
pisauri. Ob id factum duo illius beneficia uacatura
sperabantur canonicatus florentine ecclesie & preposi-
tura fesulane. hec ego ita fore aptissima salutato exi-
stimabam: ut si nos effugerent, nunq alias me consecu-
turum eam facultatem arbitrarer. Sentiens ergo qd
me haecenus impedisset: non iam pro illo sed pro me
ipso petere professus sum. Pontifex uo & si admirabat
mutatam uoluntatem meam: nam episcopatum michi
ab innocentio sponte oblatum sciebat me respuisse: tamen
concessit. Hec deest tamen illi ut animaduertere potui

suspicio, quam diluimus simulatione & mora quadam
interposita. Hec ego uobis nota facere constitui: ut scia-
tis hec me beneficia salutato nostro impetrasse. Et si
dilatio intercedat quedam oportet, ne pontifex indi-
gne ferat, se hoc preteritu circumuentum fuisse. Vestrum
quoque interea fuerit comonefacere salutatum. ut quoniam
beneficia habet parata: det opam efficiatque ne ipse im-
paratus ad illa, que clericum scire decet reperiatur. Va-
lete. Senus.

Leonardus nicolao. Scripseram tibi hodie ante lucem.
postea redde sunt michi littere tue, cum increpatio-
ne negligentie, tum rei mee tum etiam aliene. Omni-
no reor ex paruitate animi prouenire, ut pusillis de
rebus magnam solitudinem putes capiendam et exi-
gui pretii res grandis existimes. Quid enim opus fuit
litteris meis. An non tu ipse michi scripseras te procu-
ratorem faciundum, ut ille quasi persona quedam alie-
na, maiorem facultatem haberet opitulandi. Cum igitur
tu hec scriberes: & ille asseueraret, quod aliud ipse facere de-
bui: quod ea sic disponere ut uobis placuerat. Tibi etiam
cum michi is sis: quies propositum esse debet, ut quod
in tuo faceres negotio, id facias in meo. Quare si qua de
re ambigis peritiores consule: atque ita prosequare ut in-
rem fore existimabis. Denique tu hec me ualde curare
putas. uel tanta facere, ut ab istis nunc pendeam. Non
est ita, michi crede. Si res eum quem cupimus finem
habuerit, michi gratum erit. Longe tamen gratius fo-
ret si marcus tullius reuiuisceret. Satis de re mea, ne

de aliena. Litteras amici tui diligenter tradendas curavi,
& responsa postulari feci. Quid ultra queso a me requiris?
An etiam ut extorqueam ab iniunctis? Omnia facere debui in
re amici tui. Et feci eadem & facio. nec uideo quid pretermis-
sum a me sit, quod te uel illū debuerit commouisse. Myanius
forte quā florentiam erat uenturus, respondere neglexit, se-
pius quidem a me postulatus. Alias litteras camerario et
paulo ac ceteris tradidi. Que mea culpa est si respondere
non curant? forsā scriptum in his nichil est quod respon-
sum mereatur. Instruat me in negotio suo & actorem rei es.
se uelit, non litterarū exactorem. Tunc si defuero me car-
pe. At de re penitus ignota quid ipse rescribere debui?
Quare uide obsecro ne tu magis carpendus sis: qui pro quaq;
leuissima re, sic atrociter contra amicos inclames. Senis
idibus octobris Mccccvii.

Leonardus nicole. Mitto tibi orationes ciceronis in uerrem:
recte quidem scriptas: sed ut uidebis male emendatas.
Qui enim corrigere uoluit eas plane corrupit. Quā ob rem tue
diligentie erit, non que postea mutata sunt, sed que prius
erant transcribi iubere. id quod facies sine ulla festinatione.
Nam michi quidem cordi est etiam quos metum habeo li-
bros apud te omnes deponere ne ferantur una nobiscū
in hac fluctuosa tempestate & ambigua peregrinatione in
qua nec portum nec sedem certam prospicimus. Me quidē
ualde penitet sic a uobis properasse. Nam potui quatuor
dies adiungere ad cōmunem uoluptatem. Rumores
enim qui afferebantur de pontificis itinere uani erant.
Vale.

23
Leonardus sat dicit Zacharo. Et litteras tuas accepi et quod me facere iubebas quantum in me fuit diligenter effeci. Impedimenta hec prohibent, proditor ille non adest. procurator ab eo relictus mandatum habere se negat ad transactionem faciendam. Cum pictore multa pro te & pro causa tua uerba feci. postulans si quo iure ordinario uel extraordinario uel ex bono & equo fieri posset ut saltem in debita pecunia soluenda eam conditionem admitti iuberet: que uel in quocumq; debito propter malignitatem temporis esset concedenda. Negat ille suaz esse partium aliquid tale iubere contra actoris uoluntatem pro quo sententia iam pridem lata sit. Scripturum se tamen pollicetur ad prosopopeiam illam quam nunc ut audio neapolis habet. **P**oggius noster omnibus assentiri paratus est que ad comoditatem tuam ptinebunt. Res tota differetur in reditum tuum. Interim dabo opam ut illi scribatur. Sed quantum profecerimus apud elatam duri hominis ceruicem nescio. Tu cura ut ualeas ex Senis. x. kl. Januarii.

Leonardus petro myano sat pl dic. Jam diu nichil magis oratorium curia romana audiuit quam uocem prestantissimi uiri Zacharie tui: imo potius nostri. ego enim propter maximas eius uirtutes amoris erga illum tuo aut nichil aut non multum concedo. Qui cum a pontifice maximo publice audiretur adstantibus reuerendissimis patribus sancte romane ecclesie cardinalibus & frequentissima cleri populiq; multitudine circumfusa ita locutus est ut in uerbis eius robur fortissimi uiri, prudentia doctissimi hominis, elegan-

de laudibus Za.
charie.

tia disertissimi oratoris p̄facile appareret. Vellem aspexisses quanta cum attentione auditus est. ut in tanta multitudine ne respiratio quidem alicuius sentiretur/maiestate orationis/ubertate sententiarum/copia optimorum uerborum/mirum in modum animos demulcentibus. Dixit preterea fortis uir marinus carauellus & ipse quoque magno cum spiritu nec minori cum maiestate. Qui & si non latino sed patrio sermone in dicendo uteretur. tamen nec sua caruit laude. & alti ac sinceri animi haud dubie apparuit. Denique p̄ hos duos oratores uniuersam curiam uenetoꝝ ciuitas sibi mirifice conciliauit. ut amplissima & potentissima & preterea optima & pacis amantissima ab omnibus habeatur. cui si palmam huius sanctissime & optatissime xp̄ianoꝝ & eccl̄ie reintegrationis deus seruauerit. nichil in toto orbe terrarum erit penitus gloriosius. Sed de rebus publicis alias. Nunc autem de priuatis loqui malo. Ego zachariam nostrum cōuenio sepiissime. & quātum otii ab oratoris negotiis que mirabili uigilantia exequitur sibi datur. id totum in librorum ac studioꝝ agitatione consumimus. quibus uellem adesses. quanq̄ ades tu q̄dem semp̄ sermonibus nostris. sed tamen alio quodam modo. uellem te presentem intueri. Non enim dubito quin iocundissima inter nos saturnalia ageremus. Vix tamen est ut non inuideam felicitati tue qui manuelem chrisoloram uirum doctissimum atq; optimum tam diu uenetis distineas. eiusq; aduentum in curiam retardes. Nos enim ut alias sepius ita nūc cum oratoribus uestris ut ueniret expectantes. nō semel

frustrata spes est, & fefellit opinio, quem rogo ut meo nomine saluere iubeas, & uolumen augustini de ciuitate dei quod apud te illius nomine deposueram eidem tradito, faciasq; me certiorum an aliquos libros grecos michi deferat. hodie decretum est, uti pontifex lucam se contulisse debeat ante finem mensis ianuarii. altera pars inueniatis portum. Vale ex Senus.

Leonardus nicolao. Tu me philosophum esse censes. et nichilominus eliogabalum postulas. Vide ne cohereant petitiones & exhortationes tue. Nisi forte hanc esse philosophiam meam interpretare. quod si ita est. accipies opsane philosophicum non ex zenonis disciplina, sed ex intimo epicuri sinu depromptum. Ridebis ut opinor hanc incestissimam & flagitiosissimam contionem, quam multis peperci. quorum michi copiam suscepta causa ultro largiebatur. et in taberna uinaria abstemius fui. Itaq; ualde eadem uereor, ne utriq; me subaccusare non immerito possint. Seueri quod rem non satis grauem suscepim. Urbani quod in causa pingui & copiosa ieiunior fuerim. Ac in me fortassis illud iactabitur: aut undiq; religionem tolle. aut usq; quaq; conserua. Sed de urbanis quidem non multum laboro si me continentiorum fuisse arbitrantur. Cum seueris autem & tristibus, plus michi ut opinor negotii superit. Vt ut lucilius non romanus quod erant peritiores & in poematibus iudicandis nimium curiosi, sed tarentinus & reginus se scripsisse affirmant, sic ego tristibus & seuerioribus, nego me scrip-

Seueri.
Urbani.

sisse nec ab illis legi uolo. Est autem aliud quoddam genus hominum qui in ioco seueri & in seueritate iocosi sunt qui neq; catonis rigiditatem nec sippi dissolutionem sectantur. hoc est qui neq; curios simulant nec bacchanalia uiuunt. isti ut spero hanc mediocritatem meam & legent non inuiti & probabunt non simulate. Deniq; loquantur omnes ut libet. Ego si michi & tibi uni satisfecero ceteros omnes cum suis iudiciis floccipendo, eorumq; opiniones & oblocutiones uix unius assis existimo. Tu uale mi dulcissime nicolae. ex urbe senis.

Leonardus ruffo p[ro]p[ter] sat[is] dicit. Accepi tuas litteras p[ro]breues in quibus id modo flagitas ut quid agatur quidq; spectet de unionis negotio tibi rescribere ne pigeat. Accipe igitur. Postq[ue] lucam puenimus crebri ultro citroq; oratores fuere. sed nichil adhuc p[er]fectum. ne inchoatum q[ui]d[am] quod dignum ulla spe michi uideatur. In aduersario pontifice nequaquam recta mens, quaq[ue] simulat ille mirabili astutia. ut facile imprudentes decipere possit. Sed nichil fami crede michi illi inest. Si enim inesset q[ui]d uetaret rem p[er]fici. Quicumq; enim istorum uere uellet quod et iurauit & promisit: alter etiam si nollet compelleretur. Quam enim excusationem, aut quod diffugium haberet. Hunc uero quia uterq; tergiversatur, al[te]r al[te]ri excusationem & diffugium prebet. In n[ost]ro pontifice recta & simplex natura. sed ut quisq; bonus & simplex ita facile ab improbis decipitur. Quidam enim honores ab eo sperantes: in sinum eius adulando irrepserunt. hi et formi

25
dines inanes illi incutiunt & recta uolentem non nunq^q
inflectunt. Ego ut animi sunt turbationem aliquā for
mido. Nichil est enim infensius, nichil indignantius. Va
le

Leonardus nicolao. Cogitabam tibi prolixius scribere & ppe
diem ut spero id faciam. Nunc autem breuitatis causam
affert, festinatio tabellarū, qui me in ipso discessu, nūqd^q *u. an aliqd*
uellem rogauit. Est florentie uiregrius thōmas bry
tannus michi amicus & studioꝝ nostꝝ quantum illa
natio capit ardentissimus affectator. huic ergo cupienti
inettas nostras: id est libros nouoꝝ poetaz emere, rogo
ut omni cura diligentiaq; assistas. Deniq; pro natura &
moribus tuis, admonendum te familiaris putauit, ut siqd
contra sententiam opinionem ut tuam cuperet aut sentiret,
eidem te mittem ac minime aduersantem prestes. Vetus
est enim: ut homo est, ita morem geras. Vale.

Leonardus ruffo sat p^t dicit. Per binas iam litteras a me
petis quid de iohanne dominici existimandum sit. Va
riumq; de eo sermonem apud nos esse significas. Quid at
ego ad te rescribam de re difficili protinus atq; ardua. Nil
enim difficilius q̄ mentem hominis intueri. Itaq; nil di
cam ip̄e de me: sed qualis sit opinio nostꝝ hominum de
illo ostendam. Prestantissimum esse uirum & scientia elo
quentia q; eminere, nemo inficiatur. Querela tamen est
aduersus eum: qđ cum ip̄e in primis auctor suasorq; uni
onis fuisset ac ceteros omnes ardentissime cōmo ueret ta
men postq̄ episcopatus illi a pontifice datus est, quasi me

dicata offa preclusis faucibus, nichil post hoc pro unione
sed multa aduersus eam uidetur suasisse. Atqui nemo
qui primo illum audisset, existimauit munus pontifi-
cis ab illo non reipi. Accepit tamen ut deprehenditur
non ingrate, ac maiora sperare illum aiunt. prodita
causa quam prius tam acriter purgebat. Nos uo ut
de mentis illius archano nichil scimus: sic ea que agit
moliturq; non probamus / affirmamusq; primo illius
ardori & studio, hec posteriora uideri contraria, paru
q; sibi ipsi illum constare. Quod utinam sapientia qua-
dam maiori faciat, ac non ambitione. Ego quide huc
hominem ut scis amo propter excellentiam uirtutis.
atq; eo magis doleo ipsum in hanc aduersam opinionem
hominum incidisse. Nemo est omnium qui peccare i-
gnorantia illum putet: sed cupiditate animi trasuersu
agi. Vale.

Leonardus Roberto russo sat. In medio turbationu ac mo-
lestia, quibus p hoc tempus omnia redundant: letissi-
mus heri nobis & iocundissimus affulsit dies: qui men-
tes nostras depulsis tristitie nubibus mirifice serenaret.
memoriam q; omnem presentium uel impendentium
calamitatum penitus auferret. Tres enim familiarissi-
mi in unum conuenientes, & non bellicum sed bacchi-
cum concinentes: satis magnam sodalium & amicoz
manum contraximus, omnibus q; ad letitiam disposi-
tis: in uillam alamanni archiepi pisani: ipso alamanno
duce: ueluti ex diuturnis uinculis emissi nullu gau-
dendi, imo ut uerius dicam repuerescendi genus omi-

26
sumus. Villa est media ferre inter pisas & lucam. a de-
xtra ripa auferici fluminis inueniunt in loco sita. & ma-
xime ad rusticanas uoluptates excogitata. Surgens e-
nim leuiter in collem: subiectamq; planitiem despici-
ens: montes a tergo habet coniunctos ad aucupationes
uenationesq; aptissimos. Itaq; siue rapaci aue siue mor-
daci cane, siue plagis siue uenabulo, siue cursu. De-
niq; siue fenis, siue auibus siue piscibus, delecteris: vi-
cini montes coniuncti colles, subiecta planities, preter
fluens amnis, affatur omne genus prede tibi largiter
subministrant. Vex nobis illuc profectis, nec uenari a-
pros placuit, nec figere ceruos, nec rursus canibus lepo-
res agitare fugaces, nec fera blasteolis ungues armata
sonoris, cepit auis predam. Sed traxit nos & uendicauit
sibi incredibilis auenitas auferici amnis qui tectus fron-
de populea, crystallino aluco uiridibus ripis, mira pla-
ciditate fluebat. Quibus allecti depositis togis & calceis
acerrime piscatissimus. In quo ita luximus ut pueri: ita
clamauius ut ebrii, ita certauimus, ut dementes insani-
q; uideremur. Aderat omnibus ipse alamanus, qui q̃q̃
religione impediatur una ludere, tamen ita spectatorem
se prebebat, uita que gerebantur, mira festiuitate risuq;
comprobaret. Egressis tandem e fluuio, cena dubia ap-
ponitur, ex piscibus rostratisq; auibus. expectauisti for-
tasse ut dicam nauibus. Sed non est ita. non est. Sed
aderant acs multe uina plurima. Omitto cetera que
cuncta opere apparata fuerunt. Post cenam uo auide-
uoraciter; ut laborantibus in aqua euenire consuevit,

affatur

epipere

assumptam. deambulatio fuit equestris: inter flauentes se-
getes & amena uirga ramosq; fecunditate fructuum in-
curuos qui longe lateq; uagati: cantantes alii alii iocantes.
post multas uariasq; urbanitates: ad ipsum amnem quē
antea uado traieceramus reuersi, et in harena depositi:
luctantes inter se agricolas nudos & lacertosos, qui placendi
gratia conuenerant: quasi in gladiatorio certamine usq; ad
primam noctis horam letissime spectauimus. cum illi sepe ui-
olentia maioris roboris prostrati, & grauissimo casu ad terrā
elisi, cenog; inuoluti uberem nderdi materiam nobis pre-
berent. Sed ego genera ipsa uolupatum non singula ac
minuta. nam id quidem longius esset enarro. Scis enī
tu q̄ multa esse solcant inter familiars letos et unanimiter
ad festiuitatem paratos. Deniq; hic des proculdubio fastis
ascribendus est, et meliore lapillo numeandus. Presertim cū
eo turbationis deuenierint res res nr̄e, le curialibus loquor
ut summo studio conquirendum sit aliqd quod nos quacunq;
ratione ab illaz amarissima cogitatione liuertat. Vale luce
iiii idus iunū

Leonardus sat dic, petrillo neapolitano. Si quod iam dudū
sepe inter nos collocuti diuinabamus fore et nubila hec tem-
pestas in dies magis magisq; ingrauescens procellam deni-
q; subitam horrendam q; daret tandem aliquando effectū
est. Patres enim longa indignatione ira q; moti relicto
pontifice abierunt. quo quidem die nil aut procellosius
aut turbulentius fuisse unq̄ imaginari possum. Tuam igitur
sapientiam ualde eqdem laudo: quod ista prouidens te-
iam antea neapolim intutum recepisti. Me autem culpo

quod cum non minus fortasse q̃ tu ista prouidissem subire
tamen malui q̃ uitare. Accipe uo a nobis que admodu res
gesta sit. Nam & auere te arbitror ueritatem cognoscere
& falsa p̃ eos multa qui ignorant circunferentur. Repetam
igitur supiora quedam ex eo uidelicet tempore quo tua no
bis discessisti quo facilius rei geste causas progressusq; in
telligas. Fuerat pontifex noster postq̃ roma abiit menses a
liquot senis comoratus. Tempus interea uenit quo sane con
stituerat adesse. Id cum summa bonoz omnium querela
tempus defluere passus est promissum q; neglexit contem
psit q; Aduersarius autem pontifex saonam uti promiserat
uenit et quidem ad prescriptam diem nostriq; absentiam
illudens singulis horis accusabat. O rem acerbam & no pre
sentium modo italoz sed posteroz quoq; dedecus ingens.
Quid enim turpius nobis accidere potuit. quid fedius qd
ignominiosius. locum pro unione xpianoz a nobis pau
lo ante sponte consultoq; receptum, mox erectis cunctoz a
nimis adire postea noluisse. hec tu scribere audes dicet qd
piam, cum sis in pontificis familiaribus. Protinus ita. Quid
enim nunc aduler. & alia sentire me fingam. Unus qppe
xpianoz sum & unus italoz, alteros fraudari unitate & pa
ce, alteros ut infidos & fedifragos in crimen uocari disrupor.
Non tu igitur pontificem amas. Immo plus certe q̃ isti qui me
tiendo & adulando diuersa illi suaserunt. Ego enim ueram
pontificis gloriam concupiui. Ea profecto fuit in unitate
& pace xpiano populo ut promiserat exhibenda. Quo quid
gloriosius. quid imortalius esse potuit. Isti uo ut quomo
docunq; federet etiam cum querela hominum suaserunt.

quod qui gloriosum putant dementes ipsi sunt. presertim
cum obscurum non esset, hec que nunc euenerunt fuisse
uentura. Sed redeo illuc unde digressus sum. cū pon-
tifex saonam non uiuisset & aduersarius ad prescriptum
eo profectus nostram absentiam accusare nuntiaretur in-
dignantibus cunctis & apte frementibus, secunda quedam
nauigatio ut dici solet recipitur. ut alter pontifex in ue-
neris portum, noster uō lucam ueniret. Senis igitur
p̄ mensem ianuarium maximis niuibz profecti lucam
deuenimus. Ibi ut pote ex propinquo crebris ultro citro
q; oratoribus missis acceptisq; nichilo res se habere me-
lius apparebat. Nec sane mens in alio pontifice sana e-
rat, sed occultebat ille quidem bona fronte propositū ma-
lum & certe in causa superior habebatur. Nam & saonam
ierat ad prescriptum diem, nro uō turpiter deficiente &
postea quasi uera cupido inesset, etrurie litus aduene-
rat: obuiam strenue profectus tarditati nostre. Cūq;
in nrām ut ita dixerim terram puenisset, illud haud
impudenter dicere uidebatur, se in litore esse uelle, ne
a classe tutela q; sua discederet longius. Locum autem
recusare nullum modo litoreus esset. hec illius summa
erat. At noster quasi contra nitens, ad litus descen-
dere recusabat mediterranea probabat loca, nec tamen
omnia sed ea tantum que se pontificem extimarent.
] ta alter quasi aquaticum animal in siccum exire, alter
quasi terrestre undas aspicere phorrebatur. Exacerbabat
uō dolorem, quod uulgo extimabatur, neq; illi si in sic-
cum descenderet, neq; huic si litus adiret, q̄q̄ periculi

subesse. Nec ipsi quoque id nunc intelligere putabantur,
sed metum de industria fingere quo desideria hominum
frustrarentur. Erant igitur querelae ingentes & apta iam
protinus oblocutio indignabanturque omnes ea etate homi-
nes, supra septuagenarium uterque est, quo paucos sede-
rent annos, & dei metum & hominum censuram posthabere.
Hec erat hominum indignatio & querela. De me autem
si queris: ego deceptum pontificem nostrum, ad his de
quibus supra dixi, metumque, inanem per malos suasores in-
iectum illi existimabam. Conspexeram enim ab initio illi-
us rectissimam uoluntatem. Mutatum uero ex se ipso bo-
num quidem uirum persuadere michi non poteram.
Nam si malignum putassem: non tu me preuenisses a-
beundo. Cum esset hic status rerum, ecce noua turba-
tio supponitur. Constituit enim pontifex noster cardi-
nales novos in ecclesiam romanam assumere. Huius
uero cause erant due. Una quod fautoribus quibusdam
suis gratiam referre cupiebat, presertim id magnope-
flagrantibus. Altera quod admiscendo uetustis patribus,
nouos assumptos temporum se illorum uehementiam ex-
timabat. Non erat dubium preses aduersus hanc pon-
tificis uoluntatem esse reclamatu-
ros. Et est mos nichil
tale absque illorum consensu a pontifice decerni. Fortiter
igitur conandum ratus preses in consilium uocat. Con-
uenere trepidi & iam inde aliud alii suspicantes. Pa-
ratur secreto locus, subsellia ponuntur, producit ecu-
biculo pontifex & in throno resedit. Patres inde suis
locis consedere iubentur. Vbi confessum est, pontifex

contra consuetudinem duos circa se familiares retinuit ce-
teram multitudinem omnem exclusit. Id siue ut inter-
uentu nro siquid opus foret uteretur siue aliam ob causā
fecerit incertum habeo. Mora quedam prius & silentiū
fuit. Inde cardinales aspiciens non satis leto uultu pre-
pio inquit ut nemo uestrum assurgat. hec prima illius
uox cum mentes subita admiratione percussisset alio alii
respiciente indignanteq; hericus tusculanus quid est
inquit hec pater & quid sibi uult istuc preceptum. Quan-
doqdem inqt pontifex uobiscum nequeo recte agere pro-
uidere ecclesie uolo. Ad hec henricus inflamato uultu. Im-
mo destruere eccliam uis. Hic cum indignarentur omnes se-
derent tamen primus omnium Raynaldus sancti uiti in
macello diaconus uir ut tunc michi uisum est omnium qui
aderant cordatissimus repente assurgens moriamur potius
inquit. Est ille ut tu scis procero corpore et cum procerita-
te ipa tum etiam uerbis facere animos uisus est. Itaq; ple-
riq; post hunc surrexerunt. Sed in noua & subita re pro-
spicere licebat quid in unoquoq; animi uigorisq; ines-
set. Rubebant alii alii pallebant. Ira & uirgio alii a-
lii prece supplicioq; nitebantur. Colunensem ego uidi
ad pedes pontificis prouolutum rogantemq; ne ita face-
ueller. Contra uo leodiensem minabundum & contuma-
citer incensum. Burdegalensis uo quasi medius quida
modo iras lenibat modo pontificem precabatur. Ita re
infecta consilium tandem dimittitur. Precepto tamen
prius a pontifice edito ne quisq; patrum urbe luca exiret
ne ut in iussu suo conuenirent. Id rursus preceptum no

minus asperitatis suspicionisq; habere uisum est. Itaq;
maiores confestim secuti motus omnia prupunt. Leodi
ensis siqdem post preceptum illud pontificis mutata ueste
urbe egressus aufugit. Id cum auditum esset, imittunt^a
equites qui illum reducere conentur. hi ergo uestigia
parum caute secuti pisanum in agrum discurrerunt. qui
est in florentinoꝝ dictione, nec tamen cardinalem ipsum
apprehendere potuerunt. Nam parum anteueniens in op
pidum librafactam se iam recepat rixa tamen nō pcul
ab oppido coorta est. & quidam ab eqtibus uulnerati.
Ea cum luce uulgarentur lucensis princeps uertus ne ex
hoc florentinoꝝ iras quasi uiolato eoꝝ territorio contra se
prouocasset, eqtes qui ea patrauerant cum lucam rediret
ad ipam urbis portam capi iussit. Erat pontifex quoq; sol
licitus de eqtum suoꝝ errato. grauiusq; ferebat florentinoꝝ
fines ab illis uiolatos. Itaq; propere Marcellum strozam
uirum clarissimum qui tunc in curia morabatur & me quoq;
una cum illo ad se uocauit. Dicit que gesta sint, nullo suo
iussu, sed equitum temeritate fuisse comissa. Nos ergo flo
rentiam oratores ire iubet, ac rem apud ciuitatem pur
gare. Cum essemus in eius conspectu mandata q; acci
peremus: repente ingressus quidam nuntiat cardina
les omnes uno agmine simul abire. Eo nuntio pontifex
auersus, illico demittere nos, ac aliis traducere animū
coactus est. Neq; enim falsa erant que de abitu cardina
lium nuntiabantur. Nam illi qdem ex captiuitate eqtu
recepto animo, prius enim principem ipm eqtesq; formi
dabant, abeundi palam consilium susceperunt. Adiuuit

eorum ceptum florentinus quidam ciuis paucis ante diebus lucam missus, qui tunc presens ex hoc ipso occasionem nactus, pro inuaso territorio ab equitibus uociferabatur. Ob huius maxime clamorem & simul ob equum iniuriam contritus lucensis, abire cardinales passus est. Luca igitur egressi eodem die pisas migrauerunt. Spectaculum me hercle durum fuit atque acerbum prescerno abeuntes. Sed acerbior paulo post michi apparuit curialium secessio. diuidebatur enim multitudo tota & quasi ab uno corpore membra diuellebantur. aliis cardinales sectantibus, aliis cum pontifice remanentibus, plurimis uero incertis & uacillantibus, querelarum et detestationum plena erant omnia. Pontifex haud multo post novos cardinales creauit quatuor. Vellem melioribus auspiciis creatos. Nam nisi fallor multa et terribilia impendunt. Ego pontificem non desero. Tenet enim me familiaritatis ius & officium quod apud illum gessi, a quo salua existimatione mea recedere posse non uideor. Affirmo tamen multa que hic fiunt, michi nequaquam probari. Vale.

Leonardus Ruffo sat. Audiuique que hic turbationes coorte sunt. Patres enim ut iam pridem suspicabar, pontificem reliquerunt. magna profecto res & nisi fallor, initium maximarum nouitatum, de quibus refert plurimum quid sentiat ciuitas uestra. Tu siquid habebis facis me certiore. Ego pontificem non deseram. non quod michi hec probetur causa, sed quia in familiaritate eius cum

30
fuerim, non uideor absq; reprehensione deferre illum
posse. Ita tamen p̄stabo ut mei iuris sim, nec quēq; of-
fendam. Pontifex post discessum patrum cardinales as-
sumpsit quatuor, in quib; est Johannes dominici, quē
ragusinum dicunt, uellem metioribus auspiciis creatus
esset. Nam multa, ni fallor impendent p̄ que nō esse
prestat q̄ esse. Vale

LEONARDI ARRETINI EPISTOLARVM LI-
BER TERTIVS INCIPIT.

LEONARDVS P. EMILIANO. QVO IN
statu res nostre sint quantisq; agitemur uel
potius iactemur fluctibus te audiuisse & audi-
re quotidie scio, & nunc plenius de zacharia
tuo clarissimo uiro cognosces. Quāq; difficile uidetur re-
sic referri a quoq; posse, ut non multo a ueritate ip̄a ac
magnitudine turbationis superetur. Ego autem mirum
in modum discrucior qđ non absum, qđ non in aliquo
urbano uel suburbano uel deniq; in aliqua silua inter
spileas ferarū abditus hoc tempore lateo, libris studiūsq;
intentis. Quuius enim locus michi iocundus esset: mo-
do hanc exitiabilem ruinam & cineres ip̄os cremate ec-
clesie, quas hic degens uidere cogor, aspicere nō posse.
Itaq; & te felicem arbitror, qui uel dei beneficio uel sin-
gulari prouidentia tua, iam pridem ab huiusmodi in-
cendio ereptus sis, & me parum fortunatum qui nunc in
ista nauicula fluctuanti ac pene submersa, una cum

ceteris naufragium facio. Sup̄ qua re te rogo atq; obse-
cro, ut siquid habes quo animum egrum consolari possis,
michi rescribas & hunc dolorem uel eruere uel lenire
tua sapientia & facundia conere. hoc ego a te expecto.
Marinum carauellum & Zachariam nostrum uiros prestan-
tissimos mirifice diligo, sed ut minus frequens q̄ coniunctio
familiaritatis nr̄e postulabat cum illis uersarer, temporis con-
ditio & rez turbulencia coegerunt. vale & me dilige mi iocun-
dissime petre.

Leonardus nicolao salutē. Lauretio quē tu michi p̄ tuas lit-
teras cōmendasti, scribo ut negotia eius processere. Omni-
no illi cupio satisfacere, sed genus petitionis parūp exorbitat.
De negotio autem fessulano animaduerti quanto studio anita-
ris. Itaq; & ego in ea re tibi morem geram. Libros quos
michi misisti accepi, & quibus uolumen illud aristotelis per-
gratum est, aliud nec multum cupiebam priusq̄ uiderem
& postq̄ uidi confestim satiatus sum. nec puto michi a grecu-
lo barbato satisfactum, diū illum perdant. Tu uale.

Leonardus sal̄ dicit nicolao. Plures his diebus a te michi
redidite fuerunt ep̄l̄e, omnes ferme cōmendatit̄e quibus
si in respondendo tardior fui ignosce pretor, non occupatio-
nibus rez agendaꝝ que mille in hoc tempore sunt, sed p̄
turbationi & egritudini quibus assidue mirum in modum
discrucior. Eum quippe in locum res deductas cerno ut ne-
cessarium sit merore confici & quasi consternari amissa iam
spe, ac in peius labentibus in diem rebus. Sed his omissis q̄
accusari facilius q̄ emendari possunt, breuiter respondebo.

Quantum ad fessulanum negotium attinet, uacabit quidem ecclesia, sed tamen illi ipsi qui prius tenebat dabitur in commendam. Sic enim in cunctis quorum memoriam teneo fidelitatem recordor. Itaque non uidetur hanc curam in presentiarum suscipiendam esse & qui aliter existimat, consuetudinem michi crede ignorat. Ego tamen paratus sum quocumque in casu huic studium & diligentiam adhibere, quoniam & iustus uacationis est modus & non omnino iniustum desiderium. Nam alterum illum, qui per ruinam alterius ad generalem bestialitatem ascendere cupit, utinam michi adesset potestas non de monte carmelo, sed de caucaso precipitem deiciendi. Neminem cognoui adhuc uirum bonum, qui huiusmodi pompas & insanias per hanc uiam sibi ultro oblatas non repudiaret, nedum ambiendo & flagitando perquiret. Ad vi idus octobris constitui ad aquas petriolanas lauandi causa proficisci, eroque fortassis ibi octobrem totum, deinde constituam quid michi in futura hieme sit agendum. Siqua ratione me explicare ex hac procellosa tempestate possem libenter ad uos tanquam in tranquillum aliquem portum me recipem. Nam hic manentem multa undique conturbant. Primum istis non obsequor ut ipsi efflagitent sepeque aduersus eorum uoluntatem contumaciter repugno, nec quicquam exequi uolo nisi quod mea equitas patiat. Alii uero prestantes uiri qui nuperssecesserunt meam hanc moram grauius et inique ferunt, presertim cum collega meus hunc nuperssecesserit, et quidem in salutato hospite. Itaque utrisque displiceo, istis quod non facio, illis quod non abeo. Istis quod non obsequor, illis quod non sequor. In huiusmodi molestiis

constitutus, quo me uertam nescio. Omnem huiusmodi
deliberationem in reditum meum a balneis reseruo. deus
bene uertat consilia nostra. Senus xv kl octobris.

Leonardus nicole. Veni aretium kl ipsis decembribus, si
q; hic moram factururus donec a poggio aliqd rescribatur.
qui instructus atq; doctus de omni cura & cogitatione
mea ad uos profectus est. Circumspicite diligenter oia
queso. ut maturius qd agendum michi sit statuere pos-
sis. Vale aretū ii non decembris.

Leonardus salutem dic nicole. Quod ad me ita scribis, qsi
ad hominem durum ac nimium p̄tinacem, qui nec ab a-
micis moneri possit, nec p̄suaderi sibi p̄mittat: uehementē
mi dulcissime nicola admirationem suscipio. Nam quis
me facilior? & ab omni obstinatione duritie q; remotior?
quis amicoꝝ sententiis morigeratior & obsequentior unq;
fuit? Atqui ego nup̄ senis poggio nostro cōmisi, ut consi-
lio tuo & ceteroꝝ amicoꝝ quid in illo negotio p̄ me agen-
dum foret statueretur. A quo tamen nec areti p̄ multos
dies expectans, nec postea arimini tā diu iam cōmoratus,
ullam neq; litteram neq; nuntium cum quotidie anxi-
us expectarem, & ex illo totus penderem accepi. Non po-
teram in hanc suspensionem adduci ut poggius in remea
presertim tam seria ac tanti ponderis torperet, ac p̄ ne-
gligentiam labi tempora sic periculosa pateretur. Vos
potius arbitrabar deliberabundos & ambiguos propter
difficultatem consilii & incertitudinem rerū futuraꝝ

expectare / ut aliqua inde firma spes uobis ostenderet.

Tu ergo uide ac mature cum ceteris amicis nr̄is delibera
kt febr̄ arimini.

Leonardus Riccio salutē. Vocauit me hodie C. senensis
ac uehementem querimoniam michi aduersus germa-
num tuum exposuit. qđ Burdegalensi londonis obuiā
exisset / quod ipm̄ postea omni reuerentia & obsequio hono-
rasset / quod in presentia regis & alibi cum multa contra
pontificem dicerentur / ip̄e presens & audiens nunq̄ resti-
terit. quod litteras que per pontificem eidem transmis-
se fuerant / nunq̄ ostenderit / sed tacendo illius calūniis
quali consentientem se prestiterit. Addit etiam p̄ eū esse
factum ut Johanni cincio equiti britanno metensi ep̄o q̄
pontificis fauebant partibus / fides derogaretur detectis
eorū consiliis apud regem. hec omnia se accepisse ex lit-
teris ueneti cuiusdam qui londonis negotiatur affirmat
a quo cōmendationes germani tui sepius iam suscepit.
Itaq; non dubitare se / quin & hec que sup̄ius dicta sunt
& alia insup̄ multa de quibus ille non scribat / contra ho-
norem pontificis fuerint ab eo pacta. hec senensis ad me
tanq̄ ad hominem tibi artiori uinculo coniuinctum / cum
indignatione quadam exprobrauit. Ego que pro tēpore
dicenda uidebantur respondi feci q; meo solito more / ut
ad mitigationem iraz conatus omnis adhiberem. Sed tu
uide quid agendum putes. Michi quidem ad mores
istorū & conditionem locoꝝ in quibus anconitana ecclia
est / mentem uertenti maior formido incumbit. Intelli-
gis quid dicam. Quare prudenter & mature consiliū

sume Arimini kl february.

Leonardus nicolao. Binas proximis diebus abste litteras
accepi. sic tamen ut quas tu prius dederas michi posteri
us redderentur. In primis que hodie michi redcite sunt
intellexi amici tui qui ut deo seruire sine inopia possit
episcopatum desiderat opulentum, eximiam cupiditate
& imaturam procul dubio festinationem. Atq; ut huic par
ti ante omnia respondeam: nec amicum tuum uirum utiq;
bonum, sed minime ut michi quidem uidetur astutum,
spe uana deludi permittam: primo scias de priuatione illi
quo de scribis: nullam omnino in hac nostra curia fuisse
aut esse mentionem. falsumq; rumorem ea de re uestras
ad aures pmanasse. Illud preterea haudquaquam tacuerim
qđ tuam & suam prudentiam fugere non debet. in huius
modi promotionibus episcoporum, necessarium esse ut aliquis
diligens & oposa preparatio antecesserit, p quam animi eorum
qui dare possint, ita dispositi sint ut dare uelint. Huius
ergo preparationis & oportune & necessarie & sine qua qui
sperat stolide ac uane sperat: in hoc amico tuo ego nichil ui
deo & si p me uerbis duntaxat fieri posse credatis in hoc tem
pore & in hac tanta florentinorum ciuium multitudine, qđ
aut pro aduersa inclamatione, medicata ut ita dixerim
ossa precludende sunt fauces: aut pro fauore ac naua
ta opa gratie referende, uelxmenter erratis. Aude aliquid
breuibus gaudiis & carcere dignum, si uis esse aliquid probitas
laudatur & alget. hec ego scripsi liberius ut intelligere
possitis aliter p uos sup hac re istuc uigilandum & proui-

dendum esse. Nam quantum ad me attinet paratissimus sum, sed hoc non satis habet uirum in hoc tempore tantaq; ambrosorum hominum cupiditate. Quare faciat ipse qui petit, ut aliquo memorabili obsequio aliqua ue insigni re gesta, nomen eius apud pontificem cōmendetur. Medio posuit deus omnia campo, nec sedentibus corone sed pugnantibus traduntur. Quod autem in eadem epistola scribis, tibi meum adhuc consilium uehementer placere, est id quod ut ita existimes pergratum. Sed nicola noster contra sentit. Poggius uō ad utrūq; mussat. Itaq; illud orati dicere nō imerito possum. Tres michi conuiue prope discordare uidentur. Poscentes uario multum diuersa palato. Nunc uenio ad alias litteras tuas. Expecto epistolas quas michi uberioris prolixiorisq; polliceris, quibus uellem ut de salutato michi responderes, quando poggius noster ut dudum apollinis delphici oraculum obmutauit. Vale arimini. idib; febr.

Leonardus Zucharo sat p̄t dicit. Vellem interdum michi scribere, & que istuc agantur que ue sperentur notum facere tua solita diligentia curares. Ego arimini sum uerūtamen ita sum, ut meus sim & meo arbitrio non alieno uiuam.

Nichil enim facio nichil scribo nisi quantum michi placet

Placet autem tantum quantum tu nosti. Nulla adhuc littera mea ne unus quidem apex conspicia potest de quo quisq; in hac miserabili diuisione possit querimoniam aduersus me iustam habere. Adeoq; nota est omnibus hec integritas mea nichil ut omnino michi quod ad hanc diuisionem spectet demandetur. Processus & huiusmodi pestilentias.

nec legere nec scribere, nec ubi legerentur scriberentur ut
adesse unq̄ uolui. que res multum ad utilitatem & grām
michi obest. Sed obsit quantum uult. semel decreui ita
fore in curia ut neminem ledam. si hanc integritatem ser
seruare michi liceat, morabor, si non licuerit confestim abibo
vale

Leonardus nicolao salutē. Egisti mecum pro cetera tua di
ligentia, & uetustaz rez eximia cura, ut siqd antiquitatis a
rumini repirem tibi notum facere p̄ meas litteras curarē.
Quod postq̄ intellexi: tam & si antea sponte mea satis accu
rate studio uisendi cuncta lustraueram: tamen cognito
desiderio tuo, circūuī rursus urbem omnia q; p̄scrutatus
sum & q̄ diligentissime potui singula queq; prospexi: ut
tue q̄ acculatissime satisfacerem uoluntati. Est autem ari
minum, ut te ignorare minime arbitror, populi romani
colonia, antiquissima q̄dem ac celeberrima. Sed euenit
in hac quod in ceteris antiquis urbibus euenire solet:
ut reliq̄e ac monumenta quedam uetustissimoz opum cō
spiciantur: uezy ita ruinis quassa ac uetustate ip̄a consu
pta, ut nec cuius figure nec ad quem usum fabricata
fuerint: q̄uis diligentissimus prospector queat agnosce.
Duo tamen notabilia & prestantia antiquoz opum monu
menta que adhuc pene integra sup̄sunt, digna annota
tione & uisu spetiosa, tibi q̄ minus inepte potero descri
bere conabor. Porta est sublimis ac magnifica lapide
quadrato & diligenti artificio p̄polita, cuius antiquitatem
ex litteris sup̄ne incisis coniectare licet. quanq̄ enim
ex parte quadam disiecte: tamen & consulis mentionē

ARIMINVM

habent & diphthongi quedam secundum antiquā scri-
bendi normam: ut pro uis uieis & pro celeberrimis
celiberrimeis, more grecoꝝ, qui non nunq̃ huiusmodi
diphthongo utuntur, scripte legantur. Cuius uō porte late-
ra turre due utrinq; muniebant, quas tamen q̃a non
item ex lapide, sed ex lateritio fuerunt iam antiq̃tas
pene totas absumpsit. Habes unum monumentum.
Hunc aliud accipe, non minus insigne. Pons est ex mar-
more ornatissimus ac pulcherrimus: quē ut lutere ab u-
traq; sponda docent incise: diui augustus & tyberius
dedere. Fieri potest ut alter inceperit alter absoluerit,
uel ut ab altero destinatus: ab altero sit pfectus. Quomo-
docunq; sit, pontis structura est p̃ magnifica, marmora
undiq; decorant. quatuor in alueo pedes habet, arcub;
quinq; ripas coniungit. Latitudo est satis ampla, ut bi-
ne quadrigę aduersum citate se inuicem non impediāt.
& uia insup ab utraq; parte p̃ gradus paulo altiores secu-
cundum parietes, qua pedibus iri possit relinquatur. Pa-
rietes uō ipsi ex marmore sunt p̃ hunc modum facti.
Singuli lapides deinceps positi p̃ latitudinem recti & a su-
mo teretes: suo tantum pondere moleq; subnixi, uiam
utrinq; muniunt. & pontis oras claudunt extremas. Qd̃
autem pro magnificentia eius opis maxime noto: lon-
gius trans ripam ab utraq; parte structura pontis eodem
ornatu facieq; protenditur ne mutatione aluei fallere
aut circūuenire amnis possit. Via autem a ponte strata
fuit lapidibus illis quibus circa urbem romam multa
itinera strata fuisse cernuntur. extant q; adhuc reliq̃e

quedam lapidesq; ex eo genere passim iacentes plurib;
 in locis conspiciuntur euulsi. Ex his uo duobus monu-
 mentis satis apte iudicari potest hanc urbem priscis il-
 lis temporibus maioris ambitus q̃ hodie sit, non fuisse
 sed aliquanto etiam minoris. Nam ea ex parte que pisau-
 rum ac fanum fortune spectat, antiqua est porta de qua
 supra dixi. & ex opposita regione oppidi qua rauennam
 uersus iter pons est augusti & tyberii sup flumen qd ur-
 bem abluit. alijs rursus ex partibus tam uersus mare q̃ uer-
 sus continentem menia cernuntur uetusta a quibus pro-
 ductum esse pomerium constat & spatium antique urbis
 additamento non paruo amplificatum. Quod siqs forte
 non putat hanc quam dico paruitatem: illi tam crebra a-
 pud historicos mentioni ac celebritati huius loci conueni-
 re maioremq; & ampliorem fuisse contendat. is cogitare
 debet ob oportunitatem potius huius urbis, que extre-
 mis italie oris sita gallisq; finitima accomoda erat q̃
 ob magnitudinem eius tam frequentem mentionem ha-
 beri. Illud insup considerandum est quod plerosq; no
 satis eruditos interdum fallit: aliud urbem significare
 aliud ciuitatem. Vrbs enim est solum edificia & menia
 ab orbe quo locus cingitur appellata. ciuitas autem est
 congregatio hominum iure sociator & eisdem legibus
 uiuentium. Vnde bonus uir ut aiunt stoici ex urbe
 quidem pelli potest ex ciuitate uo non potest. Vt licet
 urbs ipa parua fuerit: ciuitas nichilominus maxima &
 amplissima fuisse potuerit. Neq; enim multum refert ut
 opinor intra urbem ciues habitent uel extra modo uis-

Vrbs ab orbe.
 Ciuitas.

dem legibus unoq; statutus consilio uiuant, eosdemq;
magistratus uereantur, muneraq; & honores simul capi-
ant. Perugia & arretium paruas fuisse urbes ex utriusq;
antiquis menibus apte discernitur. eedem tamen ciuita-
tes magne, & eturie capita fuere. An credis multitudi-
nem ciuium que nunc est cum illa que tunc erat aliq;
modo comparandam: dici proculdubio non potest. Quid
ergo erat: et intra & extra urbem ciuitas uocabatur. In
ipā uō urbe quod erat precipuum ciuitatis oppidum: fo-
ra erant & iudicia & magistratus: qui cum res postulabat,
in concilium ciues uocabat. hoc etiam nomen ipm ciui-
tatis attestari uidetur. Ciere nāq; uocare est. Inde cetis
inde ciues, inde ciuitas. Inde est illa composita contio cō-
cilium conciliabulum & alia huiusmodi congregationis
uocabula, ex eo dicta qđ multitudo uarie disp̃sa in unū
conuocabatur. Qui uō aiunt ciuitatem dici quasi ciuiū
unitatem. hi cum pace eoz dictum sit, omnino delirant
in scia litteraz. Velim nāq; ab ipis audire: num & parui-
tas dicatur, quasi paruoz unitas. Probat insup illa ratio
qđ apud ueteres distinctio fit: inter ciues & peregrinos:
non ut hodie facimus ineptissime qđem, sed tamen faci-
mus. Impitia enim non solum rez sed etiam uerboz oīa
in hac tempoꝝ nostroz fece confudit: inter ciues & comi-
tatinos. Peregrinus rex nūma pompilius rome fuisse dici-
tur quod erat ex sabinis: licet finitima ciuitate tamen
aliena. et in ciceronem nonnuq; maliuoli propter imodi-
cam iudicioꝝ potentiam, peregrinum regem uocitabant.
quod erat arpinas origine. hec dixisse uelim, ut qđ di-

. Perugia

. Arretium

. Ciere

uersa sit urbis ac ciuitatis significatio. non ignoremus.
nec admirationi sit nobis. si celeberrimaz ac potentissi-
maz olim ciuitatum paruas interdum urbes: & que
tante celebritati fame non uideantur respondere cō-
spicimus. Possem ad hoc multa ex antiq̃s adducere.
quibus ea que supra dixi de ciuitate & urbe mani-
festissime comprobantur: nisi uererer ne in re mani-
festa tedium ac fastidium prolixitas pareret. Sed re-
grediendum est unde digressus fui. tanq̃ enim si p̃-
sens tecum loquerer/ facultatem quādam euagandi li-
centius & de tota antiquitate loquendi michi assum-
psi/ putans id tibi plus uoluptatis q̃ molestie allatur.
Vrbem igitur ariminum uetustis illis temporibus mino-
rem aliquanto q̃ nūc sit fuisse apparet. ciuitatem ni-
hilominus longe maiorem ut supra dixi arbitror
fuisse. Ex monumentis autem uetustis. duo tibi descp-
si que michi relata digna uidebantur. Sed postq̃ an-
tiquoz huius loci monumentoz facere mentionem in-
stitui & liberius euagan epla cepit: non preteribo unū
huiusce loci ac pulcherrimum prisce antiquitatis speci-
men. cui nec illa inclita roma. que impium terris.
animos equauit olympo: neq; athene aut syracuse
magnificaz quondam urbium ingentes ruine. q̃cūq;
par aut simile in suis hodie reliq̃is habent. Est autē
hoc non marmor parium. non lapis numidicus. non
pbidiacum ebur. non corinthium uas: non statua ex
ere aut marmore fabricata. non edificium non pensi-
les horti. non coclea colūna non theatrum. non obeli-

scus: non signum non tabula non toreuma: res mute
 quidem & puerorū oblectamenta sed prestantissimoꝝ
 uiroꝝ eoꝝ dico quos stupidi legentes admirari & qꝫ
 memoriam uenerari solemus, uiuam & animatam effi-
 giem. Virum enim prestantissimum & michi crede
 qui q̄ lentus ac diffidens laudator esse consuerim
 non ignoras. Virum inq̄ prestantissimum ex illo p̄sco
 genere hominum in hac urbe inueni Carolum ma-
 latestam principem huius ciuitatis, quem ego quo-
 tiens intueor totiens michi aliquem M. marcellum
 aut furium camillum inuictissimos bello duces et eos-
 dem in pace mitissimos atq; optimos uiros legibusq; ob-
 temperatissimos uideor intueri. Crede michi nicolae
 non te fallo nec ipse fallor. Nunq̄ uidi hominem qui
 magnitudine animi & ingenii precellentia alijsq; su-
 mo duce dignis uirtutibus ad antiquos illos illustres
 uiros propius michi uideretur accedere. Nec tamen nūc
 a me in hoc uiro tibi recensendo laudationem oratoriā
 & dicendi artificium expectes. Illis enim huiusmodi
 ornati opus est quoꝝ uirtutes ac res geste satis p̄ se ipas
 formose non sunt ut mulieres uidemus illas maxime
 fūco ornatuq; inuti. que sua ac uera pulcritudine ca-
 rent. Preterea nec tempus nec propositum meum: n̄
 epistolaris breuitas patitur: me nunc p̄ rhetorū p̄cepta
 discurrere & panagericas cōmendationes excerpere. Itaq;
 illa pretereo que de generis claritate: que de amplitu-
 dine ac gloria maiorū: que de fortunis ac facultatib;
 ceterisq; huius generis uerissime & acculatissime posse

CAROLVS MA-

si in his demonstrandis occupatus esse uellem referre. Quid enim attineret splendorem familie cetera q; eiuscemodi in huius laudem adducere. cum ipse quocunq; in loco natus fuisset propter egregias uirtutes sibi ipse fuerit nobilitatem gloriam & amplitudinem pariturus. Illud tantum breuiter & summatim dicam. ex clarissima huius familia, prestantissimis ac sumis uiris continua successione referta, sic omnium superiorum uirtutes dei munificentia in istum collatas ut quocunq; in ea familia aut consilio aut magnitudine animi aut strenuitate aut iustitia, aut liberalitate conspicuus fuerit, in hoc uno tanquam legitimo omnium successore, cuncte huiusmodi superiorum suorum prestantissime dotes appareant. Est enim ut michi quidem uidetur prorsus mirabile, quod multis ac uariis rebus hic princeps excellat. Et primum in rebus bellicis, quanta hic uir gloria sit, quantumq; iudicio omnium qui rei militaris peritiam habent, excellere putetur, consentiens omnium fama testatur. Extant q; res ab eo geste, magne quidem ac memorabiles & ab ipsa a dolescentia continuatis uictoriis feliciter confecte, in quibus & generosa celsitudo cordis ad pericula capeffenda et inter ipsa pericula, inuictum corporis atq; animi robur apparuit. Rursum ad pacem atq; ad eas res que sine armis geruntur, sit uertas, inuenies consilii maturitatem & prudentiam singularem. Que in hoc uiro tanta est, quantam & acumen excellentis ingenii, & multarum ac maximarum rerum tritus et diuturnus usus, maximam in homine efficere potest. Accedit ad hec illud meo iudicio mirabile, ac si recte dixerim stupendum, quod uir in his rebus que a studiis ab

horre uidentur occupatissimus: tantum literatura & doctrina pollet quātum prae assequuntur ex iis qui uniuersam etatem in huiusmodi studiis posuerunt. his adicias illa preclara sine quibus omnis prestantia in principe deformatur, modestiam, honestatem mansuetudinem, tranquillitatem, religionem sanctimoniam, integritatem, & haec omnia egregia. Est praeterea tanto nature munere, ut ad singula praecipue natus uideatur, celeberrime legere, uersus facere, soluta oratione eleganter dictare, et quod in robustissimo corpore mirandum est, nec ipse de eo scriberem, nisi de diuo augusto ac diuo tito uespasiani filio idem legissem ita uenuste propria manu scribere, ut omnes librarios uel adaequare facilius uel superare possit.

Itaque haud facile dixerim: robustior an doctior, corpore an mente ualidior atque aptior, iustior an ingeniosior sit existimandus. Sunt insuper qui felicitatem eius ex successibus rebus bene gestis magnifice extollant. quod equidem tribuendum puto, cum industrie summi uiri, tum eiusdem iustitiae ac pietati. Verbum est enim furii camilli, omnia prospera euenire sequentibus deos, aduersa aduersa spernentibus. Nolo quicquam ex antiquis prestantibus uiris in contentionem adducere, sed certissime confido, cum de uetustis rebus a me quesieris, hoc specimen antiquitatis nequaquam fuisse pretereundum. Vale arimini. x. kt martias.

Leonardus petro emiliano sat. pt. dicit. Opinor tibi non satis manifestam solum, uerum etiam satis probatam esse causam, cur per hosce menses ad te scribere haud multum properarim.

Cum enim epistolaz officium sit ut absentis de iis rebus
que apud nos geruntur certiores faciamus: atq; ego apd
eos degerem quoz opa ac uoluntates a te minime proba
ri sentiebam committendum non censui mee ut littere in
quibus presertim nichil utilitatis ad corrigendam emenda
dam q; prolapsam rē. p. inesse poterat: aliquid aut suspitio
nis aut offensionis contraherent. Scis enim quia ubi ad
uersus quēpiam infensi sunt animi: omnis omnino com
municatio etiam si nichil habeat nocumenti molestissima
est. Quam obrem intermisi eqdem ad te scribere, cum ta
men amor erga te meus nullam intermissionem caritatis
aut beniuolentie pateretur. Hunc autem quoniam ex eo
loco in quo nichil aliud q̄ ius quoddam familiaritatis me
detinebat, decreto florentine ciuitatis reuocatus sum &
iam sine cuiusq̄ offensa scribere posse uideor: dabo opam ut
quā intercapedinem abstulit conditio temporis, hanc iam
liber & omni solutus cura animus suppleat. hoc item a te
qui iisdem ut opinor rationibus adductus longum mi
chi tuaz litteraz silentium prestitisti nunc submota cau
sa censeo faciendum. Sic et quod intermissum est assidu
itate crebritate q; faculiter instaurabimus & nō longi tem
poris incōmodum longa atq; cōtinua cōmoditas liniet vale.

Leonardus sat dicit Antonio. Ingentem uoluptatis partē
peregrinatiunculis meis defuisse existimo qd nec flo
rentie nec āretii tecum esse potuerim, sed alternatis
temporibus, dum ego florentiam uenissem tu āretii
fueris, dum rursus āretium peto, tu florentiam remi

graris. Sup̄ qua re uix est ut non putem michi fortu-
nam inuidisse & cum cetera ut optabam prestaret, hoc
unum denegasse, ne cupiditas mea penitus implere-
tur. Valde tamen molestius michi fuit te aretū non
inuenisse q̄ florentie. Primo quod non quēadmodū
florentia aretium, sic aretio florentiam petiturus eram.
Deinde quod licet prius esset apud me firmissima de
tua probitate constituta opinio, tamen ita magnas et
egregias laudes admirabilium uirtutū tuarū in ea ciui-
tate que te proximo semestri cum imperio presidentē
expta erat audiui, ut longe magis inflāmatuſ sim
ad beniuolentiam & caritatem tuā. Itaq; ualde ange-
bar animi facultatem michi ademptam tibi presenti e-
uestigio gratulandi. Fuit enim profecto uirtus omni
tempore admiranda, sed etate nostra tanto magis q̄to
bonorū uiroz penuria est maior, presertim in magistra-
tibus ubi propter licentiam peccandi abstinere se dif-
ficilius est. Plerisq; enim non tam uoluntas malignandi
deest q̄ facultas. cui uō cum licuerit, non libuit in eo
cognita & spectata est bonitas. Enarrare quidem non
possem quantope uniuersam ciuitatem in te conuer-
sam reppererim! q̄ amplissimis cōmendationibus te ac
nomen tuum ubicūq; sermo inciderit prosequantur.
q̄ satiari nequeant tuam iustitiam integritatem, abstinē-
tiam moderationem humanitatem q; memorantes. Pre-
tereo illa que tibi cōmunia sunt cum multis. Hoc uō
egregium & ut nūc sunt mores maxime luculentum.
quod te unum fuisse aiunt ex illo sanctissimo genere

hominum qui non putares predam tibi concessam, cum gubernatio subiectoꝝ demandaretur. Qui non uexationem & spoliationem hominum tue dictioni potestatiq; mandatoꝝ, sed tutelam & subleuationem tibi commissam arbitrare. Nolo quæq; meis litteris attingere nec ex alioꝝ malefactis uirtutem tuam extollere. Sed tamen uereor ea de causa hec a te obseruata homines in admirationem conuerterint: quod rarissima sint huius probitatis integritatisq; exempla. Nam usq; adeo conuersa est res, tantuq; potuit cupiditatum uesania, ut impunitatem & predam se nactos existiment, quibus magistratus & unpiâ committuntur. Ac si uera fateri uolumus, fasces & secures nostri temporis nichil aliud sunt q̃ mercimoniam uel potius latrocinia questus & rapinaꝝ causa sceleratissime comparata. Itaq; illi maxime iustitiam uiolare didicerunt, quibus ad iustitie tutelam publice arma gladiuq; traduntur. Quo quid puerius esse possit, non equidem intelligo. Natura enim ita compatum est, ut in rectoribus preponendis, populoꝝ tantum queratur utilitas, punire maleficia, facinorosos absterere, discordias tollere, de comodo eoꝝ qui reguntur cogitare rapinas, dāna, iniurias, contumelias non solum non inferre, sed etiam ne alter quisq; inferat prohibere abstinencia & integritate in omnibus uti. Quid ergo scelestius, quid proditori similius. q̃ ut ea facias ad que prohibenda custos prefectus sis. At enim quid sibi habebit is qui magistratu gerit. an non aliud q̃q̃ nisi laborem regendi q; molestias. habebit profecto & quidem rem maximam, omni

37
q; pecunia lucroq; potiore. Id autem erit honor & gloria ad quem omnis pecunia compata ualescit. Cui autem hoc non satis est is nunquam bonus erit gubernator. Recta igitur partitio fuerit ut qui reguntur utilitatem, rectores autem honorem percipiant, quod et ipsa que feruntur instrumenta declarant. Quid enim queso parant homines magistratum inituri? Vexilla credo & equos & stragulam uestem sagulaq; & parmas & losos ac cetera eiusmodi, que quidem omnia non pecunie captande sed splendoris ac magnificentie sunt instrumenta. At enim mercator questus gratia proficiscens, nil tale secum defert, sed libros & calculos. Lucri igitur & honoris querendi diuersa admodum ratio est. diuersi q; apparatus, que duo nunc plerique confundunt ad lucrum & pecuniam cuncta referentes. pinde in magistratibus, ut in mercimoniis questuosi. Tibi igitur gratulor qui uerum iter ingressus, non quantum pecunie sed quantum laudis ex magistratu referres cogitasti, quem neque cupiditas animi ab ratione distraxerit neque supbia ab equabilitate. Itaque non alium tibi imitandum proponam, sed ut te ipsum imiteris exhortor. Nichil enim tibi decuit ad laudem si te posthac presteris quam simillimum tui. Vale.

Leonardus Ruffo sat. Ad iiii nonas apriles cum pisas uenisset obediens patribus qui per crebras me litteras euocarent. offendi rem concilii opinione meliorem. Ita frequens iam multitudo coiuit, & quidem excellentissimorum hominum tamque in dies singulos cumulatur omnibus undique confluentibus ut uix suffectura hec urbs magnitudi-

ni conuentus uideatur. Collegio autem patrum nichil
humanius nichilq; uigilantius. Expectantur bryta
nie epi, qui cum burdegalen prope diem affuturi di
cuntur. Processus interea legitimi fiunt aduersus
pontificem nostrum. Orem duram sed tamen necessa
riam. quando illo post malos suasores abiens promissa
iurataq; cōtemnit. Alamannum archiep̄m pisanum
propinquum tuum, hominem omni laude dignissimū
conuenio frequenter, ac de te sermo nobis creber est.
Hec tibi scripsi potius ut litteras tuas elicerem, q̄ ut q̄cūq;
haberem, quod magnope nosse te uellem. Tu michi ali
qd prolixius rescribas uolo, presertim de studiis tuis q̄
multo malim q̄ acta concilii p̄discere. Vale.

Leonardus nicolao. In hac ip̄a hora cum tibi scribere para
rem, littere tue michi reddeite fuerunt, primo igitur di
cam qd dicturus eram. deinde tuis respondebo. Bar. cre
monensis michi hodie affirmavit, se ciceronis ept̄as ex ue
tustissima littera repperisse. Contempsi primo. mox cum
magis, magisq; asseueraret, confestim domum eius uisen
di studio me corripui quo in loco michi ostenditur uolu
men antiquissimum sane ac uenerandum, sed dum au
de euoluo ac singula scrutor, inuenio ept̄as ad brutum
& ad Q. fratrem eas uidelicet ip̄as quas habemus, & se
ptem duntaxat ad atticum libros fuit id minus q̄ opta
rem. sed tamen opinor aliquantulum interit luci ad no
stras emendandas. Illud satis constat quas antea habui
mus ex eo uolumine non fuisse transcriptas, cum ibi nō

plures q̃ septem ad atticum libri. nos uō ut opinor xiiii.
habeamus. Nonium marcellum dicit se in dies expe-
ctare. hec tibi nota facere constitueram prius. Nūc
ad litteras tuas de libro eligendo: utrūuis eliges bene-
erit. et quos meo nomine habes habebis ut/ queso di-
ligenter conserua. De augustimano autem negotio
litteras uberioris expecto. Gorgiam p hunc riccii
puerum tibi muto. Tu si cōmode fieri poterit dab
opam ut q̃ celeriter transcribatur. Vale pistoriū kl no-
uembrib;.

Leonardus nicolao. Quod de agathocyrio scribis: me
quidem in ea re quo minus respondere tibi apte que-
am, prohibet consideratio antiqui librariū: quem nec
eicere honeste nec una retinere cōmode possum. Su-
spicor tamen hunc p se emigrandi consilium sumptu-
rum: quod si faciet continuo agathocyrium uocabo.

Graccoꝝ uitam legit nunc antonius luscus, cum eam p
legerit ad te deferetur. Cum hec supiora iam exaras-
sem: alie michi littere tue delate fuerunt quas xiiii.
kl marqas ad me dederas. De agathocyrio satis supra
expressi. De gracchis qd cicero scripserit, non igno-
rabam. & est uaria apud illum relatio: ut alibi dep-
mat illos alibi tollat. Nec id mirum, cum et illoꝝ
acta fuerint uaria. Ab optimis enim initis profectos
contentiones ciuiles longius euexere ut sint que lau-
dari & que damnari possint. Ego tamen de his alias
ad te rescribam plenius. hec satis ad litteras tuas. Sed
tu accipe que apud nos nouiora. Johannes grecus

miles bononiam uenit ad xi kl martias. Secum habet
demetrium non poliorchitam sed poliorchomenon. et
guarinum ueronensem. hic ut gustare primo aduentu po-
tui iuuenis est adprime eruditus. & qui tibi placere non
inmerito possit. Miles satis habuit uestes portare: que a-
pud eum leuissime sunt. Nam libros quoniam graui-
ores esse uidebantur omnino reliquit. Manuel uero chryso-
loras nescire se aiunt ubi terrarum siet. coniectari tamen
illum in hispania esse. Vale.

Leonardus nicolao. Valde cupio mee ut aliquando litte-
re tibi fastidio sint: non ob inconcinnitatem. nam id a-
uertat iupiter: sed ob nimiam crebritatem. quod tamen
nescio an unquam continget. Guarinus tibi presto aderit.
quem presentem intueri ac prospicere licebit. Expectas iu-
dicium meum. Ego & alias scripsi ad te. & nunc magis
etiam confirmo. eruditissimum michi uideri. et quem tu
probare non inmerito possis. Illud pmoolestum est quod miles
libros attulit nullos. Graues esse putauit. Ipse uero decre-
uerat nichil preter leuitates secum afferre. Itaque illos ob-
misit. Vestes autem nequaquam graui homine dignas attulit.
Quare populus concursat. curia ridet. ego digito compesco
labellum. et quo me uertam nescio. Vereor enim ut nunc
mores sunt. ne ut olim chaldei ex urbe roma ita nunc greci
ob has ineptias e curia pellantur. Mitte queso eos quos iam
pridem flagito codicillos. Pro religioso autem illo qui re-
ligionis precesus exire cupit. miror te usque adeo uehemen-
ter anniti. Quasi uero eius desiderium aut honestam aut

71
tollerabile uideri possit. Nam quod causas allegat. uelamen-
ta quidem illa sunt inconstantie & uacillationis que quem-
tu hec eadem allegare non putas. Itaque ne me roga quod. Sed
siue rogabis siue non: ego tamen nichil agam. Vale.

Leonardus nicolao. Nichil michi longius uisum est: quam ut
litteras tuas diu quidem intermissas recipem. Quamquam se-
mebatur desiderium meum spe propinqui reditus quem
in dies singulos distuli & adhuc differre non desino. Hec
ad rem pro qua pontifici maximo supplicari uoluisti. bre-
uiter et pauca respondebo. Omnia ut spero consequemur
secundum sententiam et quidem intra paucissimos dies.
Data est enim forma ut ego cuncta in libellum redigam.
atque una cum florentino cardinali (is est Zabarellus noster)
discutiam & censeam quid agendum sit. Non ego dubi-
to quoniam ita arbitremur ut uos ipsi optatis. Una dumtaxat
res admirationem pontifici dedit: quod religiosos ex ob-
seruantia beati augustini dicit sibi antea inauditos. sed
nisi fallor id non oberit: uel quia replemus exempla uel
quia etiam si opus sit bonis in rebus nouum exemplum lau-
dabiliter institui posse facilius persuadebimus. Vale.

Leonardus poggio salutem. Ad xv. kalendas aprilis a retio rediens
deflexi iter in patriam tuam. ibique parentes tuos uidi
utrosque sane incolumes. de sorore autem nup nupta. ite-
que de ceteris tuis prospera michi retulerunt. Itaque summa-
tum scribere tibi possum more maiorum: recte sunt apud te
omnia. Inde florentiam reuersus suscepi abste litteras

quibus & si longioribus uigiliis ita confectus ut dormire q̄ scribere prestat. tamen ut potero respondebo. Primum igitur qđ Zuccharum nostrum uirum omnium suauissimum facere ut solet dictitare scribis. me qđdem ut matrimonium consummare abuisse. se uō remansisse ad patrimonium consumendum. id apte scias uerū nō esse. Ego enim non matrimonium dūtaxat. sed patrimonium insup̄ unis nuptiis consumpsi. Incredibile est q̄ multa impendantur his nouis & iam ad fastidiū usq; deductis moribus. Nec ego nunc sane de conuiujs loquor. Quāq̄ acta est illa res a me non tibiis disparibus ut est apud comicos. sed paribus nec unis sed pluribus. et aderat insuper pincius cytharedō nobilis meministi opinor. qui apud mulieres quandoq; in conuiujs querebatur. qđ ille sederent cum pincius erectus staret. Hinc tu frequentiam existimare potes. vacuefecit forum & aromatarias tabernas. cecos. fartores aucupes notos & ignotos paniter fatigau. Vez hec licet sint magna. tamen non sunt magna propterea qđ rumoris plus habent q̄ impense & plus strepitus inferūt q̄ damni. Sed illa intolerabilia. quod uestitu mūdo q; muliebri nullus est finis. Vellem ut romani isti tui quibus ex uetere gloria nichil preter inane iactantiam remansit. aurum argentum. purpuram margaritas. ceterumq; ornatum florentinaꝝ mulieꝝ conspicerent. ut desinerent aliquando tam absurde de se ipsis opinari. Sed hec Zucharus noster efficacius redarguet. nos ad reliquam partem litteraꝝ tuaꝝ ac

cedamus. Quod enim queris quēadmodum appellare
me in hac noua militia debeas: res gestas meas tibi bre-
uiter exponam. tu postea ut dignum putaueris uocita-
to. Si militanter loqui oportet, quoniam & tu hanc
nouam militiam dixisti sic accipe. Castra ad que ca-
pienda ueneram prima uigilia adhortus expugnaui.
victoria fuit non incruenta. In illis ego castris nunc in-
fideo. Quāq̃ die q̃dem uagor latissime nocte tamen
in illa ipa castra reuersus, puigil ea custodio. Itaq; tu
siue ducem siue tribunum siue centurionem uti libet
appella. Si tamen audies me, caligatum militem uoci-
tabis, non a caligis, nam illas lectum ingressurus statim
depono, sed a caligine oculorū. Sic enim iam uigilaui,
ut singula michi prospecta bina uideantur. Vale & Zu-
charum nostrum meo nomine saluere iubeto. Itēq; ua-
le florū. xv. kl aples.

Leonardus nicolao. Scripsi nup̃ quid actum esset qd
ue sperarem de negotio castaneano. postea uō cum esse-
mus in summa ac firmissima opinione confectum iri,
supuenit oliuetanorū importuna postulatio. Statim illi ad
me p̃ pontificem reiecti sunt ac subinde simul auditi.

Ab illis propinquitat locoꝝ & multa que hactenus perpeffi
ob uiciniam fuerant dicebantur. Ego que cause nr̃e
profutura existimaui in medium protuli, nec pretermis-
sum est a me q̃cūq;. Nam & conformitatem regule & uo-
luntatem prioris, sese ac locum ipsum subicere cupien-
tis, & desiderium insup̃ tuum & tuorū & alia cuncta put
tempus patiebatur explicui. Nec fore uiciniam ab

No. facerem
modū loquendi

illis ptimescendam, cum pro malis bonos pro neglecto-
ribus regularis obseruantie cultores professoresq; foret
in posterum habituri. Tandem ut oratores
uocant admiscui pontificem enim obtestatus sum: ut
meum hoc negotium putaret. uel siqdem amicitie uinculis
astrictam esse coniunctionem nostram ut nil possit ab eo
presente me contra rem tuam statui, qn contra honorem
existimationemq; meam constitui uideretur. Auditus su
diligenter a pontifice maximeq; eum mouere uisa est
ea pars in qua coniunctio nostra allegabatur. Deniq; o-
liuetanis palam edixit se inuito te nichil facturum.
proinde si confiderent iustitie postulationis sue tibi id
psuaderent. Nam & sibi postea fore psuasum. Cum ergo
illi ostenderent se apud te hoc facile impetraturos esse &
dicto pontificis acquiescerent postularunt ut supersederetur
in causa donec tecum agere possent quod non repu-
gnante me illis concessum est. Tibi itaq; tributis est
honor meo iudicio maximus. Quid enim maius esse po-
test q a pontifice ipso ad te reuocari. Dices ergo qd nunc
agam. Primum rogo te, ut quod deo futurum acce-
ptius sit, id sequare. Deinde p tuas litteras pontifici
scribas qd uelis. Nam id fiet. Hec est quod scribere
formides. Ita enim scribas ut si ad me. Vnum preterea
non reticebo. Zabarellus noster contra atq; ego opina-
bar totus pro oliuetanis est. Et affirmat se episcopus
florentinus cum esset locum ipm oliuetanis concedere
statuisse, ac si diutius in episcopatu pseuerasset, procul
dubio fuisse facturum. quod pontificem ex certo am-

bigium reddidit. Habes omnia. Et supersedebitur in causa
 nec te inuito oliuetanis dabitur. Tuas litteras expectamus.
 Hec que ad te scribo aliis quoque, qui una tecum scripserunt
 referre poteris. Ego propter occupationes respondere illis
 omitto. Vale viii kl Januarii Rome.

Leonardus nicolao. Quotiens abste litteras suscipio, totiens
 stimulos suscipio ad studia litterarum. Et enim studia mea in
 hunc locum deducta in quo neque socium aliquem neque pe-
 ritum eorumdem rerum inuenire possunt, fatiscerent utique, ac
 ueluti ardescerent nisi tu per tuas litteras ueluti faces quasdam
 refrigerato ingenio admoneres. Per hos igitur dies cum otio
 abundarem orationem eschinis in etesiphontem latinam
 feci. Vanam adesses, ut una illam legeremus. Et utilitas
 quidem duplex proueniet. Nam cum per se ipsa est luculen-
 ta multisque rhetoricis ornamentis picta, tum oratio illa de-
 mosthenis quam olim conuerit, quia huic respondet, multo
 erit illustrior ex huius cognitione. Quo enim pacto excusa-
 tio placere potest, si accusatio ignoretur. Hanc ego perituli
 ciceronis uite quod ista oratoria nescio qua ratione me plu-
 rimum oblectant. Atque ut totum scias librum hic habeo
 nullum preter hec ipsa que conuerto. Eaque res michi inter-
 dum obest. Nam sepe de uerbis ambigens ad quem recur-
 ram habeo neminem. Heri me suspensum habuerunt duo
 de quibus te librorum diuitem consulam. Aran greci dicunt
 ut ita loquar maledictionem. Id uerbum michi non placet.
 quia nec elegantiam neque dignitatem neque sonum habet.
 Dixi igitur imprecationem. Tu uide queso liuium, ubi

federa p̄ feciales solennibus uerbis pagit. Ibi opinor ali-
quid inuenies quod nobis ad expressionem eius uerbi
sufficiat. Preterea enages greci uocant eos qui aliquo ter-
ribili maximoq; deoz iudicio sic affecti sunt ut nec ipsis
nec qui cum illis uersantur prosperum qcq̄ esse possit. hos
michi quo nomine appellem non sane occurrit. Nam
pollutos aut infaustos dicere non omnino placet. Tu ui-
de & sapientiores idest libros consule. Litteras caucii
nostri legi gaudens capram nostrum esse non incolumē
modo uerz etiam in culmine. Postq̄ hec scripseram oc-
currit michi ut pro ara execrationem diceremus id opi-
nor bonū fuerit. Vale.

Leonardus nicolao. Cicero cum has orationes quas ego lati-
nas feci conuertisset addidit proemium qđ perditis
orationibus extare nunc etiam credo: & si non erro ui-
deor meminisse. hoc ego uelut diligenter quesitū ad
me mittas: ut quantum ualeo summo uiro propinquū
afferam. Placebit enim tibi eschinis oratio. Est enim
vale.

S ubdam tibi unum locum oratorie dictum ab eschine:
ut aliqd degustationis tibi prebeat. Post redargutio-
nem mendacii cuiusdam sic inqt. Et enim hoc demo-
sthenes precipuum habet. Nam alii quando mentiuntur
obscura & indeterminata dicere conātur redargutione
formidantes. Demosthenes uō aliquando mentitur. p̄-
mum cum iureiurando mentitur sibi euerſionem im-
precatus. Deinde que clare scit nunq̄ esse futura ea
asseuerare audet, dinumerans dies & tempora & quoz

97
corpora nunq̄ uidit, eoꝝ nomina enarrat imitans eos
qui ueritatem dicunt. Quā obrem magno dignus est
odio: quod improbus cum sit bonoꝝ signa corrumpit. his
dictis decretum scribe legendum tradit. prolixius q̄ dem
iliade uariius autem q̄ uerba que dicere consuevit et
q̄ uita eius plenum spe reꝝ nunq̄ futuroꝝ & exercituum
nunq̄ deligendoꝝ. Ab actis itaq; uobis longe a furto suo
& p̄ uanas spes suspensis & reliqua. Item alio loco dicit.
Hic ergo uiri athenienses adulator eximius, cum p̄ charide-
mi speculatores mortem philippi primus cognouisset, tur-
pi mendacio somnium deoꝝ sibi finxit: quasi nō chari-
demus, sed iupiter & minerva hęc sibi nuntiassent, quos
postridie p̄iurans secum loqui p̄ noctem & futura predi-
cere affirmauit. ac septima die post mortem filie, uilis-
simus iste, ante lucto impletos, anteq̄ iusta fecisset, co-
rona & alba ueste assumpta imolauit: cum illam amisisset,
que prima ac sola patrem ipsum nuncupabat. Nec
infortunium obicio, sed mores discussio. Qui enim filios
odit & malus est pater, nunq̄ bonus gubernator populi
esse potest. Nec is qui carissima & familiarissima corpora nō
gliscit & fouet, unq̄ uos alienos pluris existimabit. Nec q̄
priuatum est malus, unq̄ publice bonus esse potest. Nec
qui domi est improbus in macedonia atq; legatione pro-
bus foret, non enim mores sed locum mutauit. Tota orō
plena est his luminibus. Tu uide hanc degustationem
& cum nicola nostro examina. Vale aretū KL septēbris.

LEONARDI ARRETINI EPISTOLARVM LIBER
QUARTVS INCIPIT.

Leonardvs nicolao. QVANTAM LE
titiam uel potius uoluptatem michi attulerint
littere tue, in quibus choꝝ illum gratiaꝝ circa
puerum descripsisti uix satis dicere aut explica
re ualerem. Deus faxit ut hec tua auguria non frustra
sint. Quod uo totam fidem tuam ei prebuisse dicis gra
tias ago. Quod apud te nichil remansisse id fieri nullo
modo potest. Est enim fides diuina quedam res & amplis
sima: quam ut maximam alicui prebeas ita maximam
habeas. Nichil depit eius prebitione: nec dando alteri
minuitur sed augetur. Demosthenis uitam suscepi et
reliqua auide expecto. Cryssoloras qui nup eam legit
miris laudibus elegantiam & conuersionis fidelitatem
extollit. Ei nos de fidelitate concedimus: de elegancia
refragamur. In tuo uolumine quasdam mendas depren
di quas tibi emendandas censeo. Tu uideas rogo dilige
tius. Martiolinos tuos auide arripui. Nam hic nulli
sunt preter bubulos. Eos qui probat ualde dissentit a
Zuchari nri iudicio qui glutino duntaxat & muribus il
los mandabat. Sed heus tu nouus hic mos ut patri mu
nera mittantur putabam satis esse puerpere missa. De
libris meis quos desiderare te scribis iussi ut uel omnes
tuo arbitrio depromi pmittat. Vale ex urbe roma. vii. kl
ianuar M ccccxii.

Leonardus nicolao. Cum iohanne preposito insulensi q

fides diuina
quanto sit.

mendas.

LIBER
TAM LE
ttulerint
ay circa
explica
frustra
cis gra
nullo
& ampl
ximam
o alteri
cepi et
m legit
titatem
legantia
depren
to dilige
nulli
senat a
ribus il
patri ma
sa. De
el omnis
a. yu. kt
ensi q

aliquot menses apud nos fuit a rege francoꝝ legatus: uiro
humanissimo atq; doctissimo, & studioꝝ nroꝝ ardentissimo.
magna michi familiaritas est. Itaq; non potuit cū me
cognouerit te pro nostra amicitia ignorare. Multa
sepius de me audiuit, p̄ que licet te nuq̄ uident, tam
& ingenium & suauitatem tuam agnoscit. cupitq; tecū
in debilis amicitie federa ferire. non cesa porta ut
reges illi prisci. sed cesa & trucidata pedantaria cuius
ipse non omnino est expers. hunc igitur uirum obse
cro humanissime suscipe. & bibliothecam tuam ostende.
ac ceteris officiis tuis prosequare. Cum enim multa se
pe ut dixi audiuerit de me. cupio ut talem expiatur
qualem sermo te meus illi pollicitus est. Vale ex urbe
Roma idib; Januar.

Leonardus nicolao sal. Si que hic agantur que ue di
cantur te curare putarem. scriberem tibi acta concilii.
& quotidianaz rez cōmentarios facerem. Sed si te be
ne noui, tu eiusmodi mentis es ut non modo non cures
ista cognoscere. ueꝛ etiam interesse tua arbitreris hec
ut tu appellare soles tedia & deliramenta hominum igno
rare. Est autem ut inuitantis opus ad gustum cōuiuaz
epulas querere: sic scribentis ad amicum conuenien
tem eius desiderio materiam sumere. Quando igitur
tu q̄dem delicatior es nec quēcunq; cibum stoma
chus tuus admittit. multa etiam que ceteris placēt
fastidit. partimus sane epulas gustui tuo gratas. et
quoniam nostratia ista contemnis, peregrina tibi ob
sonia congramus. Nichil itaq; tibi magis placituru

pedantaria.

Leo. Ar. peregrinatio ab Italia in
Constantiniam ubi tunc erat con
cilium.

Cōp.

obsonia.

Atis.

Ita est. & testimonium per
hibere possum. ego. p. lu.
nensis q. tunc ipis ad dem.
conclium pfectus uidi.
& miratus sum.

marsepia cautes.

p hec tempora arbitror q si peregrinationem mea
tibi pscriptero. Accipe igitur non totam q dem nam
id qd expedit. sed ab italia. Veronam ad. v. kt de
ceinbris cum satis mane uenissem. ibi eam diem ui
sende urbis gratia (sunt enim non nulla antiqua & di
gna uisu) commoratus. post die prima luce secus a
tesim fluium ad alpes contendit. Ut igitur ad eum
locum puenimus. quo atis in planos italie exit
campos. mirabilis prorsus res michi uisa est. Via
liquidem profundissima atq; arctissima inter duos
montes quasi de industria nature secata. p fauces
strictas ac sinuosas emanat. alpestris sane & supbus
ita ut murmure aquar & impetu gurgitis proteruos
& imanes ear gentium mores a qbus fluit imitari ui
deatur. Inter fluium & dexterum montem iuxtan
tum itineris est ut singuli equites ad plus transire pos
sint. a sinistra uo gurgis montem pstringens auium
facit. hinc atq; hinc uaste rupes geminiq; minantur
In celum scopuli. Eadem post ingressum longo itinere
facies est. Impendent enim hinc atq; hinc minacissi
me rupes. Profundus amnis inter eas labitur. Via
pangusta inter rupes & alueum. celum uelut ex aliq
hiatu conspicitur. Montes saxa habent durissima qd
atq; asperrima. Immo ipi toti montes nichil aliud st
q dura silex & marsepia cautes. Cedant iam cylicie
pyle. Cedant caudine furce romana clade nobilitate.
Satis enim sup q; michi constat uel unum homunculu
supne stantem & saxa uoluentem. uniuersoꝝ galloꝝ

96
& germanorum impetum si transire conentur inhibere
posse. Per hanc uallem biduo profecti tridentum per
uenimus. Urbem pro natura loci satis amenam. Nam
& supra & infra paulo patentiore habet campum &
flumine ipso non indecore abluitur. In ea illud me-
rito quis miretur, quod uiri mulieresque & cetera multi-
tudo intra una menia constituti alium italico alium germa-
nico sermone utuntur. Ut quisque enim regione urbis ha-
bitat, uel ad italiam, uel ad ulteriorem galliam uersa,
ita aut nostra aut illa utitur lingua. Atque ego credo e-
uenire ut in contionibus & publicis consiliis, alie nostro
alie barbarico sermone ab unius ciuitatis ciuibus sente-
tie dicantur. A tridento aliquot milia passuum profe-
ctos quidam barbarorum mos uehementer turbauit. Est
autem talis. Multa per rupes que fluuio iminent ca-
stella sunt. Ea tenentur a nobilibus. Ut igitur uiato-
res paulo plures numero conspiciantur, cum iam alii ca-
stellis subsunt, repente ex arcibus cornua sonant, et
quod maxima fieri potest multitudo hominum ex menibus
& propugnaculis clamorem barbarum & hostilem ulula-
tum extollit. Subita igitur re percussi homines plurimum
trepidant, nec est quisque ita constantis animi, qui non
ea nouitate moueatur presertim in locis, uel de industria
ad latrocinandum electis. hunc morem barbarum & im-
manem, illi ualere putant ad custodiam rerum suarum ma-
gisque ab iniuria temporarios homines, si iam conspecti
& declamati se obseruari existiment. At ego michi per
hostilem terram iter facere uidebar. sepiusque illud su-

Virg. in Eneide li. viij.

Tramenum.

Maranum.

Danubius.

bibat animum. Ut belli signum laurenti turnus ab ar-
ce. Extulit & rauco crepuerunt cornua cantu, sed ad re-
redeamus. Ex tridento tramenum uenimus uicum pul-
cherrimum atq; beatum in sinistro monte transamnem
positum. Scopuli tamen supne terribiliter iminent. Vicus
hic famosus est multitudine uinetorum & baccho ut uidetur
in primis sacer. Sunt enim ita multa uineta, ut nullo
unq; in loco plura conspexerim. Solum ipsum in quo con-
sistunt uites, quibusdam in locis sic album est, ut niui si-
millimum uideatur. Id ex eo accidit, qd mons supne im-
pendens marmoreus est. Itaq; marmor confectum & in-
frusta decusum terram ubiq; contegens, albeniem loci facie
reddat. Vini apud tramenum tanta copia oritur, ut in trans-
alpinas usq; partes abundantiam afferat. Inde maranum
deuenimus, quod oppidum an uicum appellare debeam ne-
scio. Omnia quippe sunt ad urbis sufficientiam preter qd qd
menibus caret. Id & trameno & marano opulentissimis
locis. eo accidere puto qd ita preruptis rupibus subsunt,
ut muro circumdari non possint. A marano secus athisim
profecti, tertia die ad iugum puenimus. Via est inter
duos uertices, leuiter accliuus. Summitas planitiem habet,
duosq; subinde lacus paruo inter se spatio distantes. Ex
altero enim lacu athisis oritur qui in meridiem uergit.
ex altero qui germaniam uersus aspicit fluuius manat q
danubium influit. Inum accolae uocant. descensus ex
eo iugo longe difficilior fuit qd ascensus. Via precipiti
& arcta ac quibusdam in locis manu sarta, longo an-
fractu p preruptas rupes quasi in baratrum ducit. Ade

extra parte uie mons ingens impendet. A sinistra precipitia sunt uel aspectu formidanda. Abietum sursum deorsumq; incredibilis multitudo pinus insup siluestris cupressus, fraxini, fagi, orni, ac omne genus siluestris materie. Ab eo iugo biduum p ualles profundas ac difficiles sub ipsos montes progressi, ad aliud rursus iugum puenimus, a gle montem barbari uocant. huius montis transitus longe omnium difficillimus atq; asprimus fuit. Nam preter qd semper scandentibus arduum iter habet, tunc niues omnia texerant quaz plerisq; in locis supra xx. pedes altitudo erat. Semita p medias niues plantis uiatoz impressa non amplius uno pede lata deducebat. Per eum callem homines facile gradiebant. Nam & leuiiores sunt & pedetentim incedunt. Equi uo misere ac laboriose p frenos ducebantur. qui si uno uel altero pede semita excedebant in profundam niuem prolapsi imergebantur, nec nisi cum summo labore & periculo eximi poterant & ad semitam reduci. Hec difficultas tribus fere passuum milibus continuo nos afflixit, donec transgressi iam uerticem descendere incepimus. ut uel in eo uniuersa huius itineris pericula difficultatesq; constitisse affirmare ausim. Est autem latitudo alpium, qua nos iter fecimus a faucibus athisis, quas supra demonstraui, ad transalpinum completum descensum, milia passuum circiter ducenta. Tanti autem montes tanti scopuli, tam crebra & continuata dorsa tanta cacumina atq; fastigia, tante magnitudines ubiq; insurgunt, ut ualde mirandum uideatur qd parens illa & fabricatrix

mundi natura cum eas fecit sibi uoluerit. Me qdē
eternas illas ac ppetuas moles intuentem, horror qdā
& religio frequenter habebat & nūc item sine horrore
meminisse non possum. post transitum alpium uiginti
passuum milia profecti in oppidum uenimus nomine
ualchirchiū Id est opulentum atq; urbanum. edificia
habet spetiosa. Vinetis & pomis plurimum abundat
I nde postera die profecti procul ab eo loco septē mi-
libus passuum. renum transiuimus. Flumen renu
oritur in alpibus non longe ab eo loco quo nos tran-
situm fecimus ex sinistra manu sed mox ad dextrā
uergens & suo gurgite & multoꝝ fluuiōꝝ incrementis
adiutum. ingens & robustum decurrit inter orientē
& septētriones recto alueo conuersum. Aquam habet
mediū coloris inter ceruleam & uiridem. cursum rapi-
dum alueum arenosum. solidum tamen ita ut pedi-
bus pressus uestigio non signetur. Nam ad ulteriorem
ripam transuecti dextrorsum relicto amne p longam
planitiem ac palustre solum ad castellum uenimus
nomine rinecium. Ibi rursus preter fluentem renum
offendimus. Nam uelut ptesus prioris itineris muta-
to consilio inter septētriones & occasum magis declinat
ac paulo infra castellum stagnans lacum facit. hec
cum audissem. uidendi desiderio ductus ego & fami-
lia p terram ptermisissis ipse scafa piscatoria conductā
p fluuium ac p medium lacum constantiam traiecti.
Lacus est omnium amenissimus multaq; castella & ui-
cos undequaq; p ripas habet. Aqua nitida fundo gla-

Valchirchiū

Renum

Rinecium

reoso ac pspicuo, pisces fert uarios qdem ac multipli-
ces. sed pro tanta aquarū magnitudine non admodum
copiosos. Viginti q; milib; passuum in longitudinem
patet. Latitudo alibi ad decem, alibi ad qndecim mi-
lia passuum extenditur. In infima lacus parte con-
stantia est. vrbs non magna sed opulenta atq; for-
mosa. Eius ppter menia. renus lacu emergens rur-
sus in alueum redit. In eo pons est qui ab ipsius ur-
bis porta ad germanos ptinet. Ultraq; pontem crebra
edificia secus alteram fluuii ripam. De constantie an-
tqitate & origine: cum sepe a quibusdam ciuib; que-
sissem nemo adhuc michi occurrit qui uel aui sui no-
men & memoriam nedum urbis tenere uideretur.
Ego tamen cum diligentius pscrutarer tabulam inueni
marmoreaam uetustas litteras continentem ex quib;
apparet a constantio constantini pte q a diocletiano
& maximiano cesar dictus est, hanc urbem nomen ce-
pisse, cum prius uitudura nuncuparetur. Hanc tabu-
lam nemo constantiensium legere scit, tenet q; uulg²
opinio esse, sanctuarium quoddam precipue religionis.
Itaq; muliercule & cetera imperita turba, fricandis p-
eam manibus & ad faciem refricandis: iam litteras pe-
ne totas ex tabula deleuerunt, cum tamen ibi scripta
sint non sanctorū xpi sed psecutorū xpiane fidei no-
mina. Mores quoq; & instituta ciuitatis (nam ea qq;
res ad peregrinationis historiam attinet) ostendere co-
conator. Singulis annis unus ex ciuib; suffragio cre-
atur apud quem sūma potestas cum imperio sit. hic

Constantia.

d. origine ciuitatis
Constantie.

No. mores Con-
stantiensium.

Lictores.

non publicis edibus, sed in priuata domo sua & consueta
habitat. Si quando p urbem incedit lictores habet uir-
gas manu ferentes. Cetero autem habitu nichilo a relijs
differt ciuibus. Hic in caput uniuscuiusq; animaduerten-
di potestatem habet. Si de homicidio de furto, de rapinis,
de ueneficio, de adulterio, ac de ceteris criminibus agat,
astant in consilio ii quos sibi ciuitas deputauit. Rei ipsi
in uinculis adducuntur. Ibi & accusatoribus & defensoribus
dicendi contra reum & pro reo facultas datur. Auditis om-
nibus in sententiam itur. Si reus damnetur lictores magi-
stratus supplicio afficiunt. Eodem ordine de ciuilibus cau-
sis cognoscitur. Apud hunc magistratum & eius consilium
ga liberam iudicandi potestatem habent, oratoria facultas
plurimum ualeat. Itaq; si qui disertis reperiuntur ii aduocati
in ciuilibus & criminalibus causis adducti, plurimu & gratia
& dignitate possunt. Vniuersa hec ciuitas in duo genera di-
uisa est. Alii enim sunt equestri generis. Alii plebei.
plebei mercaturis & officinis intendunt. Eqtes ueteribus
patrimonijs contenti redditibus aluntur, & equestrem di-
gnitatem obseruant. Siquis plebeius ditior factus ad eque-
strem locum puenire tentaret ei nullo modo licere putat.
Nec nobilitas que in eo profanari & pollui dignitatem suam
arbitratur, hoc eum facere pmittit. Ita p longa tempora
uterq; ordo in suis finibus consistit. Cum eqtes ad merca-
turas & sordidiora munera declinare, in turpissimis sit: ple-
beio autem ad equestrem dignitatem se attollere nullo mo-
liceat, nec nobilitas patiatur. Gubernatio tamen rei p. co-
munis est plebeis & nobilibus. Vale. ii. kl Jan. ex constantia.

Leonardus poggio sat plur̃ dicit. Et ip̃s ianuariis, dū una
 cum nicolao nostro mulier̃ cateruam, que apud templum
 conuenerat, ex consuetudine uiseremus, littere tue idibus
 decembris constantie scripte nobis redde fūerunt uno
 atq; eodem fasciculo uligate. Meas confestim post habi
 ta uisendi cura, ad ip̃as templi ualuas (nam intus qdē
 tenebrosius erat) cum plegissem iocunditate magis et sa
 libus tuis exhilaratus sum q̃ rez ip̃az que a te signi
 ficabantur confusione p̃motus. Etsi enim tam longa inter
 cesserit mora, ut non maturitatem iam rebus, sed putre
 dinem sane debuerit attulisse: tamen quo longius dilat
 est, eo celerius finem expecto. Molestissimam tamen
 esse tibi hanc nimiam tarditatem, nequaquā admiror. Nem
 pe ex molestia mea qui hic in meo sedens lectulo expectan
 do discrucior tuam & aliorū qui istic ut uere dicam tabe
 scitis, sepe metior anxietatem. Qua quidem in re prudē
 tie fuerit tue, ita ut te facturum scribis tolerantiam ad
 hibere. Senatū uō nichil consuli, timere multa mole
 stissimum est michi doleo q; & indignor huiusmodi di
 gnitatis homines in hunc contemptum esse dilapsos. Dū
 uos respiciant. Quāq̃ uereor eodem mi poggi, ne illoz
 magna pars, hec ipsa & grauiora insup, ob supiora que
 referre piget errata merito atq; optimo iure p̃peti uidea
 tur. Sed hec alias & sepe coram. Nunc autem non mei so
 lum, sed & tui ad quem scribitur, rationem puto michi habe
 dam esse fecem piceni agri atq; flaminū in possessiones
 nostras scribis impetum fecisse. Orem acerbam. Quid er
 go post hac non timendum. Jungentur iam gr̃fes eq̃s

Salubus.

euoq; sequenti cum canibus timidi uenient ad pocula
damne. Ego preter hos & lunaticos expecto. quod si fiat
uideo plane integram legionem. Quod me mones ne p
perem recte atq; ex officio arbitror te fecisse. Et si enim
patria domus familia quæadmodum debent plurimum
oblectant, tamen dulcissima recordatio curie & tot ami
coꝝ familiaritas sic interdum mouet animum. ut om
nibus post habitis aduolare cupiam. Contra hos itaq;
animi motus tuum opponam consilium. Atq; ut hi
qui ad certam horam expgisci uolunt, si nemo uigil ob
seruet, nec dum possunt qdem sollicitudo animi qescere
pmittit. sin aut obseruet qspiam, securi capiunt som
num, sic ego confusus pollicitatione tua, omnem solici
tudinem animi repellam. Nec nisi te uocante tempus
surgendi putabo. Quod autem de rebus meis certior fieri
postulas. ego ad studia id refero. Vencor eqdem ne in
sanire ceperim: ea scribere aggressus que supra meas
sunt uires. Exegi librum unum eumq; pgrandem in
quo longo discursu multa que ad historie nræ cognitio
nem ptinent explicauim. habet uarietas delectationem,
cognitio uo etiam utilitatem. Sed tantus est labor in q
rendis puestigandisq; rebus, ut iam plane me peniteat
incepisse. Insup ut tu nup in gallia orationes duas. M.
tullii quas secula nostra nunq uiderant, tua diligetia
pqulsitas repperisti. sic ego nup arcti epistolam quan
dam eiusdem repperi, quam te nunq uidisse certo scio.
] nea non sine stomacho tullius noster petrarche respondet.
vale & me ama. Preterea. d. card Florentino, pisano &

placentino me comenda. Jteꝝ uale iiii non Jan̄ Mccccxv.

Leonardus poggio sat. Si uales bene ē ego q̄dem ualeo.
Lēgi apud nicolam nostrum litteras quas de hac ulti-
ma profectioe ac de inuentione quorūdam libroꝝ
scripsisti. Nec tantum de his sed et de optima spe quā
pro ceteroꝝ adeptioe suscepisse te uideo letandum exi-
stimo. Erit profecto hec tua gloria. ut amissa iam ac p-
dita excellentium uiroꝝ scripta tuo labore ac diligen-
tia seculo nostro restituas. Nec ea res nobis solum gra-
ta erit, sed posteris etiam nostris idest studioꝝ nostroz
successoribus. Neq; enim silebuntur ista, nec oblitera-
buntur, sed extabit memoria. hec dudum longo inter-
uallo p̄dita & iam plane deplorata, p̄ tuam industriam
recupata ac restituta nobis fuisse. Utq; camillus secun-
dus a romulo conditor dictus est, qđ ille statuit urbē,
hic amissam restituit, sic tu omnium que iam amissa
tua uirtute ac diligentia nobis restituta fuerint, secun-
dus auctor merito nuncupabere. Quare te hortatū ora-
tumq; maxime uelim, ne in hoc preclaro ope desideas
sed erigas te atq; insistas. Nam rei pecuniarie tenuitas
ne tibi impedimento sit, nostra hic iam prouidentia erit.
Atq; in hac inuentione tua, scito maius lucrum factū esse
q̄ tu sentire uidearis. Quintilianus enim prius lacer atq;
discerptus cuncta membra sua p̄ te recupabit. Vidi enim
capita libroꝝ. Totus est, cum iux nobis media pars & ea
ipsa lacera sup̄esset. O lucrum ingens o insperatum gau-
dium. Ego te marce fabi totum integrūq; aspiciam.

De Inuentione libroꝝ
iniquoꝝ p̄ eū facta
et hortatur ut ad id
insistat.

Et quāti tu michi tunc eris : quē ego quīs lacerum crude-
liter ora. Ora manusq; ambas populataq; tempora / raptis
auribus, & truncos inhonesto uulnere nares, tamen prop-
ter decorem tuum in delitiis habebam. Oro te poggi fac
me q̄ cito huius desiderii compotem ut siqd humanitas
impendeat hunc prius uiderim q̄ e uita decedam. Nam
de asconio quidem & flacco, licet uterq; placeat nō tamen
usq; adeo laborandum existimo quoz si neuter unq̄ fuisset,
nichilo fere minus latinitas haberet. At quintilianus r̄
rhetorice pater & oratorie magr̄ eiusmodi est ut cum tu
illum diuturno ac ferro barbaroz carcere liberatum huc
miseris: omnes etrurie populi gratulatum concurrere de-
beant. Miror q; te & illos qui tecum erant non statim in
hunc manus auidas iniecisse sed leuionibus p̄scribendis,
hunc posthabuisse: quem ego post ciceronis de re. p. li-
bros plurimum a latinis desideratum, & p̄ cunctis de-
ploratum affirmare ausim. Proximum est ut te moneam
ne in his que hic habemus, tempus teras, sed que nō ha-
bemus congras quoz maxime uarronis & ciceronis opa
tibi proposita sint. Vale & me ama, ac mediolanensi aetino
q; presulibus me comendatum facias. florētie idib; septem-
bris. Mccccxvi.

Leonardus coruino salutem. Multiplices amoris cause michi
tecum sunt & singule ni fallor pondus habentes. Quaz illā
pro patrie honore principem dixerim, quod nos una atq;
eadem ciuitas tulit. Id uō quāti sit & extimari oporteat,
tibi eruditissimo uiro scribens non aggredior explicare: ne
te forte qui ista multo melius nosti q̄ ego docere uoluisset

uidear. Hec illud sane obmiserim. quod maiores tui, ut et
in legibus & in ceteris publicis monumentis intueri licet, ita
eminentissimi fuerunt ciues, ut propensorem beniuolentiam
apud nos posterosq; nostros mereantur. Tu q; eorum prestantia
assecutus, eum dignitatis gradum tuis uirtutibus meruisti,
ut ad patriam quoq; gloria tua redundet. Accedit ad hec
maximum profecto uinculum studioz nostrorum unanimis co-
iunctio quod ego in his humanitatis studiis delectatus sum,
in quibus tu non mediocriter excellis & familiaritates pnci-
pum secutus, in quibus tu etiam quod summe gaudeo floruisti.
] Illud quoq; me plurimum mouet, quod ab egregio adole-
scente poggio terranouano familiarissimo & amantissimo mei
dudum precepi quanto honore ipsum cum ad uos accessisset,
uel solo meo nomine fueris prosecutus, cui etiam diuersoria
michi splendidissime parata, quod illuc uenturum putabas do-
mi tue ostendisti. Potest igitur non sumus amor erga te
michi existere, cum quo & tot uincula intercedunt efficacis-
sime coniunctionis & propensissima erga me conspecta affe-
ctio. hec scripsisse nunc libuit, ne forte me ex taciturnita-
te mea ea que sunt ignorare coniectes: intelligasq; te hunc
hominem amantissimum tui & sine ulla exceptione deditissi-
mum tibi. Atq; ego plura scribere ea quoq; de causa sum
adductus, quod nobilis uir franciscus brandalia conterraneus
noster, meo ac ceterorum amicorum non hortatu modo, sed impul-
su ad te uenit. Vir ut ex longa familiaritate uerissimum af-
ferre testimonium ualeo, omnium optimus, ac nulla ex uis
uirtutibus carens que nobilem decent uirum. Causa uero im-
pellendi fuit, quod eius uirtutes otiose senescere ac nichil

agendo deficere interireq; dolebamus. presertim cum
res familiaris non ampla illi sit & magne familie onus,
magni etiam pro tuenda dignitate maiorū sumptus in-
cumberent. Cum igitur ita tibi cōmendo, ut nichil ma-
gis me unq̄ cupiturum esse existimes. Ego si res ecclesi-
astica non penitus obruta ac dissipata esset, te hoc onere
uel liberaſsem omnino uel subleuaſsem. Cum uō in eo sta-
tu sit quem uides tuum erit munus hunc ciuem nostrū
tuo fauore ad aliquem locum suis uirtutibus dignum a-
pud tuum principem promouere, quod ut facias te etiā
atq; etiam rogo. Vale florentie iii kl decēbris Mccccxvi

Leonardus sat diē felici. Latior michi ad p̄uagandum
campus ostenditur si amico tuo uiro eruditissimo respo-
dere prolixius uelim. Miratur enim seu potius querit,
si ciceronis genus in tullium regem uolscoꝝ, uti ego
inuita eius p̄scripsi referebatur, cur aut salustius humi-
litem generis illi obiecerit, aut ip̄e cicero respondēs,
hanc originis sue excellentiam conticuērit. Nam igno-
rasse quidem sui generis primordia uirum omnium
doctissimum & antiquitatis curiosissimum uerisimile nō
est. In his igitur unum uidetur quesitum. Sunt
autem plura. Non solum enim uerum ne sit de gene-
re scriptum: quod ad hystoriam attinet: sed & dicendi
ratio postulari uidetur, qđ totum rhetorices est. Re-
spondebo itaq; ad omnia: sed breuiter qđem, ne osten-
tare magis ip̄e me, q̄ satisfacere postulatis uoluisse
existimer. Primum igitur in tullium uolscoꝝ regem

ciceronis originem referri non ego ipse ex me, sed p-
batissimos auctores secutus asserui. Omitto ceteros q
de cicerone scribentes hoc ipsum testantur: hyeronimus
uir doctissimus & antiquarum rerum in primis studiosus. i
libro de temporibus quem ab eusebio scriptum e greco
transtulit & profecutus est: cum ciceronis natalitia an-
notaret sic inquit. clxxviii olympiadis anno iiii. Ci-
cero arpini nascitur, matre olbia, pre equestris ordi-
nis, ex regio uolscoꝝ genere. Plutarchus autem non
solum genus regium, sed & regem ipsum tullium aucto-
rem generis nominat, qui apud uolscos insigniter re-
gnauit. Ipse quoq; cicero ne forte amicus ille tuus igno-
rasse, hoc eum aut omnino reticuisse credat: idem quo-
dam loco scribit. Nam cum de philosopho antiquo et
tullii regis coetaneo mentionem faceret, sic inquit. Fe-
reidus syrus primum dixit animos hominum esse sem-
piternos. Antiquus sane. fuit enim meo regnante
gentili. Quis igitur ambigendi locus relinquitur? Cu
& alii probatissimi auctores & cicero ipse hoc idem testetur.

*Hieronimus attestatio
sup nataliis Cice-
ronis.*

Restat ea dubitatio: cur aut ille obiecerit, aut iste non
refellerit. Eodem ab oratore non exigo, ut semper
uerum inimico obiettet. Deinde si genus regium
quis ab initio splendidum in obscuritatem migrarat,
res quidem talis erat ut ex utraq; parte ansam haberet,
& ad laudem splendor generis: et ad uitupatione ob-
scuritas dicentis autem est id assumere quod pro
se sit & contra aduersarium. Itaq; obscuritatem qua
recte potuit obuiocere in medium protulit. splendorem

autem qui cōmendationis erat preterit. Quāq̃ si recte
memini non tam obscuritatem salustius obicit q̃ noui-
tatem. Sic enim inquit. Vbi M. cicero ita gubernat
ac moderatur: quasi unus reliquus ex familia scipinis
africani. ac non reptitius & paulo ante insitus huic urbi
ciuis. hec non obscuritatem generis sed nouitatem ci-
uitatis designant. Id ip̃m in historia clarius positum ab
eodem salustio est. Vbi de cicerone ac de consulatus pe-
titione loquens dicit, ueluti pollui consulatum putabāt,
si quāuis egregius, tamen nouus homo adeptus foret. Et
catilina cum eam defendat. M. cicero inqlinus urbis
rome. hec omnia ut dixi nouitatem ciuitatis redarguunt
non generis obscuritatem. Sed cur cicero ip̃e in refutan-
dis aduersariis hoc reticet. Primo non obiebatur obscu-
ritas ut dixi, sed nouitas. Itaq; eius argumēta nouitati
respondebant. Nam si nullis preclaris rebus maiorū suoz
in re. p. gestis cōmendabatur, ut scipiones ac metelli. At
suis & propriis, quod prestantius erat. Preterea tacendi
plures erant cause. Primo qđ nomen regium apud roma-
nos inuisum sane ac detestabile erat. Deinde qđ arrogā-
tiam inuidiamq; uitabat, que in ciuibz presertim nouis
fastidiosē & intolerabiles sunt. Illud insup accedebat qđ
rex ille inimicissimus populi romani fuerat. Non erat er-
go prudentis consiliū illum p̃ferre, ne ab hoste populi
ro. originem traxisse diceretur. Itaq; callido consilio ob-
scuritatem potius quā bonis rationibus in suaz uirtutum
laudem traducere poterat, obici patiebatur sibi. Vt & ego
qui nouus florētis ciuis sum, si a castrucio illo prestante

quidem duce, sed inimicissimo florentini populi originem
traxissem. Latere in plebecula malle *q̄* eum generis au-
ctorem egregie licet nobilitatis proferre. hec habui que
responderem. Vale.

Leonardus. P. turco sat. Veror ne parum tibi responde-
re in amicitia uidear ex hac mea tarditate scribendi. Eam
quæso suspicionem siquam forte cepisti, animo tuo erade.
factis enim promptissimus sum uerbis autem tardus. id
q; natura cum insit non facile dimoueri potest. Traditur
autem ab his qui de amicitia scripserunt, in quibusdam
ferendam esse amici naturam. Ut de scipione & lelio scri-
ptum memini, cum in lelio quidem hilaritas esset in sci-
pione autem uita tristior, ambitio maior, disparitatem
morū par uoluntas coniungebat animi. Nec tamen a lelio
ut secum una letus esset scipio flagitatum est: nec si fla-
gitasset ille prestare ualuisset. Quare tuum quoq; fuerit
pro tua humanitate existimare amici animum ita affectu
esse erga te ut debet, & si forsan facilitas que in te pluri-
ma redundat deesse illi uideatur. Sed hec satis. nunc ue-
nio ad litteras tuas, quas nup̄ aretio rediens florentie offe-
di. Qd̄ Math̄ albicius familiaris tuus, me sub iratum tibi
ex iudicio illo affirmauerit ualde eodem admiror, nisi for-
te iocari tecum uoluit: qd̄ non ex litteris tuis solum. Verū
etiam ex illius uerbis coniecto. Erat una nicolaus noster
cum ille in foro me conueniens te admodum litteris quas
nup̄ accepiisses letatum esse, ac p̄loculenter scriptas exi-
stimare inq̄t. cupe deniq; certiolem fieri quisnam illas
scripsisset, ac suspicari quidem de me. Ego ne p̄ his

tibi subiraſcerer qui quod luculentum exiſtimas: a me-
ſcriptum exiſtimas: & que maxime probas mea eſſe
coniectas: Contra eadem ſi accidisset, ut que elegā-
tiſſima tibi uiderentur, ea eſſe mea diffideres, grauiter
ferendum putarem. At que optima reris eadem mea
credidiſſe, cuius tandem ſignum eſt, niſi animi ma-
gnificentiffime de me opinantis. Quāobrem tibi nō mō
qd poſtulas ueniam do. veꝛ etiam gratias habeo. At
forſan grauiter tulisti me dicendi genus non internol-
ſe. Primum id qdem leue eſt. Michi enim ſatis elegan-
ter dicta uideri ſolent quęcunq; bene dicuntur. Dein
qd ego noui, utrum ille michi an ego illi in hoc genere
dicendi preſtem: Eadem nullum alium exitum ſcriptoꝝ
meoꝝ unq̃ optaui q̃ ut ab iis quibus ſcribo uehementer
litterę mee comprobentur, qd illi accidisse uideo in iis
que ad te ſcripſit. Id ergo cum ille ſcribens aſſecutus
ſit, quod ego aſſequi opto, nichil eius litteris deſuiſ-
ſe iudico. Aſſentior nichilominus tibi facilius nos af-
fici laudibus noſtris, q̃ ulla alia re. Quo ergo facilius
eo minori conatu opus eſt ad id quod uolumus aſſequē-
dum. Nam & themiſtocles ille ſūmus uir, quona can-
tu maxime delectaretur rogatus, eius inq̃t q̃ laudes
meas apte concineret. Vt ſi etiam in his p̃cenſendis
dulcedine laudis captus erraſſes uenia tibi ſit tribuen-
da. Priscianum quem poſtulas omnes tabernas librarias
p̃ſcrutatus, rep̃ire nondum potui. Admonui tamen q̃ſ-
dam familiares, ut p̃quirant, ſi qd emerget ad te illi co-
transmittam. Vale ſlor̃ ii non decembris Mccccxvi.

Leonardus sat die poggio. Dedi nup ad te litteras philippo nostro, in quibus sane prolixior fui. Hunc autem nichil fere est, quod ad te scribam nisi hoc ipsum quod tuas litteras expecto. Flagito igitur quod adhuc non flagitavi, ut nos crebrius de his rebus que istic geruntur ceteros facere studeas. Nec ego a te acta solum exigo, sed quia prudentia es, etiam spem rerum futurarum. Scito etiam non procures modo uerum etiam plebem, nichil tam per hec tempora curare, nec ulla de re cogitare ac loqui magis quam de concilii exitu. Cum igitur hec sollicitudo sit alienis, quod michi qui uerna sim fieri putas. Tu igitur me hac cura subleua, et si quid de futuro potest odorare sagacius poteris, significa. Si quid occultius fuerit. annota-
bis. Nudius tertius exemplum habuimus litterarum tuarum a barbaro missum de hieronymi supplicio, quarum elegantiam quidem ualde proto. Tu illi tamen plus tribuere uideris quam ego uellem. et si iudicium tuum sepe purgas, tamen nescio quid maioris affectionis animi pre te fers. Ego cautius de hisce rebus scribendum puto. Quintilianus tuus laboriosissime emendatur, multa sunt enim in nostro uetusto codice que addenda tuo uideantur. sed in quibus locis uetustus deerat, hoc est in syncopis illis grandioribus, plerisque in locis insanabilis morbus est. Me pisano placentino & florentino cardinalibus commendabis. uale. florentie ii non aprilis.

Leonardus sat die francisco barbaro. Voluissem tibi presertim nunc primum scribere incipiens, seriosius aliquid &

• Verna •

molesta, plerumq;
arida breuitas

tua dignum excellentia dignumq; studiis cōmunibus
afferre. Quamq; quid seriosius esse potest q̄ hominem
cui cautum esse uelis, p̄ tuas litteras cōmendare. Vez
aliud qddam scribendi genus latius fusiūq; optassem.
Nam pro cōmendatione alicuius multa ad amicum scri-
bere diffidentis quodāmodo uidetur esse. Ita si ube-
rius extendas eptā, molesta prolixitas, sin intra le-
gem coherceas, arida breuitas resultabit. Illa igitur
copia plena ut ita loquar cornu, aliud in tempus serue-
tur. In re autem qua de agere constitui, hec insunt.

Raynerius petri filius adolescens satis claro loco flore-
tie ortus ac iuris ciuilibus studiosus, non nulla uene-
tis negotia habet, que cum explicare cupiat & patro-
cinium tuum q̄ sibi prodesse queat non ignoret me-
cum egit ut ipsum tibi p̄ meas litteras cōmendarem.

Qualia uō sint eius negotia & quēadmodum iam pri-
dem agitari cepta, & in hoc tempus pducta facilius
ab eo cognosces, nec ambigo qn statuas equissima eē.

Cōmendatio fauorem dñi.

Hunc igitur raynerium pro nostra amicitia tibi maiore
in modum cōmendo: rogans ut eum tuo fauore et
auctoritate protegas, & ab iniuria tutere faciasq; ut
quod ille sperauit, hanc meam cōmendationem, plurimū
apud te ualuisse intelligat. Guarinum uinum suauissi-
mum atq; optimum meo nomine saluere iubeto. Vale
Florē ii idus aplis.

Leonardus salutem diē petro miano. Prope diem ut opi-
nor plura tibi scribam. Nunc autem unum scias uelim
me florentiam rediisse ad ii idus martias curia & curia-

libus rebus omnino relictis. Vtor autem solatio cum studioz que longa intermissa spatio auidissime repeto, tum etiam familiarium antiquoz, quoz tanta dulcedo est ut prope gratias me debere putem iis procellis, que ex alto ab reptum me in hunc uoluptatis amenitatisq; portum retulerunt. Quoniam uo michi iam pridem suasi omnia que apud te sunt mea esse & que apud me tua, utar nunc ea lege, precipue in libris quos tu dudum summa cu liberalitate obtulisti. Vale & me ama.

Amici omnes
comitibus

Leonardus nicolao. Saluum te aduenisse gaudeo, ac ex pisa-
na celi gravitate ad salubres aretinoz colles incolumem
euasisse, incredibilem de eo suscepi uoluptatem. Sed ista
coram inter nos agemus uberius. Nunc uenio ad eplam
tuam, qua comuni amicoz decreto ais michi scripsisse. Ni
si istuc ipse accessero, exercitum michi denuntiatis, & ducem
apud uos esse & regem quasi exhortaturi lactantes. Orhe-
toricam contrariam. Vos ne me his minis terreat putatis,
& hoc adhibito metu ad ueniendum compellere. Videte q
erretis. Ego & si illico uenturus fuissim, tamen uel ex eo
imorandum putarem ut tam preclara cohors diuersari apud
me compelleretur. Nam qd michi dulcius, qd optatius esse
esse posset, q uidere domum meam tot simul claroz uiroz
& michi amicissimoz contubernio honestatam. Et enim si hoc
in singulis semp optatissime fecimus, quanta uoluptatis ac
cumulatio foret, uniuersos ut ita dixerim amicissimos,
uno agmine simul arripere. Itaq; ego uos oratos atq; ro-
gatos uelim ut hoc bellissimum ut uere dicam bellum,

qd p litteras indicatis michi inferre non differatis. Egdē
si has urās cōminationes facta putarem non uerba
et si supbum forsan uideri potest, tamen nunq̃ me pri-
us uenturum affirmarem q̃ uos huc accederetis. Vez
qa tarditas non nulloꝝ uestrum michi suspecta est
ego ueniendi inducias postulo diez octo, qbus exactis
ad uos properabo. Causa induciarū est negotioꝝ quorū
dam explicatio, quibus ita impediō, ut nulli rei uaca-
re cōmode possim, ab esse certe p hosce dies nullo mō
licet. De ambulatione uō ad inclita religionis loca
que finitima habetis postulo ut in aduentum meum
differatis. de poggiano thesauro coram. Libros ethicoꝝ
diuinissimos, ut ex integro rescribas, iam nunc te pa-
ra. Vale mi dulcissime nicolae. Et in aduentu meo,
ut mecum āretium uenias statue. Jteꝝ uale āretu
vi kt octobr.

Leonardus laurentio sat. Reddite sunt paulo ante m̃
littere tue, non modo officii plene, sed beniuolētie ca-
ritatis & sollicitudinis onuste. Pro quibus qd ego nūc
tibi gratias agam. cum familiaritas nostra, nichil
non ab alterutro promereatur. Vez ut ad sollicitudi-
nem tuam ac prestantissimi uiri rinaldi ueniam, ni-
chil est profecto ex quo formidinem suscipe debeatis.
vel qa locus non multum periculi habet, uel qa psona
non multum damni. Vigilabo tamen & ero ipse salu-
tis mee qualiscunq; tandem sim. ob tuas adhortatio-
nes curiosior. ac si forte locus infestus esse pget con-
festim abibo. De nicolao recte michi nuntiasti & si qd

in diem habueris oro michi diligenter significes. Fines
bonorum a te expecto. nam aristotelis ethica que traduce
cepam nup absoluui, ea cum expolire nunc cupiam, ci
cerone ac finibus illis opus est. Vale ac Rainaldum
meo nomine saluere iubeto. Iteque uale.

Leonardus Guarino ueronensi pt sat dicit. Legi hodie
litteras barbari nri prestantissimi & disertissimi uiri qd
laurentio cretensi cancellario sub apologie uocabulo gra
uiter simul ornateq; rescripsit. Quibus & si magnope
delectatus sum (nichil est enim ab illo ptermisum q
minus accumulate illius calumnie responsum arbitrer.)
tamen qd communis est accusatio ac me quoq; qui eide
laurentio amicus ac iam pridem notus sum, cupio ipe
quoq; pro uirili mea censori & correptori nro responde.

Res profecto ni fallor pmagna agitur. utrum nos om
nes an ille unus deliret. Itaq; te maiorem in modum
rogo, ut exemplum litterarum quas laurentius barba
ro scripsit, michi transmutere procures. Ut uideam an
rationes eius tales sint, que me penitere cogant teporis
hisce studiis impensi & ad obliuionem harum litterarum
quasi inutilium prouocent. uel ipe potius sui erroris
comonefactus bonis rationibus tacere compellatur. Sed
dices num tibi barbarus noster satisfecit. Abunde
profecto. Sed ut presens contentioni adessem quis
barbarus superior foret, ego tamen non tacendum michi
putarem, sed aliqd ipe quoq; dicerem quo meam in ea
partem declararem sententiam, sic & nunc quamq; ipm

longe uictorem puto, tamen contra officium arbitror esse
ut taceam. nec ipse quoque simul aliquid pro causa prefertim
mea dicam. Preterea his diebus uictus longo & continua
to tedio quorundam hominum qui boni haberi uolunt, cum
sint mali, oratiunculam ueteri more prescriptam in illos edi
di, quam nunc ad te mitto. Tu cura ut aliquid reze tuae ma
iori mensura michi reddas. Vale. Florentiae. K^a aprilis.

Leonardus poggio litteras tuas per breues accepi transmissas
michi a nicola nostro. Cum qui detulit conueniendi ac rogan
di non fuit facultas. Nam aetui sum cum meae reze curan
dae gratia, tum etiam uitande pestis uel potius suspicionis.
Nam illa quidem adhuc talis est, ut terreat magis quam ledat eos
qui florentie habitant. Hac igitur de causa illum qui detulit co
uenire non potui. Quamquam in amaltea saturnino cetera co
iecto. Orem acerbam. Et si de patribus non tam eque de la
boro quam de plebe. Quicquid delirant reges plectuntur achini.
Seditione dolis scelere libidine & ira filiacos intra muros
peccatur & extra. Accepam & alias tuas litteras triduo
ante quam florentia abirem, in quibus per molestum sane id fuit
quod commentariolum illud quod michi te mutere cum lite
ris significabas, nusquam repperitum est. neque catalogos ille li
brorum iudex. Omnia perditam per uiam aiebant, quoniam & apta si
gnataque diplomata uenisse. Quod autem in illis me perconta
ris, num & alie tue littere quas ante profectionem tuam
dederas michi reddeite fuerint, si de uis rogas litteris in
quibus reprehensiones stultissimi ac uilissimi hominis co
tinebantur, ne dubita iam pridem ille michi reddeite

fuerunt. Risiq; potius illius stultitiam q̄ animo cōmotus
sum. Nam eius stuporem mentis ac ueluti fanaticam ue
saniā iam pridem prospexeram. Itaq; non michi noua
res est. Scripsisse autem nunc illa ipsa que mente uesana
atq; distorta gerebat, quanti faciendum putas. cum uel
nulli unq̄ lecturi sint: uel si legerint aliqui in ip̄a scriben
di ineptitudine nullitatem eius cognituri. Ille certe ne
illa ip̄a que reprehendere conatur intelligit, & que fatur
puerilia sunt & pene infantia. Itaq; illum omnino sp̄no
atq; contemno, nec dignum responsione mea duco. Tu
uale & me ama, & quid istic agatur crebro significa. J
teꝝ uale. Aretii Idib; Junius.

Ep̄o senen̄.

Quem non delectet humanitas & mansuetudo tua, q̄ ante
q̄ de negligentia me quēadmodum poteras accusares,
rationem excusationis mee tu ip̄e attulisti. Cum enim te
iam pridem admirari diceris, quod ego nichil omnino
ad te scripsissem, illud statim addidisti, te putare non
alia causa q̄ occupationibus meis id accidisse. Itaq; cū
id tue sapientie psuasum sit, quod ego maxime psuasū
esse cupio, tacere forsā in hac parte prestaret, quod &
facere nī hec mea excusatio, partim ambitiosa partim
incredibilis uideretur, Ambitiosa si me occupatissimum
predicem. Incredibilis si non potuisse scribere asseuerem.
Pauca igitur ad hanc ip̄am defensionem tuam ex meo ad
dam, quo dilucidius ea intelligatur. Fuerunt michi q̄
dem occupationes & sunt, sed nequaquā tante, ut scribere
non ualerem, presertim cum omnis occupatio mea insti-

diis litterarum uersetur. Cur non scripserim: audi queso
patienter. Ego te semper cum hominem putavi, cui non
nisi magna quedam & preclara ac digna tua gravitate
auctoritateque conuenirent. Cum igitur post naufragi-
um illud gubernatoris nostri ad studia litterarum metan-
quam in portum quedam optatissimum retulissem: scriben-
da quedam ac mandanda litteris assumpsi. Ad hec e-
rgo quantum otii est, totum confero nec libenter diuerto.
Credo & aliis euenire quod dicam. sed michi ut affirmare
possum, haud dubie euenit. difficulter resumo quod semel
abrupi. At te ergo quoniam grauiora quedam tua
auctoritas postulat: ne ab inceptis diuerterer scribere
supseui. Poteram certe leuiora quedam. sed ea indigna
tuo nomine arbitrabar. Grauiora uero & expoliata si-
ne intermissione ceptorum scribere non dabatur. hec est
defensionis mee ratio paulo explicatio quam a te sit dicta.
Quod autem te & optime contentum & in quiete constitutum
significas: ob id te longe beatorem puto quam cum in ma-
gnis rebus agendis magnisque negotiis oppressum cater-
ua hominum intuebar. Otia enim negotiis longe sunt
preferenda cum hec finis sint illa ad finem. Nego-
tiatur enim ut otiamur, & bellum gerimus ut in pa-
ce degamus. Quod si otia preferenda sunt, & hec certe
uita queta & tranquilla laboriose illi & occupate ad quam
nisi aut honoris ambitio aut pecuniarum cupiditas im-
pelleret, quis tandem nostrum illam suscipiendam cen-
seat, ac non uelis remissam, fugiendam? Qui autem in o-
tio contenti non sunt, otium ipsum ut ita loquar perdunt.

Otia negotiis preferenda sunt.

58
imo nec sunt otiosi, sed potissima sui parte idest mente
& animo infestantur, ac longe rapiuntur. Tu ergo cum
utrumq; nactus sis: gaude queso & felicitate tua diuti-
us frui. Quod si te forsan aut pontificis iussus aut vo-
luntas tua incuriam atq; in illum estum negotioꝝ retu-
lerit: ipse te ubiq; amabo. Primum tamen sanius consili-
um est. quod utinam & ego tenere possim. Vale:

Leonardus francisco barbaro sat p̄dicit. Redeunti michi
ex agro artino, littere tue presto affuere. atq; ut de eo
ip̄o qui illas reddidit cognoui complures ante dies flore-
tie sic reditum meum prestolare fuerant, ut iam longio-
rem moram incusarent. Ego autem eo diutius illis in
locis detentus sum, quo iam supra biennium grassante
pestilentia facultatem adeundi non satis habueram. Qua-
re auidius incumbens ita delectabar: ut pene iam urbis
me haberet obliuio. Hunc autem & nitorem litterarū tu-
arū, & summa humanitate tua ad meliora reuocor studia.
Etsi enim agriculturam ualde eodem probo, nichilomi-
nus illa stat sententia: me uō dulces nutriant ante oīa
muse. Quid enim cum musarū suauitate pan & siluanus
possint conferre. In hoc igitur genere & audire eruditissi-
mas uoces tuas & reddere ipse meas optavi equidem atq;
opto, presertim cum mutuo in amore familiaritateq; iam
pridem inter nos suscepta, silentium hoc quod adhuc in-
tercesserit culpandum potius q̄ laudandum uideretur.
Quod autem te ad sacras litteras maiore impetu & atten-
tione animo conferre significas, in eo sapientiam grauita

tem q; tuam indeficibili laude comendandam duco. Si enim omnes muse qd supra diximus dulces sunt, quanto ille magis que uere sunt muse. Et si uox poete in refecta delectat. quanto magis uox dei delectabit in uera. Et si precepta hominum discantibus prosunt. quanto magis proderunt diuina. Quare te currentem ut uideo uementer cohortor ad huius optimi perfectissimi q; opis insudationem. Casum uo grauissimum amantissimi fratris incommoda q; exinde suscepta & tua moderatione & illarum litterarum solatio leuare debes. Vale flor. Idib; decembris.

L Enardus sat dicit Johannino. Tris eptas tuas unum fere sub tempus accepi. quibus anteq; respondeo iuuat praefari atq; premonere ea uidelicet ipa que meus erga te amor ac patrie caritas exposcit. Multum igitur hoc breui tempore quo a nobis abfui. te profecisse statuo. si qdem in tanta ciuitate recentem adhuc & modo aduenam non nulli prestantes uiri in societatem susceperunt. Quorum gratiam tuere queso diligenter atq; annitere. ut eos bene promerendo in amorem tuum q; maxime uertas. Id tu si quemadmodum spero assequare quod tandem lucrum cum hoc lucro existimem comparandum. Illud preterea moneo ut istic degens congescere animo uelis. nec eorum que hic reliquisti desiderio torqueri. quod nisi feceris nichil de te laudabile unq; prestabis. Quid enim cor anxium & merens exhibere aut sibi ipsi aut alteri potest? Cogita igitur non tam domesticos quam prius tuorum molestias domi reliquisse. Urbem at

nunc incolere opulentissimam, ornatissimam, et in qua
 nihil molestiaz insit nisi forte quas tu ipse stulta molli-
 tie tibi ultro suggesseris. hec ego que sentiebam de pso-
 nis & urbe comonefacienda putavi. Nunc uenio ad eptas
 tuas. Mea nescio que istis repta qd admirare, qd q; a ce-
 teris ea laudari predicas: aiunt fortasse homines sed non
 ego credulus illis. Nam neq; me uaro uideo neq; dicere
 cinna. Digna sed argutos inter strepere anser olores. De
 epistolis autem quas alioz uoluminibus insertas deprehe-
 disti, ne fer queso te id quidem moleste. Satis enim ho-
 noris ille quisq; fuerit meis detulit, quod inter suas
 quas bonas putauit collocare dignatus est. Comentariorum
 uo primi belli punici que flagitas ad te prope diem tras-
 mittam. Quod autem me consulis de re illa tua: michi
 una salus uidetur, ut fortem nunc te constantemq; pre-
 stes. Et si scio qd difficile sit non flecti animo, presertim
 tibi quies natura mollissimus. Sed tamen ut mea fert o-
 pinio, aut nichil unq; aut taciturnitas tua illoz uesania
 confringet. errantesq; & deuios in orbitam reducet. Quod
 si indices te pati non posse: eludent. Vale flor. u. kl. fe-
 br. Mccccxxi.

P Illeo archiepō genuensi Leonardus sat pt dicit. Facile reco-
 gnoui litteras tuas doctissime simul optimeq; antistes.
 Erant quippe ea facundia sapientia q; pscripte ut ex tuo
 potissimum iudicio manasse uiderentur. Atq; ut natura
 fit cum altez dicentem audias quod tu maxime probes,
 ut ualde assentiamur: sic ego tue illi delectione studioq;
 sententie uehementer assensi. Sic enim michi quoq; pspi-

cere uisus sum aut nichil humanarum rerum aduersus a-
nimi egritudinem ualere posse aut unicum in litteris
studiisq; esse refugium. quas qui fastidiunt & contem-
nunt, uere pureq; uoluptatis gustum non habent. Tu
igitur uis incumbe ut facis: presertim cum nulla res
dignior sit homine sapienti, & in ea qua tu es dignita-
te constituto. Quod autem de libris scribundis rogas
non deceat tibi diligentia mea. Vix admirabilis est
apud nos eius rei penuria. Nam & studiosi multi
sunt, & qui mercede scribant, admodum pauci. Ego
tamen quo tibi morem geram scrutatus omnia cum
tandem nichil repirem exorauī quēdam ex familia-
ribus meis, ut libros quosdam sui ipsius gratia quos ille
scripserat uendideret. Sunt autem ethicorum libri, quos
nup̄ traduxi, & commentaria primi belli punici, cum
quibusdam orationibus demosthenis, et economicorum
libro, sat ut michi primo aspectu uisum est emendate
p̄scripti. hec emere licebit. Tu igitur cuius genuen-
sium tuorum, qui hic negotiantur committere poteris, ut
libros excipiat ac pretium decens pro illis exsoluat. sa-
le. u. id. febr. florin.

Leonardus Johanni. Expecto langustum illum tuum,
ac litteras eius, presertim si ut michi p̄uadeo festiuissi-
me sunt future. Me profecto epicureum litterarum fa-
ctum esse scito. uoluptatem in illis festiuitatemq; con-
sector. Quocirca iubeas uelim si quas ad me missurus
ē, iocunditate ut illas salibusq; resp̄gat. Iudicium illud
tibi p̄molestum, totamq; stultorum hominum uanilo-

60
quentiam, uix unius assis existimandam puto. Adde
etiam si placet rhetorem illum eloquentie hostem. An
tu his me censuris comoueri putas que ab hominibus pa-
acutis, ac stulte sibi ipsis iudicandi periciam arrogantibus
proferuntur: fieri non potest, quin ut quisque sapit ita
sentiat. Sed & nostrum nobis iudicium est quo magis
nutimur quam alieno. Nisi forte appellem aut prothogenem,
quod rectum amenumque in pictura foret, non ex suo po-
tius iudicio quam ex aliorum opinionibus statuisse credamus.

Quamquam est quidem abste non satis acute causa mea defen-
sa aduersus constantinopolitanum. Quid enim opus
fuit ad ciceronem allegare hanc quecumque est in nobis
reum moralium notitiam? Quasi uero aristoteles ipse ab stu-
dio nostro fuerit alienus. cuius libros in adolescentia sic
audiuimus, ut etiam publice de his disputationes ex or-
dine studiorum sustineremus. Biennio certe toto ab opti-
mis illius discipline magistris incredibili auuiditate im-
buti sumus. hec ego fundamenta cum in adolescentia
iecerim: quis iuste admiretur, si nunc aliquid exedifi-
catum a me sit? Aut quis nouum me ad hec sacra
uenisse dicat, quibus ego ab ipsa pueritia fuerim ini-
tatus? Sed hec satis plura etiam quam satis desunt enim
ipso omnis sermo grauissimus est. Attamen silere aliquando
non licet, ita multi occurrant, partim inuidi partim
arrogantes partim desipientes. Venio nunc ad id quod
per superiores litteras de commentariis flagitasti. Ego que-
scivi queque memoratu digna existimaui in eos libros
congressi, neque ueto quominus si quis plura teneat, plu-

ra scribat. Comēntaria tamen ab historia multum dif-
ferunt. Illa enim amplior ac diligentior est. hec con-
tractiora & minus explicata. L. iuius quoq; in romuli &
hostilii & tarquini regum romanoꝝ gestis referendis nō
annos prosequitur sed rez sūmam. Idem polybius fa-
cit et ipse quidem probatus auctor cuius auctoritatem
secuti sumus. Vale. Florētie.

Leonardus poggio salutē. Nichil omnino statuo duobus no-
bis fieri potuisse stultius cum hęc nostro importuno silē-
tio. Sed q̄ illa iam corrigi non possunt preteriti defectus
temporis futuri exuberantia compensemus. Vnum tamen
non ignores uolo: me p̄ hęc ipm̄ silentium. grandem tibi
eplām p̄scripsisse excitatum litteris tuis quas ad nicola-
um nostrum misisti de controuersia nicolai. In quib;
cum te falsa illius suggestionē deceptum animaduerte-
rem totam rem uerissime sincerissimeq; patefactam tuo
examine censuręq; subieci. Eas uideo te litteras nō ac-
cepisse. Itaq; congram nunc rursus illas tibi q; remit-
tam. Negotium meum qđ apud maximum pontificem
curans: michi sūme est uoluptati. Perspexi enim in te
& amici fidem & sapientis hominis consilium & impigri ui-
gilantisq; solertiam. Quod autem hortaris ut ad pontifi-
cem scribam faciam ut moneas. Antonio lusco & cincio so-
dalibus nostris meo nomine gratias agito saluereq; ui-
beto. Vale. x. k̄l martii Areti.

Leonardus demetrio. Tria ut ex litteris tuis animaduer-

tere potui. a te in crimen uocantur ex illa prefatione
mea quam in libris ethicoꝝ adscripsi. Vnum qđ aristote-
lem de eloquentia cōmendarim quem tu asseris nec —
eloquentem fuisse unq̃ neq; curauisse quidem ut elo-
quens esset. Altez quod interpretem illum qui ante me
hunc librum traduxit ordinis predicatorū fuisse dixerim.
tu uō antigorem interpretationem eius libri putas esse q̃
ordinem ipsum ex quo fuisse affirmo. Tertium qđ huic ipsi
interpreti maledixerim indignaris. Sunt et alia quedam in
litteris tuis sed me hercle ita caliginose scripta ut sensum
eruere nullo modo potuerim et illa ipsa que supra retuli al-
lucinando potius deprehendi te dicere uelle q̃ tu dicas. Ad
hec igitur tria nūc ad alia uō si forsan id cupies cum apti-
scites respondebo. Primum igitur de aristotele uehementer
erras. An non curauit ille ut eloquens esset. Nam utrū
fuerit mox uidebo sed ita curauisse illum constat ut nemi-
nem magis. Testes sunt artes rhetorice ab eodem philosopho
labore sumo diligentia q; pscripte nec semel tantum sed
rursus atq; itez pluribus uoluminibus explicate. Nec ē
qđq; in ea facultate quod non illum non modo pro se didi-
cisse sed etiam alios docere uoluisse appareat. Tanta nō
in eo cura eloquentie fuit ut etiam minutissima queq; scru-
tari & indagari niteretur. Quis enim queso ante hunc pe-
des & syllabas etiam soluta in oratione seruandos ostendit.
ut dactylum iambumq; reiiceret. Altez ut elatum nimis.
Altez ut depressum. Peana uō illum duplicem probaret
qui est aut ex longa quam tres breues subsequuntur aut
ex tribus breuib; & longa postrema quoz altez pncipiis

plac Aristotelem
fuisse eloquentem

alterz clausulis assignauit. An non curauisse illum
dicis: ut eloquens esset, qui eloquentie artes tam curi-
ose p̄scripsit: et minutissima queq; tanta diligentia p̄-
secutus est. Atq; ego certissime scio, nec te nec prece-
ptorem illum, hominem ut audio magna theologie sci-
entia, sed nullaz penitus litteraz, qd sit pean, qd am-
bitus intelligere nullum deniq; uestigium eloquentie
intueri. Nec id sane in uobis reprehendo. Non est enim cu-
iusq; ista discernere. Sed id reprehendo qd tam leui-
ter de rebus uobis incognitis iudicium proferatis. Fal-
sum est igitur quod scribis non curauisse illum ut elo-
quens esset. Sed an fuerit eloquens uidendum est. Nā
fieri potest ut curauerit qdem, nec tamen sit eloquen-
tiam consecutus. Eadem quantum est in me iudiciū,
non uideo quomodo uis de rebus quas aristoteles tra-
ctauit, aut aptius, aut suauius, aut copiosius scribere
quisq; potuerit. Lege eius libros, nec morales solum &
ciuiles in quibus eloquentia magis coheret: sed eos qui
aut physici aut metaphysici scribuntur, inuenies locos
nullius eloquentie capaces, eloquentissime ab eo tracta-
tos, rebusq; obscurissimis splendorem & claritatem p̄ elo-
quentiam attulisse. De quo si non michi credere uis:
at ciceroni credas. quanq; nec tu forsā cicero q fuerit
intelligis: Egoq; fatuus sum qui tecum ista dissero. sed
tamen cicero uir acerrimi iudiciū sumus ip̄e orator sua-
uitatem & copiam & omnia scribendi ornamenta aristo-
teli tribuit. flumenq; aureum illius scripta appellat.
Ex quo magis translatoribus istis indisertis irasci soleo

quod huius philosophi libros admirabili facundia suauit-
tateq; in greco scriptos tam absone nobis conuerterunt.
Sed non sunt illi aristotelis libri, nec si uiuat ipse, suos
esse uelit, sed mere conuersorū ineptie. Ille enim & poli-
tissimus scriptor esse uoluit, & quod uoluit curauit, et
quod curauit assecutus est. Quid ergo me in crimen uocas?
Quid eloquentissimum philosophum infantie condemnas? An
non pudet de rebus tibi incognitis ita leuiter asseuerare?
Sed satis de hoc. ad aliud transeamus. Eum qui librum e-
thicoꝝ ante me conuertit ordinis predicatorū fuisse dixi.
hoc tu ita derides, quasi erratum manifestum. Ecce rur-
sus fatua/crassa q; opinio uix pueris digna. Putas enim in-
terpretationem illam boetii fuisse qua q̄dem in re, p̄ q̄ pue-
riliter aberras. Nullam enim boetii interpretationem habe-
mus, preter q̄ porphyrii & predicamentorū & perihierminias
libroꝝ, quos si accurate leges, uidebis sūmum illum uirū
sine ulla ineptiis libros illos transtulisse. Textus est nitidus
& planus & greco respondens. At enim in ethicis & phy-
sics, quid tandem est preter ineptias meras? Non uer-
ba in his latina, non dicendi figura, non eruditio lit-
terarū. Preterea ab ipso greco male accepta complurīa.
hæc a boetio longe absunt uiro in utraq; lingua docto
& eleganti. Nunq̄ ille architectonicam, nunq̄ eutrape-
liam, nunq̄ bomolchos, nunq̄ agricōs, quorū uocabu-
la in latino habemus grece reliq̄isset. nunq̄ tristitiam
pro dolore posuisset. nunq̄ honestum cum bono, elige
cum expetere confudisset. Atq; ut scias due fuerunt
ante me: q̄d eꝯdem uiderim interpretationes ethicoꝝ

infantie

Vna quam ex arabe lingua traductam constat post auerois
philosophi tempora que quoniam anterior est uetus ap-
pellatur. altera hec posterior & nouior a brytāno quodā
traducta cuius etiam proemium legimus in quo & frēm
se ordinis predicatorū scribit & rogatu confratrum de his
transferendis laborem suscepisse. Quomō igitur interpre-
tatio ista prius fuit q̄ ordo ip̄e institutus est. Aut quomō
boetii fuit ista noua interpretatio. cum & uetusta illa & an-
terior post aueroim fuerit. Boetius uō aliquot seculis au-
roim ante eat. Reliquum iam crimen est qđ huic interpr̄ti
maledixerim. Equidem si uitam illius si mores si genus
insectatus essem tunc faterer me illi maledixisse. Sed
nichil tale attigi neq; attingerem. At enim de litteris stu-
diū q; contendere ac interdum uehementius urgere et si
res exigat aduersarium pungere. differere id quidem est
non maledicere. Deniq; tota uis in eo uersatur iure an in-
iuria illum reprehenderim. Dixi libros illos inepte tradu-
ctos. Quis negare potest. Dixi greca uerba ob ignoratio-
nem latine lingue ab eo relictā pro quibus latina uel op-
tima haberemus. Hec dixi modo sed & probaui & uerba ip̄a
ostendi. Cetera quoq; errata nec ea pauca nec leuia redar-
gui. Aut igitur ista defende si potes. aut me pupugisse
illum non moleste feras. Equidem si in picturam iotti q̄s
fecem proiiceret pati non possem. Quid ergo existimas
michi accidere cum aristotelis libros omni pictura pre-
tiosiores. tanta traductionis fece coningnari uideam. An
non cōmoueri. An non turbari. Maledictis tamen ab-
stinui. sed rem ip̄am redargui ac palam feci. Vale.

Leonardus salutem dicit poggio. v. c. Si uales bene est eque-
dem ualeo. Egi cum cosino ut liber ille ad te deferatur.
quod ipse pollicitus est intra paucos dies esse facturum.
Tu cum illum habueris prouidebis ut ab scriptore tuo pu-
re diligenterq; custodiatur. Quod autem de librano mo-
nes recte tu quidem & amice facis. sed tanta est apud nos
huiusmodi hominum penuria. ut quis cupiam hunc non
possim. Quare te rogo si qua ratione potes. hoc michi nego-
tium conficias siquem fortasse idoneum alicunde eruere
queas. ad me mittito per quam cupide suscipiendum habere-
dumq;. Franciscus barbarus ad uos profectus est. cum
quo una hic fui. ac de te multa ab utroq; nostrum. Scio
cum rome fuerit. futurum te illi in intimo sinu. Itaq; non
pretermittendum uidetur quominus te comonefaciam ef-
flagitemq; operam ac medelam tuam. Comptum habeo mit-
ta per emulos obtrectatoresq; meos sinistre de me adhunc esse
perscripta. Qui sit harum calumniarum fons. tu te nosti. quod ingratis in-
digneq; id faciat. te non latet. Adiecit se se huic atq; addi-
xit. leuissimus quidam homo. professione hypocrita. patria
sodomites. Ambo hi de me ad barbarum ut comptum habeo. per-
uersa quedam scripsere. huic te rei queso medelam appone.
Tu enim scis quanti barbarum semper fecerim. & quanta comenda-
tione illius nomen prosecutus sim. hoc ille ex te audiat. De-
inde tibi notissimum est non mea culpa has inimicitias cum
nicolao esse susceptas. Nichil in hac parte abste postulo ni-
si uerum. per gratumq; michi fuerit. si pro rei noticia episto-
lam illam meam quam de hac ipsa controuersia ad te scrip-
si barbaro ostendes. ne aliud pro alio censeat. Intellet

supple dea fur.

enim quod ego ad te scripserim. minime me in eo esse
mentitum. Nam qđ de uita aiunt. ipā uita mea inte-
gerrime acta. & cois de me censura eos refellit. Versor
in oculis hominum atq; in luce probatus qđem & acce-
ptus omnium iudicio. Nec est quisq; uiuentium cui
in hac parte integritatis innocentie q; concedam. Nul-
la feditas in me. nullum flagitium. nulla libido ma-
la. nulla iniuria unq; repletur. Studiis uō nō quan-
tum cupio proficere possum. sed tamen non frustra me-
in illis uersari. opa mea laboresq; testantur. constat
q; me & curie romane cōmoda. & huius urbis emolumē-
ta ultro oblata post habere. quo studiis & litteris dare
opam possum. Quid ergo dicit sodomites ille. cuius
una dūtaxat cura est. in angulis atq; in umbris la-
tentem ceuere. Atq; ut totum noris. ego de his re-
bus nichil cum barbaro egi. Prestare enim duxi hoc
qđ sit apud eum ulceris dissimulare me scire. Qua-
re & tu sic accedas ad hanc medelam. quasi nescias id
qđ scias. Plena sunt omnia inuidoz poggi & maluo-
loz & puersoz hominum. Sed crede michi magno
animo eos contemno. De barbaro tamen laborandum
putavi. ne mea negligentia ab alienatus dici possit. Vale.

ceuerere.

verissimū est qđ
dicit Leonardo.

LEONARDI ARRETINI EPISTOLARVM LI-
BER QVINTVS INCIPIT.

LEONARDVS VGO NI SENENSI SALVTE
pt dicit. Frequenter dubitari cupio in hac noua e

thicoꝝ interpretatione: quam publice legere cepisti, qm̄
ita scriptum in ea sit: sūmum bonum quod omnia ap-
petunt. Oriri autem dubitationem, uel admirationem
potius ex eo, quod antiqua interpretatio habuerit, nō
sūmum bonum sed bonum. Itaq; suspicari eruditos q̄s-
dam uiros, eosq; ferme ueteres studioꝝ huiusmodi fe-
ctatores, a me esse erratum & maliuolos obtrectatoresq;
meos, idip̄m iam non secus ac manifestum deprehen-
sumq; crimen circumferre. Quare & respondere maliuolis & a-
pud bonos me ip̄m purgare, quidam suadent. Ego aut̄
huiusmodi mentis sum, ut de maliuolis & obtrectato-
ribus illis, non multum existimein laborandum. Noui
enim & qui sint & q̄ facile contemnendi. Bonis autem
& studiosis, qui non maliuolentia aliqua, sed opinionis
errore ducuntur, ueniam esse dandam censeo. Est enim
difficile ac protinus arduum antiqua illa iam pridē im-
bibita animis extirpare tam cito ac reuellere posse. Ita-
q; intueri licet interdum homines magis anxie male-
pcepta dediscere, q̄ bona p̄cipe. Ignoscendum igitur
& simul responsione mea satisfaciendum, meq; ipsum
apud hos purgandum probandumq; esse duco. Ut uerita-
te agnita omni me crimine absoluāt. Quāq; in hac mea
causa, neq; difficili sane p̄se, neq; obscura, illa subit dif-
ficultas q̄ de uerbo greco controuersia fit, de quo apud
homines grecoꝝ litteraꝝ ignaros assensionem facere p̄ ardu-
um uidetur. Sed tamen tanta est ueritatis lux, tantū
q; iubar, ut aliena etiam in lingua apparituram eius
uim splendoremq; confidam. Nam uō q̄dem omnia

consonant. falso autem cito dissonat uerum. Primum
igitur uidendum est de quibus michi conueniat cum
aduersariis & de quibus sit questio ut ordine & uia p-
cedat oratio. Interpretis quidem esse puto que in aliena
posita sunt lingua ea in suam fideliter reddere. hoc et
aduersarij fatentur. Inspiciamus ergo quid sit in greco
positum: pro quo ipse in latino summum bonum reddi-
derim. Est autem uerbum tagathon. hoc etiam aduersa-
rii fatentur sed male interpretatum esse contendunt. De
significatione igitur huius uerbi controuersia fit. Ego sū-
mum bonum significare dico illi bonum. Anteq̃ ad proba-
tionem descendam: placet quid sūmum bonum & quid
bonum latine dicimus constituere. Nam frustra de uer-
bo greco disceptaremus, si de latino ambiguitas esset. hec
uerba summum bonum, eam puto uim apud latinos habere:
ut p̃ illa notetur extremum illud ac p̃fectum bonum, ad qd̃
cum tandem p̃uentum fuerit appetitus omnis conq̃escit. Id
est quod semp̃ propter se expetitur, & nunq̃ propter aliud.
cuius gratia cetera fiunt omnia & ad illud referuntur:
ip̃m autem nusq̃ refertur. Media uō p̃ que ad hoc extre-
mum ascenditur, bona quidem sunt non tamen sūma, qm̃
propter aliud quod supra se erat expetuntur. At sūmū bonū
nihil supra se habet sed in eo appetitus conq̃escit nec ultra
regrit. Quid autem sit extremum illud ac summum ad qd̃
omnia feruntur: hoc non est iam de ui uerbi, sed de re ip̃a p̃-
quire, in quo magna philosophoꝝ ingenia conflictantur. Nec
latere nos oportet hoc idem qd̃ sūmum bonum diximus
appellari finem bonoꝝ & extremum & ultimum & p̃mum.

68
Dicitur enim extremum & ultimum quia non est ultra pro-
gressio. Primum autem quia principium est & causa. Nam
eius gratia omnia omnes agunt. De quo preclare tullius
in libris de finibus bonorum inquit. Querimus enim quid sit
extremum quid ultimum bonorum quod omnium philo-
sophorum sententia tale esse debet ut ad id omnia referre
oporteat ipsum autem nusquam. Ecce quid nos bonum & quid
summum bonum latine dicimus. Age nunc tagathon de quo
controversia est utrum bonum significat an summum bo-
num. Ego summum bonum significare dico atque aliud
esse agathon aliud tagathon. Alterum enim bonum signi-
ficare alterum summum bonum. Quomodo id probas? quia
sic greci utuntur. Non credimus inquit tibi. At si non mihi
saltem eustratio credas. Eustratius enim natione grecus
est & inter doctissimos apud grecos habetur. Libros
certe ethicorum greca in lingua sic prout commentatus est
ut solus commentator illorum meruerit appellari. Verba
eustrati sunt hec in decimo ethicorum libro. Tagathon
quod coniungitur ex to et agathon: nichil aliud est quam
solum bonum & primum bonum. Alia autem puta intelle-
ctus & scientia & uirtus: bona quidem sunt non tamen pri-
ma. Et est intellectus quidem agathon non tamen ta-
gathon & uirtus agathon non tamen tagathon. Sic per
hoc elementum t. ostenditur primum principium & causa
& radix ac uelut centrum omnium bonorum. O testimonium
michi optatissimum. testimonium uero immo sententiam.
Quid enim aliud eustratius quam uelut de tribunali me uicto-
rem pronuntiat. Agathon inquit significat bonum sed

69

to cum illo coniunctum facit ut significet primum p̄n-
cipium / & causam & radicem omnium bonoꝝ . Et quid
aliud me dicere oportet . Nonne hec probant . nonne
hec me purgant . Intelligent igitur boni & studiosi q̄
dubitant prius ueritatem q̄ opinionem sue anteferant .
Inuidi autem & obrectatores erubescant & concidant .
Nam qd̄ est quod hucere ualeant contra grecum aucto-
rem ac doctissimum hominem . Dixi de eustratio qd̄
aristoteles ip̄e nonne hec eadem probat . certe non
minus apte sed si dici potest etiam clarius . Docet enī
in primo ethicoꝝ libro . bonoꝝ alia esse laudis / alia ue-
nerationis . Vult autem laudis esse uirtutem ac cetera
huiusmodi bona . Venerationis autem esse prestantiora
quedam ac diuiniora . Tale inq̄t esse deum & tagathon
ad hec enim alia referri . An iste q̄ pot̄ facit deum
& tagathon / et ad hec alia omnia referri dicit . minusti-
bi probare uidetur q̄ eustratius / tagathon designare nō
bonum sed sūmum bonum . Nam si tagathon decla-
raret idem qd̄ bonum / cur diceret prestantius aliqd̄ eē
q̄ bonum . ac deo comparari . Quid boetius uir doctis-
simus . nonne ex hac eadem paritate ab aristotele sum-
pta . tagathon sūmum bonum appellat . Duo inquit
sūma bona / que inter se diuersa sint esse non possunt
At deum & beatitudinem sūma bona esse concessimus .
Ecce quod aristoteles tagathon dixit / Boetius sūmum
bonum exponit . cum deum & tagathon duo sūma bona
esse concedit . Quid ad hec respondebunt latratores isti .
non grecoꝝ modo ignari / sed etiam latinoꝝ litteraꝝ .

qui tempus non in discendo sed in carpendo cōsumunt.
fuci apium & improbiſſimi ſicophante. Docebo & præter
has auctores. antiquum interpretem ſe ipſum clamma-
re. Quomodo hoc. Quia in principio uerbum tagathon
bonum exponit, dicens bonum quod omnia appetunt.
Poſtea uō procedens in opere, dum ariſtoteles inq̃ tale
eſſe deum & tagathon. uictus iam re ipſa ac plane re-
dargutus: quoniam ibi dicebatur apte tagathon præ-
ſtantius aliquid eſſe q̃ bonum: non eſt auſus exponere
tale eſſe deum & bonum: ne in manifeſtam diſſonantiā
caderet: ſed dixit tale eſſe deum & p̃ ſe bonum. Eodē
q; modo in libro huius op̃is decimo, cum ariſtoteles in-
quit: quod omnibus bonum ſit & quod omnia appetūt.
id eſſe tagathon, uidit abſurdum eſſe, ac ſtare non
poſſe, ſi exponeret quod omnibus bonum ſit, & quod o-
mnia appetunt id eſſe bonum. Atqui cum in decimo
libro exponit p̃ ſe bonum quod omnia appetunt. Non
enim primis ultima, ſed ultimis prima corriguntur.
Ad quem profeſſo errorem emendandum, non tam uo-
luntas illum q̃ neceſſitas p̃duxit. Magna q̃dem eſt ue-
ritatis uis magnum q; numen, ac de primo ad extremū
una atq; eadem muro inter ſe nexu apta catenata q;
ſeries reꝝ. Nam uero omnia conſonant. omnia ſucce-
dunt. falſo autem cum ſemel dictum fuerit ueritas
diſſonat ac refragatur, & quaſi obliquum multa offen-
dunt. Quod hic accidit. Quod enim falſo expoſitum
fuerat, multa poſt modum reclamabant, ac refragabā-
tur donec ſe ipſum uti corrigeret ui adegerunt. Nam il-

lud sane dici haud quāq̃ potest. ut tagathon utrunq; si-
gnificet. cum aristoteles prestantius aliqd designare asserat.
q̃ bonum. & eustratius nichil esse aliud q̃ primum bonum.
Deniq; tagathon & felicitas idem est. At bonum & felicitas nō
idem. Patet igitur antiquum interpretem male interpreta-
tum fuisse cum dixit bonum qd̃ omnia appetunt. Sed
an post modum bene. cum inqt p se bonum. fateor mi-
nus uitiose inepte tamen. Nostri enim illi prestantissimi
atq; doctissimi. ciceronem dico & augustinum & lactanti-
um & boetium. nunq̃ dicunt p se bonum. sed sūmum bo-
num. Afferre possum testimonia singulorū p multa in
prolixitatem uererer. Sed tamen boetium supra osten-
dimus dixisse. duosūma bona que inter se diuersa sint
esse non possunt. Eodem modo tullius. epicuri inqt
sūmum bonum uoluptatem esse contendunt. Et aliolo-
co facit lucius noster prudenter. qui audire de sūmo
bono potissimum uelit. hoc enim constituto in philo-
sophia constituta sunt omnia. Et paulo post. sūmū
bonum si ignoretur. uiuendi rationem ignorari neces-
se est. Lactantius quoq; inquit. epicurus sūmum
bonum in uoluptate animi esse censet. Aristippus in
uoluptate corporis. Peripatetici autem in bonis animi
& corporis & fortune sūmum bonum collocarunt. horū
ergo nullus dicit p se bonum. sed sūmum bonum. Quā
igitur causam habuit interpret ille. a consuetudine
doctissimorū nrōrū recedendi. Non credo fuisse usq;
adeo sibi arrogantem. ut tullium & augustinum & bo-
etium & lactantium damnaret in uerbo. ac melius

putaret putaret se dicturum sed illud magis credo do-
ctos istos viros nunq̃ ab eo lectos fuisse. Itaq; latine i-
gnarus lingue. uerbum de se ip̃o finxit: qđ nemo erudi-
toꝝ unq̃ posuerat. Enum uo qđ et hoc ip̃m uitiose. hinc
licet intueri. quia que propter se & propter aliud expe-
tuntur p se bona sunt: non tamen summa. Nam sumum
id est quod semp propter se & nunq̃ propter aliud.
Quare necdum bonum exponit tagathon necdum p se
bonum defendi potest quominus errasse deprehendat.
Enim uo dicit q̃spiam tu queadmodum defendes omnia
sumum bonum appetere. Jam enim si hoc inquis la-
pidem appetere sumum bonum tibi fuerit confitendum.
O argutias insulsas. Q̃q̃ tu potius hanc defensionem ab
aristotele exigas oportet q̃ a me. Nam ego interpretis
officio functus sum. ut in greco positum fuit sic in lati-
num reddidi. Sed tamen si aliqd supra interpretem
dicere me oportet. potest ne esse qđq̃ insulsius ac pue-
rilius q̃ dum aristoteles de bono loquitur humano ad
lapidem & huiusmodi insensa cauillationem traducere.
quod qui facit lapideus plane insensatusq; ipse est. Sic
enim proponitur ab aristotele. Omnis ars omnisq; do-
ctrina similiter autem & actus & electio bonum quoddā
appetere uidetur. Hec omnia uidelicet hominum sunt
non lapidum neq; bestiaꝝ. In libro quoq; magnorū mo-
ralium inq̃t. non de simpliciter bono nobis dicendum
est. sed de bono quo ad nos non enim querimus deoꝝ
bonum. Nam de illo alia ratio aliaq; consideratio esset.
De bono igitur humano dicendum est. En qđ aristote

les proponit & sentit. Omnia uero humana summum appetere bonum ac illius causa omnia omnes agere, nemo sane mentis unquam negabit. Quin etiam si ineptire placet ac in uerbo cauillari, dabis tu michi lapidem bonum appetere, sic enim tibi necessarium est, secundum primum interpretem, quod si feceris ego summum bonum appetere concedam. Neque enim recipiendum est lapidem, si modo quid appetit, bonum quidem sibi appetere, non autem optimum. Hec ad te uigo doctissime pro greci cognitione uerbi scribere libuit, ut ipse certior factus, ualeas ambigentibus constanter & intrepide respondere: me non ad casum neque temere, sed certa ratione & intelligentia aristotelis uerba ut in greco sunt, ita in latino fideliter conuertisse. Vale.

Leonardus thome cambiatori sat potest dicit. Non usque adeo me delectassent littere tue, si omnia mea laudibus extulissent, sicut delectarunt hoc ipso quod quedam refellere improbaretque, nitebantur. hoc ego amici esse puto. Illud adulatoris. Sed patere queso & tu equo animo uicissim a me redargui. Nam quod ais ne de his rescribam per quod iniquum foret. An tu me ictu tuo percellas et undique oppugnes: ego neque repugnam te neque resistam. Fieri hoc natura ipsa non sinit que etiam apibus mellis dulcorisque, factricibus aculeos tradidit, ad uim siqua sibi inferatur propulsandam. Contentio tamen nostra non pertinax esto, nec odiosa, sed modesta & liberalis, propositumque in ea sit non superandi studium sed in da-

gatio ueritatis. Deniq; ut inq; cicero controuersemur in-
ter nos, non autem certemus. Libellos quosdam e me-
is ferrariam delatos legisse te nup significas. de quib;
ad me scribens cum precipuis multa laudibus attollas
vnum tamen acriter detestēris quod diuitias in bonis
numerari a philosophis dixerim. hoc tu a me scriptū
usq; adeo indigne fers, ut contra uociferando ac recla-
mando pene rauescas. Ego autem duoz in hoc tuo cri-
mine reddendam michi rationem puto. primum loci-
num alienum fuerit & ineptum. Dein ipsius rei, num
falsum sit & erratum quod ita scripserim. Constabit enī
si locus dicto congruens fuerit & sententia uera tuam
hanc reprehensionem, ut leuiter dicam esse non rectam.
Primum igitur de loco uideamus. Librum aristotelis q;
inscribitur *economicon*, in latinum uerteram e greco
Id munus amico familiariq; meo, homini & docto & sua-
ui destinaueram. Disciplina eius libri fere est circa
patrimonium augendum, ipē q; idem inquit alio loco
economice finem esse diuitias. Ego igitur hunc librū
mittens ad amicum, quid prefari in proemio debui.
An uidelicet esse in eo libro precepta aristotelis ad diuiti-
as comparandas. Ipsas uō diuitias pritiōsas esse atq;
malas, fugiendas deniq; & abominandas. Et quis le-
geret si hec dixissem. Quis munus meum non con-
temneret. Quis aristotelem ipsum non carperet: quod
de malis rebus acqrendis disciplinam tradidisset. Atq;
si ulla est dicendi ratio atq; ars: proemio uirtutē hāc
tribuit, ut beniuolum ut docilem, ut attentum faciat

audito rem. Quam ergo beniuolentiam sibi compara-
bit: qui disciplinam malaz rez de greco in latinum
uertisse amia gra dicet. Quam docilitatem uel atte-
tionem: qui nocturna fugienda q; se scripturum promit-
tet. Vides ergo Thoma, qd ratio artificiuq; dicendi
exigat. ea uidelicet ut dicerem que dixi. Et quod
tu qdem reprehendis artificiosum est, quod autem lau-
das contra artem. Locus igitur uel hoc maxime exige-
bat, cuius tu etiam legens rationem habere debuisti.
Est enim prudentis lectoris attendere quo quidq; loco
dicatur, ac pro eo accipere: pro quo datur. Venio nunc
ad ipam rem. Diuitias in bonis numerari a philosophis
dixi. Vez tu hoc ita reprehendis, quasi non dicant phi-
losophi, an ita quasi non uerum dicant. Si eos dicere ne-
gas: sed a me falso confingi. Audi queso aristotelem
cum omni peripateticorum multitudine assentientem, tria
esse bonorum genera, externa corporis & animi. Sin hos
falsos esse dicis, non tu iam me sed illos reprehendis.
Qua in re uide etiam atq; etiam qd agas, teq; circumspi-
ce & expende: nunqd tuum sit aduersus aristotelis
theofrasti cratippi & aliorum pene innumerabilium philosophorum
auctoritatem quasi tu unus plus sapias refragari. Quid
plato ipse philosophorum ut ita dixerim deus qd inquit in gorgia.
Nichil est inquit ex omnibus, quod non bonum sit aut
malum, aut medium. Bona sunt sapientia: ualitudo
diuitie. Mala uero horum contraria. Neq; bona neq; mala
ceu sedere currere, nauigare. Potes igitur me reprehen-
dere quasi non uez scripserim, cum hos philosophorum principes

platonis sententia. omne qd est aut
bonum aut malum aut medium.

tam apte diuitias numerare in bonis cernas. Aut turpe
 est me id scripsisse quod plato ipse & aristoteles tradidere.
 Enim uero epicurus contra sentit. O rem pgrauem & non fere-
 dam. An non pudet aduersus hos duos philosophie so-
 les, platonem dico & aristotelem epicuri tenebras inducere.
 Qui si diuitias in bonis non putat, ob id mouetur credo quia
 prodigos & assotos, id est pro obscenis uoluptatibus patri-
 monia deuorantes sua, beatos censet. hunc tu hominem
 sectaris queso. aut placere tibi uel sano alicui potest. quod
 in re tam turpi felicitatem posuerit. Quid insanius quam a
 platone & aristotele discedentem epicuro inherere. damna-
 to iam pridem homini atque ut ita dixerim in philosophia heretico.
 Sed quero ex te qui longam iuri opam laudabilemque de-
 disti. num & iuris consultos, tante auctoritatis homines,
 tam prudentes tam doctos delirare censes. Atqui hos quoque
 in philosophia eruditos predicatis, & ipsi non abnuunt quorum est
 illud. Veram nisi fallor philosophiam, non simulatam affectantes.
 Hi ergo iurisperiti. Verum ac non simulat philosophie sectatores,
 quomodo nuncupant hec externa. Vtrum media. an ma-
 la. uel bona. pleni sunt eorum libri in quibus bona appellat.
 Tu ipse queso qui de hoc tam pertinaciter contendis, si iudex
 pro tribunali sedens, in possessionem bonorum mitti iubes,
 Vtrum de uirtutibus sentis, an de fundo & pecuniis. Que igitur
 puicacia est aliter loqui uelle quam homines loquantur. con-
 temnere philosophos platonem & aristotelem despicere iuris-
 consultorum auctoritatem pro nichilo putare. Illos parum ui-
 disse, nos omnia cernere arbitrari. Bona inquam a beando di-
 cuntur. Externa uero facere beatum non possunt. nec sunt

igitur bona. hec tua ratio ut uideo tibi pacuta uidetur.
Est autem obtusa uel potius fallax. Primum enim quod tu
tanquam concessum tibi assumis bona a beando dici. M. tullius
scribit se unde dicantur bona ignorare. Itaque uide
ne ut in philosophia plus tibi pene arrogas quam aristoteli conce
dis: sic in lingue latine ratione plus te scire quam M. tul
lium contendas. quod nullo modo tibi permittemus. Quid
enim commune habet bonum & beatum preter b. litteram.
Itaque quid magis a beando quam a bibendo dici bona inter
pretari potes. Hoc autem pempto & totam rationem
tuam perimi uides. Quin etiam si quis tibi dederit a
beando dici bona, efficere tamen eo concessu nil potes.
Hec enim externa ad beatitudinem pertinere dicimus, atque
uide si tu ita uis nuncupari bona: quia sine illis beatus
esse nemo potest. Nam nec animi quidem bona si sola
sint beatum facere possunt, nisi forte hunc in falaridis
tauro constitutum dicas beatum fore. quomodo tu ut
opinor beatus esse nolles. Ego certe ut affirmare de me
ualeo, hanc beatitudinem calamitosam longe aspernor,
ac satis esse puto si non miser concedamus. Beatum uo
dicere in carcere in tormentis in egestate, in suppliciis,
in trucidatione filiorum, uereor ne uox sit illa, non hominis
quidem sed cauis potius cuiusdam & scopuli humanitate
penitus omnem a se reicientis. Virtus enim bonum quidem
uirum efficere potest. ad beatum uero faciendum ipsa
per se non est satis. Aggregatio enim bonorum existat, o
portet. Atque ut anima quam corpus longe prestantior est: cor
pore tamen indiget, ut sit homo: sic & animi bona lon

74
ge p̄stantissima esse fateor. indigere tamen corporis ex-
ternisq; bonis ut sit felix. Recte quidem aristoteles
non solum in illa felicitate que est p̄ fortitudinem & iu-
stitiam ceterasq; negotiosas uirtutes: Verz etiam in illa cō-
templatiua & otiosa putat externis opus esse bonis. Sic
enim inqt cum de contemplatiuo loquitur. Indigebit
quoq; externa prosperitate cum homo sit. Non enim na-
tura ipsa p̄ se sufficiens est ad contemplandum, sed opor-
tet sanum esse corpus, & alimenta ceterzq; famulatū ad-
esse. Neq; tamen si absq; bonis externis beatum esse nō
datur, ideo putandum est multis ac magnis illum in-
digere. Sed possunt etiam qui non maris terreq; domi-
nantur felices esse. Hec de contemplatiua aristoteles
censet. Ciuilem autem illam & negotiosam uitam longe
pluribus indigere fatetur ad felicitatem. Nam liberali
inquit opus est pecunia ad liberalitatem exercendam,
& iusto ad remunerationes. Forti quoq; opus erit potentia
si profecturus sit aliqd secundum uirtutem. Deniq; ad
res agendas inquit multis est opus. & quanto maiores
& preclariiores sint, tanto magis. Vides igitur in hac ci-
uili uita in qua uersamur, multum nos externis indi-
gere bonis. & quanto maiora & p̄clariora uirtutis opera
p̄fecturi sumus, tanto magis. Contemplatiua autem pau-
cioribus indiget: sed tamen indiget corporis externis
q; bonis cum sine his beata esse non possit. Iuuat nūc
repetere uerba mea, que tu tam acriter carpenda puta-
sti. Sic enim scripsi. Sunt uō utiles diuitie, cum &
ornamento sint possidentibus & ad uirtutem exercēda.

suppeditent facultatem. Prosumt etiam natis, qui facilius
pallas ad honores dignitatemq; subleuantur. Nam q̄
uirtutibus obstat res angusta domi haud facile emergit
ut poete nri dictat sententia. Quare cum nri tum natoꝝ
multo magis caritate, illaz amplificationi, quoad hone-
ste possumus studendum est. Quoniam a philosophis
in bonis numerantur, & ad felicitatem ptinere credunt.
In his queso uerbis quid tandem est quod aristotelis me-
ti non plane respondeat. Nonne in bonis numerat di-
uitias. Nonne ad felicitatem ptinere dicit. Non ne
esse utiles ad uirtutem exercendam. Nam de orname-
to q̄dem non bene accipis. Non enim de spintere aut
fimbria, neq; de histrionis auro, sed de magnificentia di-
ximus. Hec enim uirtutis ad ornatum ptinent, adeoq;
diuitias exigit ut paup magnificus esse non possit. Miror
igitur quid in me reprehendas cum et ob id utiles esse
diuitias scripserim quia ad uirtutem exercendam faculta-
tem preberent & prodesse natis eadem ratione ne illoꝝ uir-
tutibus rei familiaris angustia obstaret. Certe ego nō ui-
deo cur me penitere debeat ita scripsisse. Presertim cum
eo loco scripserim qui uel maxime illaz cōmendationem fla-
gitabat. Et enim si propter se diuitias expetendas esse, et
undequa; arripiendas dicerem, merito carperer. Cum uō
propter uirtutem ac eius exercende gratia tanq̄ instru-
mentum quoddam, & addiderim quoad honeste fieri pos-
set, ne studium eius rei nos a recta ratione de-
flecteret, quid est q̄d michi a quoq̄ ualeat imputari.
Ad paruos inquis & angustos faciendum animos hec tua

comendatio pertinet. Vide ne tu potius hoc agas. Si enim
 hec sunt uirtutis instrumenta & celsè preclareq; res agen-
 de illa desiderant cum sine his fieri non possint. quis
 paruos & angustos facit animos, ego ne qui uirtutis exer-
 cende causa paranda ista dico, an tu qui omnino paranda
 ista negas. Deniq; utri nostrum prestantius animi propo-
 situm est. Michi ne qui celsa aggredi cogito, ac iam in-
 strumenta ad hoc paro, an tibi qui nichil grande celsumq; me-
 ditaris. Nunq̃ fatebor inquis diuitias numerari in bonis.

At plato & aristoteles consentiunt, quorū ego auctoritatem longis-
 sime antepono tue. At uō non noceret si bona essent. Quid
 tu rationem & hanc naturalem intelligentie uim homini cla-
 tam qua prestamus brutis: non ne in bonis reponendam cē-
 ses. Atqui reperiuntur qui puerse illa utantur, nec id obsistit
 tamen quin sit bonum. At enim bonarū inquis rerū nullus
 inhonestus comparandi modus esse uidetur. Tu quoad hone-
 ste possumus adiunxisti, que profecto res ostendit, non esse
 diuitias in bonis reponendas. Equidem sic existimo & regnū
 & potentiam reip. esse in bonis, tamen horū nullum fraude
 nobis comparandum esse: sed quantum honestas & iura si-
 nunt procurandum. Iniusta enim acquisitio id ipm cor-
 rumpit quod acquirit. Preterea cum utilia omnia instru-
 menti instar habeant. Instrumentorū autem ea sit natura,
 ut nimis parua & nimis magna corrumpāt usum suum. si-
 quidem nauis & unius tantum cubiti inutilis est & duorū
 stadiorū inutilis: patet nulla in re tantum desiderari mo-
 dum quantum in rebus utilibus. Diuitias autem utiles ee-
 diximus ad uirtutem, in quibus ut in nauī exiguitas impe-

dit supfluitas nichil prodest. Itaq; et iusta & modesta
compatio in illis esse debet. Omnisq; illarū amplificatio
ad uirtutem respicere. Vale & me ama tibiq; psuade
tuas michi litteras fuisse non ingratas. Itēz uale.

Leonardus salū dīc francisco pilzopasso. Plures epistolas
a te suscepi. et quidem uariis de rebus ad me scriptas. q
bus si responderi p me cupis: itēz a te rescribendum est.
nam ille quidem omnes in obliuionem iam abierunt. Ri
debis opinor hec legens. & siccine me tractas inquires ut
ne responsione quidem dignum putes. Incredibile erit
quod audies mi pilzopasse: sed tamen uerum contraria
tibi ne responderem effecerunt. cum aut plus nimio otio
sus essem. aut plus nimio negotiosus. Principio enim dum
essem arretū: sumo fretus otio & in hoc uno maxime occu
patus. ut nil omnino agerem: tibi rescribere differēbā.
nec erat eo tempore quicq; cui magis aduersarer q̄ cala
mo & litteris. Mutauit post hac fortuna uices. & ex illa
profundissima quiete & uoluptuosa uiuendi incuria. ad
hos estus procellasq; occupationum traduxit. Utq; prius
tranquillitas nimia. ita nunc fluctuatio nimia me sub
mergit. Nullum ergo tempus inquires eplis meis aptum
est. imo omne tempus tuis sed meis extreme omnes cō
ditiones tempoz aduersantur. Optanda igitur mediocri
tas est. sine qua tibi respondere non possum. Hanc ego si
nanciscar: responsum litteris expecta. sin uō ista non a
derit. frustra michi crede responsa mea flagitabis. Quod
eplās meas transcripseris omnes & alias habere queras:

id ipsum honesta causa est cur tibi nil scribam. Nam si
que omnibus scribo tu habes unus, satisqdem supq; est
qd aliena possideas. tuis uo nequaquam indiges. quod autem
gratularis uolo apte scias me ultra q̄ credibile sit cōmo-
ueri desiderio curie & familiaritatum nostrarū. nec ego
a principio hec non uidebam. sed maiora erant i cōmo-
da si repudiassetem. finito autem anno libera & integra m̄
erit deliberatio. quare uale florentie vi kt februaris.

Leonardus sat dicit poggio. Retulit michi uir optimus ni-
cola noster, se abste litteras accepisse, scriptas lon-
donis u. non octobr. in quibus amice tu quidem & affecte
conquerere de inimicitis aduersum me susceptis ab eo:
qui siquid grati inesset, amicissimus omnium esse debebat.
Ego uo angere te hisce de rebus, grauiusq; ista ferre, plusq̄
certissimum scio. Noui enim humanitatem & beniuolen-
tiam tuam. atq; ut quisq; ipse uir bonus est: ita malefa-
ctis alterius conturbatur & angitur. Qui medijs fidius
ipse mecum reputans: non alia profecto de causa tibi
scribere supersedebam. q̄ ne te ut putabam harū stulti-
tiarū ignarum, superflua conficerem onerarem q; mole-
stia. Totam deniq; huiusmodi cognitionem mali-
tuum sub aduentum integram reseruare constitue-
ram. Sed quoniam ille, ut est lingua & procaci et
odiosa, ne in extremo quidem mundi angulo, getū
esse te ab iis molestiis passus est: ac maligna quedā
ut sentio diuersaq; a uero suggessit: meum ut ui-
detur reliquum fuerit non subticere: ne aut refu-

gere me examen tuum: aut contemnere iudicium pu-
tes. Primum igitur tu michi uel optimus testis esse po-
tes: qualis ego in nicolaum p̄ sup̄iora fuerim tempora.
Tua quidem familiaritas utriq; nostrum coniuncta la-
tere te nichil p̄misit. Non ambigo illud pro certo te-
cum ipse statuere potius fuisse in me nimium q̄ddā
& sup̄fluum intribuendo illi, q̄ aliquid defuisse officio
meo. Sed ego benignitate quadam nature inductus
propensioem me prestiti. non quia hominis demerita nō
nossem: sed quia illum qui semel in familiaritatem se de-
derat meam laudandum michi honestandumq; putaram.
nec tantum quid ille mereretur intuebar: quantum quid
a me decens esset conferri. Omnino p̄oggi huiusmodi
erroris caput est: quod preposterè agimus in uita cum
ceteris multis in rebus tum in amicitis coniungendis. Res
enim magna ut ita dixerim lenitudine experimentoq; in-
diget. priusq̄ sal illud de quo dicitur esset uerissime co-
medendum. Sed nos ante recipimus in amicitiam homi-
nes, q̄ an digni sint amicitia discernamus. hic autem er-
ror & a multis alias & nunc a me ip̄o imprudenter facti
p̄grandes quidem attamen meritas exigit penas. Quid
enim nunc agam queso? aut quid consilii sumam? di-
uortam ne ab eo in quo est p̄uersitas ip̄a deprehensa? At
multi ueteris coniunctionis nr̄e memores: ignari stultitie
noue que in hoc portento nunc erupit: inconstantiam cul-
pabunt meam. Respondebo maledictis eius qui me tā
acerbe & intolerabiliter prouocat? Multi leuem dicent,
q̄d quem prius laudarim nunc tandem carpam. Tacebo

ac maledicere illum sinam. At instar mortis est acerbissi-
 me ab eo male audire quem ipse supra dignitatem suam
 pluribus locis ornatum. His igitur in malis quid potissimum
 eligam non satis constituere mecum ipse ualeo. Tolerantiam
 tamen adhuc contra illius rabiem adhibui. sed quod diu id
 facere possim & hec indigna perpeti incertum est. At un-
 de ista procella dices. unde turbatio. Unde iray estus.
 Quod principium. que causa. qui fomes. O diu immortales
 pudet me leuitatem hominis referre. Sed tamen apien-
 dum est. presertim cum ad te scribam. quem celatum iri
 nichil oportet. Si causam queris poggi & initium huiusce
 mali respondebo una cum ennio. Utinam ne in memore
 pelio securibus cesa cecidisset in terram abiegra trabes
 & que secuntur. Vna siquidem muliercula poggi. Vna inq
 muliercula & ea ipsa turpissima causa est illius amentie.
 de qua dicam breuiter. Tu autem cum legeris hanc eplam
 lacerato: ut etiam nunc illius fame quous inimicissimi con-
 sulamus. Ancilla est apud illum & re & nomine mal-
 uenuta. licet ut quondam sannites pro maleuento be-
 neuentum dixerit. sic iste pro maluenuta benuenutam so-
 leat appellare. Hec dudum florentie cum applicuisset.
 hospitem queritabat uxore carentem. Fortuna hanc ue-
 luti calamitatem quadam in hunc nostrum impegit. non
 tamen ab initio. Nam primo suscepit illam iohannes hu-
 ius frater iunior natus. & quod illa optabat sine uxore
 domum adduxit. In cubiculo atq; in famulatu obsce-
 no compluris habuit menses. habitabat hic una cum ni-
 colao iisdem in edibus ita modo ut cenaculis & tricliniis

*Audi lector
 dulces historiarum*

habitatula sequeſtrarentur. Mulier p hoc tempus di-
ſcurſari ad nicolaum & blandiri familiaris cepit.
Quid multa. cum fratre cubantem mulierculam hic
noſter ſeuerus cato nil ueritus fraterna iura in
ſuum complexum libidinem q; ſeducit. hec tamen
ab initio clanculum erant. Murmura modo & pro-
ſpectus occulti & anguloꝝ latebre queritabantur. Sed
poſtq̃ blanda conſuetudo inualuit & amor flagitio
conſirmatus in diem exarſit. ut iam eius flāma cō-
primi nequirit. non p inſidias neq; clanculum
ſed palam & apte mulierem de fratris cubiculo in
ſuum thalamum recta abducit. Ex quo tante con-
feſtum lites ſunt conſecute, ut p ſingulos ferme di-
es inter ſe, fratres ipſi digladiarentur. uicina autē
omnis non audiret modo huiusmodi nefas, ueꝝ et
uideret. hic ego quid dicam poggi. aut potius qd
non dicam. Scio enim me non in iudicio cauſam
agere. ut iudicis animus michi ſit inflāmandus.
Sed tamen flagitium tantum, tam atrox, tam dete-
ſtabile, qui ſine increpatione preterit honeſtatis
guſtum non habere uidetur. Et qd eſt aliud conte-
nere diuina ſimul atq; humana iura. Miſcere con-
cubitus pecudum ritu. Omnem ſanguinis neceſſitu-
dinem. omnem propinquitatis nexum deteſtande li-
bidini poſthabere. Quis eſt infima ex plebe homo tā
ſine literis ſine more ſine honeſtate, qui inceſtu ad-
uerſus fratrem non abhorreat: quē iſte ut uideri
uult literaꝝ ſtudioſus nō ueritus eſt cōmiſſe. Quis

74
tam impudens ex infimo ergastulo qui si id admisisset
facinus non occultum esse uellet: quod iste palam se
per tanq̃ sui oblitus pre se tulit. Et postea miramur
si opinio est uulgi. ut litterarū studio deducti nec esse
deum putent nec uereantur cum huiusmodi mon
stra hominum falsa opinione pro litteratis habiti ista
contra deum & homines cōmittere non formidant. Ab
hoc tempore poggi noster hic amicus uir nullus fuit.
Remansit enim apud eum adultera quam iuniori frī
p nefas abstulerat in cuius potestate usq; adeo fuit
ut totus ab illa penderet. amicos & inimicos illius nu
tu metiretur. Deniq; ut circos illa hospites suos diuer
sas in figuras conuertisse dicitur & alios leones & alios
sues fecisse: sic ista uenefica in hospitium atq; adeo in
thoꝝ nicolai recepta filtris & ueneficiis hominem exuit
ac beluinam feritatem amentiamq; induxit. Nunq̃ enī
post hoc cessauit cum frībus cum amicis cum familiari
bus lites continuas exercere. Quinq; illi sunt fratres. ne
minem hoꝝ alloquitur. De singulis ea predicat que
tu de sicariis & lenonibus erubesceres. Laurentium mo
habebat inter precipuos amicos. Illum sic alienauit ut ca
pitales nunc inter eos inimicie agitentur. Ego unum
superam: me quoq; ferino dente lacerandum putauit.
Cepit enim iam pridem sic aduersari michi ut palam pre
se ferret pati non posse. Celatum carpere detrahere inse
ctari deniq; & succensere contentiones auidiū captare
lites ultro exposcere ut manifeste apparet non esse il
lum qui prius fuerat: sed in truculentam aliquam be

stiam esse conuersum. Hec ego & si partim cernebam p̄
sens partim a studiosis mei p̄ absentiam dicta suggere
bantur: tamen cōiuentibus oculis transeunda potius
statueram. Sed non finit feritas hominis. Ecce enim
rursus in furorem uertitur, ac totam funditus amicitiam
tollit ex leuissima causa, quam uide queso, &
cognosce hominis grauitatem. Muliercula de qua su
pra dixi, insolens ac plane uictrix, cum ex fratribus
cornuales fetisset: uxorem alterius fratris, cui iacobo
nomen est, honestam sane ac pudicam mulierem, assi
duis contumeliis agitare cepit. Cum hec aliquādiu fe
cisset, ad alios fratres rem iacobus defert. Illi iam pri
dem ardentes odio, & tunc flagitii indignitate cōmoti
non ferendam huius petulantiam censuerunt. Itaq;
facto impetu in nicolai triclinium, spectante illo me
ritriculam capiunt. tractam deniq; in uiam ac dorsum
positam, natesq; nudatam loris usq; ceciderunt: plau
dentibus uicinis & tota multitudine comprobante. Ob
hanc igitur mestitiam non aliter se multos dies hic nr̄
domi continuit q̄ si parens illi trucidatus fuisset. Venie
tibus ad eum consolationis causa, lacrimans respondet,
ob leuiora iam facinora magnas urbes fuisse subuer
sas. Se quidem non prius desitutum q̄ sceleratorum fra
trum sanguine, proprias manus cruentasset. hec et
huiusmodi ab illo dicta, partim ridicula, partim iacta
bunda & non ferende stultitie plena, ab iisdem consola
toribus p̄ risum efferebantur, perdidisse opam in libris
coemundis uenundandisq; & insanire hominem omnes

clamitabant. Ego uero hec audiens, angebar animi. et ardebat mens obiurgare hominem pro huiusmodi ineptiis. Naturam tamen eius & saucium amore animum ueritus, me continebam. Sic enim se res habere uidebatur: ut nec ego alloquens sine graui castigatione & increpatione stultitiae leuitatisq; sue preteriturus essem: nec ipsum putabam, quantum assequi coniectura quibam, ob egritudinem & luctum reprehensionem meam esse latitum. Inter hec uenit ad me quidam dicitq; uehementer admirari nicolaum quod eum in tanto luctu suo non adiuisset.

Quid inquit miretur? Aut quis tandem luctus est? An quod fratres coquam eius: sic enim malui quam concubinam quam ueneficam quam adulteram quam meretriculam dicere, castigarunt: ob eam rem consolatum me uenisse ad illum oportuit? Quod prestaret inquam has ineptias ommittere? hec ego ingenuae porro & amice. At ille ubi hec audiuit: confestim uelut furis agitatus, incredibili uerborum obscenitate in me inuectus est. Postea nichil nisi inimice, nichil nisi scelesti nichil nisi capitaliter de me cogitauit. Habes & causam & initium turbe oppoggi: quod ita leue tibi uideri necesse est: nichil ut existimari leuius possit. Quid enim queso in illis uerbis meis dignum uel mediocri indignatione fuit? Indignationem dixi. Immo quid quod non laudem & gratiam: si modo iste compos mentis, si homo denique ac non bellua esset, mereretur? Vbi est illa amicitiae lex a sapientibus scripta: monendos esse amicos, non modo aperte sed etiam acriter si res postulet. Atqui esse poterat ulla res, que magis seueram amici monitionem posceret,

q̄ hominem qui litteratus studiosusq; p̄ sup̄iorem eta-
tem haberi uoluerit. eum nunc amore meretricule
sic deperire. ut lacrimas & lamentationes instar pu-
eri dimitteret. ut sine illa sese uiuere posse nega-
ret: ut fabula uulgi ob illius infamiam factus
esset. Potius michi recto iudicio quis succenseat.
qđ pro re grauē & atroci. leuiter nimis molliterq;
admonui. Sed quid agas cum uesano. cum amen-
te cum furioso. cum eo deniq; quem iam pridem
amor & ueneficia obcecassent. cui rationem acie mis-
sent. cui nichil reliquissent homini preter corporis
figuram. Qui cum leuia ab amico dicta non tulerit.
quomodo grauiā ptulisset. Ego igitur acrimonia ab-
stinens. multa tantum medicamenta aduersus illius
morbum intentaui. que nec ip̄a quidem egeranum
profligatusq; admisit. Sed qui pro leuib; adeo fu-
ribunde in me surrexit. quid fecisset pro acribus.
Non ne sese precipitasset. nonne in parietem caput
incussisset. Et me prouocat maledictis. homo stoli-
dus & insanus. Mitto q̄ indigne q̄ īmerito. q̄ nulla
ex causa. contra amicum contra familiarem contra il-
lum qui pluribus eum locis litterarū suarū honorarit.
Mitto inq̄ ista atq; pretereo. Sed an usq; acieo demens
factus est. ut nec sese nec imbecillitatem suam re-
cognoscat. Qui nunq̄ uerba duo latina ob infantia
lingue. stuporemq; cordis. ac eneruatam adulteris
mentem. coniungere potuerit. is me prouocat male-
dictis. Nescio an in hoc uno plus insania eius conspi-

76
cua fiat q̄ in ceteris omnibus erratis. Quem ego ni-
si me respectus superioris amicitie tenuisset, iam trās-
fixum uerissimis maledictorū spiculis, tradidissem
infamie hominum sempiternae. presertim cum tāta
sit in eo ubertas materie, nulli ut deesse possit oratio.
Ut autem ad te poggi reuertar: habes rem totam ut ue-
rissime gesta est. De qua si recte iudicare uolueris,
multa sunt in illo quidem que non condennes mō,
uetz etiam detesteris. In me autem quid reprehende-
re quisq̄ possit, non eodem intelligo: nisi forte patie-
tiam nimiam. Sed ego certa ratione id feci uel q̄a cō-
temno hominem presertim insanum & furentem: uel
q̄a rationem habere malui superioris amicitie q̄ iusti do-
loris mei. Id uō difficilius michi fuit: q̄d ille nichil
pensi habet: nullo respectu superioris coniunctionis reti-
netur, sed in maledictis continuo pseuerat: ut uerear
iam ne lentitudo ista in ea ad ignauiam & socordiam
michi imputetur. Tu es primus ad quem de his rebus
scripserim, & hoc excitatus litteris tuis. Nam ip̄e tacere
constitueram. Qd si tandem reiecta patientia, gladiū
orationis in hunc prouocatore m strinxero: faciam ut
omnes intelligant quantum sibi lucrum fuerat, in istā
dimicationem non descendisse. Vale.

Pape

Nouam litteram beatissime pr̄ secretariis beatitudinis tue
p̄ aduocatos consistoriales moueri audio in progressio-
ne pompaq; solemni de coherentia pontificis contēdentes.
Ego igitur tanq̄ clamore excitus accurro, ac locum defen-

Nota peruenientem
Secretarios ponti-
ficis maximi

dere meum pro uirili proprio. rationes colligens que pro iu-
stitia nostra contra illoꝝ iniuriam facere uidentur. Primū
igitur incipiam ab eo quod obseruatum conspexi. Memini
quidem me tribus coronationibus romanoꝝ pontificum in-
terfuisse. Gregorū. Alexandri. Johannis in quibus omnib;
aduocati nobis preire iussi sunt: quoniam in remanendo
honos habebatur. Idem quoq; ceteris in progressionibus
seruatum uidi. Quāobrem magnopere quidem admiror, cū
mos & consuetudo hactenus ita fuerit quid nunc nouum im-
pellat ad ista retractanda. Neq; enim illud ut credam
adduci possum: eos scilicet moueri, quod secretarioꝝ q̄
nunc sunt p̄sonas contemnant. habet enim quod sine
arrogantia dictum uelut officium hoc excellentissimos q̄s-
dam uiros & scientia & doctrina & eloquentia prestantes. de
quibus etiam gloriari sedes romana possit, qui non recusa-
bunt si contemni se sentiant in comparisonem illoꝝ de-
uenire. Enumūo p̄sonas secretarioꝝ nequaquā contemnunt,
sed officiū dignitate se preferendos autumant. & de hoc uno co-
trouersia est. non de scientia, nec de uirtute hominum, sed
de officioꝝ p̄stantia atq; dignitate. Si ergo officioꝝ ip̄oꝝ
inter se se comparatio quedam & quasi contentio facienda ē.
& utrum eoꝝ sit dignius quod pontifici adherat queren-
dum: idq; unum in iudicium uenit: redeo ad id quod
primo loco posui: usū & consuetudine iam pridem receptū
esse, ut secretariū preferantur. quod nec sine causa proba-
bili factum existimare debemus. Deinde si omissa con-
suetudine officia ip̄a p̄ se considerare uelimus, replemus se-
cretarios de sui natura pontifici coherere aduocatos autē

longe disiunctos esse. Neq; enim latere nos debet, quia
 secretarii pontificis sunt secretarii. Aduocati autem non pon-
 tificis sunt sed litigantium aduocati. Atq; id pmagnum qd-
 dam est & quasi totum in presenti iudicio. Nam cuius qd-
 q; est ei natura cohercat necesse est. Apparet autē secre-
 tarios pontificis esse aduocatos uō litigantium. Ex quo
 fit ut alter suus pontifici reuera sit, alter extraneus &
 imprinens. Veritas ergo ipa subtiliter intuenti ostendit se-
 cretarios e sinu quodammodo pontificis esse: illi q; uelut mem-
 brum inherere: aduocatos uō longe disiunctos esse. Ego i-
 gitur in pompa progressuq; solenni eum cuius secretarius
 sum pontificem sequor, ei q; ut ratio dicat inhero. Tu uō
 eos quoz aduocatus es litigantes sequare illisq; inheras.
 Qui cum nullum omnino locum in solenni progressu obti-
 neant: nec tu forsan si recte iudicetur obtinere debes. et
 tecum bene agi putare si non omnino repellaris. Mediū
 autem interponere te inter pontificem & secretarios suos: nō
 rationabile sane nec tolerabile est. Vis igitur & natura u-
 triusq; officii alterz inherere, alterum disiunctum esse osten-
 dit. Quid autem nomina: non ne hec idem probant. Et
 quis non uidet secretarii nomen penetralem quādam cogni-
 tionem rez pontificis dicere: maximeq; coniunctam & cohe-
 rentem designare psonam. Aduocati autem nomen longin-
 quum hominem alienumq; significat. Cum enim tres in
 iudicio psone necessario uersentur. Iudex actor & reus:
 hoz nullus est aduocatus sed est alienus qdam ab actore
 uel reo mercede conductus ad litigandum. qui quod ab
 alio cuius lis erat, uocatur aduocatus appellatus est. Que

igitur huic homini coniunctio sit cum pontifice: q̄ ad
rem alienam & priuatam non a pontifice adhibetur:
sed a litigatore conducitur. cuius etiam munus hoc po-
stulat: ut longinquo clamore pontificem alloquatur.
secreto autem affari suspiciosum sit. Quid est ergo a-
liud confundere ordines p̄turbare officioꝝ munera
deicere a capite membra q̄ postulare: ut secretariū
procul a pontifice submoneantur. Aduocati autem
in propinquo consistant. ut quibus secreto loqui
expediat in longinquo sint. Quibus clamore uti cō-
ueniat. hi lateri coherant. At dignitate prestabi-
lius est aduocatoꝝ officium. Immo nec secretarioꝝ
dignitati par. Sic enim cogita. Res curie ut michi
uideatur bifariam diuiduntur in litigiosas scilicet &
quietas. Cūq; de sui natura q̄te sint res litigiosas p̄-
ferende. Litigamus enim ut q̄tem nanciscamur. ad-
uocatoꝝ officium in his rebus uersatur que molesti-
as & lites & odia continent. Ex his enim pabulū que-
rit & quasi alitur aduocatoꝝ opa. Secretarioꝝ uō
in pacatis tranquillisq; rebus magis uersatur que p̄-
culdubio litigiosis sunt digniores. Est igitur ratione
subiecti secretarioꝝ officium dignius ac prestabilius.
preterea lites omnes odibiles sunt. partibus tamen
non nūq̄ necessarie. Aduocatis uō nunq̄. Ex quo fit
ut sponte lites & odia sectari uideantur quod nec ho-
nestum sane neq; gloriosum est. Quod si decretales
epistolas & rescripta pontificum aduocati allegent &
quod in illis cognoscendis interpretandis q; uersentur.

ideo se preferendos putent: meminerint queso decre-
tales illas atq; rescripta secretarioꝝ dictata esse atq;
composita. Que enim tu aduocate legis. Que inter-
pretaris ex quibus argumenta detorques: quoz
sententiam admiraris, ea inquam uerba omnia se-
cretarioꝝ sunt. De nr̄is uos manibus fundamenta
ip̄a officii ur̄i percepistis. nos uo nichil a uobis pce-
pimus. Vtrum igitur officium dignitate precellit.
Id ne quod tradit alteri atq; prescribit. an id quod
suscipit atq; obseruat. Insuper id officium dignius
est existimandum, quod cum maiori congruit
dignitate. Secretariatus autem officium cum episco-
pali dignitate concurrit: nec eam dedecere uidetur.
Fuerunt profecto iam pridem & alii pmulti, sed nra
etate franciscus aretinus ep̄s & Bartholomeus cremo-
nensis. etiam postq̄ episcopi facti sunt: in officio se-
cretariatus pseuerarunt. Aduocationis autem offici-
um episcopalis dignitas despiciat atq; abhorret: nec de-
cere episcopum ullo modo uidetur. An igitur dubiu
est quin secretariatus officium & honestius & dignius
sit existimandum: cum episcopalis excellentia que
maxima est, hoc non dedignetur, illud despiciat. Di-
ximus de prestantia dignitatis, qua procul dubio p̄-
cellere secretarios docuimus. Hunc autem de cōmo-
ditate pauca dicenda sunt. Eodem sic existimo mlt̄
ta interdum ita constituta fuisse: ut ad cōmoditatē
haberetur respectus. Neq; enim possunt res agende
presertim ingentes & multe nisi certis cōmoditatibus

expediri. Est aliquis qui secreta pontificis excipe debeat. hic propinquius assit. Vultum eius intueatur nec uerba modo sed nutum etiam prestoletur. Est aliquis qui pro litigatoribus proponere ac loqui ad pontificem palam debeat. hic inter litigatores suos consistat. Ab his rem crebro audiat atq; doceatur. Neq; pontifici herat cum eius coherentia inutilis sit & alios impediat qui utiles esse possunt. Hec dispositio atq; hic ordo in rebus constituendis semper ualuit plurimum & ualere debet. Videmus notarios pape antiqua consuetudine hoc uno respectu episcopis esse prelatos. Non enim dignitate ut antecedant episcopos receptum est. sed comoditate quod his sacros pontificis affatus excipe illiusq; iussa mandare litteris solerent. Unde notarios appellatos constat. Si ergo horum officium ut uidemus obsoleuit nichilq; preter nomen inane illis relictum est secretarii autem illorum uicem subierunt. ea q; apud pontificem gerunt que ab illis gerebantur. eadem patientia ferant aduocati secretarios sibi honore anteferri. qua episcopi notarios dudum antelatos sibi praeferunt. Presertim cum episcopalis ordo dignitate longe superet notarios. Aduocati autem dignitate non superent secretarios immo nec partes illis sunt & comoditatis ratione ut probauimus superentur.

Leonardus philelfo satis plura dicit. In bonam queso partem accipias si non ita celeriter ut desiderium erat tuum ad te litteras dedi. Michi enim tarditatis uel more potius scribendi ad te causa fuit duplex. Vna quia cum ipse pro re

79
tua non secus ac pro mea egissem. cupiebam aliquid certi
posse rescribere. Deinde quod tuo pulcerrimo & ornatissi-
mo muneri non inanis eplās: sed aliquid eruditius atq;
gravius rependere cupiebam: ut essent hec initia ac ueluti
fundamenta nr̄e familiaritatis. Et de re tua quidem ea in
dies expectatio fuit ut neq; spes michi certa neq; despe-
ratio afferretur. Aggressum uō me grauius aliqd ad te scri-
bere pmagne & incredibiles occupationes mee quasi curre-
tem in medio spatio retardarunt. Hec igitur causa dif-
ferendi fuit. que tibi quoniam longior uidetur ut eplā
tua grece scripta deprehendi obsequar plane desiderio
tuo neq; cōmittam ut dum esse diligentior propere ne-
gligentior uideri possim. De negotio igitur tuo quid scri-
bam nescio. Ciuitas enim longis belli sumptibus fatiga-
ta ac pene exhausta difficiles nobis aures prebet. Erudi-
ti uō homines a me cōmonefacti cupiunt quidem ac ma-
gnope affectant. sed non ita multi ut p̄fici adhuc po-
tuerit. Expectabamus nouos magistratus in qua una-
re non sine causa spem habere posse uidebar. Hec publi-
ce. Priuatim uō e iuuentute complures sed hanc partē
ambrosius curauit ab eo q; suscepisti credo quantum aut
quale existimari debeat. Traductio uō dionis a te facta
uehementer michi placet. Est enim illustris & erudita &
greco respondens. Talis deniq; ut quāq; sepe alias grece
ip̄m legerim tamen latinum legisse michi fuerit pio-
cundum. De dione autem ip̄o qd sentiam alias scribā
ad te vale

Marco dandulo

Ego tuis tuis ornatissimis suauissimisq; litteris cum re-
spondere uellem; & ubertas uarietasq; orationis tue
michi occurreret. obruebar quasi flumine quodam
re; a te sapienter preclareq; dicta; nec unde initiū
respondendi facerem satis michi constituebam. An a
uirtutibus exordiret tuis. At illa; ea magnitudo est
ut non eptē breuitatem; sed uoluminis prolixitatem
efflagitet. Quis enim paucis uerbis tantam sapientiam
grauitatem celsitudinem animi mansuetudinemq; e-
narrare queat. An a dicendi nitore & ab hoc eruditissi-
mo scribendi gnē; quod in te uno plurimum eminet;
laudando exornandoq; incipem. At uerebar ne quasi
spectante roscio gestum in scena facerem & sterilis ipse
ieiunusq; uiderer. An amicitiam cōmemorarem no-
stram. At preterito; esse cōmemoratio solet. Amici-
tiam uō nostram presentem uigentemq; conspiciamus.
Quid ergo faciam. Tuum michi ordinem proponam;
& p tua ipā ut uere dicam uestigia ambulabo. Prīmū
igitur qđ michi tanta tribuis; quanta ego neq; me-
reor neq; postulo; proficisci quidem id intelligo ab i-
menso quodam inenarrabili q; amore erga me tuo.
Letatum uō esse te de ciuitatis munere nouiter mi-
chi iniuncto; tacente etiam te certissimus eram. Pu-
tas enim me ob hoc ipm dignitate adanctum. cui o-
pinioni consequens est: in amante qđem uoluptas; in
osore autem molestia. Enim uō scias uolo neminem
unq̃ tanta cupiditate honorem appetisse; quanta ego
cupiditate hoc ipm munus euitare atq; reicere nixus

sum. Noueram enim procellas & estus ciuiliū ne-
gotioꝝ. Ipse autem michi otium & quietudinem uite:
ab his strepitibus uacuum toto animo complectebam.
Non igitur non peti solum, uerū etiam ultro deferē-
tibus restiti. nec restiti modo, sed etiam aduersatus
sum. Depulit tandem patrie iussus me de propo-
sito saniore meo, cui ut nosti parendum fuit. qm̄
se exorari non patiebatur. In hoc ego munere nūc
uersor: grato quidem aliis, michi uō ipi ut tibi ue-
rum fatear pmolesito. Nos tamen ut in ceteris rebus,
ita in hoc ipso quod patria nobis iniunxit obeundo cu-
ras cogitationesq; nostras ad laudem honestatemq; re-
feremus. Quāq; intelligo dum his deseruiur rebus
mirabilem studioꝝ meoꝝ fieri iacturam. Sed hec qua-
liacūq; sint tolerare necesse est. De petro autē uiro
clarissimo tuiq; amantissimo libentissime cōmendatio-
nes audiui cum rei. p. nostre gratia, tum etiam homi-
nis michi & semp alias, & nunc maxime tua confirma-
tione iocundissimi. Atq; ego sūmam ex illo quoq; susce-
pi uoluptatem qđ qualem te in illius cōmendatione
prospexi, talem illum in tuis amplissimis laudibus re-
ferendis cumulandisq; cognoui. Est autem nequaquā mi-
rum cum nichil amabilius uirtute sit in hominibus,
uirtuosos ipōs inter sese plurimum amari. Ego igitur
gratulor legationi ur̄e que et reꝝ maximaz pondere
& difficultate incredibili locoꝝ & anxietate difficillima
temporis, uirtutes utriusq; uestrum non patefecit qđem,
(erant enim prius quoq; patentēs & clare) sed maiorem

nihil amabilius uirtute.

in modum tantis difficultatibus illustrauit. Nos itaq; petrum cohortati sumus & cohortari non desistemus ut famam atq; gloriam factis extendere q̄ maxime p̄gat. De te autem fortunisq; tuis non aliter existimamus q̄ de singulari presidio rez nostraz. Vale & me ut facis plurimum ama.

Leonardus salutē dīc Guarino. Guarine uiroz optime addo etiam doctissime. quid tibi nunc respondeam. aut quo pacto tarditatem hanc meam & procrastinationem excusem. Occupatum fuisse me. Que fuerit occupatio tanta p̄ quam facultas non fuerit respondendi. Alieniorē fuisse animum. Testor deum te michi semp in primis carissimum fuisse. quanq̄ conati sint quidam contra moliri. Quid ergo fuit. nichil protinus nisi mos quidam meus. ad scribendum tardior. Tu ergo feres equo animo me fecisse idem in te. quod in ceteris facere carissimis soleo. Duas a te epl̄as habeo unam pueterem de controuersia malivoloz qui nos inuicem conflictare nitebantur. alteram beniuolentia & gratulatione refertam pro hac noua dignitate mea. De prima hoc dicere michi breuiter licet. factum esse inscio te. ut quidam homines qui fauorem tuum suis indignissimis odiis pretegebant. molestissime nos compando. ita me contemnerent atq; deprimerent ut tibi ipsi si affuisses. qua probitate es dolor & fastidium gigneretur. Non possum negare me indigne tulisse. sed tamen aduersus illoz improbitatem multa p̄ me. aduersus aut dignitatem tuā nichil dictum fuit. quam moderationem laceſſito presertim non semel sed p̄ dies singulos dif-

84 23
facillimam esse sentiebam. Sed hec ut iam antiqua sunt,
sic etiam antiquari facillime patior. Itaq; totam huiusmo-
di controuersiam preterire ac mandare silentio libet. De no-
ua ista dignitate qd gratularis: est id quidem amoris &
beniuolentie tue. Rem tamen scito molestissimam, & cōtra
q̄ optarem michi contigisse. Neminem circo tantum ad-
hibuisse conatum pro honore adipiscendo, quantum ego
adhibui ne michi mandaretur. Sed quoniam uoluntas
ciuitatis nostram diligentiam & repugnantiam superauit:
dedimus tandem manus, ne aut supbi nimium, aut ingra-
ti uideremur. Vita tamen illa otiosa litteris studiisq;
intenta, iocundior erat michi atq; tranquillior q̄ hec ne-
gotiosa & ciuilis. Sed patrie uoluntati parendum fuit,
cui neq; repugnare ad extremum, neq; refragari con-
tumaciter debemus. Vt socrates in critone sapientissime
docet. Id ergo nos fecimus, ad tempus prefinitum ne
forte abiecissemus nos omnino propositum illud p̄mum existi-
mes. Vale.

LEONARDI ARRETINI EPISTOLARVM LI-
BER SEXTVS INCIPIT.

LEONARDVS SALVTEM DICIT MAR-
ratio siculo. Fons quidam si fabulis picturisq; cre-
dimus esse phibetur, in quo senes demersi iuuen-
tam recipiant. Optandissime profecto lymphæ,
& quas operepretium sit de hibernia taprobanam usq;
peregrinando disquirere. Sed aliis quidem ubinam gen-
tium replantur inuestigare sit cura. Michi uō tu nunc

carminibus tuis, mirabilissimi fontis huius latices ut
uere dixerim supfudisti. Juuenescere profecto me sen
si statim atq; illa plegi grauiori q; deposita etate ad iu
uentam reduci. Natura hoc fieri dicamus, an alia qua
piam ratione: ut in eoz affectum quos altente inspi
mus similitudinem traducamur, quod in risu & fletu
licet intueri. Te igitur amantem inspiciens, ac toto affe
ctu effuse loquentem: dispeam ne ipse quoq; amare in
cepim. Sed ante omnia illud discutiendum est, quod
de furore scripsisti: ingens. Indulgere uelis nro arreti
ne furori. Id alius forsitan aliter. Ego certe sic accipio
quasi laudis furor sit non uitupationis. Sunt enim fu
roris ut a platone traditur: species due. Vna ex huma
nis proueniens morbis, mala profecto res ac detestanda.
Altera ex diuina mentis alienatione. Diuini rursus fu
roris partes quatuor: uaticinium, mysterium, poesis, et
amor. his uo deos totidem preesse ueteres putauerunt,
Nam uaticinium appollini. Mysterium dionysio. Poetica
musis. Amorem ueneri tribuebant. Et uaticinium qd
tandem sit, nemo fere qui modo qeq; legerit ignorat.
Est enim diuinitas quedam. Sed non omnis diuinitas ua
ticinium est. sed illa tantummodo, magnam cui mentem
animumq; delius inspirat uates apitq; futura, ut ma
ro inqt. Nam aruspices & augures & coniectores ac cetera
huiusmodi turba, nec uates qdem ipsi sunt, nec eoz
opus uaticinium est, sed sanoy hominum prudentia &
ingeniosa rez futuray coniectatio. Mystera uo circa re
ligionem expiationesq; & propitiationes diuini numinis

diuinitas.
uaticinium.

Mystera.

uersantur cum uehementiori quadam mentis concitatio-
ne. Qualia in sacris libris pmulta ad placandam celeste
iram quibusdam suppliciis factitata leguntur. Poema
quoq; eandem determinationem recipit quam & de uati-
cinio supra dicebamus. Non enim omne opus poema e-
ne si uersibus quidem constet. sed illud prestans illud
hac honorata nuncupatione dignum quod afflatu quo-
dam diuino emittitur. Itaq; quanto uaticinium conie-
ctioni dignitate prestat, tanto potius quod ex furore fit
fanoꝝ hominum artificio est anteponendum. hinc ille sūt
a bono poeta ^{s. Scario} quasi uesani hominis emisse uoces. Vnde iu-
betis ire dee. Et uirgilius. Dicam horrida bella. Dicā
acies actosq; animis in prelia reges Tyrrenamq; manum
totamq; sub arma coactam. hespiam. maior rez michi
nascitur ordo. Maius opus moueo. quod totum uaticina-
tis more prolatum est a poeta. Quid ergo uaticinium
quid mysterium. quid ue poema habemus michi di-
ctum sit. De amore autem postea dicemus. Nunc autē
illud ostendendum est, has furoris species de quibus su-
pra diximus non esse malas. Primum enim ut a myste-
riis incipiam. quis alienationem istam ac furorem & qua-
si abstractionem raptūq; hominis circa rem diuinam dixe-
rit esse malam. Quis uō non bonum atq; laudabile. Am-
plo me in loco uersari sentio. Extant enim exempla pe-
ne innumerabilia diuinoꝝ hominum, si forte liberet hac
in parte orationem extendere. Sed prolixitatem in re
conspicua reiciendam censeo. Curta mysteria igitur fu-
rorem non esse malum constat. Quid autem uaticiniū

furorē. Illū quoq; non esse malū uel ex eo patet,
qđ bona p̄ multa ab illo proueniunt. Sybilla quippe &
huiusmodi furentes quidem dum essent publice & p̄ua
tum multis profuere. Sane uō exiguis aut nullis. Po-
ete quoq; tunc demum boni existunt, cum suo illo cor-
ripiuntur furore. Qua de causa uates eos nūcupamus
quasi furore quodam correptos. Qui uō absq; furore mu-
saz poeticas ad fores ut inquit plato accedit, sperans qua-
si arte quadam poetam se bonum euasurum, inanis ip̄e
atq; eius poesis: p̄t illa que ex furore est, hec que ex
prudētia dispeditur. Poetaz ergo furor a musis est.
A mantium uō a uenere. Oritur autem hic ex uere pul-
critudinis contemplatione, cuius effigiem uisu intuentes
acerrimo ac uolentissimo sensuum nrōz stupentes, ac ue-
lut extra nos positi totis affectibus in illum corripimur.
Vt non minus uere q̄ eleganter dictum sit: amantis ani-
mam in alieno corpore uitam ducere. Hec igitur uehe-
mens occupatio animi atq; correptio amor uocatur. di-
uina quedam alienatio ac uelut sui ipsius obliuio & in
id cuius pulcritudinem admiramur transfusio. Quem
si furorē ac uesaniā appellas concedam eq̄dem atq;
fatebor, dūmodo intelligas neq; poetam bonum esse ullū
posse, nisi huiusmodi furore correptum: neq; futura
preuidere uaticinantes, nisi p̄ huiusmodi furorē: neq;
p̄fecte atq; eximie deum coli, nisi p̄ huiusmodi mentis
alienationem. De furore igitur hactenus michi dictū
sit, prouocato uerbis tuis. Equidem si talis est furor tu-
us, qualem ip̄e modo descripsi, non modo indulgeo illi

quod me flagitas / uerū etiam ultro te ad illum cohortor.
Qui enim amorem uitupat / quid tandem dici potest nisi
dignum esse illum / qui extremo in odio cunctoꝝ uerset.
Sed hec satis / inepta presertim que longitudinem renuit.
Carmina uō ipsa tua atq; hanc scribendi amenitatem usq;
adeo probo / ut inter nasones & propertios & tibullos te exi-
stimem collocandum. hi enim emendatissime ornatissime
q; omnium elegiam scripsisse putantur. Sed unum scias
uolo me non tam tibi eximiam hanc palmam esse tribuen-
dam existimare / q̃amori. Ille est enim qui uerba tibi di-
ctat qui sententias ostendit qui uarietatem & copiam &
elegantiam subministrat. Quod uō me tantope laudas car-
minibus tuis / fateor idem michi quod themistocli euenire.
Sed non ego credulus illis. Nam conatum esse me atq; co-
nari / ceterꝝ longe abesse. Te uō nequaquā adulatum / sed be-
nivolentia mei deceptum intelligo. Vale & quotidie scri-
bere aliquid ut facis dignum amore & musis ne cesses. Glo-
ria quippe agendo periclitandoq; acquiritur. Nec spectan-
tibus corone sed certantibus parantur. Itēꝝ uale. Non
octobris florentia Mccccxxviii.

Cardinali scē crucis.

Ego uō gratias habeo patri cartusiensis cenobii qui deside-
ratas michi reuerendissime paternitatis tue litteras detu-
lit. Nam ad eam usq; diem nullas omnino habueram.
Ex litteris uō ipsis sumam equidem suscepi uoluptatem / tū
quod munusculum illud meum satis probatum sapientis-
simo grauissimoq; iudicio tuo p̃spexi. cum etiam quod lau-
des quedam inerant & cohortationes ad cetera obxunda.

quomodo gloria
acquiritur
lecter attitude

Ego igitur tanti uiri iudicio confirmatus non penitus
inanem posthac fore opam meam, siqd forsan man-
dare litteris aggrediar estimabo. De stephano autem
arretino necessario meo quem dignata est. r. p. tua
ob litteras meas inter domesticos recipe sumas ago
gratias. Et certe nitalem nouissem illum qualem
mundities integritasq; domus tue flagitabat, nun-
q̃ de eo uerbum facere ausus essem. Illi profecto
sat erit apud tantum domini inter bona probatis-
sime discipline exempla educari. Quem a si nō ex-
pediat tamen ipm. r. p. tue totis affectibus recomen-
do. florentie idibus aprilis.

Leonardus salutē dicit poggio. Nichil opinor me iu-
uissent cōmentaria illa tua de bibliothecis germanorū
eruta ad uitam aristotelis componendam. hoc enī
ipm quod tu magnificare uideris triennio scilicet in
disciplina socratis illum fuisse priusq̃ platoni se tra-
deret, pridiculum esse scito. Socrates enim ut tempo-
ra ipa ostendunt, aliquot prius annis obierat diem
q̃ aristotelis nasceretur. Quomodo igitur discipulus
eius esse potuit qui non erat. Nec ego id ipm qd
tu scribis ignorabam a quibusdam parum eruditis tra-
ditum. Legeram nāq; & ipē huiusmodi ineptias, sed
quia falsum sciebam penitus reiciendum putauī. Ad
octogesimum primum etatis annum plato uitam pdu-
xit. Eo adolescente socrates ex dānatione illa nefaria
ueneno interit. Aristoteles autem longe postea plato-

79
ni iam plane seni & maiori sexagenario cohesit. Inter
supremum uo socratis diem & aristotelis exortum an
ni circiter quatuordecim interfuisse compluntur. hu
ic ergo scriptori tam manifeste deliranti ego aut de
platonis statua & epigramate aut de ceteris fide pre
stem. Quamq de statua qdem & si maxime uerum
foret, uulgarior tamen ea res est q ut litteris man
dari expediat. Non enim omnia in describenda uita
sunt congerenda, sed illa duntaxat que notatione sint
digna. Statuas uo philosophoꝝ usitatissimum fuit di
scipulos habere. Vnde illud est poete quasi iridentis.
Quamq plena omnia gipso chrisippi inuenias. nam pfe
ctissimus hoꝝ est si quis aristoteli similem uel putacon
emit. Et iubet archtipos pluteum seruare cloantas.
Et cicero propter statuam platonis consecimus. Hec
igitur dixisse uelim, quo intelligas me lente admo
dum & morose singula considerasse que in illius ui
tam coniecti nec qeq ponere uoluissse, quod aut fal
sum aut leue aut ineptum censuerim. De plinio
autem quod postulas, nunc fieri non potest qm id
uolumen apud quendam ex familiaribus exemplū
scribenti prebet. Vale.

Leonardus. C. lucensi. Equum fuerat egregie uir
siquid a me p litteras tuas querebas, expectare re
sponsionem meam. non autem & querere simul & ti
bi ipi respondere. Questio naq; omnis de re dubia
consuevit esse, terminatio autem certitudinem fla
gitat. Quod si hec licentia hominibus tribuatur

ut et narrent ipsi rem suo arbitratu & falsa pro ueris,
incognita pro cognitis asserant deinde ipsi met senten-
tiam ferant que auctoritas erit huiusmodi iudicio
quod non meritum cause sed libido expresserit: in
quo idem accusator & iudex, idem disceptator & actor,
idem testis & aduersarius reputatur. Verus iudiciorum ordo
personas distinguit ut sit alius accusator, alius defensor
alius iudex. Controversia uero omnis fere litigantibus
est, aut facti aut iuris. Si de facto ambigitur tabulis
testibus signis argumentis coniectura probatur. Si de
iure equi uel iniqui ratio in medium uenit. Sed ante
omnia factum discutatur oportet. Frustra nempe de
iure queritur ubi factum non constat. Hec ut uides co-
munia sunt. Nunc ad nostra regrediamur ut intelligas
de quibus conueniat inter nos & de quibus aduersum
& cernas quod multa desint ad ueritatem conclusionis tue.
Non potuisse salua fide contra paulum guinisium infer-
ri bellum a florentino populo dicis. cum esset idem ipse
pro adherente eiusdem populi in pace nominatus. Nos
autem nominatum confitemur, & tamen salua fide bellum
sibi inferri potuisse affirmamus. Hec igitur prima questio
iuris est. Quod tu per huiusmodi nominationem remitti
prioris iniurias & obligationem inter nominantem et
nominatum oriri existimas. Nos rem inter alios actam
nullam huiusmodi uim habere putamus. Hec igitur
iuris facti uero illa que sequuntur. Tu occultis insidiis
& dolosis simulationibus usum florentinum populum
in hoc bello inferendo calumniaris. Nos nullum protinus

nup occurrit dum iter facio in agrum arretinum. Of-
fendi enim boues plostra trahentes anelantesq; In plo-
stris autem colūne ferebantur marmoree & statuae due
non satis fabrefacte. Basesq; & arculi & hypostilia. Ca-
suq; in saltus difficiles coniecta plostra expediri non
poterant. Circūstabant uō redemptores cum dolabris
purgantes iter adiuuantesq;. Tunc ego nouitatem rei
admiratus. Neq; enim plaustra p̄ eos saltus traduci
neq; marmora importari consuerant. accessi propius
& p̄contatus sum quid rei esset & quonam illa tam mo-
lesta onera deferrentur. Tum unus ex redemptoribus
me aspiciens ac simul manu sudorem a facie abstergens
p̄tesus credo laboris ac secum ip̄e indignans: dū p̄dant
inqt̄ poetas omnis & qui fuerunt unq̄ & qui futuri sūt.
Egoq; hoc eius responsum audiens: qd̄ tibi cum poetis ē
inquā. aut qua tandem in re tibi molesti fuere. In eo
inqt̄: qd̄ hic poeta qui nup̄ defunctus est, stultus nem-
pe homo atq; uentosus: sepulcrum sibi fieri marmore-
um imperauit. Ea q; de causa marmora hec monte-
policianum deferuntur. Sed credo p̄duci nunq̄ poterūt
difficultate uiaꝝ. Et ego uolens clarius intelligere:
qd̄ ais inq̄. an montepoliciani poeta quisq; decessit.
Non ibi inqt̄ sed rome sepulcrum tamen in patria fa-
ciendum sibi testamento prouidit. Atq; hec est imago
eius quam hic cernis. altera uō parentis quam iuxta
se collocari iussit. Tum ego de patria & de obitu come-
dituram faciens: audieram enim nup̄ bartholomeū quē-
dam montepolicianensem rome interuisse: pecuniaꝝq;

nescio quid reliquisset, interrogavi redemptorem num
de eo loqueretur. Illeq; hunc ipm esse annuit. At e-
nim inq; cur tu poetis ob hunc asinum maledicis? An
tu illum poetam credis fuisse qui nullam neq; scientiam
neq; doctrinam cognouit. Stultitia uo ac uanitate om-
nes omnino homines superauit. Non noui inquit illum
dum uixit, nec eum nominari unq; audiui. sed oppida-
ni qdem sui poetam illum arbitrantur & si paulo plus
pecuniaz reliquisset: deum putarent. Quod si no fuit
ille poeta nec maledictum poetis uelim. Atq; ego tunc
abiens considerare in eum cepi redemptoris uerba q
stultum hominem atq; uentosum dixerat, eum qui ro-
me decedens, marmoreum in patria sibi fieri sepulcrum
imperasset. Re enim uera sic est. Nemo qui glorie
sue confidat, de sepulcro sibi faciendo unq; cogitauit. O-
perum enim laudabilium fama & claritate nominis co-
tentus, satis ob hoc ipm posteritati sese putat comendatum.
Quid enim sepulchrum inuita res, iuuare sapientem pot?
At qd uilius q sepulcrum memorari vitam silem. Tres
eminentissimi impatores uariis seculis fuisse referunt.
Cyrus alexander, cesar. Quoz cyrus qui fuit antiquor,
nedum sepulcrum insigne appetierit, sed testamento
mandauit nullum sibi sepulcrum construi sed in terra
humari. Affirmans terram flores producere & segetes
& arbores amenissimas pretiosissimasq; efferre. Nec ulla
generosior sepulcri materiam repiri posse. Itaq; nu-
da in humo sepelli corpus suum iubet, sine ullo pe-
nitus marmoris aut structure monumento. Recte

quidem. Virtus enim illius & facta egregia perennem sui memoriam pollicebantur futuram. Bella quippe maxima singulari fortitudine industriaq; confecerat. Victorias plurimas gloriosissime reportarat. Imperium medis ademptum in persas transtulerat. Ipse uero mirabili sapientia praeditus uitaq; & moribus ut ita dixerim ciuillissimus: optimis legibus ac sanctissima disciplina partum a se impium comunierat. Ex quo cambise & ochi & xerxe & artaxerxe & darii longissima ac potentissima successione regnauerunt. Hic ergo tantus ac talis impator, humi sepelli uoluit. Marmor autem parium aut mundicum lapideum non quesuit. Eadem in cesare & alexandro mens fuit, quod neutrum de sepulcro sibi faciendo uidemus cogitasse. Facio contumeliam sumis uiris, quos in reprehendendo hoc uilissimo homine testes adduco. Sed tamen si excellentissimi uiri hanc uanitatem ambitiosam cum laude uitarunt, quantum in hac fecit hominis, hec est supbia deridenda. "Tu marinora tibi ex longinquo portare." Tu sepulcrum fieri & statuas tibi ipsi collocari testamento iubes. "Quo merito queso." An scientia que in te nulla fuit. "An litteris quaz uix quatuor tenebas." An uita & moribus, qui leuissimus & singulari stultitia plenus, nichil consilio, cuncta uero temeritate ac uesania prosequere. "Vez enim sinon mores, at genus illi honestat dignumq; & statua & sepulcro marmoreo facit. Natum ex patre mercatore circūforaneo. Auia ostetrice. Matre fanatica. An propter pecunias sub terram abscon-

82
dita statua dignum te ipm censebas. Hæc suberat
unum uidelicet. Verū tamen has ipas pecunias pon-
tífex post mortem tuam, cum ille tandem in lucem ue-
nissent, ut sibi a te furto subtractas reposcit. Quid scri-
bes queso in sepulcro. Que acta, quas res gestas insi-
gniri facies. An pater tuus ut asinos & merces circum-
mundinas agebat. An auia, ut editos in lucem partus
tollebat. puerperis ancillabatur. An mater ut in fa-
nis soluto crine uolitabat. An tu ipse ut pecunias fur-
tim cumulabas. An pontífex ut eas pecunias reposcebat.
Hec est sūma rerū tuarū. hec est gloria tua atq; tuorū. Que-
talia sunt: ut tu si modo qcq̃ scires: si non ut in omni
uita: sic etiam moriens stultitia ac temeritate delatus es-
ses: testamento cauisses, ut tu olim pecunias sic etiā te-
tui sub terram absconderent, ne risus & querele materia
hec tua sepulcri uanitas & ambitio exhiberet.

Leonardus nicolao stroze salutē. Vehementer me dele-
ctarunt littere tue, quas nunc primum ad me scripsi-
sti. Ferebant enim pre se & naturam prestantissimam qđ
est ingenii & disciplinam uigilantem atq; solertem qđ
est studiū ac diligentie. Itaq; michi quidem contigit eta-
tem istam tuam, & sensum earū litterarū consideranti, ut
admirabilis quedam ac plane supra annos lectua matu-
ritas uideretur. Nec uereor si modo tibi ipse non deoris
precellentissimum te uirum esse euasurum. Quāobrem
inuigila queso ac p singulos dies adde insup aliqd et
accumula considerans p magna in his studiis premia tibi

esse proposita ad constitutionem uite ac nominis ce-
lebritatem & gloriam. hec duo crede michi & opes
amplissime consequentur que celebribus uiris ac uir-
tute ex politis nunq̃ uolentibus defuere. habes pre-
ceptorem eximium cuius imitari diligentiam et
assiduitatem debes. Studium uo tibi sit duplex.
Alteꝝ in litterarꝝ peritia. non uulgaris ista & comu-
ni sed diligentiore quadam atq; recondita in qua
precellere te magnopere uolo. Alteꝝ in cognitione earꝝ
reꝝ que p̃tinent ad uitam & mores que propterea
humanitatis studia nuncupantur. quod hominem p̃-
ficiant atq; exornent. In hoc genere uaria & mul-
tiplex & undecunq; arrepta tibi sit cognitio. Nichil
enim p̃termittas quod ad institutionem uite quod
ad decus quod ad laudem p̃tinere uideatur. Sed eos
legas censes qui non solum doctrina ueꝝ etiam ni-
tore orationis & p̃tia litterarꝝ uiuare te possint quales
sunt ciceronis libri & si qui proxime accedunt. Si tam-
me audies: fundamenta disciplinamq; harꝝ reꝝ ab
aristotele p̃disces. Ornatum uo orationis & copiam &
omnis uerborꝝ diuitias sermonisq; ut ita loquar dexte-
ritatem in his ipsis rebus a cicerone mutuaberis. Vo-
lo naq; prestanti uiro hoc assit ut & reꝝ scientiam ha-
beat abundantem & ea ip̃a que scit illustrare dicēdo
& exornare possit. Hoc autem facere nemo ualebit n̄
qui multa legerit multa didicerit multa undiq; de-
cerpserit. Itaq; non modo a philosophis doctus quod
est huius studii fundamentum. Veni etiam a poetis &

ab oratoribus & ab historicis paratus ueniat oportebit
ut copiosa et uaria ac nulla in re nudis sit tibi oratio.

Breuior sum in his explicandis: quoniam noui te illa
legisse que de studiis & litteris alias a nobis scripta
fuere, in quibus formam huius discipline uel expressi-
mus nos quidem: uel certe adumbrauimus. Hanc uo
prestantiam: si tu quemadmodum spero nanciscere: que-
nam diuitie cum horum studioz premis fuerint conferen-
de. Licet enim iurisciuiilis studium uendibilius sit
utilitate tamen & dignitate longe ab istis studiis supra-
tur. Nam studia quidem ista ad faciendum uirum bonum
tota contendunt, quo nil utilius excogitari potest. Jus
autem ciuile ad faciendum uirum bonum nil pertinet.

Quid enim bonus uir de aqua pluuiarum arcenda aut de pe-
rendinis cognoscendis laboret: aut qui melior erit quod
si partum ancille in fructibus esse censeat quam si non cen-
seat. Quin etiam bonus uir & legata persoluet, & manda-
ta testatoris adimplebit: etiam si septem testium solen-
nitas testamento defuerit. At ius ciuile contra dispo-
nit. Preterea bonitas & uirtus stabilis est. Jus autem lo-
cis et temporibus uariatur: ut sepe quod florentie le-
gitimum est, ferrarie sit contra legem. Jam uero magnis
ac preclaris uiris non satis decora est hec in litibus et
controuersis mercennaria uersatio. Itaque qui nobili-
tate aut diuitiis precellunt, militie dignitate gaudet
doctoratum uero sibi ad dedecus potius & ignominiam
reputarent. At enim superioribus illis studiis tanta di-
gnitas inest ut nemo princeps nemo rex sibi turpe du-

ceret scientia illarū rerū & eloquentia insigniri. Alexandrum certe philippus pater anstoreli tradidit non ad discendum ius ciuile quod tanto regi sordidum fuisset sed ad doctrinam uite ac morū & ad eloquentiam p̄discendam. Omitto uoluptatem iocunditatemq; illorū studiōrū que tanta est: ut difficile sit inde mentes reuellere. In iure autem ciuili p̄discendo quid tandem est preter mera tedia. Itaq; obscurans scientia non īmerito ab antiquis appellatur. Sed hec satis. michi enim ad te scribenti potius his de rebus loqui q̄ aut de familie aut de parentis amicitia placuit. Illa enim tempus expectare possunt & sunt non indicta prius. cohortationē uō ad hec studia nō est uisum differre.

Leonardus salū dīc. Atto militi saxoferraten. Et si cognosco me prolixione epl̄e debitorem esse tamen cum animinensis iste domum ad me uenisset & nūq̄d uellem roga-^{pau. i. d. alig.} ret non p̄misi ip̄m ad te uacuum redire lraꝝ mearū. Gaudeo igitur semp q; gauisus sum prospera atq; secunda de tuo statu dignitateq; audisse. nec puto esse quēq; amicoꝝ tuorū qui me in hac parte gaudiū atq; beni uolentie antecedit. Id uō totum proficiscitur ex singulari prestantia uirtutum tuarū qui humanitatem sūmā cum grauitate morū & sapientia rerū gerendarū mirifice coniunxisti. Ut idem tu & amari ut facili & timeri ut fortis & obseruari ut prudēs mereare. Sed hec cum aliis uberius & solutius q̄ tecum de te. Hunc autem inuitat locus iste in quo degis ut nō pretermittam de me aliquid scribere. Equidem tanto ardore generosam inclitamq; malatestarū familiam colui: ut

87
non alienum procures illi me existimarent sed unum de
se ipsis. Ut enim ceteros omitam cum inclite memorie
carlo principe illius familie ita aliquādiu uixi ut neq;
mensa neq; uenatio neq; studia litterarū me ab illo seque
strarent. Qui peractis ad occasum uenationibus ita redire
ariminum solebamus ut duobus uel tribus passuum mili
bus disputando sumis interdum contentionibus & despera
tis prope clamoribus certaremus. Fuit autem illi ingenium
magnum & scientia multarū rerū abundans. ceterū ita pti
nax in disputando ut quod semel dixisset semper de
fenderet. Et suppetebat mirabilis quedam copia ratio
num argumentorū q; ad cuncta que assumpserat susti
nenda. Ex quo frequenter fiebat ne clamores contetio
nesq; deessent. Sed idem in omni uirtute ceteris homi
nibus longe iudicio meo prestat. Quorsum uō hec?
ut iunioribus istis procenbus qui illi succedere me no
tum & comendatum facias. Vale & latorem harū lraū in
concessione illius offi quod postulat rogo habeas recomis
sum. Itē uale.

Leonardus nicole sat. Quoniam publico munere necessario
detentus adesse tibi in parentis tue optime atq; prestan
tissime mulieris luctuoso funere nequiuī quod reliquū
est litteris adimplere officium tentabo. neq; enim confi
do prestare id posse. Et enim cum pietatem filiū debere
me illi & habere intelligam ac in luctu prope equali
tecum uerser sentio profecto me consolatione potius in
digere q̄ alios consolari posse. Que tamen ad rationem de
flectenti animum michi uenire in mentem soleant re-

Consolatoria sup obitu
parentis sue;

censere constitui, si forsā ea res lenire aliqua ex par-
te dolorem tuum ualeret. Quid tantope lugemus
in q̃. Quid afflictamur. Quasi uō nouum qddā
inopinatumq; acciderit. Num queso uel ignotū
uel ambiguum fuerat illam esse mortalem. Nū
ad maturitatem iam plane suam & senium putuisse.
Num annoꝝ numerum eum impleſſe, quem uix cen-
tesimus quisq; ptingit. Cursus autem uite cui un-
q̃ prosperior aut bonis omnibus cumulator fuit.
Quid igitur nobis uolumus. Quid exposcimus. Quid
erga supos usq; adeo ingrati atq; puerſi sumus.
Que enim magnope a diis īmortalibus precaremur
ea nobis ultro collata non recognoscimus. Bona q̃
dem nisi ego fallor in mulieribus numerantur ge-
nus forma. pudicitia fecunditas liberi diuitie, sup
q; his omnibus uirtus & probitas. Ego quoq; his
addo ualitudinem prosperam & uite longinquitatē.
Nam in fracta misera q; ualitudine, etiam supiora
squalent bona, et in breuitate uite nulla pfectio po-
test estimabilis repiri. Hoꝝ igitur omnium, si qsq̃
docere potest aliqd huic primarie mulieri defuisse,
confitebor eiq̃dem non esse illam tantope extollen-
dam. Sed qd defuit queso hoꝝ omnium que supi
numerata sunt. Quid non abunde etiam supfu-
it. Nam ut breuiter pcurram singula ab initio ex-
ordiens. Maternum illi genus prestantissimū fuit
ex clarissima familia malatestaꝝ. Paternum uō ex
gente honoratissima ac maxima nrē ciuitatis patre

70
auro & attano splendidissimis equitibus, forisq; & domi
summe auctoritatis. Quid igitur magnificentius, qd
illustrius in hac parte dici potest. aut qd insignius
q̄ tanta claritate maior honestari. Forma uō fuit
egregia plane atq; magnifica plena honestatis, plena
ingenui pudoris. Aderatq; et in proceritate genero-
sitas quedam & in grauitate auctoritas & in negligē-
tia cōmendatio probitatis. Qua quidem in parte quā-
libet a Zenone stoicisq; reclametur, tamen uetēz mi-
chi academicoz pipateticoz q; sententia magis probatur
qui ut fūco atq; fallacijs affectare falsam opinionem forme-
dānandum: sic natura largiente uerum decorem gra-
te suscipiendum existimant & in bonis numerandum.
Nec ego sane lepiditatem aut uetustatem in hac p̄serti
muliere laudari. sed prestantiam quādam natiuam
& uenerationis plenam dignitatem. Nam de pudicitia
quidem illius in qua fuit unum singulare q; exemplū,
tacere melius est q̄ pauca dixisse. Nupta uō fortuna-
tissimo coniugi, diuitijs, opibus, celebritate nominis
sue etatis omnium nrōz ciuū prestantissimo, nume-
rosam sobolem procreauit. Viditq; multitudinem ex se
prognatam filioz filios atq; nepotes. Quanta sunt que-
so ista que adhuc enumerauimus & quanti existiman-
da. Vel q̄ multi reperiuntur quibus ista contigerint.
Vno fortasse aut altero non nulli: cunctis uō simul cumu-
latis p̄pauci admodum gloriari possunt. Sed bona ani-
mi maxime in ea muliere conspicua fuere. Admirabi-
lis probitas, insignis humanitas, magnificentia liberalitas

q; egregia. maximeq; ad decus & prestantiam erecta
mens. Quid dicam de humanitate mirifica de caritate
in suos de dilectione in omnes de bonitate deniq; singu-
lari in qua nullam unq; mulierem huic comparandam
me cognouisse affirmare uerissime possum. Prudentia
uero quanta fuerit uel ex illo apparet: quod maximam
domum magnas clientelas uaria multipliciaq; negotia
mortuo coniuge p annos amplius triginta sic governa-
uit: ut nemo consilium aut prudentiam uiri deesse in
tanta administratione unq; sentiret essetq; ipsa simul re-
gula morum & integritatis honestatisq; disciplina & norma.
Cum his illa laudibus ad septuagesimum quartum pue-
nit annum prospera ualitudine & continuata auctori-
tate. Exitum quoq; uite facilem tranquillumq; sortita:
qualis superiori eius moderationi maxime congruebat de-
siderium sui mirabile filiis propinquisq; reliq; cu una-
nima consentienteq; omnium comendatione. Ego igitur
hanc mulierem pro tantis atq; ita continuatis ad extre-
mum usq; uite diem bonis nequaquam lacrimis decorandam
puto. sed gratulatione & gloria prosequendam. Nec ad-
uersi quicq; illi accidisse existimo quod mortua sit. Nec
sane in morte quicq; est mali propterea quod aut ex-
tinguatur protinus omnis sensus & fiat quasi sono cui-
dam nunquam interrupto simillima requies. Qua si est sua-
uissimum unius interdum noctis toto spatio sine ulla in-
termissione potiri quanta suauitas in illo sempiterno tem-
pore est existimanda. Aut si remaneat sensus uiuant
q; animi nostri post mortem: uiam illam fatalem in-

gressos, ad meliora domicilia migrare, & cum meli-
oribus & sui similibus habitare, est proculdubio confi-
tendum, ut aut nichil mali sit in morte, aut multū
etiam boni. Cum uō ex duobus alterum necessariū
sit: & quibusdam incertum obscurumq; uideatur: e-
go tamen michi psuadeo animos hominum esse sem-
piternos. atq; optimo cuiq; cum a corporis uinculis
fuerit liberatus, reditum facilem in celum patere.

¶ Vbi nunc illa consistens ac tenebris exiit puro intui-
tu: diuina illa Spectacula contemplanis. imbecillitate
nostram miseretur. Itq; nunc tandem uiuere: nrām
uō hanc quam uitam dicimus mortem esse cogno-
scit. Equidem homini iam plane seni, qui cum laude
eximia uixerit: optandam etiam mortem existimo.
cum et impendant quotidie p̄ multa quibus piculū
est ne extrema aliqua late superioris uite splendor &
gloria deturpetur. Vt priamo regi & pompeio accidit,
quorū utrunq; calamitates extreme ex superiori felici-
tate miserabilem reddidere, Vel ut ista cessent, ta-
men illud est certissimum etate longius prouectis
incommodum: qđ necesse sit quodāmodo hebetari sen-
sus, uidere q; deterius atq; audire, et in ceteris mul-
tis natura ipā debilitari & frangi. Vt optime cum illa
actum in hoc suo decessu putare debeamus. Quod si
nrām uicem dolemus, qā uidelicet spoliati illius pre-
sidio atq; solatio sumus: isq; nos meror afficit: et in-
luctum impellit uidendum est, ne nimis ingrate atq;
iniuste cōmodum nostrum illius cōmodo anteferam.

Amor enim uerus, ad eius quam diligimus causam, non ad nostram est referendus. Si enim & etas illius non ingrauescens: & ante parta laus. & fortune mobilitas hoc flagitant: ut illam ad extremum uite diem, quasi in portum quendam ex longa periculosa q; navigatione tuto se recepisse gratulandum sit atq; letandum, nolimus queso illius commodum lamentari aut deflere. Deniq; illa certe qua beniuolentia fuit hoc nos in dolore uersari pmoeste fert. et cessare nos iubet atq; desistere cui etiam mortue parere & condonare merorem nostrum debemus, & quantum natura patitur moderate pferre.

Leonardus cyriaco salutem. Melius erat o cyriace non tantum sapere quantum sapis. Siqdem te scientem aliorum errata conturbant. que ab ignorante nulla molestia preterirentur. Habet enim ignorantia multis in malis quiddam boni, quod minus angitur quia minus sentit. Atq; ut ad postulata ueniam tua. admiratum te dicis in hoc nouo sigismundi principis aduentu: quod ante coronationem se regem scriberet romanorum post coronationem quasi maius quiddam & dignius exprmere uolens, impatorem se nuncupabat non regem. Quod tu perperam factum arbitraris. Itaq; id reprehendisse ais. & queris a me num idem sentiam quod tu. an contra putem. Ego uero et in his & in aliis p multis plurima quotidie michi uideor errata cognoscere. Sed uitor democriti regula, rideo enim illa non fleo. Quid

enim mea refert quemadmodum barbari loquantur quos
neque corrigere possim si uelim: neque magnope uelim
si possim. De rege tamen & impatore idem sentio quod
tu. & iam pridem ridens barbariem istam hoc ipsum no-
taui atque redargui. Tres enim gradus maiorum dignita-
tum apud romanos de quorum principe loquimur fue-
re. rex dictator impator. Ex his suprema omnium
potestas rex est. Post regem uero secundum tenuit di-
gnitatis locum dictatura. Post dictaturam impator
tertio gradu consequitur. Huiusce rei probatio est. quod
ottauiano impatori optime se gerenti, uolens senatus
populusque romanus dignitatem augere: pro impato-
re dictatorem facere decreuit. Quod ille non recepit,
sed flexo genu recusauit, quasi maioris fastus maio-
risque inuidie dignitatem existimans impatoris nomen
modicum ac populare: si ad dictatoris fastigium compa-
retur. Inferioris ergo dignitatis impator est quam dictator
ut ex hoc patet. Maiorem uero esse regiam potestatem quam
dictatura ex eo potest intelligi: quod iulius cesar dictator
cum esset, affectauit regem fieri, cuius gratia inter-
fectus est non ferentibus ciuibus ut regiam assumeret
potestatem. sed dictaturam utpote minorem, equis ani-
mis in eo patientibus. hec igitur que adhuc dixi: et
si nulla penitus alia supadderentur, tamen ipsa per se uel
sola probant abunde, regium nomen quam impatorium
esse prestantius: nisi forte aut senatum dum pro impa-
tore dictatorem facere uolebat: aut cesarem dum ex
dictatura rex fieri cupiebat: non intellexisse uim istarum

dignitatum existimemus. Sed nolo his esse contentus pre-
sertim ad te scribens / cuius aures noui q̄ auuidissime sint ue-
tustatis simul ac ueritatis. Explicemus ergo singulorū na-
turam quo cognita & inter se comparata differentiam sui
dilucide nobis ostendant. Regem omnes sic accipiunt
quasi suprema quedam & absoluta sit potestas / supra quē
in suo regno nemo sit / sed ipse presit omnibus. Ex quo fit
ut rex nisi unus dūtaxat esse non possit. Plures enim
reges simul eidem regno presidentes sese mutuo impe-
dirent naturamq; perimerent regis que non omnibus p̄es-
set sed haberet paritatem. Patet hoc in antiquis modernis
q; regibus. Neq; enim numa neq; hostilius neq; ancus
neq; alii deinceps romani reges / consortem aut socium re-
gni habuere. De romulo & tacio ferunt sed alter sabinorū
alter romanorū rex erat et in propinquo collati repugnante
natura sese passi non sunt. In modernis quoq; regibus i-
dem apparet. Neq; enim francoz neq; angloz plures si-
mul reges regnum gubernant / sed unus & solus / cui fratres
cui patrui / cui propinqui omnes genua submitunt. Ces-
sit iam quandoq; apud hos filio pater / ac regiam potesta-
tem habere / contra naturam est huius dignitatis. At impa-
tores simul plures sepissime fuerunt. Non est enim supre-
ma potestas impium / sed salua re publica salua auctori-
te senatus & populi / salua libertate impator creabatur. Est
enim impium armorū exercituumq; ad tutandam augen-
damq; rem publicam cōmissa auctoritas. Itaq; impatore exi-
stente / nichilominus consules pretoresq; ac ceteri magistra-
tus in re.p. manebant. Rege autem existente manere

nō poterant. quod patet ex dictatura. Illa enim qđ uim
 quādam regie potestatis habere uidebatur. simul atq; in-
 ducta fuerat in rem. p. ceteri magistratus omnes interibāt.
 & abrogati p creationem dictatoris censebantur. preter tri-
 bunos plebis. Et in hoc differebat dictator a rege. qđ di-
 ctatore existente plebs plebiq; magistratus uim auctori-
 tatemq; suam retinebant. Rege autem existente tribu-
 nia potestas plebisq; auctoritas omnis omnino solueba-
 tur. At enim cum impatore cuncti simul magistrat^{us}
 in re. p. perstabant & auctoritas uigebat senatus & po-
 puli libertas seruabatur. Ex quo apparet impatorem
 non esse dominum. sed legitimam potestatem. Nisi for-
 san crispum salustium ignorasse uim dignitatemq; im-
 peratorii nominis arbitremur qui inqt. Nam cum tu-
 te p molliem agas exercitum supplicio cogere. id est
 dominum non impatorem esse. Volo insup unam ut
 alteram rationem inducere quo maioris dignitatis re-
 gium nomen esse ostendam. Impium enim quibus-
 dam magistratibus recte tribuimus. Nam omnes qui
 iurisdictionem exercent ac punire & cōhercere possunt
 impium habere dicimus. At regnum habere illos nūq̃
 diceremus quoniam nomen impii legitimam potesta-
 tem significat. regnum autem habere supra leges esset
 Preterea que deo tribuimus uocabula. ea prestantissima
 sunt existimanda. Cum enim deus ineffabiliter ex-
 celleat. nec ulla humana repiri digna possint eius
 maiestate. ulla deo tribuimus que apud nos sunt
 maxima. quoniam maiora tribuere non habemus

Deum autem regem nuncupamus, ac regnum celoꝝ
dicimus. ut sacre littere poeteq; testantur. impato
rem uō qui deum uocaret uix quisq; reputur. Pro
pterea qđ rex potestatem supremam absolutam q; si
gnificat. impator uō longe inferiorem. Ex his om
nibus luce clarius apparet qui impatorium nomen
regio nomini anteferunt eos in maxima ignoratio
ne uersari. Sed heus tu qui hunc errorem notasti.
cur alium huic annexum tacitus preteristi. Coro
nari uō impatorem. ubi nam gentium mos fuit. Quis
impatorem romanum antiquis illis temporibus corona
tum fuisse unq; audiuit aut legit. Non augustum
non tiberium non caligulam non neronem. cum
presertim hi duo extremi intolerande supbie ac lu
xurie forent. Non traianum non adrianum non
antoninum. nemo inq; istoꝝ coronam impū unq; su
scepit aut habuit. aut usus est. nisi forte lauream cū
triumphasset. aut rostratam qđ classem hostium ce
pisset. que due corone non impatoꝝ erant magis q
quorūcūq; triumphantium aut uincientium. An ergo
qđ illi tantam impū magnitudinem habentes non fa
ciebant. hi quatuor iugerum possessores coronabunt.
Cum uō non ut impatores sed ut reges romani coronant.
Cur ergo se post coronationem impatores scribunt non
reges. Deinde totum hoc ignorantie est. cum ne re
ges quidem romanos unq; coronari mos fuerit. Roma
lus enim & hi qui post eum fuerunt reges nunq; coro
nam receperunt aut gestarunt aut usi sunt. Idem q; q;

79
observatum est a tuscorum regibus. ut nunquam corona ute-
rentur sed trabea duntaxat & palmata tunica. Quare
hanc barbariem queso cum sua ignorantia ualere sinamus
& nos antiquis doctissimorum uiro-
rum scriptis quod unicum est refugium oblectemur non curiosi quid
agant isti. aut quemadmodum loquantur. Vale.

Leonardus Flauio foroliuensi sat. Ne forsitan tu aliter
accipias quam ego, uel ego quam tu: placet ante omnia con-
stituere quid nobis in controuersiam uenit. Questio
nostra in eo consistit: quod tu apud ueteres unum
eundemque sermonem omnium putas nec alium uul-
garem alium literatum. Ego autem ut nunc est sic
etiam tunc distinctam fuisse uulgarem linguam a lit-
terata existimo. Pressius quoque si placet ista conscriba-
mus ut certo tempore locoque diffiniantur. Nam qui
apud ueteres dicit nec tempus nec locum satis certum
designat. Sit igitur questio utrum rome per terentium po-
ete & M. tullii tempora uulgus ita loquebatur ut lo-
quantur uel quos nunc latine literateque loqui dicimus.
uel alius fuerit uulgi sermo alius literatorum. Tua qui-
dem prima ac potissima ratio est quod oratores in se-
natu iudiciisque & contionibus latine orabant quod non
fecissent nisi a cunctis intelligerentur. Preterea terentii
plautique comediae recitabantur ad populum ea ipsa lin-
gua qua scripte sunt. Idque signum esse ais quod eodem
modo uulgus loquebatur. Quomodo enim delectaretur
nisi intelligerentur. He tibi firmissime probationes ui-

Questio.

An apud ueteres
fuit unus
sermo uulgaris &
literatus?

pressius.

dentur ac certissima argumenta opinionis tue. Ego autē
non maiora ista puto q̄ nunc sit euangelia missa; q; so-
lennia latine ac litterate in audientium turba pronūtiari.
Intelligunt enim homines licet illitterati sint. Nec tamen
ipsi ita loquuntur nec illo modo loqui sciunt licet intel-
ligant. propterea qđ longe facilius est intelligere alie-
num sermonem q̄ proferre. Discutiamus igitur si placet
argumenta tua. & quid ualeant uideamus. Neq; enim
signis & opinionibus tam assentiri nos decet q̄ necessariis
rationibus. Nam opinio & existimatio sepius fallitur.
Duo quidem argumenta p te inducuntur. Vnum oratorū
alterū poetarū. Videamus ergo utrunq; . Primum igitur
oratores qđ in senatu iudiciis q; latine litterate q; loque-
rentur nichil opinionem tuam adiuvat. Erat enim in
senatu & iudiciis ad homines litteratos oratoris sermo. Itaq;
hec duo loca nichil ad rem p̄tinent tuam. Restat contio.
in qua ad doctos simul indoctosq; habebatur oratio. Neq;
enim appellatione populi turba solum & infime sortis ho-
mines. sed nobiles & ignobiles docti q; & indocti significa-
tur. Itaq; non ad pistores tantum & lanistas. sed multo
magis ad eos qui in rei. p. gubernatione uersabantur. et
quorū intererat quid populus decerneret. orator loqueba-
tur. Prestantes igitur homines oratorem latine litterate
q; contionantem preclare intelligebant. Pistores uō & lani-
ste & huiusmodi turba sic intelligebant oratoris uerba.
ut nunc intelligunt missa; solennia. Nam illud nos la-
tere non debet. Oratores ipsos aliter scripsisse orationes
suas q̄ dixerant quod & apud grecos & apud latinos ex-

95
ploratissimum est. Non qđ diuersum scriberent: sed qđ
ornatius & comptius id ipm qđ dixerant litteris man-
dabant. Vt quedam in contione dicta uerbis forsan uul-
gatis & aptis & ad intelligentiam accommodatis: limati-
us postea contractiusq; scripta legantur. Et de oratoribus
quidem hec michi dicta sunt. In senatu enim & iudiciis ad
scientes litteras loquebantur litterate. In contionibus uero
etiam ad scientes. Aderant quoq; indocti quidam. hi sic
intelligebant oratoris uerba: ut nunc intelligunt missarū
solemnia. Quare hec tua oratorū inducta ratio non efficit id
quod uis. habet enim apparentiam quandam prima fron-
te sed si trite discutiatur nichil admodum importat. De po-
etis autem eorūq; fabulis uideo te longe aliter sentire q̃
ego sentiam. Tu enim turbam conuenisse putas ad carmina
poete intelligenda. Ego autem conuenisse puto ad ludos sce-
nicos spectandos. Itaq; non auditores qui aderant sed spe-
ctatores dicebantur. Agebatur enim fabula magno ediliū
apparatu nec solum gestibus uerū etiam tibiaz modis & p-
sonati e scena prodibant. Ad hec me hercule spectanda: non
minus hodie populus concurreret q̃ tunc concurrebat. Quod
autem uera dico ex plauti terentiq; prologis comediarū in-
telligi potest. Tote enim ex illoz q̃ agebant opa uidentur
pendere. Acta ludis funebribus modos fecit flaccus clau-
diū tibis disparibus. Non dicit recitata sed acta. Agere uō
quid est nisi representare actuq; referre. Quid tibis mo-
dos facere. nisi multitudinem ad spectandum allicere.
hechira est huic nomen fabule. ea cum acta est noua nouū
interuenit uitium & calamitas. ut neq; spectari neq; cogno-

aut sit agere.

sci potuerit. Ita populus studio stupidus in funabulo
animum occuparat. Et paulo post. In iis quas primū
ceciliū didici nouas partim sum exactus. partim uix steti.
Quia sciebam dubiam fortunam esse scenicam. spe incer-
ta. certum michi laborem substuli. easdem agere cepi.
ut ab eodem alias discerem nouas. Quod inqt didici
nouas. & alias discerem. apte ostendit. ne actores q-
dem ipsos scripta poetarū intelligere. nisi a poetis pmo
illa didicissent. Si igitur magistri ipsi agendi. non in-
telligebant. multo minus turba & multitudo. Sed lu-
dos spectabat turba. non uerba exaudiebat oculorū
tantum aspectu & tibiaz sono distinebatur. Quod at
subicit. quia sciebam dubiam fortunam esse scenicā.
idem probat quod dixi. Fortuna enim in scenicis
ludis erat. non in poete stilo atq; ingenio. hoc enī
in eorū qui legunt iudicio repositum est. nec fortune
subiacet. Actio autem & tibie & huiusmodi ludicra
fortune spectantium subiacebant. Et paulo post.
P erfeci inqt ut spectarentur. non dicit intelligerent.
sed ut spectarentur. Quod totum est iudicium ocu-
lorū. Et paulo post. Vobis potestas data est conde-
corandi ludos scenicos. Nolite sinere p uos artem
musicam recidere ad paucos. Ex his omnibus pa-
tet ad ludos scenicos & tibias & etorū psonas spectan-
dum multitudinem conuenisse. Poete autem uerba
ne actores quidem ipsos intellexisse nisi prius dice-
rentur. Nichil igitur poete. nichil eorū fabule ad
sermonem uulgi ptinent. Non enī intellectū uerborū

96
sed spectaculum ludorum uulgus sequebatur. Quoni-
am illa que putabas firmissima tue opinionis funda-
menta: nichil ualere ostendi: docebo iam ipse im-
possibile esse uulgus illo modo quo tu putas esse locu-
tum: hoc tantum premissio. Tu ne queso flauus cum sis
uir doctus ac litteris expositus: uel alii qui tecum sen-
tiunt: animum inducere potestis. ut credatis nutri-
ces & mulierculas & huiusmodi turbam: ita tunc na-
sci ut que nos tot magistris tanto usu uix tenemus:
illi nullis magistris assequerentur & eo modo loque-
rentur quemadmodum ii qui latine litterateque loquuntur
intelligerentque poetarum comedias nullo prius eos doce-
te. Profecto ualde absurdum est ita credere. Atque latina
lingua a uulgari in multis differt. plurimum tamen
terminatione inflexione significatione constructione
& accentu. De quibus omnibus simul dicamus.
Nam seorsum prosequi singula longum foret. Mulier-
cule igitur ille ac nutrices tue si de suppellectili recte
dicendum erit: supellex dicent. Rursus uero si inclinandum
ita ut possessionem uel generationem significet:
supellectilis dicent & si poscat intentio: supellectili supel-
lectilem uariabunt. Eodemque cum pluraliter dicendum
erit supellectilia uariato genere pronuntiabunt & supel-
lectilium & supellectilibus. Per deum immortalem non
ne uidetis impossibilia uos credere. Difficile nomen
capis inq̃es. At tu facilius aliquod cape. Dominus
recto dicent. Flectent uero cum opus erit ut dicant do-
mini domino dominum. Et si de feminis dicendum

dicendum sit: dominabus filiabus libertabus dicent. que
de maribus dominis filiis libertisq; dixerunt. Vix me her-
cule cum disciplina & regula hoc facerent. nedum sine di-
sciplina & regula. Fero uerbum est. a quo tuli latum sub-
stuli sublatum. cado cecidi si casum significet. si cedem
cecidit media producta. Ista queso internoscent mulie-
res & turba atq; ita loquentur. Pulso & uapulo alterum
actiue. alterum passiuē dicimus eadem uoce. Ego ua-
pulando ille uerberando usq; ambo defessi sumus inq; t
poeta. Tu mulierculas & nutrices & huiusmodi quisq; las.
hec intelligere ac eodem modo loqui putas. Abfuit &
defuit. duo sunt. quoz alterz laudem. alterum uitupatio-
nem significat. Sinapis latine dicimus media producta
& polixena breui penultima. Virgili autem & mercuri uo-
catiuo penultimam natura breuem pronuntiamus ut lon-
gam. Video te. inuideo tibi. Dico tibi salutem. interdico
tibi bonis. non bona. hec ne queso muliercule & nutrices
& uulgus inlitteratum dicent. que nos literati uix dicē
ualemus. Quid si probō p ea tempora uulgarem sermonē
distinctum a literato fuisse. non ne desistere debes talia
opinari. Duellium qui classe penos superauit. uulgo bel-
lum appellatum fuisse cicero tradit. Ergo aliter uulgus
aliter literati nuncupabant. Varro uillam ab ueho di-
ctam putat. Adducit uō coniecturam quod rustici pro
uilla uella dicunt. pro uectura quoq; uellatura. Qd
amplius egemus testibus. A uulgo uellatura & uella.
a literatis uectura & uilla dicebatur. Alius ergo uul-
gi sermo. Alius literatoz. At enim cicero inq; t de-

quodam putabatur bene latine loqui sed litteras nesciebat. Non diceret hoc cicero nisi sibi in illo uno admirabile uideretur. Quod enim miratur in illo quasi singulare probat in aliis hoc nusquam fuisse. At contio clamauit cum a carbone diceretur patris dictum sapiens filii temeritas comprobauit. Quidni? cum adessent in contione docti complures & inter ceteros M. cicero. Et enim in contione stante hoc dictum fuisse testatur. Denique iudicium numerositatis commune est aurium & non intellectus rebus: sed longitudine breuitateque spiritus annotatur. At filia lelii preclare latine. Et me hercule saphos preclare grecis uersibus scripsit poemata. Quis enim negat mulieres quascumque doctas fuisse. Ut corneliā graccoꝝ & epicharmi poete filias & alias grecoꝝ latinoꝝque complures. At C. curio nichil admodum sciebat litterarum tamen est inter oratores numeratus splendore & copia optimoꝝ uerboꝝ. Credo studia hec maiora non attigerat. Sed idem curio orationes suas & dialogos scripsit. Qui autem cogitationes suas litteris mandauit cum dicemus litteras nesciuisse? At domus ei contulit ad uerboꝝ copiam fateor. Parentes enim litterati et serui matres etiam si elegantes sint adiuuare eloquentiam filioꝝ possunt. Denique etiam hodie mulieres romane iudicio meo elegantissime loquuntur & purius certe quam uiri. Et quicquid non litteratus sit earum sermo potest tamen figura ipsa dicendi nitorque uerboꝝ eloquentiam adiuuare. Me audiente matrona quedam romana quod se antecederet

plebeia indignabatur. Pro deum inquit q̄ omnis obserua-
tia omnisq; consuetudo laudabilis p̄ hec tempora defe-
cit, q̄ confusi sunt ordines cuncti gradusq; dignitas
Deinde conuersa ad eam quam indignabatur. Tu ne
inquit, cum sis plebeio patre plebeioq; uiro me equestri
familia ortam equitiq; romano nuptam antecedere
non erubescis. Sed qd ego de me. Jam si deo placet
etiam te patriciis mulieribus antepones. Hec illa puro
natioq; romano proferebat sermone. Ita ut admodum
sim eadem delectatus. cum & uerba nitorem grauitate
q; sententie & pronuntiatio ip̄a uernaculam quādam
haberet suauitatem. Hoc ego modo filiis matres et
nutrices alūnis profuisse ad elegantiam puto. Nō qd
casus inflecterent aut uerba uariarent ac terminarent
litterate. sed qd purum & nitidum ac minime barbarū
sermonem infunderent. Nam & habet uulgaris sermo
cōmendationem suam, ut apud dantem poetam & a
lios quosdam emendate loquentes apparet. Hec ad li-
bellum tuum respondisse uolui. Quibus si te in sente-
tiam traxi. satis dictum puto. Sin p̄stas in opinione tua
nec rationum necessitati cedis: plura etiam polliceor
in eam sententiam me esse dicturum. Vale.

Leonardus filelfo sat. Lapo quem michi p̄ tuas litteras
cōmendas obtuli equidem me & mea. erit q; post hac
in eo si uti uolet, cum ob cōmendationem tuam, tam
etiam ob naturam meam, que studiosis hominibus spon-
te beniuolentiam caritatemq; imptit. Quod autem

certior fieri cupis de rebus meis. eadem est conditio
que prius. Illud enim nostrum tenemus institutum: ut
rei. p. quod debetur a nobis officium sincere exhibeam?
In ceteris uero nequaquam curiosi. Tempus autem quodcumque
nobis ab officio supersit: libenter ad studia referimus lit-
terarum. Aggressi nempe sumus post discessum tuum ari-
stotelis politicoꝝ libros perficere quos ut scis traducere iam
pridem cepamus. In his nunc uersatur plurimum cura
& cogitatio nostra. Vale.

LEONARDI ARRETINI EPISTOLARVM LI-
BER SEPTIMVS INCIPIT. ~ ~ ~

LEOHARDVS COSMO SALVTEM. IN
symposio platonis amenissimo omnium libro:
socratis: socratis philosophi laudes: festiue
simul periteque enarrat alcibiades. Cuius uer-
ba tibi mittere constitui in latinum sermonem tradi-
ta. Dico igitur inquit alcibiades socratem esse psimilem
sirenis uotis qui ab scultoribus inter uirgines figurantur
quos faciunt artifices fistulas aut tibias tenere. Qui
si bifariam diuisi atque apti sint: reperiuntur intus imagi-
nes habere deoꝝ. Rursusque eum dico psimilem esse sa-
tyro marsie. Et quod aspectu quidem psimilis eis es ne-
tu quidem o socrates negabis. Quod uero in aliis quoque si-
militudinem eoꝝ habes: deinceps iam audi. Procax
tu quidem es an non? Si non fateris eodem testes ad-
ducam. An non cantator longe melior quam marsia? Ille

*Alcibiades socratis pro
laudes festiue ac
perite enarrat.*

enim instrumentis quibusdam homines trahere ab oris po-
tentia. Et nunc etiam si quis modulationem illius canat.
Nam illa quae olympus cecinit, ab eo doctus marsiam dice
cecuisse. Quae igitur ille carmina cecinit, siue bonus al-
ter quis siue malus ea canat. sola abstrahunt animos o-
stenduntq; quinam diis & mysteriis indigent ex eo quod
sacra sunt. Tu autem illi tantum superexcellis ut sine ullo
instrumento nudis quidem uerbis hoc idem efficias. Nos
certe quotiens alium audimus alterius uerba referente
& si nimium boni oratoris. tamen nullius uerba dixerim
illa facimus. At cum te quis audit. uel cum tua uerba
referente alio: quis ineptus ille sit qui refert & siue uir
siue femina siue adolescens obstupescimus quidem ac
mente corripimur. Eodem nisi ebrius nimium michi ipse
uiderer iureiurando interposito affirmarem qualia ab
huius uerbis michi dudum contigerint contingantq;
etiam nunc quotiens hunc audio. Multo certe magis quam
qui coribantum more deferuntur: cor in me concitatur
ob huius uerba lacrimasq; effundit. Videoq; multis
aliis hoc idem contingere. Et dum periculum audio:
ceterosq; oratores bonos uidentur illi michi preclare
dicere. sed nichil tale michi contingit neq; concitatur
animus. neq; se ipsum quasi seruiliter uiuentem con-
denat. Sed ab hoc cunctis marsia nostro sepe ita inflector:
ut existimem nullo modo in hoc statu uite michi esse
uiuendum. Quin etiam certe scio si nunc in hoc ipso tem-
pore aures illi prestare uelim quia nequaquam tolerare
sed eadem illa michi euenirent. Cogit enim me fate-

ri, qđ cum ip̄e ego in multis deficiam tamen me ipsum
 negligo. remq; populi atheniensium curo. Si ergo qua-
 si aduersum syrenas obturans aures hunc fugio ac uito
 ne apud eum sedens consenescam. Patior uō erga hūc
 qđ nemo existimaret ut cuiusq; pudore ac uerecundia
 detinerer. Consciū enim michi sum defendere non
 posse quin sint agenda que iubet, sed cum ab eo disce-
 do cupiditate ambitioneq; me superari. Fugio ergo istum
 atq; uito, & quotiens ipsum intueor pudor ac uerecū-
 dia me capit, ut sepe cupiam hunc in rebus humanis
 non esse. Rursus uō si hoc accideret scio qđ longe
 magis dolerem. Itaq; quo me uertam, aut quēadmo-
 dum hoc utar nescio. Et a cantu qdem ac modulatio-
 nibus satyri huius talia michi & aliis contigerunt. Ce-
 tera uō audite, ut similis sit his quibus eum assimi-
 laui. & uim q̄ admirabilem habeat intueamini. Pro cer-
 to qdem scitote o uiri conuiue neminem uestrum so-
 cratem cognoscere. Sed ego patefaciam ip̄m atq; o-
 stendam, quando qdem dicere incepi. Cernitis enim
 ut formositatem ut diuitias: ut honores: ut cetera hu-
 iusmodi admirari uidetur: ut ea laudet & obstupescat.
 Scitote igitur eum hac habitus forma exterius amicari
 tanq̄ sculptus qdam silenus. Intus uō si apiatur, quā-
 ta dū īmortales inest castimonia. quanta integritas.
 Scitis enim q̄a neq; pulcritudinem corporis cuiusq; q̄-
 q̄ extimat. neq; diuitias, neq; honores, neq; cetera que
 uulgus admiratur. sed ea cuncta longe spernit ac pro
 nichilo ducit. Fingit tamen aliter ac iocari de his re-

bus erga homines nunq̃ cessat. Serio autem agentis
atq; intus aperti nescio si quisq̃ uestrum pretiosissi-
mam illius aspexit imaginem. Ego certe quandoq;
eam conspexi. ac michi uisa est usq; adeo diuina &
aurea & formosa & mirabilis. ut nullo modo fas sit
ame silentio preteriri. Eodem iam quodam tēpore
o uiri conuiue magnum aliqd & mirificum de
me ip̃o ac de formositate mea sapiebam. Ardeba
uō discendi cupiditate. Non dicerem ea que di-
cturus sum. nisi apud eos conuiuas loquerer q̃s
semp̃ quasi uesano quodam philosophie furore cor-
reptos bachantesq; prospexi phedros agathones tra-
symachos pausanias aristodemos, aristophanes, socra-
tem deniq; ip̃m & ceteros. hec enim nisi sauciis eo-
demq; modo affectis narranda non essent. Quare
uos audientes michi ueniam dabitis pro iis que tūc
a me facta & nunc dicta fuerint. Famuli autem
& si quis alter assit profanus & agrestis. nimium
fortiter aures obturent. Ego igitur a dīstrīctus ue-
hementiori philosophie morsu. & siue cor siue ani-
mum. siue quomodocunq; id appellandum sit sauci-
us cupiditate in philosophia sermonum qui occupant
magna uiolentia iuuenilem animum. neq; dimittunt
cum semel momorderint. compelluntq; ad qcqd tan-
dem sit faciendum atq; dicendum. illud unum eni-
xissime conandum michi proposueram. quomodo so-
cratem ad explendam hanc mei animi cupiditatem
michi adiutorem q̃ coniunctissimum facerem. Itaq;

100
totis ut ita dixerim castris illi insidiatus sum & for-
ma & diuitiis & omnifariam illecebris quibus pmo
ueni homines solent. Pudet me referre quas illi in-
sidias tetenderim q̄ ingeniose q̄ efficaciter q̄ uel dis-
simulanter uel apte. Deniq; cuncta exptis nichil
unq̄ proficere ualui. Nam opibus aut diuitiis ne ip̄e
quidem multum sperabam illum posse deflecti. Ne-
q; forma ceterisq; illecebris quibus ego maxime fide-
bam in aliquo unq̄ deflecti sanctitas eius & integritas
potuit. Hominemq; plane totum intus prospexi atq;
intuitus sum pretiosissimam illius effigiem mirabi-
li stupendaq; sanctimonia preclatam, occultentemq;
iocundis uerbis internam mentis animiq; seuerita-
tem. Itaq; licet ab eo spretus atq; contemptus uidebar
pseueravi tamen in eius amicitia sapientiam con-
stantiam et integritatem hominis obstupescens. Virū
talem nactus qualem me repleturum esse nullum
credideram. Procedente post huc tempore militia il-
li simul michi q; obuenit ad potideam. Fuimusq;
socrates & ego in eo exercitu contubernales. Quid
autem illic egerit queso attendite. Primum enim
laboy patientia non me solum sed alios omnes lon-
ge supabat. Et si quo in loco ut accidere solet in bello:
comineatus deficeret, nulli pares huic replebantur ad
famem sitimq; pferendam. Rursus uō in abundan-
tia rez & conuersatione mensa q; militari solus iste
frui posse uidebatur. Et quanq̄ bibere nollet, tamen
si cogebatur omnes protinus bibendo longe uincebat.

Et qđ mirabile est, ebrium nunq̃ cum quisq̃ conspexit.

Aduersus autem hiemes & frigora que illis in locis aspri-
ma sunt: mirabilia faciebat. Quandoq; enim gelu maxi-
mo intollerabili q; facto: ita ut nulli exire de taberna-
culis auderent & siqui exhibant non nisi suffarcinati ad-
modum, pedesq; & crura pedibus ac fasciis mirabiliter
circūuoluti: socrates p̃ hoc ip̃m tempus ita exhibat cum ce-
teris militibus: ut nichil ad eam uestem adiungeret, qua
primo ferre solitus erat. Detalceatus uō p̃ glaciem facili-
us incedebat: q̃ alii calceati. Milites uō hec intuentes
se cōtemni ab eo suspicabantur. Et in his quidem talis
erat socrates. Quid autem fecerit tolerantissimus uir in
eodem exercitu opepretium est audire. Nam cum ali-
quando sibi cogitatio quedam incidisset, stetit cogitans
eodem uestigio a matutino tempore. Cūq; explicare id
qđ cogitabat non daretur: p̃stabat cogitans, neq; dimitte-
bat. Et iam meridies erat. Hominesq; id senserant ac mi-
rabantur. alterq; narrabat alteri socratem ab aurora ste-
tisse cogitantem. Demum uō ab ionia quidam milites
cum nox iam ad esset: cenati prius: erat enim tunc estas:
circa eum strata posuerunt iacuerunt q; sub diuo illum
observantes an p̃ noctem quoq; pseueraret. Socrates uō
stetit usq; ad auroram insequentem ac solis exortum. po-
stea uō abiit. cum iam solem nascentem salutauisset. In
preliis quoq; qualis fuerit non est silentio pretereundū.
Nam cum ea pugna fuit: ex qua me quasi optimum pugna-
torem: duces exercitus donauerunt: nemo alter hominū
me seruauit q̃ socrates. Videns enim me grauiter uul-

suffarcinati.

opepretium.

neratum

neratum: nequaquam deseruit: sed ante me profiliens: me
 ipsum atque arma mea protexit ab hostibusque seruauit. Atque
 ego tunc ista predicans: conatus sum: ut non michi sed so-
 crati huius a quo seruatus eram dona illa traderentur. Verum
 duces ad familie respicientes dignitatem me donare ma-
 luerunt: ipse quidem socrate: ut dona michi non sibi tribue-
 rentur in primis annitente. Illud quoque dignum est me-
 morari: quemadmodum fuga nostrorum apud delium facta
 socrates se gessit. Nam interfui quoque huic prelio. Et qui-
 dem ex equo pugnans, cum socrates ipse pedes esset. Proflu-
 gatis igitur nostris: ac fuga iam omnium facta: socrates
 una & laches pedem referebant. Atque ego cum in hos casu
 incidissem: bono animo esse iussi: meque nunquam deserturum
 eos edixi. hic igitur eo melius aspicere potui socratem quam
 apud potideam: quo ipse confusus equo minus formidabam.
 Primum igitur intueri licebat: quanto constantia ac presenti
 animo lachtem superaret. Deinde ut hostes simul ciuesque
 uicissim respiceret, oculis & aspectu pre se ferens si quis eum
 inuadat: non esse id impune facturum. Itaque tute abibat
 & ipse & alter. Fere enim qui ita cedunt nemo eos inuadit
 sed eos qui effusa fuga deferuntur. In multis quidem igitur
 aliis minime laudari socrates potest. Sed talia sunt ut ce-
 teri quoque forsitan non nulli eandem laudem mereantur. Verum
 illa precipua in isto propter que nemini aliorum hominum: neque an-
 tiquorum neque modernorum esse similis reputatur. Nam qualis achil-
 les fuerit: talem coniectet forsitan aliquis fuisse brasidam
 & alios quosdam, & qualis pericles: tales antinora & nesto-
 ra. Sunt alii quoque qui isto modo assimilari possint. Sed

qualis socrates est, qualisq; eius dicendi ratio: nemo prope ad eius similitudinem accedit, neq; uetere neq; eorum qui nunc sunt nisi ut ego nunc dixi atq; assimulaui. Quippe nulli hominum sed silenis & satyris. Nam & hoc a me pretermisum erat prius: sermones eius psimiles esse silenorum imaginibus ab artificibus factis. Siquis enim huius sermonis audiat: videntur prima facie nimium esse absurdi. Nomina quippe & uerba exteriori aspectu satyrici cuiusdam procacis habitum pre se ferunt. A sinos enim & canterios: fabrosq; & sutores & coriarios semper habet in ore. eademq; semper dicere uidetur: ut omnes fere qui non intelligentes sint illius uerba irrideant. Verum enim si intus aspiciat quis eius sermones primo quidem replet sensuum profunditatem habere solos, aliorum omnium & insuper diuissimos esse ac plurimas uirtutum speciosissimas imagines continere, ac per omnem uitam ad bene uiuendum extendi. Finis.

Regi hispanie.

Serenissime ac gloriosissime rex. Cum uehementer flagitarent quidam familiares tui ut scriberem aliquid ad regiam sublimitatem: satis diu renuere perseueraui. Nec profecto ut michi uidebar sine probabili ratione. Quid enim ego pusillus homo & incognitus, maximo clarissimoq; regi: non lacesitus primo litteris: non proposita questione aliqua prouocatus: scribere ipse ultro ac me met ingerere auderem. Sed cum illi

Ad eundem Regem
hispanie.

145
ipsi non recipent iustissimas excusationes meas, & quod
quod a me scriptum fuisset, id humanitati tue pergratum
fore affirmarent: dare tandem manus ac morem eis
gerere constitui. Quid ergo scribam serenissime rex:
aut quibus initiis aures tuas demulcebo? Scio enim ma-
gno regi non nisi sublimia & magnifica convenire. Su-
blimiora uero ac magnificentiora quenam esse possent, quam
ea que splendorem & gloriam & incomparabilem laudem
gentis tue contineant? Hec igitur michi prima cōgres-
sus sit, primaque scribendi materia. Errant serenissime
rex qui gloriam romani imperii gallis aut germanis at-
tribuunt. hispanie est hec gloria. hispanie hic honor
est proprius. Ab hispania enim traianus ab hispania ha-
drianus. ab hispania theodosius. ab hispania archadius
ab hispania honorius ab hispania alter theodosius impa-
tores romanorum fuerunt. Ut non minus uere quam eleganter
a claudiano poeta scriptum sit: prouinciarum alias frumē-
tum alias ferrum alias aliud quiddam mittere consue-
re. Solam uero hispaniam impatores imperio romano dare.
At quales impatores? Nam in hoc totum consistit. Nem-
pe eadem res immo probare possum ac ratione certa o-
stendere traianum solum longe plus in suo imperio pos-
sedisse terrarum ac prouinciarum quam omnes caroli omnes octo-
nes, omnes federici & henrici simul in unum collecti
possederunt. Si quidem traianus a babillonia & thesi-
phonte usque ad gades & oceanum cuncta possedit &
in rubro mari solus romanorum principum classem ha-
buit per quam indic finis uastaret egyptum & afri-

Traianus

cam totam sub impio tenuit. Gallia uo & germania et
dacia usq; ad scythiam & caspium mare illi paruit. Ad
hec autem si comparetur omnis possessio galloꝝ germa
noꝝ q; principum qui unq̃ fuerunt: uix unius prouin
cie locum obtinere uidebuntur. Quāobrem plus ille
solus q̃ hi omnes simul in unum coaceruati terraz prou
ciaꝝ q; possedit. Idem dico de hadriano quāq̃ ille quasi
pacis auuidior uel traiani glorie inuidens ex assiria & me
sopotania que a traiano subacte fuerant, legiones reuoca
rit. Sed fuit princeps maximus & non armoz dūtaxat,
uez etiam litteraz scientissimus. Post hos duos prestan
tissimos impatores satis longo interuallo theodosius impauit.
hic quoq; & orbem terraz possedit. & uirtute non inferior
superioribus fuit. qui post multas egregiasq; uictorias admi
rabilesq; res gestas mediolani e uita decedens, filios reli
quit duos. quoz archadio qui erat maior natu orientem
assignauit & apud constantinopolim sedem imperii tenere
iussit. Honorio autem romam & italiam cum gallia & germa
nia africa q; tota & hispaniis attribuit. Hos secutus est al
ter theodosius archadii filius qui patri patruoq; successit.
Hi ergo impatores eo tempore fuerunt. quo uere romanum erat
impium. Nunc autem ut est uel ut iam pridem fuit, non i
gnoramus. Sola igitur hispania est cui hec gloria sit p̃ cete
ris tribuenda cum propter excellentiam maximoꝝ principū
tum propter imperii non umbratilem sed ueram possessionem.
Sed cur hec ad me scribis unges. Vt si tibi nota sunt gratuler
scienti. si non sunt nota: ut faciam. Teq; regem maximi o
pulentissimiq; regni iuuenem summe spei p̃ exemplum tan

105
toꝝ principum quos hispania genuit ad excellentiam uir-
tutis ac maximaz rez auuiditatem cohorter. Vale & benedi-
ctum anamianensem doctum hominem & bene litteratum
qui in obsequio tue precellentie degit: rogo suscipias re-
comissum.

Leonardus bartholomeo salutē. Voluntas deprehenditur
animi: non tam ex uerbis que simulata esse possunt:
q̄ ex uultu ip̄o atq; oculis eius qui cum loquimur. Vnde
uultum putant ab eo dictum: qđ qđ uelimus p̄ ip̄m si-
gnificetur. hoc idem michi frequenter in epistolis quo-
q; uideor intueri. Sed ita si bonus sit scriptor. Nam im-
pitus scribendi quasi fanaticus quidam: neq; quid sen-
tiat: neq; quid uelit significare ualet. Sed in bono scri-
ptore preter uerba & sonum inest profecto aliqd re-
positum ac tacitum indicium animi: quod ut in loquen-
te ex oculoꝝ motu: sic in scribente ex uibratione ip̄a
orationis deprehendas. Nempe tuas inter & alioꝝ litte-
ras hoc interesse uideo: qđ illi ad me scribentes: externo
quodam & comuni: tu autem interno ac precipuo amore
mei deflagras. Quid enim tam affectuosum q̄ tua epla
que cum uerbis facundissima sit: habet tamen in se taci-
tum quiddam amoris ac beniuolentie longe ardentius.
Quod & si michi p̄gratum est: tamen efficit ut tibi me
meaq; laudanti minus fidei impendam: quasi affectio-
ne nimia quo minus recte iudices impedire. Sed nō
plura de hoc presertim cum sit non nouum sed anti-
quum me a te obseruari unice atq; amari. Quod autē
decreto ciuitatis anconitane uocatus sis ad negotia rei

*Quomodo deprehenditur
voluntas animi*

Vnde uultus dicitur

publice obeunda id tibi & honestum in primis & honorificum dico. Est enim ciuitas illustris ac famosa caputq; prouincie magne ac notabilis cui etiam nomen dare pro excellentia meruit: ut anconitana marchia nuncuparetur. Portumq; habet insignem: ciues autem & prudentes & graues moxq; et ciuitatis ut ita dixerim obseruantissimos. Adde ad hoc qd eade ciuitas altera semp patria arretinoꝝ fuit. quod beniuolentiam & affectionem tuam plurimum debet incendere. Tu igitur fide uirtute industriaq; tua quotidie magis annitere quo cumulatum integerrimuq; obsequium illi psoluas. Vale. Scribo epistolam unam cyriaco quam leges & ut sibi reddatur curab Jteꝝ vale.

Archiepo mediolanensi

Cum p se ipas michi gratissime fuerunt littere tue: tum gratiores eas fecit, qd libellum alfonsi prestantissimi uiri pro antiqua ethicoꝝ interpretatione scriptum, una cum ipis litteris ad me misisti. Quem cu legere cepissem, statim a proemio ridere michi contigit. Siquidem ut olim stephanus ueritatem nouam predicans: a iudaizantibus: hoc est a ueteris legis defensoribus lapidibus impetitus est: ita nunc nouam ac ueram traductionem edentem, ueteris illius non traductionis sed delirationis defensores lapidib; impetere cominantur. Dignam profecto mercedem uigiliaꝝ meaz quas pro comuni utilitate suscepi, ac bonam nimirum gratitudinem. Ut si alius quidam frene-

104
si correptus uenientem ad se medicum lapidibus repellat.
Sed de lapidibus quidem quēadmodum urbane ac non
maligne ab illo prestantissimo uiro dictum sit, sic ego ur-
bane suscipio. Nec miror id michi accidere, qđ ne hiero-
nymus quidem uir doctissimus potuit euitare. Aduer-
sum cuius interpretationes, fidelissimas quidem ac ue-
rissimas, quidam illius etatis homines: nec uī sane ad-
modum indocti reclamabant. ieiunitatem & famem &
ineptias antiquę litterę preferentes. Est enim quibus-
dam natura insitum, ut quę in adolescentia pcepunt,
obstinate defendant. id q; faciunt non tam scientiarū
inducti, q̃ inueterata quadam existimatione. hi tunc
repugnabant aduersus hieronymi utilissimos labores,
et nunc aduersus ista nostra, pares quidam ac similes
illoꝝ repugnant. Verum ut illi tandem a ueritate
ip̃a fracti manus dare coacti sunt: sic nostros istos re-
fragatores confido manus tandem esse daturus. Non
enim incerto uacillantiq; iudicio interpretationem feci-
mus sed certissima exploratissima q; ratione. Itaq; uicta
demum repugnatoꝝ proteruitas & a ueritate ip̃a increpi-
ta conticescet. Quāq; cui unq̃ facilior ac prosperior cursus
fuit q̃ interpretationi nr̃e: quā simul ac q; edita est, sic
arripuerunt homines. ut momento pene temporis non
solum italia uoluminibus eius repleta sit: uer̃ etiam
ad extremas terrarū oras conuolarit. Vt publica iam
studioꝝ lectione celebretur. Alfonsus uō iste correptor
noster, p̃multum ut uideo de nobis fallitur. Putat e-
nim me quēdam e turba hominem temerario ausu ad

hec scribenda profuuisse. Neq; studia nr̃a neq; diligen-
tiam nouit neq; grauitatem religionem q; cum qua sem-
p uiximus emetitur. Itaq; ignarus horum omnium pueri-
lia quedam de nobis suspicatur. Inquit enim me posse
fingere ita in greco esse cum non sit. Errat uidelicet
in eo quod me solum putat grece lingue studiosum, ac
nescit plenam esse italiam doctorum hominum qui grecas pa-
riter latinasq; litteras tenent qui & ista nostra quotidie
legunt. & eorum censuram necessario subimus & certe non
inuiti qui libenter nos arguerent si quid falso confinge-
remus. Quamq̃ que causa nobis esse posset tante uanita-
tis. Certe si bonus uir est alfonsus non deberet de alio
talia suspicari. Illud etiam in eo puerile ne dicam leue.
qđ demosthenis eschinisq; orationes illas famosissimas in
causa ctesiphontis ne a cicerone furatus sum suspicari ui-
detur. Inquit enim se legisse a cicerone iam fuisse trans-
latas. At me hercule nemo puer qui modo quatuor pagel-
las legerit hoc ignorat. Est enim mille locis scriptum
orationes istas & xenophontis economicum & protagorā
platonis a cicerone in latinum fuisse conuersas & insup
arati librum de figuris celestibus qui libri omnes iam
diu perierit. Extat solummodo prefatiuncula quedam ci-
ceronis quam illis orationibus adscripsit, que est in mani-
bus omnium. orationes tamen ipsas ab adolescente cicero-
ne latinas factas nec ego nec quisq̃ etatis nr̃e unq̃ cōspe-
xit. Sed ne suspicetur alfonsus illud sciat: nos non modo
illas sed alias insup satis multas demosthenis orationes
quas cicero nunq̃ attigit e greco traduxisse ut satis gran-

de uolumen earum a nobis traductarum existat. quas a cicero-
 ne furatum nemo suspicari me potest. Illud etiam leue
 quod italicos statim calamus arripe inquit quod otiosi sint.
 hispanos uero quod regia curia sint occupati calamo uacare non
 posse. Quasi uero itali non & curiam habeant romanam mit-
 to certe maiorem quam sit regia & infinitas publicarum priuatarum
 quoque rerum occupationes. Nec sane consentaneum est ut in
 extremo mundi angulo plus humanarum occupationum
 sit quam in medio. Sed hec relinquamus sunt autem ge-
 neraliora & de causa nostra dicere prosequamur. Si
 tantummodo consuleret amico suo alfonsum ut ueterem
 interpretationem legeret non autem nouam. silerem
 equidem atque conticescerem. Est enim liberum cuique
 pro capiti intelligentie sue consilium dare. Sed cum
 non contentus consilio refellere quedam improbareque
 nixus sit honestum michi fuisse defensionem suscipere.
 Illud igitur moneo ut patienter ferat uice uersa redar-
 giui. Neque enim pugil ea lege in certamen descendere
 debet ut percutiat ipse alios non autem percutiatur. Ac pri-
 mum de persona reprehensoris mei dicam. Postea de re
 ipsa quantum necessarium erit transigam. Magnum
 esse hominem alfonsum existimo. Id quoque ex proemio hu-
 ius libelli apparet. Est enim ut uideo iuris professor
 eximius. quod principale studium eius esse uidetur.
 Est autem ut ipsemet in prefatione huius libelli predicat
 frequentibus ac magnis administrationibus regis occu-
 patus. Retinet in his ipsis occupationibus admiranda
 curiositatem. ut noscat si quisque aliquid noui in iure que-

sua est professio ediderit. Sacre pagine codices familiarissimos habet. Nec uis contentus philosophiam sibi adsciscit, platonem & aristotelem cum theophrasto & archesila indagatur. Ciceronis ac senecae libros crebro euoluit. Quintiliani discipline non parcat. Poetas & historicos omnes pariter nouit ac in delitiis habet.

Prestantissimum hominem negare non possum qui tot & tanta & tam uaria sciat. Nostri quidem itali qui iuris studium profitentur: nichil fere aliud sciunt q̄ ipsum ius. Et si in ceteris uagentur studiis: ac philosophis & poetis & oratoribus & historicis impartiri opam uelint, ridiculi habentur. Nichil enim plane tenent, quae cuncta sectantur. Contingit enim illis qd̄ de uia toribus dictum est. p̄ multos quidem habere hospites sed amicos nullos. Si igitur hispani tanta ac tam multa & uaria possunt, congratulemur hispaniae quae tales uiros producit. Si alfonsus unus congratulemur soli. Nostris ergo hominibus suaderem, ut iurisperiti in suo iure se contineant. Aliena uō castra non temere ingre diantur. Nulla est enim disciplina quae non etatem hominis totam occuparet. Bene q; agi existimandum est si singuli singulas adipiscantur. Nec ego illos reprehendo qui multa ista ac uaria quātulacūq; ex parte attigerint. Sed illud moneo ne cum superficiem aliquam norint, sibi de tota re iudicium arrogare p̄gāt.

Ac de p̄sona quidem in hunc modum a me sine ulla contumelia dictum sit. De re autem ipsa principalisq; negotio: quid ip̄e sibi uelit, uix equidem intelligo. Om

106
nis quippe contentio nobis de interpretatione est. Interpretatio autem omnis recta si greco respondet, uitiiosa si non respondet. Itaque, omnis interpretationis contentio unius lingue ad alteram est. Hic autem grecam linguam se ignorare fatetur. Que igitur tecum disputandi ratio ulli relinquitur, nisi per diuinationem quandam rei penitus incognite. Si nescientem se, plus in ea lingua intelligere putat quam ego qui scio intolerabilis est. Sin me plus intelligere concedit, quid tecum contendit. Confero inquit antiquam interpretationem ad tuam quod possum, et illam longe antepono. Vtrum tu eam anteponis quia elegantior sit, an quia uerior. Si quia elegantior, nichil profecto sapias. Si quia uerior, quomodo id iudicare potes qui grecum nescis, ad quod omnis ueritas interpretationis est necessario referenda. Nullo certe modo nullaque ratione. Itaque, tecum de ueritate interpretationis contendere, nichil est aliud quam cum uaticinante aliquo sonante uel contendere. Quid tu ergo michi de bono potius quam de summo bono interpretando uaticinaris. Quid de re tibi incognita discipulas, coniecturam afferens quare obrem bonum dicendum sit non summum bonum, et inquis me qui statim ab initio errauerim, in multis postea uerissimiliter errauisse. Profecto si intelligas quam inepte dicas, taceres potius quam loquereris. Greca enim littera quam tu penitus ignoras, summum bonum habet expresse quod greci per unum uerbum significant tagaton. Idque, etiam in libro ethicoꝝ decimo manifestius pa-

tet ubi opinionem recitat eudoxi. Inquit enim eu-
dorus summum bonum uoluptatem esse censebat. Pro-
pterea qđ omnia rationalia & irrationalia eam appetē-
cernebat. Singula enim quod sibi bonum sit repire
quēadmodum quēadmodum escam. Cuncta uō in
idem ferri: omnibus optimum esse significare. Qđ
autem omnibus bonum sit: & quod omnia appetūt:
id esse sūmum bonum. hic eadem uerba sunt eadē
q; sententia que in principio ethicoꝝ. Tuus autem in-
terpres: in principio ethicoꝝ dixit. bonum quod oīa
appetunt. In decimo autem qđ uidebat absurdum esse
dicere. quod omnibus bonum sit & qđ omnia appetūt,
id esse bonum. mutauit sententiam & dixit p se bonū
quod omnia appetunt. Hec pucluit ex eodem uerbo
modo bonum interpretari modo p se bonum. Sed ta-
men qui in decimo dixit p se bonum qđ omnia appe-
tunt corrigere uoluit se ipsum qđ in primo dixerat bo-
num quod omnia appetunt. Non enim primis ulti-
ma sed ultimis prima corriguntur. Atq; ut intelli-
gas quantum fieri potest. licet grece lingue ignar^{us}
sis. tamen scire debes non idem esse uerbum in greco
dum dicit bonum aliquod appetere uidetur & paulo
post dum dicit propterea bene ostenderunt summum
bonum qđ omnia appetunt. Sed in primo est uerbum
agathon quod significat bonum. In secundo est taga-
thon qđ significat sūmum bonum. In quo si michi nō
credis. audi queso eustratium grecum auctorem doctis-
simum hominem & hoꝝ ipōꝝ libroꝝ cōmentatorem quo-

modo hoc ipsum uerbum exponat. Tagathon igitur quod
 componitur ex to & agathon nichil significat aliud quam pri-
 mum bonum ac summum bonum & est scientia quidem
 agathon non tamen tagathon. Sic per hoc elementum T.
 ostenditur principium & causa ac uelut extremum omni-
 um bonorum. Quid ais ad hoc. An hi sunt errores mei quos
 statim ab initio te deprehendisse iactas. An non uides
 stare non posse ut tagathon interpretetur bonum et in-
 terpretem tuum se ipsum postea corrigere uoluisset ac pro
 bono posuisset per se bonum quod omnia appetunt. In quo
 etiam defectus fuit cum per se bonum non illud ostendat
 quod uult. Quaecumque enim propter se & propter aliud ex-
 petuntur ut scientia ut integritas sensuum ac cetera hu-
 iusmodi per se quidem bona sunt non tamen summa. Itaque
 & a boetio & a lactantio & a tullio extremum illud quod
 omnia appetunt non per se bonum appellatur sed summum
 bonum. Duo summa bona inquit boetius que inter se di-
 uersa sint esse non possunt. At deum & beatitudinem sum-
 ma bona esse concessimus. Lactantius uero inquit. Epicurus
 summum bonum in uoluptate posuit que fuit opinio eu-
 doxi. Tullius autem in libro de finibus inquit. Facit
 lucius noster prudenter qui de summo bono audire uelit
 Ilo enim constituto in philosophia constituta sunt omnia.
 Hi ergo omnes summum bonum dicere non per se bonum.
 Qui igitur in hoc in hoc me reprehendit is non meam argu-
 it sed suam detegit ruditatem. Equidem si tales sunt er-
 rores mei non abnuo multis in locis eos repiri. Et gre-
 corum quidem linguam ipse ut diximus se ignorare fatetur.

De latina uo ut pace sua dixerim absurdissima sentit
P utat enim non greca modo ueꝛ etiam ut ipse appel
lat galetia quedam & germanica & hispanica uoca
bula in latinam orationem esse admiscenda. aliqn
linguam ipsam latinam inopem atq; defectua pu
tat. Recte suadebam iuris perito ut in suo studio
uersaretur. hec enim que de latina lingua existi
mat ita sunt aliena & abhorrentia ab omnium be
ne litteratoꝝ opinione ut nichil uideri possit absur
dus. Quid enim est aliud q̃ barbara simul & lati
na & greca in unum confundere & chaos ut ita di
xerim litteraꝝ moliri. Vide q̃ multum inter me &
illum intersit. Ego singula uerba milies olfacere soleo
prius q̃ litteris mandem. Nullum deniq; nisi proba
tum & ab optimis auctoribus michi comendatum reci
pio. Ille autem passim undecunq; oblatum arripit.
Itaq; bomolochos & agricolas & eutraperos & epiechos &
cacectes & cetera huiusmodi monstra uerboꝝ probat.
Et qui inopulencia latine lingue mendicat non in
telligit paupertatem propriam. sed comuni lingue scri
bi paupertati iuxta illud salustianum culpam aucto
res quicq; suam ad negotia transferunt. Jam eꝛdem
non miror translationem illam ueterem ab isto pro
bari. Est enim secundum eius regulam confusa que
dam & p̃mixta barbaries. Sed illud deterius q̃d tam
boetii putat. nec intelligit quantum figura nitor q;
dicendi qui in boetio eminet longissime absit ab illi
interpretis deliratione. Nos certe nullam boetii inter

pretationem habemus. preter q̃ porphiri & p̃dicamentoz
 & perherminias libroz. quos si accurate leges, uidebis
 summum illum uirum, sine ullis ineptiis libros illos
 transtulisse. Textus est nitidus & planus & greco respon-
 dens. At enim in ethicis & phisicis, qd tandem est pre-
 ter ineptias meras. Non uerba in his latina, non dice-
 di figura, non eruditio litteraz. Preterea ab ip̃o greco
 male accepta cōplura. Hec a boetio longe absunt: uirum
 in utraq; lingua docto & eleganti. Nunq̃ ille archite-
 tonicam, nunq̃ eutrapeliam, nunq̃ bomolchos, nunq̃ a-
 gricos, quoz uocabula in latino habemus grece reliq̃s-
 set. Nunq̃ tristitiam pro dolore posuisset, nunq̃ hone-
 stum cum bono eligere cum expetere confudisset.
 Nunq̃ per se bonum dixisset qd ip̃e met appellasset su-
 mum bonum. Atq; ut scias: due fuerunt ante me
 qd egdem uiderim interpretationes ethicoz. Vna quā
 ex arabe lingua traductam constat, post auerois philo-
 phi tempora, que quoniam anterior est, uetus appellat̃.
 Altera hec posterior & nouior a britano quodam traducta.
 cuius etiam proemium legimus. Quomodo igitur boetii
 fuit ista noua interpretatio. cum uetusta illa & anteri-
 or post aueroim fuerit. Boetius uō aliquot seculis au-
 roim anteeat. Reliquum iam crimen est qd huic inter-
 preti male dixerim. Equidem si uitam illius si mores si
 genus insectatus essem tunc faterer me illi maledixisse.
 Sed nichil tale attigi, neq; attingerem. At enim de litte-
 ris studiisq; contendere, ac interdum uehementius ur-
 gere & si res exigat aduersarium pungere, disserrere id

quidem est non maledicere. Deniq; tota uis in eo uersatur iure an iniuria illum reprehenderim. Dixi libros illos inepte traductos. Quis negare potest. Dixi greca uerba ob ignoracionem latine lingue ab eo relictas pro quibus latina uel optima haberemus. Nec dixi modo sed probaui, & uerba ip̃a ostendi. Cetera quoq; errata, nec ea pauca, nec leuia redargui. Aut igitur ista defendat si potest: aut me pupugisse illum non moleste ferat. Equidem si in picturam iotti quis fecem prouiceret pati non possem. Quid ergo existimas michi accidere, cum aristotelis libros omni pictura elegantiores: tanta translationis fece coningari uideam. An non comoueri. An non turbari. Maledictis tamen abstinui. sed rem ip̃am redargui ac palam feci. Hec michi ad te francisce carissime scripsisse libuit potius ut satisfacerem postulationi tue q̃ qd̃ necessarium arbitrarer. Cum enim & scripta mea extant quibus illum redargui: & huius defensiones faciliter quicuis diiudicare poterat q̃ inania sint que ab isto afferuntur. Vale
id^o octobris.

Leonardus antonio cremone sat. Cum prestantissimus laudensis episcopus me tuo nomine litteras flagitasset: cogitavi si scribendo lucrifacere aliquid a te possem. Fenerator enim litterarum esse consueui plura q; repetere q̃ dare. Velle igitur scire abste: quando quidem tu mediolanensis es ac patrie tue conditiones tibi notissimas esse decet. fato ne fieri putes an aliqua euidenti ratione ut mediolanum urbs tam populosissima iam dudum fuerit atq; sit. Equidem apud probatissimos auctores legisse memini, usq; dum p

scipionum tempora populosissimam totius italie urbem me-
diolanum fuisse. excepta urbe roma. hodie uo eandem
uidemus omnino omnium. nullaq; excepta populosissi-
mam italie esse. Continuatam igitur istius urbis popu-
lositatem annis prope mille septingentis: tot enim ascipi-
onum temporibus ad etatem nostram fuere: mirabilissi-
mum existimo presertim cum uideam ceteras urbes ma-
gnas quidem prius ac populosas: in hoc medio temporis
cursu fere ad inanitatem esse redactas. Quid enim ro-
ma hodie preter nomen. Quid athene. Quid syracuse.
Quid corynthus. Quid capua. Quid uerios. Quid cor-
cyra. quam antiquis illis peloponnesiacis bellis centum tri-
remes implere atq; ad bellum emittere consueisse noui-
mus. Hunc autem uix triscalmum unum impleret. In
tanta igitur uarietate ac defectu aliarum urbium, continu-
asse mediolanum populi sui numerosam magnitudinem,
& ex tam antiquis temporibus ad tempora usq; nostra pdu-
xisse mirabilissimum puto. Atq; huius a te rationem
causamq; regro. Vtrum id existimes fato quodam fieri.
An temperie celi. An situs bonitate. An ubertate soli.
An principum eius urbis qui excellentissimi procul dubio
fuerunt: prouida quadam sapientia in repellendis pesti-
lentibus & salubribus adsciscendis. Hec abs te audire
cupio ac sup his responsum expecto. De nomine quoq;
mediolani certior fieri uelim unde sit & quare ita
dictum. Consueuerunt enim ciues originem antiquitate
q; sue ciuitatis non ignorare. Ego autem originem ei
non quero. Est enim explorata & certa. Siue enim de

Mediolanum urbs
populosissima. &
antiquissima.

petit aut mediolanum
tanta uarietate ac
defectu aliarum urbium
& ex antiquis temporibus
usq; ad nostra fuerit
ita populosa.

gente queramus: a gallis conditam fuisse constat.
Siue de ciuitate: ab eduis. a quorū pago insubres di-
cti sunt. Siue de tempore: non magna uarietas. ut
in tanta uetustate esse potest. Tarquino enim prisco
regnante. in italiam transisse gallos primum constat.
Fuerunt autem hi bituriges. Siue igitur edui simul
cum biturigibus transierint. siue postea p̄ priorū uesti-
gia edui & cenomani secuti sunt. siue ad extremum
cum senonibus & bois: non magna temporis uarietas
est. Ego igitur ista non quero. Sed ciuitas unde
nominata sit audire cupio. Vtrum ab eo qđ media
sit inter amnes. uel ab alia quadam ratione. Claud-
ianus enim poeta cui multum tribuo: ab ouibus di-
ctam arbitratur. Nam cum uenerem ex cyp̄o ad
nuptias honorū imp̄atoris que mediolani parabantur
uenientem describeret. eam mari aduectam dicit usq;
ad ligures. Inde uō mediolanum aduolasse. Versus
claudiani sunt hi. Jam ligurum terris spumantia
pectora triton. appulerat. lassosq; frequens extende-
rat orbes. Continuo sublime uolans ad menia gallis
Condita lanigeris. ouis ostentantia pellem. Pervenit
aduentu ueneris pulsata recedunt. Nubila clarescūt
puris aquilonibus alpes. Ego igitur nisi tu melius a-
liqđ doceas: claudiano assentior. qui & doctissimus in
historia fuit. greceq; lingue unde id nomen duci ui-
detur p̄tissimus. mediolani quoq; uersatus. ut pote
qui sub honorio aulicus fuerit & miles.

Versus claudiani
de mediolani nomine

110

Dño Regi castelle.

Serenissime atq; sup̄ excellentissime rex. Placuisse lute-
ras meas regie sublimitati. benigne q; & humaniter
ad me rescripsisse magnope gaudeo. Sup̄ omnia michi
tamen gratissimum fuit intelligere serenitatem ip̄am
cum p̄ occupationes licet studiū ac litteris opam impar-
tiri solere. Rideat enim me si quis uult ex istis hostib;
litterarū. ego tamen regem uix puto, qui litteras ne-
scit. Nec porro michi q̄cū uidetur tam regium, q̄ et
laude rez̄ eminere & scientia litterarū ornari. hec nē-
pe duo iudicio meo regium culmen requirit. Nec ego
tamen omnia flagito in rege studia sed illa tātūmodo
que sunt propria regis. Quęcūq; igitur ad rectam gu-
bernandi formam, quęcūq; ad iustitiam ad mansuetu-
dinem, ad magnanimitatem ad gloriam scripta nos
instruunt & hortantur. ea regi legenda & imbibenda
puto. Intelliget enim rex & pacis & belli temporibus
qualem se prestare oportet. Et quīs multum natura ua-
leat. tamen mirabile quantū scriptis monumentisq; do-
ctissimorū hominum adiuuabitur. Videbit enim quā-
tus sit glorie splendor. quantus bene agendi etiā in
hac uita sit fructus. Quid regem discriminet a tyran-
no. Que deforment uita regentem. Que uirtutes cla-
rum maxime ac celebrem reddant. hec autem non
ab istis balbutientibus ac semidoctis, qui omnia inepte
scribendo conturbant: sed a ueteribus illis prestantibus
uiris p̄discet qui ad ueram philosophie rationem ad-
iunxerunt scribendi nitorem & elegantiam. Ut enim
equi uestesq; nitidiores regem decent. sic etiam oratio

speciosa & ornata & grauis. historia quoq; magistra ui-
te quantum afferre regenti fructum potest. Regū
enim potentissimoz & principum magnoz q; populoz
origines factaq; cognoscere. tum ad uoluptatem animi
tum ad disciplinam agendi multum admodum confert.
Et habet sane hec genus scriptores optimos omniq; mun-
dicia nitoreq; ppolitos. quos & legere dulce sit & pdi-
scere nequaquā arduum. Ego igitur ad hec regem cohor-
tor. non arrogantia aliqua sed fidei animo. Et hec sa-
tis. Epistola enim prolixitatem respuit. Ceterū sere-
nissime rex. quia scriptoz meoz aliqd p litteras regias
petebatur. parauimus munusculum quod tuo dono maie-
stat. Erit enim cum his litteris libellus quidam e me-
is. uaria continens opuscula. non a me potissimum ele-
cta. sed casu ita fuerunt pscripta. Ea uolo esse regie
sublimitati tanq̃ degustationem quandam scriptoz
meoz. Recomendans me &c.

Leonardus bernabeo senensi sat p̃t dicit. Multa conti-
nentur litteris tuis. & q̃dem omnia michi p̃grata. Quoz
illud primum qđ amicitiam tuam liberalibus uerbis ob-
tulisti. Imo proprius ut loquar amorem tuum michi pa-
tefecisti. Videtur enim amorem inter & amicitiam hoc
esse discrimen qđ amare possumus etiam nescientes. Ami-
citia uō non fit nisi inter scientes. Est enim amicitia re-
ciprocus animoz affectus. Ego igitur & accipio amore tuū
& uicissim meum tibi spondeo. Quod autem mea laudi-
bus extollis etiam gratum est. q̃q̃ timide ac diffiden-

Amicitia

ter fidem his presto. De politicoꝝ libris qđ queris: sūt
illi quidem absoluti ac penitus expoliti. affirmareq;
audeo nichil prestantius neq; utilius. de libris loquor:
latina in lingua repiri. Tantis est dicendi ornatu; tan
taq; rez utilissimaz doctrina. Qđ enim materia est ci
uilis & capax eloquentie. usus michi uidetur aristote
les amplissimo quodam scribendi genere. elegantia ni
tore & incredibili exemploz copia refereto. In alfon
sum hispanum orationem scripsi nunq̃. Sed amice re
spondi in epla quadam mea illius obiectis. Epla tamen
non ad eum est sed ad archiepiscopum mediolanensem.
Nec exemplar nunc habeo penes me. Quod queris de ti
bia & funali: tale aliqd est. C. duellio datum fuit a ppto
romano. Ut quotiens reuerteretur a cena: tibia sibi ad
funale precineret. Quia ergo triumphus erat honorifi
ca transmissio: uidebatur quoq; species quedam trium
phi quod illi datum erat p omnem uitam ut quotiens re
uerteretur domum a cena amicoꝝ, haberet ante se tibia
sonantem cum lumine. Et hoc est non triumphauit mo
do spetiose: ueꝝ etiam p omnem uitam illi datum fuit
ut tibia sibi ad funale precineret. Funale est quem ho
die torquem cerum uocitamus dictum a funere in quo
ceri feruntur accensi. Vale & andreoccio plurimam sa
lutem a me dicas. Areti. vi idus decembris.

Leonardus iacobo foscari sat pt dicit. Reddite sunt ho
die michi littere tue uenetis date xii kl decembres que
& si michi fuerunt uoluptati tamen non nichil molestie

funale.

attulerunt ex eo qđ intellexi te alias ad me litteras
dedisse: que nunq̃ michi reddite sunt: et qđ he ip̃e
quas accepi: tarde nimium ad me fuerunt plate. Nā
suspiciari facile quis poterat: me respondere neglexis-
se: & culpam alioꝝ qui uel non reddidissent unq̃ litte-
ras uel tarde reddidissent: in me transferre. Sed hu-
iusce rei causam fuisse illam puto: qđ ego iam pridem
absūm fugiens pestem que florentie cepat haud se-
gniter deseuire. Idemq; fecerunt ceteri ferme om-
nes: preter eos qui uel inopia uel magistratus necessita-
te retinentur. Atq; ita fit ut neq; sint qui reddant
litteras nec quibus reddantur. Atq; ita fit ut neq;
sint qui reddant litteras nec quibus reddantur. Hoc
igitur ante omnia te scire uolui: ut admirationē depo-
nas. Qđ autem flagitas ut aliqd scriptoꝝ meoꝝ ad te
mittam: fiet id qđem leto animo cum facultas ade-
rit. Nam nunc qđem cum sum ut ita dixerim profu-
gus & extorris nec libros habeo penes me nec exem-
plaria que mitti possint. Quāobrem dilatione michi
opus est & mora. Tu autem ad exemplar illustrissi-
mi principis parentis tui uirtutibus incumbe. Magnū
tibi onus esse impositum cogita. Neq; enim satis erit
si par sis ceteris. Sed ut parens prudentia consilio fa-
cundia magnanimitate ceteris omnibus precellit: sic
atq; quasi quodam hereditario iure hec eadem exigent.
Quare stude queso satisfacē & paterne glorie & tue exi-
stimationi. Vale idibus decembris areti Mccccxxvii.

*Nora fili re attende
queso.*

111
Leonardus sat dicit Titoliuius ferrariensi. Circiter no-
nas decēbris cum arietū forem ob fugam pestis que
florentiam inuadere cepat: redidit sunt michi littere
tue londonis date .xi. kl septēbris in quibus multa
sapienter & amanter a te scribuntur de mutuo amore cō-
iunctione q; nostra. hec igitur rata sint ac ppetua. De
libris uō politicoꝝ principi nro ex promissis miror bon-
romeos aliter significasse q̄ scriptum fuerit a me. Nam
& uolumen ipm iam pridem obtuli & completum expoli-
tum q; ostendi ac ut transmitterent rogavi. Desideriū
etiam istius principis de habendo libro non tacui qd̄ q; ut
ip̄is darem michi pscriptum fuerat. Responsum ab illis
est non esse uiatori aut tabellario tale munus cōmitten-
dum propterea qd̄ circa flandriam cuncta forent bellis
latrocinis q; infesta. Magis q; expectandum ut trēmes
aut nostre aut uenetoꝝ istuc nauigarent. Volenti re-
linquere librum eis satius apud me seruari di-
xerunt atq; cōmodius sese cum uenerit facultas mittere
di petituros. Atq; ita liber est penes me prestolans eoꝝ
postulationi. Est autem uolumen insigne & quod a te
uideri plegi q; cupiam. Pecunias uō neq; petui neq; ac-
cepi neq; petiturus sum nisi uolumen dubie trāsmitti
uideatur. Tunc enim petam quo aliud uolumen prepa-
retur ad secundam missionem. Satis enim fuerit meis
sumptibus semel misisse. Et uō iam pridem angor qd̄ tā
diu missio retardetur presertim cum sciam principem ue-
hementer illud expectare. Vale idibus decēbris areti
Mccccxxxvii.

Leonardus salutē dicit Benedicto anagnino. Si uales bene-
est. Cum existimarem esse te penes regem hispanie scrip-
si ad eum cōmendationem tuā. que si forsan aut tibi ipi aut
alteri qui te bene norit uisa sit breuior q̄ magnitudo meri-
torū tuorū flagitabat. illam scito fuisse causam. qđ tunc pri-
mum ad hominem tante dignitatis scribens. efficaciorē ac
minus suspectam illi fore cōmendationem existimaui. si nō
dedita opa sed quasi casu in eam deuenissem. ut non affe-
ctata nec precibus elicta. sed ex se ipā nata cōmendatio uide-
retur. esset q; potius testimonium doctrine excellentie q; tue
q̄ explicatio laudis. hec igitur ante omnia declarare libu-
it ut scires me q̄ amplissime de te sentire. sed tantum di-
xisse q̄tum prodesse existimaui. At enim ut uideo. tu iam
abieras cum littere mee ad regem puenerunt. in quo laudo
equidem consilium tuum. qđ neq; aulas regum neq; omnē
auriferi tagi arenam pluris feceris q̄ italiam nostram. De
qua preclare uirgilius inquit. Sed neq; medorū silue ditis-
sima tellus. Nec pulcher ganges atq; auro turbidus hermus.
Laudibus italie certent. non bactra nec indi. Tota q; thu-
riferis panchaea pinguis arenis. hec loca non tauri spiran-
tes naribus ignem. Inuertere satis īmanis dentibus ydri.
Nec galeis densisq; uirum seges horruit astis. Sed grauide
fruges & bacchi massicus humor. Impleuere. tenent oleē
armenta q; leta. hunc bellator equus campis sese arduus
infert. hic uer assiduū atq; alienis mensibus estas. Bis
grauide pecudes. bis pomis utilis arbor. Adde tot egregias
urbes. opumq; laborem. Tot congesta manu prerruptis oppi-
da saxis. Fluminaq; antiquos subter labentia muros. An

113
mare quod supra memorem : quod q; obliuit infra . An ne-
lacus tantos . te lauri maxime te q; : Fluctibus & fremitu
insurgens benace marino . An memorem portus lucrinoq;
addita claustra . Atq; indignatum magnus clamoribus eq̃r.
hec eadem argenti riuos . erisq; metalla . Ostendit uenis atq;
auro plurima fluxit . hec genus acre uirum . mersos pu-
lemq; sabellam . Assuetumq; malo ligurem uolsosq; ueru-
tos . Extulit hec decios maros . magnosq; camillos . Scipia-
des duos bello & te maxime cesar . Salue magna parens
frugum saturnia tellus Magna uirum . Pro deus imorta-
lis . Non discunt pueri nri hos uersus qui deberent me-
dullitus esse infixi . quo excellentiam patrie nosceremus .
Equidem quotiens peregrinatus sum . non solum amenita-
tem hanc suauitatemq; natalis soli . Vex multo magis
humanitatem atq; ingenia nroz hominum requisii . Est
autem nescio quid natura insitum nationibus alijs longe
a nostris moribus ingenijsq; alienum . Atq; ut falerni
uini sapor alius est q̃ taracinensis : ita michi uidentur ho-
mines ab ipsa qua nascuntur terra saporem ut ita dixe-
rim nature ingeniozq; traxisse . Intueri licet alios ima-
nes alios efferatos . alios stolide arrogantes alios ita alieno
iudicio . ut nec iustum nec honestum eadem regula qua
nos metimur metiantur alios suspitiosos & diffidentes . Me-
quidem cum mei similibus conuersari iuuat & cum ijs q;
sunt eiusdem mentis atq; sensus . In his enim amicitia fit
in alijs uo aut nunq̃ aut praro . Quibus autem in locis a-
micitia cadere non potest . in ijs nulla potest uite iocun-
ditas repiri . Sublata uo iocunditate uite & felicitas tollit

que non potest esse absq; uite iocunditate. Ego igitur
te reuersum ad ea loca gaudeo in quibus tibi & amicitia
& felicitas esse possit. Perindeq; tibi suadeo, ut in patria
consistere uelis ac longinquas istas spes omnino contem-
nere. Preclare enim poeta quidam inqt. neq; diuitias
opto neq; uoto precor sed michi contingat ex paruo
uitam agere omni carentem molestia. Et apud theo-
critum syracusanum pastor quidam inquit. Non mi-
chi sint nec opes pelopis, neq; regna seleuci. Nec ce-
leri cursu uentos superare fugaces. At uacuo curis lice-
at cantare sub antro. Et procul e specula mare prospe-
ctare profundum. hanc nos uitam nobis ipsis pluri-
mum dare possumus. finem modo cupiditatibus im-
ponamus. Sed de his alias & qdem uberius. Nunc autē
quasi p transennam hec attigisse satis esto. Quod autē
eplās quasdam meas apud uirum clarissimum colum-
nensem legeris: non michi placet. Vt enim lucilius
formidans doctioꝝ hominum iudicia, non romanis sed
tarentinis & consentinis scripsisse se libros suos aiebat.
proinde isti non legerent, illi legerent. sic ego eplās
meas romanis aut anagninis scripsisse nego sed nepesi-
nis & sutrinis. Quid enim habere laudis epistole pos-
sunt, familiares presertim & de rebus contingentibus scri-
pte. Itaq; ego ipse spernens: satis longo tempore nullas
seruaui. Postea tamen cum intellexissem quasdam pro
meis circumferri que mee non essent, conquirere illas
cepi, & quas postea scripsissem seruare, non tamen omnes
sed eas tantum que haberent in se narrationem rei nō

quotidiane. Tu uale ac me ut facis ama. Florentie xii kl
septembris. Ut uo tibi proponam aliquid exercitationis
gratia: illud quero abste quomodo intelligenda sint
illa uirgili uerba. hic uer assiduum & alienis mensib;
estas. Itēz uale.

LEONARDI ARRETINI EPISTOLARVM LIBER
OCTAVVS INCIPIT.

LEONARDVS FLAVIO FOROLIVENSI.
Volo ut extet opus aliquod studioꝝ meoꝝ qđ
sit testis & iudex amoris mei erga sanctissimū
dominum eugenium papam quartum. Nam
cum ab adolescentia mea illum dilexerim propter celsam
quandam eius magnitudinem animi & uirtutis prestan-
tiam: & ipse me inter familiarissimos recipe dignatus sit.
debet profecto nunc monumentum aliquod extare dilectio-
nis mee. Itaq; libros politicoꝝ multis a me uigiliis mul-
taq; assiduitate & opa in latinum conuersos ad beatitu-
dinem suam mittere constitui. Est enim opus magnifi-
cum ac plane regium: & profecto dignissimum quod su-
mo principi dedicetur, quando quidem tota eius libri ma-
teria est de rectione populorū. Est insup eo nitore atq;
elegantia scriptum sumodo illam nos seruare potuimus.
ut sese quasi pretiosa ueste ornasse uideatur quo non
erubesceret ante faciem eruditi principis comparere. Eq-
dem affirmare ausim nullum esse opus latine lingue
de litteratis loquor quod huic aristotelis opi sit ante-

ponendum dignitate rerum tractatarum & auctoritate scriptoris. Tu ipse dum leges gaudebis profecto non modo ob scientiam rerum eximiam, uerum etiam ob incredibilem quamdam amplitudinem uarietatemque & copiam. Octo sunt illius operis libri, plenissimi quidem rerum memorandarum. In eorum primo quasi elementa ciuitatis continentur. In secundo autem res publicas ante se uel scriptas tantummodo uel actu existentes singulatim recenset. Scripserant enim ante ipsum quatuor maxime prestantes plato atheniensis, hippodamus milesius, faleas carthaginensis, epimenides cretensis. Horum institutiones & formas rerum publicarum recensens singulas seorsum examinat. Itaque multa ad eam formam rei publice quam scripsit plato, multa subinde ad eam quam scripsit hippodamus, multa insuper ad eam quam scripsit faleas disceptat. De ciuitatibus autem que actu erant tres enarrat que optime ceterarum omnium gubernari putabantur. Lacedaemoniorum instituta & mores. Deinde carthaginensium. Postea cretensium. Est pulcherrimum in his uidere que instituta & forme illarum rerum publicarum essent, que uel probet aristoteles aut refellat. Multa preterea in hoc ipso libro de atheniensium re publica. Multa de solone de lycargo de ceteris legum positoribus amenissime referuntur. Cum igitur nullam earum rerum publicarum esse perfectam ostendisset, ipse iam in tertio libro ac deinceps totam materiam ingressus, opinionem ac disciplinam explicat suam. In quibus deus bone quanta series rerum quanta uarietas quanta explicatio pulcerrimarum questionum, quanta exemplorum historiarumque multitudo inducitur, ut omnia que unquam facta sunt nota fuisse huic

philosopho uideantur. Quis putasset in his libris historiam
italie contineri. Atqui ita refertur de italo rege deq; ita
lia ab eo nominata, ut michi latinam historiam legisse
uideatur. Quis putasset de carthaginensibus deq; eoz in
stitutis & moribus ab hoc philosopho dici. Atqui ita de his
refert: ut omnia illoz cognouisse appareat. Precipue tam
est in eo disciplina mirabilis. Tres putat esse rez p. spe
cies rectas. Aut enim unus ad utilitatem publicam gu
bernat & hic est rex. Aut pauci & hi sunt optimates. Aut
multitudo mixta ex opulentis & popularibus: & hec pro
prie appellatur res publica. his tribus legitimis speciebus
tres alie species non legitime correspondent quas ille tu
labes tum excessus tum errores appellat. Labitur enim re
gia gubernatio in tyrannidem. Optimatum uo in paucoz
potentiam. Res publica uo in popularem statum. Popula
ris igitur status non est legitima gubernandi species neq;
paucoz potentia neq; tyrannis. sed omnes iste tres sunt ex
cessus & labes. Legitimarz uo speciez: prestantissima om
nium est rex, dignitate ac bonitate. Post regem optima
tes. post optimates res publica. In labibus autem contrari
us est ordo. Popularis enim status que est labes rei. p.
statum post rei. p. collocatur. paucoz autem potentia que
est labes optimatum post popularem sequitur. Tyrānis
uo que est labes regni: sextum in ordine locum obtinet
] taq; labes regni fit de suprema specie ad infimam. id
est ex optima omnium rectarz ad deterrimam omnium
deprauatarz. Relique uo species minus ex alto cadunt
quoniam non tam pfecta sunt q regia gubernatio. Regu

autem ipsoꝝ utrum una sit species an plures & que sint
propria regis que ue tyrānica & qd intersit & quomō
fiant. Preterea que conseruent gubernationem unius
que ue corrumpant & que consilia atq; remedia pro
conseruatione sint adhibenda mirifice differitur. Illud
autem admirandum qd nemo rex unq̃ fuit qui presta
bilior esset: cuius exempla & mores non referantur. Ne
mo tyrannus p greciam asiam siciliam italiam cuius
non uita & mores & quibus artibus dominationem con
seruauerit et quanto durauerint tempore describatur.
Rursus nō in plurium gubernatione que accidere consue
uerint seditiones atq; discordie & quibus de causis ori
antur que ue consilia atq; remedia aduersus hec existāt.
Preterea de situ urbis de regione de magnitudine popu
li de disciplina iuuentutis longo ordine demonstratur.
Sed quid ago? tanq̃ enim mare ingressus prouehi me in
altum sentio. Referam ergo pedem & ad ip̃os libros tā
q̃ ad litus reuertar ubi hec omnia diuinitus p̃scribuntur.
Vale.

An hec pronomen in dictione
scribendum q̃ sit p.c.

Leonardus antonio grāmatico sat. An dicendum scribendū
q; sit hec pronomen michi p.c. litteram uel sine.c. po
tius a me p̃ tuas litteras studiose p̃quiris. Et simul ais
quibusdam in locis notasse te sic a me scriptum fuis
se: ut.c. littera interponeretur post primam.i. & aspi
rationem sequentem quod esse contra uetereꝝ consue
tudinem affirmas. Nec tamen reprehendere te id ais.
sed admirari qdem ac rationem huius req̃rere. Ego
autem non quibusdam in locis ut tu ais sed ubiq;

116
p.c. litteram eam dictionem scribere consueui. habeo
q; auctores huius rei dantem & petrarcam & borcat
cium & colucium salutatum doctissimos homines.
qui & ipsi ita scripserunt. & usus certe cōmunis idem
comprobat. Nam quis ita loquitur ut dicat mihi.
preter ineptos quosdam qui ostentare se uolunt an-
tiquarios esse. Nec intelligunt ita proferri ab se hāc
dictionem mihi. Ut iudei & chaldei magis q̃ latini ui-
deantur. Nam ille quidem nationes sic proferunt
coincidentiam earūdem uocalium ut ab uno pectore
aspirationem deducant. nec tam lingua & labiis q̃
gutturē loquuntur. Si igitur & usus hoc habet & do-
ctissimi homines nr̃e uel superioris etatis id obseruāt.
cur ip̃e michi non putem obseruandum. Usus nem-
pe magister & dominus est sermonis nostri & q̃dem
nimium ut ita dixerim imperiosus qui non tam ra-
tione & uia: q̃ pro arbitrio moueatur. Neq; enim
cum michi dixerunt antiqui rationem secuti sunt.
sed uoluntatem usus. Nam ratio quidem ut analo-
gia ostendit non michi sed mihi dicere iubebat.
Ut enim me te se sic etiam mihi tibi sibi erat dicen-
dum. quod prepotens usus aspnatus est. credo q̃a in-
eptum quiddam mihi sonare uidebatur cum tibi et
sibi melius sonent. Usus ergo qui tunc dominus fuit
etiam hodie dominus est & potest improbare qd̃ tūc
probauit. aliqn uariatio nulla foret in uerbis nec
essent mutata tot antiquoꝝ placita. Nam qd̃ tu ma-
gis de hac dictione michi q̃ de ceteris pene innume-

rabilibus admiraris. Nonne optime dicebant antiqui
& pessime. Eodemque modo alia multa. Ut editu-
mus decumus lubens lubenter pro pyrro etiam pur-
rum dicebant & pro frugibus frugibus. Preterea sicut
dicebant & non sit, & posuerunt non posuerunt. Nos uero
hec omnia uariauimus usu iubente. Quin etiam per cice-
ronis tempora causam per duo. scilicet. contra uero iussus per unum
scilicet. scribebant. Ut agellius testatur & marmoreis quibus-
dam monumentis rome licet conspiciere. Insup coera-
uit faciundum dicebant antiqui. Nos autem curauit
dicimus non coerauit & faciendum non faciundum.
C. uero litteram quam nos hodie in dictione michi inter-
ponimus antiqui locis quibusdam interposuerunt. nulla
cogente causa preter sonum. Ceu ex si & ubi si cubi ne-
cubi alicubi. Usus ergo apud illos hec potuit. cur igitur
idem usus apud nos idem non possit. Nichil quoque
eodem modo scribo & profero ductus auctoritatibus et
rationibus quas supra dixi. Vale.

Leonardus clarissimo uiro iacobo foscario saluti per te dicit. Scrip-
si nouiter commentarium quoddam reum grecarum ut nobis
aliorum pericula forent exemplo. quod sint bellicorum contentio-
numque discrimina formidanda. Eum nunc librum tuo
nomine transcribi feci & paruum licet munus ad te mit-
to. quando quidem ut tuis litteris ad me scriptis perspexi:
tu meorum opum comprobator simul atque amator es. Que
uero me causa impulerit id commentarium scribere in
proemio eius libri poteris intueri. Ego enim ob id in hac

epla breuior sum quia proemium illud tibi legendum cē-
seo. Et quoniam ad libros studia q; tandem rediimus:
siquid noui post hac a nobis componetur: dabimus opam
ut ad tuam notitiam labores nostri pducantur. Vale &
cōmentarium illud lege queso diligenter. continet enim
luculentam historiam ac scitu dignissimam. propter incre-
dibilem rez casuum q; uarietatem. Jte uale viii kl Jan.
Cum supiorem eplam exarassem: supuenerunt littere tue.
non une quidem aut altere sed quaterne simul eodem
tempore. Ut facile appareret desiderium tuum. Jam me
pudet muneris mei pusillitatis cum illud tam auide expe-
ctari a te conspiciam. Sed refartietur aliquando maiori
aliquo munere. Vale.

Archiepō mediolanensi

Vidi exempla quazdam epistolaz passim de quibuscūq;
scriptoribus collectaz. que nup ad se mediolano trans-
missa fuisse noster poggius asserbat. In his una fuit
epla a nescio quo nebulone contra opusculum quoddā
meum scripta. Quam ego admiror in illo uolumine fuis-
se seruata. Nichil enim habet epla illa quod aut pro-
desse aut delectare possit. nisi forsan quis delectetur hoc
ipō qd michi male dicit. Quod si forsan ideo scripta ac mis-
sa fuit: ut quēadmodum nup alfonso, sic etiam nunc
isti respondeam: grauis nimium prouincia michi impo-
neretur si haberem omnibus stultis & maliuolis qui con-
tra me aliqd dixerint respondere. Satis est michi qd
opera ipā mea in manibus doctissimoz hominum uersā-
tur qui de illis multo melius iudicare ualent q̃ iste ne-

nebulone

fructus

Sicofanta

scio quis sicofanta qui acquirere se posse aliquid penes inimicos florentini populi existimauit, si illa que in laudem florentine urbis scripseram quod acerbè reprenderet. Ego autem quantum ad me attinet, neque laudator neque assertor meorum studio esse consueui, sed attenuator potius dum alii laudarent. Quare aliorum iudicium sit qui recte iudicare possunt, cum de ceteris opibus meis. tum de hac ipsa laudatione quam ille carpit atque oppugnat. Quamquam scripta fuit oratio illa a me ualde tunc quidem adolescente cum recens tunc primum ex scholis grecorum exissem. Fuit enim ea laudatio michi tanquam puerilis ludus ac exercitatio ad dicendum. Rectè uero iudicis est, cum aliorum multorum tum etiam temporis considerationem habere. Neque enim ciceronis oratio quam dixit adolescens pro P. quintio, eandem meretur laudem quam oratio post ab eodem dicta pro aulo cluentio. Laudamus tamen utranque, alteram ut adolescentis optime spei, alteram ut perfecti iam oratoris. Demosthenis quoque orationes ille quas adolescens scripsit contra tutores suos, non eiusdem sunt uirtutis, qua est illa subtilis de immunitate ad leptinem, aut illa prestantissima pro ctesiphonte, aut illa grandis & plena, in qua falsè legationis eschinem accusauit. Eadem pari quoque adolescentia laudationem illam scripsi. Sed tamen in ea ipsa iuuenili laudatione multa reperiuntur a me tractata fuisse que lector equus & diligens, ut leniter dixerim non aspernetur. Non enim temere neque leuiter id opus aggressi sumus. Neque uagi atque incerti per semi-

tas nobis incognitas peregrinantium more: nostro ipsi
 arbitrati processimus. Sed ducem itineris totiusq; lau-
 dandi progressus certum indubitatumq; habuimus:
 aristidem celebrem apud grecos oratorem eloquen-
 tissimum hominem cuius extat oratio pulcerrima de
 laudibus athenaz. Illius sermo tanq̃ magister michi
 fuit. Conatus uo imitandi tanq̃ ludus exercitatioq;
 adolescentie. Genus autem dicendi: nam id etiam co-
 siderare iudicem oportet in huiusmodi laudationi-
 bus plausibile quoddam & gloriosum esse debet id gre-
 ci panygraton uocant. nec ad subtilitatem disserendi
 sed ad plausum multitudinis accomodari. Omnisq;
 laudanda occasio arripienda est in eo genere ac uerbis
 extollenda. Itaq; aristides humanitatem atheniensiu
 laudans inquit: regionem quoq; ipam eadem huma-
 nitate sese in mare extendere, quasi obuiam progre-
 dientem ac manus porrigentem nauigantibus qui ad
 se uenirent. Et alio loco antiquitatem laudans inqt
 a hos quidem populos aduenas esse suaz ciuitatum ha-
 bitatores. Athenienses uo ibi natos ab initio ubi in ha-
 bitant eamq; regionem homines genuisse ac peperis-
 se. Item alio loco inqt. ceteras urbes omnes uel ad
 occasum uergere uel ad orientem uel ad septentrio-
 nes uel ad meridiem. Solas uo athenas ad nullam
 istaz partium uergere sed esse in medio hazz omni-
 um constitutas. Ut quicqd ultra citra ue quoquo
 uersus existat: id uel orientale uel occidentale uel se-
 ptentrionale uel meridionale sit appellandum. hec &

*Aristides de
 Laudibz Athenaz*

huiusmodi multa in ea laudatione scripta: quis non
uidet non ad ueritatem sed ad plausum & letitiam mul-
titudinis audientium pertinere. In laudationibus enim
ciuitatum ad eos ipsos habetur sermo quos laudare uelis.
coronamq; flagitat id genus dicendi & multitudinem
populi: non ad iudicia uel ad decernendum aliquid de re-
p. coactam: sed ad plausum & letitiam ex propriis laudi-
bus precipiendam. Genus igitur dicendi in huiusmodi
laudationibus: tale quoddam est. quod si intellexisset
reprehensor meus parcius reprehendisset. Aliud est enim histo-
ria aliud laudatio. historia quidem ueritatem sequi de-
bet. Laudatio uero multa supra ueritatem extollit ut in
laudibus athenarum factum ab aristide supra ostendimus.
Neq; enim uerum est atticam regionem illam homines
genuisse ac peperisse. cum terra neq; concipiat hominem
neq; pariat. Nec etiam uerum est athenas esse medium
umbelicum habitabilis terre. cum alibi sit huiusmodi
punctus. Sed hec omnia quamquam non uera nichilominus
ornate ac probabiliter cum plausu quodam ac letitia mul-
titudinis auribus infunduntur. Cum igitur huiusmodi
sit in laudandis ciuitatibus dicendi genus constat uero
florentiam romanorum esse coloniam: nam id clarissimum
est & negari non potest: quis iuste admirari debet uel
conqueri quod dictum fuerit a me in laudatione pre-
sertim gloriam & res parentum ad filios tanquam ad succes-
sores legitimos pertinere. hic est enim proprius & conueni-
ens laudandi locus. At reprehensor meus ut pote quod hec non
intelligit: proinde ac si hereditas apud pretorem in iudi-

Constet flor^{as} Romanorum
esse coloniam.

cio peteretur/ negat populum romanum esse mortuum.
 meq; delirare putat qui hereditatem uiuentis ad alium
 pertinere scripserim. Viuit inquit populus romanus. tu he-
 reditatem eius ad alios defers. Utinam uiueret. Sed cer-
 te populus ille romanus de quo ipse loquor iam pridem
 mortuus & sepultus est. hec autem que nunc rome ha-
 bitat collectitia turba non dominatur sed seruit. Qua-
 re de mortui agitur non de uiuentis hereditate. Sed fin-
 ge ipsum uiuere quanquam est mortuus. an inconueniens est di-
 xisse. gloriam & res parentum ad filios tanquam ad successo-
 res legitimos pertinere. Si enim uiuo parente res eius
 ad filium nichil pertinent. ad quid inducta foret exhere-
 datio filiorum. Satis quippe fuerat uel preterisse uel non
 instituisse. si hereditas ad eos non pertineret. Quomodo
 dixisset ille senex apud terentium de filio meus parti-
 ceps. Quare ratione se ipsum remordens enneas de ascanio
 dixisset quem regno italie fraudo & dotalibus aruis.
 ] taq; si uiueret parens foret inconueniens ita de filio di-
 xisse. Alia enim fori & iudicii ratio est. alia laudationis
 ] in foro quidem possessio bonorum petitur aliis auferenda.
 ] in laudatione uero gloria & res parentum ad filios pertine-
 monstratur. qua in re nichil parentibus aufertur. imo
 plus tribuitur. cum gloria & amplitudo que parentes illu-
 strat. in filios quoque fulgere asseneratur. Quare discat quod
 so iste quisquis est huius laudationis reprehensor. modera-
 tius loqui. genusque dicendi quale postulet laudatio non
 ignoret. nec me inconsiderate ac temere processisse arbi-
 tretur. cum & ducem probatissimum habuerim. et nichil

non ad exemplum laudatissime orationis in hac mea di-
rexerim. hec pro cognitione tua scripsisse uolui. Nam
obtrectatorem illum meum neq; noui eodem neq; no-
minari unq; audiui. Sed satis apparet furiosum quē-
dam esse quisquis is sit. Simul enim reprehendit de-
rebus sibi incognitis simul q; maledicit quasi non ra-
tione sed odio furore q; moueatur. Quid autem hic si-
mile habet alfonso. Ille ueterem interpretationem ethi-
corū suis rationibus defendebat. de me autem nichil ni-
si honorifice loquebatur. Tribuebat litteras splendorem
q; orationis. plura deniq; q̄ ego ip̄e uellem in hac parte
de me predicabat. Vnum modo reprehendebat qd̄ nouā
interpretationem meam ueteri anteferebam. et in hoc ip̄o
tamen humanissime ac moderatissime opinionem suam
non contumeliosus ut iste sed rationibus tuebatur. Hic aut
alter nichil modesti habet. Itaq; ego ille qui alfonso mo-
derate admodum ciuilitate q; respondi hanc moderationē
meam huic respondens seruare non possem. Iurgia uō
& contumelias si reddam et in his diutius consistam ue-
reor ne ip̄e leuior ac stultior fierem q̄ iste ip̄e qui me pro-
uocat. Et profecto si certare maledictis uellem abun-
dantissima michi contra hunc asinum suppedicaret ora-
tio. Sed in tam leui re occupatum esse pudet. Itaq;
hec preteribo atq; omittam. rideboq; potius illius ignorā-
tiam ac fatuitatem q̄ ipse facere aliqd me indignum
adducar. Et de litteratura quoq; si deo placet nescio
quid canillari p̄git homo stolidus et insanus. Qua q̄
dem in re idem sibi contigisse uideo quod presbiteris

ruralibus euenire consuevit. qui propter ignorantiam litterarum abradunt in libris suis que bene scripta fuerant uel aliter pronuntiant quod scriptum sit. asserentes illo modo stare non posse. hoc idem illi contigit in libro meo, si modo meum habuit. Quod si alienum habuit librum: & forsan ut fit a scriptore aliquo mendose transcriptum: quid me accusat? Neque enim ciceroni imputamus, quod epistole eius ad atticum multis in locis librario uicio ita scripte sunt, ut stare uerba non possint. Neque uirgilio quod quandoque ita scripti uersus eius repiunt, ut pedes non habeant congruentes. Sed nichil est malignius calumniatore neque peruersius. qui cum hec sciat non esse reprehendenda, tamen per calumniam reprehendit. homo stultitie & ignorantie & leuitatis plenus, qualis est ille: non aliter quam contumeliose ac maligne loqueretur. Nam quales sunt hominum mores, talis et sermo esse consuevit.

Leonardus M. triuiensi. Non satis dilucide propositam a te questionem illam uideo de qua per tuas litteras percontaris. Ais enim cum sermo foret de rhetoricis institutis dixisse quendam eruditum hominem ex his qui tunc aderant solute pronuntiationis uim duxat maxime usum & exercitium desiderare. Deinde quasi ratio huius dicti afferatur subicis. Cum enim dicimus inquebat & non aliud: Non aliud. hec sunt uerba questionis propositae. Dico igitur, nec primo loco dictum michi satis clarum uideri: et que ad declarandum subiicitur ratio: non tam ipsum declarat quam obscurat. Sed accidit forsan

mendose

ebetudine mea ut minus intelligam. Itaq; prius q̃ propo-
site questioni respondeam p̃contabor ip̃e te imo illum qui
hec dixit. nam tu relator es ac non auctor. Primum igit̃
quero quid ille sibi uoluerit dum inquit solute pronun-
tiationis uim. Solutam enim pluribus modis dici solet. A-
liter enim solutam pecuniam dicimus. Aliter solutam q̃-
stionem. Aliter cum dicimus rupe soluta obice saxi. Vt
boetius. Aliter cum dicimus lege solutus. Vt de pyndaro
inquit flaccus. Aliter solutam orationem idest absq; metro.
Aliter cum dicimus solutus in dicendo idest promptus et
fluens ac minime ligatus. hec michi occurrunt scribenti.
Sunt credo & plures modi quibus solutam dicimus. Cum
igitur inquit solute orationis: quid tandem intelligit.
Vtrum quēadmodum solutam pecuniam & solutam questio-
nem & solutam rupem dicimus. Vel potius quēadmodum
solutam orationem. hec est prosa non uersu. Si hec uult.
cur minus in uersu pronuntiationem habere locum existimat
q̃ in prosa. Roscius enim ac ceteri histriones boni. qui
tragedias uel cōmedias agebant plus artis in pronuntiando
habuerunt q̃ oratores. Sin autem dicere uult solute oratio-
nis idest prompte fluentisq; nouum loquendi morem in-
ducit. Pronuntiatio siquidem quam meliori uocabulo actio-
nem dicimus: non solum uoce uer̃ etiam gestu uultuq;
conficitur. Quomodo igitur congruere potest si dicamus
soluto gestu soluto uultu. Certe nullo modo. Itaq; ut pa-
ce sua dictum sit solute pronuntiationis dixisse non satis
quid uelit ostendit. Deinde quod subicit uim: obscuri-
tate non caret. In dicendi enim arte quedam est orato-

ris uirtus quam appellamus uim. Hec uirtus demostheni
 tribuitur maxime. Inquit enim cicero uim demostheni tri-
 buimus leuitatem eschini subtilitatem hyperide. Et quin-
 tilianus ciceronem laudans inquit. Expressit uim demosthe-
 nis iocunditatem socratis copiam platonis. Vtrum igitur
 iste uim dicens: de hac uirtute oratoria intelligit. an de a-
 lia re michi uehementer obscurum est. Nam si de latroni-
 bus loqueretur non dubitarem quid esset uis. Est enim
 uiolentia contra ius illata. Nunc autem cum de oratorib;
 loquatur uerba intelligere debemus secundum subiectam
 materiam. Est enim uis in oratore uirtus quedam cui iu-
 dices resistere non ualent. Deinde quod subiatur dūtaxat
 maxime usum & exercitium desiderare: absurdissimum ui-
 deri non imerito potest. Nam dūtaxat excludit maxime
 implicat. Etenim qui usu maxime fieri dicit: significat
 & aliis modis fieri q̃ usu. Qui uō usu dūtaxat fieri di-
 cit: alios omnes modos excludit. Atq; ita pugnancia inter
 se dicere uidetur: qui dūtaxat & maxime simul coniungit.
 Quod autem inquit desiderare eodem uitio laborat. Deside-
 rare enim idem michi significare uidetur qđ carere ac de-
 ficere. In eo prelio inqt liuius desiderati sunt milites cen-
 tum, idest perierunt. Desiderauimus humanitatem tuam.
 idest defuit tibi humanitas. Vsum ergo & exercitium de-
 siderare nichil significat aliud q̃ usum & exercitium non
 habere. Hec tecum quando quidem tu grāmaticus es, disce-
 ptare libuit: & quasi zetemata quedam tibi proponere. Nā
 illud quod subicitur tanq̃ ratio primi dicti. cum enim in-
 quiebat dicimus & non aliud. Non aliud: eiusmodi est

dūtaxat excludit
 maxime implicat.

qđ significat desi-
 derare.

ut non ad grāmaticum sed ad edipodem uel ad sybil
lam sit reiciendum quoz alter spingis: altera futu
ri seculi caliginem patefecit. Ego uō cum clauus sum
non edipus ut inqt ille apud terentium seruus: ad
ista quibus diuinatione opus est respondere nō pos
sum. Quod si questio illa michi proposita sit an pro
nuntiatio usu dūtaxat nobis comparetur: negabo eqdē
nec id sane īmerito. Quāq; enim usus ac exercitatio
in ea re multum ualeat. tamen prime ac maxime
partes nature sunt. Nam magnitudinem claritatemq;
& suauitatem uocis natura prebet & dignitatem uultus
gestusq; uenustatem. eadem natura largitur. Ars de
inde supaddita hec nature bona uel temperare po
test si ardentiora sint: uel extollere si frigidiora exi
stant. Usus absq; arte periculosus est crebroq; aber
rat. Contra naturam uō nemo feliciter pugnat. Itaq;
nullus in dicendo magnus euadere unq; poterit qui
non habeat largas a natura dotes & eas ipsas studio
& arte & exercitio confirmatas. Esse uō artem quādam
pronuntiandi & non usum solūmodo: hystriones sce
na q; declarant. Demostheni certe ac ciceroni cum
uterq; in actione deficeret: hystriones duo ad proba
bilem modum pronuntiandi reduxerūt. Siquidem
demosthenes ab satyro. tullius uō ab roscio institutus
est in actione. Exquo palam est non exercitationem
solam ad hoc sufficere. sed artificio quodam adhibito
comparari. Vale.

Usus & exercitatio

Natura
Ars

Qd nā negat nemo
feliciter uidet

Francisco pizelpasso.

ADmirabiles profecto epte apud uos scribuntur reuerē-
dissime pater / ut ego p̄ hos dies conſpexi. Venerunt
enim ad manus meas exempla quazdam epistolaz
in quibus una fuit tue paternitatis ad ducem cloce-
ſtrie de obitu meo. Altera fatui cuiusdam ac ridendi
nebulonis ad candidum, contumelias & maledicta in
me continens. Erant inſup alie complures episto-
le de quibus quid ip̄e ſentiam non neceſſe eſt nunc api-
re. At enim duas illas quas primo retuli ſilentio pre-
terire non poſſum. Primum igitur quantum ad ſigni-
ficationem mei obitus attinet. ut iocoſe pro antiqua fa-
miliaritate noſtra tecum agam. Tu etiam atq; etiam
uide quomodo famam exultationem q; tuam defen-
das. qui de uiuentis hominis obitu litteras tuas tuoq;
ſigillo impreſſis apud ducem cloceſtrie teſtificatus fu-
eris. Atqui iuri opam dedisti. nec ignoras quenam hu-
ius delicti pena ſit a legibus conſtituta. Deinde quid
ſibi uoluit tanta feſtinatio ac properatio ſcribendi. pre-
ſertim de re tibi doloroſa, & illi ipſi minime placitura
cui ſignificabas. Proſpera enim ſignificare celeriter ac
libenter ſolemus. A ſpa uō nemo libens ſignificat. Que
igitur fuit cauſa tam properandi. Inſtabat ut uideo
candidus ac te impellebat. conceptam ex illo duce ſpem
labi non patiebatur. Faceret candidus ut uellet. tu ra-
tionem potius habere debuisti grauitatis tue q̄ illius
uoluntatis. Quid autem illud quod in eadem epistola p̄
te ſignificatum fuit duci cloceſtrie me defeciſſe in promiſ-
ſis, cum eos qui ſibi a me promiſſi fuerant politicoꝝ libros

q. d. f. de dion.
Leo. ad quendam
duce ſcripſit. et
q̄d Nepulo ad aliu
om. ip̄s leo ſcripſit.

Proſellus ſcripta d.
duce ſuo ſcripſit.

tribuerim alteri. Hec profecto neq; amici neq; de amico
uox fuit. An tu candidi usq; adeo inseruire studio debe-
bas, ut talia de me scriberes. presertim & tibi incognita
& non uera. Equidem cuncta que promiseram duci cloce-
strie cumulatissime p'solui. Itaq; non magis de obitu meo
falsum tibi relatum fuit q̃ de promissorū defectu. quod
ut scias attende. Scripsit ad me dudum clocestrie dux
se libros ethicorū p me traductos uidisse. tollebatq; illis
in celum laudibus. ac prouenisse ex illis mirificam utili-
tatem studiosis omnibus predicabat. Proinde hortatus
est me. ut pro cōmuni utilitate libros quoq; politicorū
eodem modo in latinum transferrem. hoc illi tandem p-
misi. Hec promisi modo uerū etiam adimpleui. primumq;
uolumen eius opis insigniter ornatum ad illum p manus
benromeorū qui londonis negotiantur transmissi. ac presen-
tari illi domino feci. Vbi est igitur defectus fidei mee.
Vbi frustratio promissorū. Postulauit inq; ut pro cōmuni
utilitate illos transferrem. Vt uō sibi ut ita dixerim titu-
lum libri adscriberem: nec ipse petiuit unq; nec ego pro-
misi. Nam si promissem: obseruassem. nil enim michi
facilius erat. Sed ego illa gloriola delectari tantum p'n-
cipem non putaui. presertim cum ipse non peteret. & me
aucupari gratiam p huiusmodi scriptiones nolebam uide-
ri. Quare nec mors nuntianda fuit cum essem uiuus.
nec defectus fidei. cum in me non esset. Equidem ab illo
duce nichil unq; accepi. nec unus quidem obolus ut dici
solet ab illo michi collatus est. Tua uō paternitas crede-
bat forsan me infinita quadam pecuniarū ui ab illo ex-

orta, libros sibi promissos alteri tradidisse. At enim ipse nunquam studia mea uenditavi. neque mercaturam librorum unquam feci. Nec unum mittens librum alios retinui. sed ut erant octo libri: uno volumine simul omnes statim atque illos absolui, cloestrie duci liberalissime transmissi. Deberent profecto homines suas res agere sine aliorum insectatione atque calumnia. Nec de tua loquor reuerentia: quod omnia de me potest cui omnia permitto, cui omnibus acquiesco. sed loquor de iis qui hec te scribere uoluerunt, quos de rebus suis loqui oportuit: meas autem nequaquam attingere. Hec ad epistolam tuam. De altera uero illa stultissimi ac leuissimi nebulonis epistola: qui tanquam canis egyptius contra me latrat: nisi stultitiam scriptoris furiosi ac uesani. Atque unpudens est ille nebulo. Sic enim me contemnit: ut ingenio ut intelligentia omni, ut cunctis denique que dici possunt spoliet. Illi autem ad quem scribit scientiam eloquentiam ingenium & cuncta que dici possunt attribuat. O pecudem neque enim appellari hominem decet cui tam insensatum iudicium sit.

Cardinali comensi.

Si tempora me non impedissent reuerentissime pater, fecissem id quod erat amicitie nostre. ut gratulatum ad te uenissem pro hac noua exaltatione tua. Nunc autem prohibitis ratione quadam ac respectu rerum minime negligendarum exclusus, tibi quidem palam exhibere officium abstinui. Ipse tamen pro te michi gratulatus sum ac letatus tua dignitate, ita ut nemini tuorum in hac parte concesserim. Quod si deus dederit, quod & ego opto & te optare scio, ut ex hac belli

honesti designati

Contra Nebulones

turbulentia pacis amenitas subsequatur: facile quicquid
uel amissum uel interruptum est consuetudinis nostrae
sedulitate officium compensabimus. Vnum tamen differ-
re uolo quod animaduerti quibusdam in litteris cum a-
num te scribi a ciuitate uidelicet de qua exaltatus es
ad cardinalatus supereminentiam. Id uero erratum si in
alio foret silentio preterirem ac darem communi ignoran-
tie. In te autem homine docto ac litteris expolito, ne-
quaquam michi pretereundum uidetur. Non enim cum a-
nus dicendum est sed comensis. Rationem uero huius
si queris nichil est quod facilius explicari possit. Due-
sunt enim ciuitates italicae nominibus fere contiguae. Siti-
bus uero locorum ualde distantes. Vna secus mare inferum
que cume uocatur. Ex hac urbe sybillam fuisse dicunt.
Hec est urbs ad quam enneas nauibus ex sicilia puenit:
de qua uirgilius inquit. Sic fatur lacrimans classi-
q; imittit habenas. Et tandem euboicis cumarum allabatur
oris. Hec etiam est urbs de qua iuuenalis inquit. Quan-
uis digressu ueteris confusus amici. Laudo tamen ua-
cuis sedem quam figere cumis. Destinet atque unum ciuem
donare sybille. Ianua baiarum est & grati litus ameni.
Secessus. ego uel prochitam prepono subire. Est igitur
haec urbs in litore maris non longe a puteolis & ne-
apoli. Vtque pise & athene & uolaterre plurali tantum
nomine dicuntur. sic etiam cume. Vt uacuis cumis.
& cumarum allabatur oris. A cumis uero istis cumanus dici-
tur ut cumana sybilla cumanus ciuis cumanus praeful.
Sunt autem haec omnia luce clariora. milleque auctorita-

tibus si foret opus probarentur. Altera est urbs nō lon-
 ge ab alpihus, penes lacum qui dicitur larius. hec au-
 tem urbs non cume sed comum appellatur. fuit autē
 hec patria. C. plinii secundi oratoris qui p tempora
 domitiani & nerue & traiani floruit. Comum uero
 ab initio positum fuit a transalpinis gentibus. quanq
 de prima eius origine ambiguitas est. Postea uō lon-
 go interuallo colonia romanoꝝ ciuium in eam urbem
 fuit deducta. eamq; urbem nouum comum appella-
 runt quasi renouata ciuitas esset ob colonos nouiter
 inductos. Itaq; de plinio ita scriptum legimus. C. plini-
 us nouicomensis orator. Vides igitur nouicomensem
 dici. & si quis noui abiciat comensem esse dicendum.
 Vulgo etiam loquentes comum appellant eam urbem. nō
 cumas. vt melius uulgaris sermo ueritatem seruauerit
 q̄ homines pꝛꝛ eruditi qui omnia sua ignorance con-
 turbant. Quod uō penes antiquos nouum comum ap-
 pellaretur declarat catulli poete ueronensis epistola uer-
 sibus scripta ad ceciliū poetam sodalem suum. Sic e-
 nim inquit. Poete tenero meo sodali. Velim cecilio pa-
 pū dicas. Veronam ueniat. noui relinquens Menia
 comulariumq; litus. Nam uolo quasdam cogitationes.
 Amici accipiat sui mei q; & cetera que sequuntur. Pli-
 nius quoq; ille maior in libro naturalis historie ter-
 tio. comum appellat. Sicerim inqt. Oromouioꝝ stir-
 pis esse comum & bergamum cato existimat. Verū ori-
 ginem gentis se ignorare fatetur. quam docet corne-
 lius alexander a grecis ortam. interpretatione etiam

G. plinius secundus
 orator fuit
 & pater Comensi.

Catullus poeta
 ueronensis.

nominis quasi uitam in montibus degentem. Item alio loco idem plinius ita scribit. Latitudo italie subter radices alpium a uaro flumine p uada sabatia taurinos comum bergomum brixiam ueronam. Vicetia Opitergium. agleiam. tergestas polam. arsiam. septingentis quadragintaq; milibus passuum colligit. Quid ergo est cum ista probauerim te hominem ad prime doctum magis censeo uerum sequi debere q̄ in huc manifestum nominis errorem consentire. Nisi forsan cumis & bais & calidis aquis magis delectaris q̄ gelido lacu de quo uirgilius in laudibus italie inqt. Quid uelacis tantos te lari maxime teq; fluctibus & fremitu assurgens benace marino. Vale ac me ama tibiq; persuade a me plurimum amari.

Cardinali comensi

DE ceteris quidem omnibus excellentissime pater: ut ex litteris tuis conspicio, nulla inter nos uarietas est. Nam & pretermittendaz gratulationum probabilem michi causam fuisse concedis, et incommoda belli pariter deploramus, & de urbe como que scripta fuerunt a me. tua paternitas assentitur: & non ingratham sibi fuisse rez illaz comemorationem ostendit. Restat igitur una pars non in controuersia quidem sed in admiratione de uerboz scilicet que a ciuitatibus oppidis ue trahuntur p magna quadam & incomprehensibili uarietate que a te perite scienterq; comemorata ac multis exemplis demonstrata fuit de qua qd ipse sentiam optas certiozem a me fieri nisi michi graue sit, & nisi res indigna uideatur.

Ego uero tantum abest ut grauer de hisce rebus scribere
 & loqui: ut etiam gratias tibi pmagnas habeam: qd ex
 presentibus occupationibus non satis michi quidem
 iocundis ad cogitationem rez michi iocundissimaz
 me reuocasti. Licet enim nos deindeant ii qui neq;
 quid neq; quomodo loquantur unq; cogitarunt: ipse ta-
 men recte emendateq; loquendi peritiam a prestanti-
 bus uiris non existimo negligendam. Verboz enim de-
 lectum eloquentie principium constat esse. Nemo qdem
 eloquens esse potest qui non rectis & congruentibus uerbis
 utatur. An igitur C. iulius cesar tantus uir: librum de
 analogia idest de formatione tractuq; uerboz cum laude
 scripserit: nobis uero turpe fuerit illis ipsis de rebus tractare
 & loqui? Fateor ergo in eoz uerboz de quibus a te scribitur
 formatione pmagnam quadam esse uarietatem. adeo ut uix
 rationem ullam analogie constare in illis uideam. Huius
 uero causam puto. qd alia greca sunt oppida alia barbara
 alia latina. In singulis autem & uoces & consuetudines re-
 gionum pmultum ualuisse reor. Ciues enim & oppida
 nos par est huiuscemodi appellationes ab initio frequen-
 tasse. Vtq; ipsi sese scribebant: sic ab aliis uocabantur. Ex
 quo factum est: ut grecoz oppidoz homines ad grecam
 linguam latini ad latinam barbari ad barbaram declina-
 rent. Similitudines quoq; ac uicinitates frequenter in hac
 re ualuisse comperio. In multis etiam suauitatis concini-
 tatisq; rationem habitam puto. Ex his autem causis ua-
 nitas tanta suborta est. quantam esse uidemus. Vt uero
 aliqua de his exempli gratia p nos attingantur. Quid si

Verboz delectus
 pma est eloque-
 tie.

mius esse potest in uerbis q̄ est uerona & ancona. Cur
igitur alios ueronenses dicimus alios anconitanos. Gre
ca uidelicet ciuitas ancona fuit. hoc est a grecis condi
toribus posita nomen q; anconitani a greca uoce trahi
tur anconite. Ipsi enim conditores sic ab initio uoca
re cepunt. Tomum ciuitatem scimus esse in ponto nō
longe a fluminis danubii hostiis constitutam apud
quam relegatus fuit ouidius poeta. Verbum ab eadē
etum tomitanum facit non tomentem de qua inquit
ouidius ip̄e. Naso tomitane non iam nouus incolater
re. hoc tibi de getico litore mittit opus. Tomum igit
& comum ita similia esse uideo terminatione & sylla
bis ut nichil differant. Tamen ab altera comensem
dicimus. ab altera tomitanum terminatione illa gre
corū lingue consona qua etiam anconitanos dictum
ostendimus. Illa etiam greca sunt oppida & ad figu
ram grecorū figurata uerba. Neapolitani parormita
ni drepanitani lilybetani. in quibus non cōresponde
analogiam latinorū uerborū non eadē admiror. Nam
ut a fano fanensis sic etiam adrepano drepanensis
secundum latinam analogiam erat dicendum. Segre
gemus igitur ea uerba que a grecis habent confor
mationem quādam neq; de horū uarietate admiratio
nem suscipiamus. Voces etiam ac mores regionum in
ter causas uarietatum assignauimus. eamq; rem pmul
tum ualuisse in appellationibus manifeste deprendit.
Vicini enim ad exemplum uicinarū facilliter ptrahunt.
Ut in campania ferentinales arpinates aquinates ca

sinates antiates. Et in umbria fulginales urbinates.
 & horum vicini illorum secuti uoces a sarsena sarsenates a
 cesena cesenates a rauenenna rauenates dixerunt. Nam quod
 uetabat dicere cesenenses sarsenenses rauenenses.
 Gallie transalpine urbs est gebenna. nomen ab ea tra-
 ctum gebennenses facit. Poterat per eandem analogiam
 a rauenenna rauenenses dici. Nichil enim interest in-
 ter rauenennam & gebennam, sed incole illius loci rauen-
 nates maluerunt dici ad similitudinem sarsenatum & ce-
 senatum finitimorum suorum. Hec sarsena de qua loquimur
 plauti comici poete patria fuit. Sita uero est inter cesenam
 & aretium. Ita ut dioceses earum ciuitatum utrinque attingat.
 Suauitatis quoque rationem habitam in multorum for-
 mationibus conspicio. Aurium enim sensus delicatissimus
 est. cuncta quoque repudiat que non belle sonant. Pisas senas &
 fessulas pluraliter dicimus. A pisis pisanum a fessulis fes-
 sulanum a senis senensem dicimus non senanum quia
 insuauiter sonare uidebatur. His tribus exceptis causis
 analogie ratio in uerbis quidem latinis satis constare
 uidetur. Ut florentia placentia uicentia consentia
 cum eandem in ultimis syllabis habeant terminationem
 eodem modo formentur ab iis nomina florentinus
 placentinus uicentinus consentinus. Aretium sutri-
 um clusium regium opitergium patauium & ce-
 tera his similia eodem modo aretinus sutrinus clusi-
 nus reginus opiterginus patauinus faciunt. Item
 tarentum tridentum tudertum tarentinus triden-
 tinus tudertinus. Que uero habent o longam ante

plautus fuit
 a sarsena

na. vt uerona cremona cortona hippona dertona sauo
na & alia huiusmodi analogiam conseruant. Medio
lanum & fanum cum similiter sonent, similia produciunt
ex se nomina. Eodem modo ferraria & nouaria. Tuscu
lum esculum uerulum & alia huius generis tusculanus
esculanus uerulanus. Mantua & capua mantuanus &
capuanus. Licet antiqui p ablationem v. littere capanu
dicerent. Vt campane delitie. campanus senatus, cam
panus ciuis. Sed nos hanc spinosam siluam omittamus
Neq; enim tractare de tota re, sed aliqua delibare exempli
gratia propositum fuit. Cur autem comenses dicendum
sit potius q̄ comanos, due ut michi uidetur questiones sūt.
Aut enim de nobis queritur, aut de primis impositorib;
Si de nobis nichil expeditius esse potest. Cum enim uete
res doctissimi uiri ita scribant & nos eodem modo obser
uare debemus. Plinius in libris de naturali historia in
quit. In comensi iuxta larium lacum fons horis singu
lis intumescit ac residet. et alibi scriptum est. C. plinius
nouicomensis. Quare nos quoq; eodem modo scribere
ac loqui debere manifestum est. Quod si de primis im
positoribus queritur, cur maluerint comenses dicere q̄
comanos, credendum est non sine probabili ratione ab
illis factum. Vel quia magnificentius sonare uidebatur.
Vel quia mediolanenses & laudenses & huiuscemodi uici
noꝝ appellationes, eos p̄ similitudinem inuitant. Vel ga
remenſium & parmenſium analogiam magis sequen
dam censuerunt. Potuit etiam illos ea causa inducere
qđ comanus idem significat qđ uillanus & rusticanus

127
Coma quidem grece uilla est. Ut autem ab urbe urbanus
& urbicus: & a uilla uillanus & uillicus: sic etiam a co-
ma comanus & comicus. Itaque ut hanc nominis equi-
uocationem non satis honorificam uitarent, comenses
dicere maluerunt quam comanos. Vale.

Regi aragonum.

Am pridem serenissime rex insignem prestantiam mi-
rabiliū uirtutum tuarū conspiciens, gauisus sum ipse
mecum & seculo nostro gratulatus, quod ei contingat regē
habere prestantissimum. & tam belli quam pacis artibus glo-
riosum. Cuius industria in bello gerendo sapientiam su-
mam. patientia uero ac perseverantia magnanimitatem
eximiam ostenderit. Quid dicam de iustitia que inte-
plurimum lucet. Quid de pietate ac religione. Quid
de fidei constantia. Quid de omnium rerū moderatio-
ne. Quid de studiis literarū, quibus in medio feruo-
re maximi belli dare operam nunquam destitisti. Maxi-
ma profecto sunt hec. & eximia regis ornamenta. Itaque
& illa que dudum a te possidentur hereditaria regna,
sub tantis uirtutibus tuis tranquille beateque degunt. et hi
qui insuper ex te adiuncti sunt populi. sub tua guberna-
tione eandem tranquillitatem sperare merito possunt.
Quis igitur ista considerans non faueat ceptis tuis. Quis
tuo nomini non suffragetur. Equidem si tantam opam
milite dedissem. quam studiis literarū impendi: ar-
matus forsitan prodesse non nichil possem. Cum uero non
arma didicerim tractare sed libros: in hoc ipso quod didi-
ci ne opera mea tibi desit annular. Itaque politicoꝝ aristote-

hunc Regis laudet
enumerat Leonardus
Ciceronem ipsius & quodlibet
ad omnia uirtutes
Aristoteles libris & quodlibet
ipsius Regis & quodlibet
p. ipso tractat.

lis libros p me in latinum traductos ad te mittere con-
stitui. magnum ac diues instrumentum regie guber-
nationis, ac propriam regis suppellectilem. Nam ce-
teri quidem libri ut michi uidetur, cōmunes omni-
um ut ita dixerim sunt. hi autem propriū regis.
Siquidem rex a regendis populis dicatur. libri autem
hi nichil aliud docent q̄ quēadmodum populi regā-
tur. Quare ego ille tue laudis auidus te hortari ob-
testari q; non desinam: ut hos politicoꝝ libros q̄ fami-
liarissimos tibi facere studeas. Licet enim a parentib;
regibus, ut tue dictabant littere, p multa ac preclara
exempla bene regendi suscepiſ: tamen aliud est natu-
ra aliud disciplina. Vt in rhetorica & musica licet in-
tueri. Qui enim musice scientiam tenet: longe meli-
us de illa iudicabit & sentiet q̄ is qui uel ex ingenio
proprio uel ad imitationem alterius uocem formabit.
Idem quoq; est in arte rhetorica. Et si enim magnus
ingeniūſ predicta quidam, copiam dicendi sine arte
assecuti sunt, ars tamen dux certior est q̄ natura.
Aliud est enim arbitrati suo uerba facere. Aliud ea
que dicas ratione & arte distinguere. Regia q̄dem
dignitas suprema est omnium dignitatum huma-
narū. Itaq; poete iouem non imperatorem appellāt
sed regem tribuentes deo id nomen quod est apud
homines maximum atq; amplissimum. Multa igit̃
ac maxima ornamenta & a natura & ab arte digni-
tas regia requirit, si munus suum recte uelit adim-
plere, cum esse debeat tanq̄ deus quidam inter homi-

Art. minor est diu.

Mo. p. Regis.

nes excellens bonitate excellens sapientia excellens
 uirtute. Quod considerans philippus macedonum
 rex sapientissimus ac maximus uir: alexandrum fi-
 lium aristoteli in disciplinam tradidit quo illam
 quam modo diximus excellentiam adipisceretur.
 Extat q; illius epistola ad aristotelem de alexandro.
 in qua hec sunt uerba. Dñs inquit gratias habeo.
 non tam proinde q̃a natus est. q̃ pro eo qđ eum
 nasci contigit temporibus uite tue. spero enim fore
 ut educatus eruditusq; a te. dignus existat & nobis
 & harz rez susceptione. O sapientissimam hominis
 uocem. Ita demum enim putauit dignum fore su-
 sceptione regni. si disciplina erudiretur. Atq; plane
 ita fuit, natura enim & disciplina ornatus rex, mun-
 dum quasi totum suis uictorijs illustrauit. et indos
 adusq; regnum extendit. Pyrrus quoq; epyrotaz
 rex maximus & ip̃e bello uir, non solum lectitauit
 libros cum esset rex. uez etiam scripsit de milita-
 ri disciplina. Julius uō cesar quantus fuerit in lite-
 ris, libri ab eo scripti declarant. Hi ergo sūmi uiri
 non solum natura prestantes uez etiam literis di-
 sciplinaq; edocti, uniuersum pene terraz orbem glo-
 ria sui nominis repleuere. Ex quo ridere interdum
 soleo quozdam regum simplicitatem, qui generosū
 ducunt litteras nescire. nec intelligunt ex eo fieri
 ut reges ip̃i ab alijs regantur. Neq; enim putandū
 est, in paruis quidem rebus disciplinam & artem eē
 necessariam, in maximis autem non esse. Imo quan

philippus macedonum
 rex

pyrrus epyrotaz
 rex

julius cesar

No. 5 Reges generosum
 esse diuinos hos
 nescire.

to maius est regere populos & gentes: tanto plus sapi-
entie disciplineq; requirit. Est autem horum librorum non
doctrina solum admirabilis ac precipua. uerum etiam in-
credibilis quedam amenitas. cum propter determina-
tiones pulcerrimarum questionum. tum propter explica-
tiones innumerabilium pene rerum cognita dignissimarum.
tum quia narrationes sunt ueterum regum ac potentissimarum
ciuitatum & sapientium legum latozum. ut uel histo-
rie gratia opere pretium sit illa cognoscere. Summa uero to-
tius discipline de populis regendis gubernandisque exi-
stit. Infinita quoque ferme sunt in his libris que regem uel
instruere uel ornare uel comones facere possint. Salu-
bria consilia. precepta multa exintimo philosophie sacrario
deprompta. Morbi regnorum unde proueniant. Quibus
remediis ac medicinis huiusmodi morbis obuietur.
preterea quot sint regum genera & qualia. De tyran-
nis etiam multa ac dignissima cognitu quo illorum opa
nefaria declinemus. Popularium quoniam etiam naturas
& mores non alienum fuerit regem cognoscere cum ei
sint populi gubernandi. Omnis legitima gubernatio
pro utilitate eorum qui gubernantur instituta est. pro ho-
nore uero & gloria illorum qui gubernant. Itaque partitio
illa recta existit. Ut rex quidem gloriam ex guberna-
tione sua suscipiat. populi uero qui ab eo reguntur utili-
tatem. Sed quid ego cum libris ipsos mittam in quibus
prolixius & commodius ista continentur. Intelligo enim
me plura scripsisse quam oporteat presertim cum ad regem
scribam. Sed excuset me affectio mea. deuotio enim

summa nescit paucis esse contenta. Vale decus seculi
nostri.

Leonardus Lauro quirino. Per multa michi tribuis in lute-
ris tuis que ego neq; recipio neq; assentior conscius imbe-
cillitatis mee. Quamq; nomen ipm philosophi quod tu in me
usurpas non arrogantiam significat sed humilitatem. Stu-
dium enim discendi importat non autem profectum. Itaq;
pythagoras sapius cum ab aliis sapiens uocaretur non sapie-
tem se esse respondit sed philosophum id est amatorem sa-
pientie. Amatores enim dicuntur qui ardent desiderio ali-
cuius rei adipiscende. Si igitur me talem significare uolui-
sti assentiar tibi. Sin ut uulgus & consuetudo intelligit ne-
gabo. Questionibus tamen a te propositis respondere con-
stitui non quo te doceam sed quo a te discam. Quatuor si-
mul controuersis me inuadis. Prima est de felicitate qua
aristoteles ut tu putas in contemplatione sola posuit. Tibi
autem non uidetur contemplatio hanc nobis felicitatem p-
stare posse. Altera est de uirtutibus quas aristoteles dicit
esse mediocritates. Tu autem contra probare aniteris. Ter-
tia est in qua contendis uirtutes esse a natura non abusu.
Quarto loco queris an qui unam habet uirtutem omnes ha-
beat uel recipiant separationem. Ego igitur seruans or-
dinem tuum de singulis quid ipse sentiam conabor osten-
dere. Ac primo quod de felicitate dicis non recte cape-
uideris. Aliud est enim proprium opus hominis aliud fe-
licitas. Nam opus quidem proprium hominis cunctis ho-
minibus adest. Felicitas uero paucis uel nullis. Quod sit autem
proprium opus hominis hoc modo ab aristotele inuestigatur

(philosophus amator
sapientie)

Vt fabri inquit & sutoris aliquod est opus: sic etiam homi-
nis aliquod opus esse debet. Quid igitur id erit? Cer-
te non uiuere. Nam id comune est etiam plantis. Non
sensus habere. Nam id comune est etiam brutis. Re-
stat igitur ut sit proprium hominis opatio cum ratione.
Hoc tu ita capis: quasi opari cum ratione sit contempla-
tio ac felicitas. Quod falsum est. Nam secundum hanc
expositionem tuam omnes essent felices. Omnis quippe
homo rationem habet & cum illa opatur, cum sit ani-
mal rationale. Si igitur a me queras quod sit propriu
opus hominis: respondebo opari cum ratione. Si uero quid
sit felicitas: respondebo felicitatem esse opationem secu-
dum uirtutem pfectam in uita pfecta. Omnis autem
homo rationem habet & cum illa opatur. Virtutem ta-
men pfectam rarissimi possident. Non est ergo idem
proprium opus hominis ac felicitas. Illa igitur expo-
silio tua non est recta. Neq; contemplatiua propria e
hominis uita sed actiua. Non enim qua homo est con-
templatur, sed qua est diuinum aliqd & separatum.
Iustitiam uero ac temperantiam & fortitudinem ceterasq;
morales uirtutes exercet ut homo. Itaq; illa est propie
uita hominis que p morales uirtutes agitur. Atqui per
hec que hucusq; premisimus si recte inspicias: respon-
sum est ad primum ac ualidissimum argumentoy tuoy
Contemplatiua enim uita, cum non sit proprie uita ho-
minis neq; diuitis indiget neq; ciuili potentia neq;
magnificencia neq; ceteris huiusmodi. Itaq; quod in-
quit poetius, statum omnium bonoy aggregatione

perfectum non de contemplatiua dicere uidetur sed
de actiua. Ciuili enim uita multis indiget. ac tunc
demum beata est & felix: cum omnium bonorum aggrega-
tione perficitur. Contemplatiua autem paucis contenta
est, ac externam istam bonorum aggregationem contine-
nit. Quippe cui satis est nichil sibi deesse ad contem-
plandum. hec ad boetii sententiam responsa sunt.
Quam tu non recte facis qui ex dictis boetii aristote-
lem redarguas. Contra nempe faciendum fuit. Nam
si aristoteles contemplationem ipsam satis esse putat
ad beate uiuendum: constat boetii sententiam non pre-
cedere qui aggregationem bonorum omnium exigit ad
felicitatem. Alia ratio tua est ex defectu scientie. Si
enim contemplatiuus homo paucorum certitudinem habere
potest: que tandem erit ista felicitas scientie & cogni-
tionis rebus sterilis. Nam quid homo scire potest: aut
quorum rebus certitudinem habere. Parua quippe est ho-
minum scientia & paruo tempore duratura. hec est
summa rationis tue. Profecto uel tentandi me gratia
ista dicis uel non recte fundamenta capis huius disci-
pline. Non enim omnes qui contemplatiuam sequuntur
uitam felices dicimus. nec omnes qui actiuam. Sed cum
quereretur utrum actiua & negotiosa uita aptior sit
ad felicitatem, uel otiosa uita in contemplatione rebus
posita: docet aristoteles multis rationibus in hac uita
quieta & otiosa felicitatem magis existere. non quod
actiuam uitam felicitate priuet. sed quod hanc prefe-
rat & anteponat. quasi diuine uite similiorem. Quis

igitur in hac uita contemplatiua felicitatem adipiscet.
Non omnis quidem. sed ille qui sapientiam & scientiam
& intelligentiam ceterasq; uirtutes intellectiua habet
bit & in his exercitatus habitum earum confecerit. Is de-
niq; est qui secundum perfectam uirtutem opabitur in
contemplatione. Tu autem nescio quos ignorantes michi
proponis. & dum sumum ac beatum sapientia hominem
indagari debes: ignauum quendam & hebetem inducere
iuderis. At pauci tales fuerunt inquit. Fator. Cun-
cta enim precellentia rarissima sunt. Sed tibi affir-
mo multos esse potuisse. Quicumq; enim magno inge-
nio precliti hoc uite genus uere ac non simulate eligere
maluerunt: & assidua sedulitate cognitioni & indaga-
tioni reze puro animo incumbere: tales fieri possunt. mo-
do longitudo uite ac sanitas corporis cetera q; oportuna
non desint. Magni uiri augustinus & basilus & alii ex
nostris pmulti hanc uitam sectati sunt. Ex gentilibus
uero pythagoras & plato & alii etiam pmulti. An tu credis
post augustinum neminem tanto ingenio natum fuis-
se quanto ille fuit. Multi crede michi pares ingenio
illi fuerunt. sed studium & sedulitatem & uigilantiam
non adhibuerunt eandem. Itaq; ille palmarum in stadio
adeptus est. Illi uero aut non cucurrerunt in stadio: aut
cum incepissent: in medio cursu fatigati destiterunt.
Quare si rari sunt qui ad sumum euadant: nostram in-
curiam & negligentiam & ignauiam accusemus. Recte
quidem oratius de hoc ipso inquit. Qui studet optatam
cursu contingere metam: multa fecit tulitq; puer

sudavit & alit. Abstenuit uenere & uino. Nos in utranq;
dormientes aurem sumum hominis bonum adipisci credemus.
Nam de scientia quod dixisti ualde admiror. An tibi pytha-
goras & plato pauca sciuisse uidentur. qui et mathemati-
cas scientias incredibili subtilitate perscrutati sunt & celo
terraq; nichil fere incognitum reliquere. Quid aristo-
teles quitam numerosa librorum uolumina de cunctis scie-
tiis & facultatibus scripta nobis reliquit. an is tibi pauca
uel potius infinita pene aliqua sciuisse uidetur. Eodem
hunc uirum potius nimis multa sciuisse dixerim q̄ pa-
Quid augustinum an pauca sciuisse dicemus. cuius tot
extant uolumina admirabilis doctrine. Quid basilius
magnus. Quid gregorius nazanzenus. Quid diony-
sius ariopagita qui non contentus terrena atq; humana
scrutari. etiam celos eorumq; hierarchias perscrutatus est.
Quid M. uarro. Quid p. nigridius. Quid M. cicero noster.
An hos scientia steriles fuisse audes dicere. Noli igitur
queso ex ignorantia quorundam hominum cunctos ho-
mines inscitie condemnare. Homo enim infinitarum pene-
rarum cognitionem habere potest. modo uelit in his perqui-
rendis esse occupatus. Mentem certe habet diuine me-
tis participem. & est quasi mortalis quidam deus. Sed hec
satis impresentiarum. Materia enim ista librum requireret
non epistolam. Aliud est argumentum tuum per quod pro-
bare uis non esse sumum bonum in contemplatione. Ais
enim uoluntatem nobiliorem esse intellectui. Quod si ita
sit. non consistit felicitas in contemplatione que fit per in-
tellectum sed in alia re que fiat per uoluntatem. Quid autem

sit nobilior uoluntas, ex eo probari inquis, quia communior est uoluntas cum sit etiam impossibile. et quod intellectui precipit uoluntas & quod est posterius in ordine nature. Certe ego ad hec uix respondere dignatus sum ita michi uidebantur absurda. An tu uoluntatem que est irrationalis animi potentia nobiliorem esse dicis intellectu, qui est ea pars animi que habet rationem & que communis est nobis cum diis. Quis hec diceret. At communior est uoluntas. bonum autem quanto communius tanto diuinius. Hec tua ratio nobiliorem facit uegetatiuam animam quam sensitiuam & quam rationalem. Communior est enim uegetatiua cum in sit etiam plantis & animalibus cunctis. At enim rationalis homini solum. An igitur ex eo dicemus uegetatiuam nobiliorem esse rationali quia communior. Certe non. Falsa igitur est ratio tua. At enim aristoteles ipse inquit bonum quanto communius est tanto diuinius. Fateor, sed hoc in se ipso uerum est. non autem in comparisonem aliorum. Verbi gratia. Vegetatiua in se ipsa multo maior est ac dignior, quia inest plantis & animalibus quam si in esset solummodo plantis. Ita bonum quanto communius est tanto maius in se ipso. In comparisonem uero ad aliud dignitas & excellentia attenditur. Rationalis enim anima longe dignior ac nobilior est quam sit uegetatiua. Licet uegetatiua sit communior. Hoc idem dicendum est de uoluntate & intellectu. Partes enim anime nostre due sunt. Vna

rationem habens . altera irrationalis . Ea pars que
 rationem habet , intellectus uocatur & uirtutes q̃
 in illa fiunt intellectiue dicuntur . Sunt autem
 he uirtutes sapientia scientia intelligentia pru-
 dentia & ars . Morales autem uirtutes non fiunt
 in ea parte animi que habet rationem , sed in il-
 la que non habet rationem . In qua ira & concu-
 piscencia & metus & appetitio existit . Quomodo
 igitur precipit intellectui uoluntas , cum intelle-
 ctus rationem habeat uoluntas non habeat . Na
 quod posterius dicis esse in ordine nature uolu-
 tatem longe aberras . Patet id in pueris , quibus
 statim ira & uoluntas & concupiscencia existit . At
 ratio & intellectus procedente etate in illis fiunt .
 hec ad primam questionem tuam dicta sint . Venio
 nunc ad secundam in qua de mediocritate uirtu-
 tis dubitare uideris . Ais enim aristotelem uirtutes
 omnes in medio posuisse . Tu autem de quibusda
 contra existimas . Vt de prudentia de temperantia
 de iustitia que quidem uirtutes non uidentur tibi
 mediocritates esse sed potius extremitates . Ante
 q̃ hunc parti respondeam . illud declarare uolo , a-
 ristotelem non dicere omnes uirtutes esse mediocri-
 tates , sed morales tantum . he naq; uirtutes sunt
 circa affectus & actus . In quibus parum & nimis
 uitupatur . Medium autem laudatur . Vt audere
 timere , irasci miserere cupe , & cetera huiusmodi .
 Intellectiue autem uirtutes non circa affectus sed

circa uerum & falsum uersantur. Aristoteles igitur omnes uirtutes morales mediocritates esse dicit. de intellectu uero si recte memini nusquam dicit. Tu forsitan imperite facis qui prudentiam & temperantiam & iustitiam simul coniungis. Cum prudentia intellectiua sit uirtus: temperantia & iustitia morales existant. Quod autem mediocritas quedam sit temperantia patet. Est enim circa corporis uoluptates quibus omnino sese dedere flagitiosum est. Rursus uero ab omnibus penitus abstinere & omnem omnino uoluptatem refugere, est quasi insensibilitas quedam & inhumanitas: si & uina & epulas & conuiuium & omnem iocunditatem refugiat. Qualem ego ne amicum habere uelim. Cum ergo hec extrema hinc inde habeat temperantia, quis negare potest eam esse mediocritatem. De iustitia quoque multo minus, dubitandum est cum sit equitas quedam. Equum uero medium sit inter plus & minus. At enim si mediocritatem iustitiam & temperantiam esse dicamus inquis sequeretur, ut mediocriter temperatus esset laudabilior temperatissimo, & mediocriter iustus esset melior iustissimo. Hec tua ratio nichil ualet. Licet enim uirtus mediocritas quedam sit, inter excessum & defectum: tamen ipsius uirtutis nulla est mediocritas. Ex quo fit ut ille qui temperantiam habet, non mediocriter sit temperatus, sed omnino temperatus. Nec qui iustitiam habet, mediocriter est iustus sed omnino iustus. Denique ut temperantia mediocritas quedam est circa uoluptates: ita temperatus mediocris quidam est circa uoluptates sed non circa temperantiam.

Ais preterea omnem medium componi extremis . ut in coloribus & saporibus patet . Si ergo uirtus medium foret , sequeretur ut ex uitiis esset composita . quod est absurdum . Insup si uirtus foret in medio , non esset contraria uitio . cum sint contraria illa que plurimum inter se distant . Medium autem parum distat ab extremo .

Insup sequeretur ut pars uitii esset uirtus . ut patet in prodigalitate . Nam si illud quod est nimium in illa auferemus , erit liberalitas qd remanebit . Ad horum singula breuiter respondebo . Neq; enim talia sunt ut multa uerba mereantur . Nego esse uerum ut omne medium ^{ex} extremis componatur . Punctus enim quod est medium linee , non componitur ex linea . Nec qui erat medius inter duos latrones componebatur ex latronibus . At sapores & colores medii ex extremis componuntur . Fateor p admissionem . In uirtutibus autem admistio non est sed separatio ac relectio uitioꝝ . Non componitur ergo ex uitiis uirtus . licet sit mediocritas inter excessum & defectum . Nec proxima est uitio uirtus sed ualde distans , cum uirtus secundum rationem fiat . uitium autem contra rationem & uirtus bonum . uitium malum & illa laudabilis illud uitupabile . hec omnia contraria sunt ac multum inter se distantia . Ad illud uo quod ais . si a prodigalitate auferamus superfluum , pars illa mediocris que remanebit erit liberalitas . Et sic pars remanetis uitii erit uirtus . credebam te intelligere , uirtutem liberalitatis non consistere in quantitate , sed in dispositione animi p electio-

nem, quando & quomodo & cuius gratia largiatur.
] taq; si hec prius non erant in prodigo: nec ista q̃
remanet pars uirtus erit. Tertia questio tua est de
uirtutibus. de quibus dubitare uideris utrum ana-
tura sint uel ab usu. in quo illud simpliciter respon-
deo, uirtutem omnem esse habitum. habitus autem
omnis p̃ exercitationem & usum fieri. Ex quo palā
est ab usu & exercitatione uirtutes existere. Est tamen
nobis naturalis quedam dispositio ad uirtutes. Videm⁹
enim manifeste nasci alios ad alias uirtutes aptiores.
Nempe alii natura intrepidi aduersus pericula existūt
alii meticulosi. Quidam mites natura & uerecundi.
Quidam effrenes natura & impudentes. Alii cupidi na-
tura & rapaces. alii liberales & abstinentes. huiusce-
modi igitur dispositiones hominibus innate uel ad li-
beralitatem uel ad fortitudinem uel ad iustitiam, non
sunt uirtutes proprie. Nam proprie uirtus est que
habitum iam p̃ usum exercitationem q; contraxit. Ut
enim fabricando fabri & cytharam pulsando cythare-
di: sic iusta agendo iusti & fortia fortes efficiuntur.
Ex his patet neq; natura neq; preter naturam inesse
nobis uirtutes. Sed sumus nos quidem ad illas recipi-
endas natura apti. p̃ficimur autem p̃ exercitationem
& assuetudinem. Superest postrema questio tua spinosa
profecto atq; ardua utrum uirtutum ip̃arū sit consor-
tium quoddam & quasi consecutio talis: ut qui unā
habet uirtutem, ceteras quoq; omnes habere necessari-
um sit. uel separari ac dissolui abinuicem uirtutes pos-

sint. In qua quidem questione ut tibi uerum fatear
soleo interdum diuersa sentire. Ratio enim me cogit
fateri uirtutes omnes esse inter se coniunctas & catena-
tas indissolubili quodam nexu. Sensus uo cōmunis
ab hac spinosa ratione abhorret. Sed pmittamus nos
rationi. Sensem autem in hac parte ualere sinamus
Primum igitur distinguende sunt uirtutes. Hoc enim
modo clarius id quod querimus apparebit. Virtutū
alie sunt naturales alie proprie. ut paulo ante osten-
dimus. Propriaz rursus uirtutum: alie sunt intelle-
ctiue, alie morales. Naturalium ergo uirtutum non
est consecutio ulla. Potest enim esse quis natura con-
stans & intrepidus aduersus pericula & sic naturaliter
fortis & tamen hic idem rapax & auarus & iniustus &
inimicus honestatis ut plerosq; uidemus. Itaq; in na-
turalibus uirtutibus non est consecutio, sed separatio
manifesta. Moraliū autem uirtutum omnium ca-
tenatio quedam esse uidetur nec alteram ab altera se-
parari posse. Sunt enim habitus cum ratione circa affe-
ctus animi. Ratio autem in huiusmodi uirtutibus a-
prudencia est. Prudentia uo in omnibus affectibus ea-
dem est. Non enim unum curat alium negligit.
Ex quo fit, ut prudentia omnes uirtutes morales simul
liget nec ullam separari patiatur. Et qui unam ha-
bet uirtutem omnes habet. Restant uirtutes intelle-
ctiue. In quibus non uideo cur separatio fieri non pos-
sit. Artifex enim quidam pfectionem & habitum in
arte sua consecutus. Ut apelles in pictura, praxiteles

in statuis: non necesse habet rei militaris aut guber-
nande rei. p. scientiam habere: aut nature rez cognitio-
nem. Imo ut socrates in apologia docet: hoc est com-
mune uitium in artificibus: quod ut quisq; in arte
sua excellit: ita sese decipit: putans in aliis quoq; fa-
cultatibus se scire que nescit. Ars igitur ab aliis uirtu-
tibus intellectiuis separatur. Idem forsitan de scientia
& prudentia dicendum est. Prudens enim cum in agē-
do uersetur: non uidetur regere scientiam nature: cu-
ius finis est non actio sed cognitio. Itaq; ut naturales
uirtutes: sic etiam intellectiue uidentur separationem
recipere. Morales autem nequaquam recipiunt separationem:
sed data uirtute una morali: ceteri omnes eiusdem ge-
neris consequuntur. Vale.

Leonardus Johanni cirignano lucensi sat. Cum ex agro
aretino in quo rusticationis causa fueram multos dies
comoratus florentiam rediissem: inueni domi eptam
tuam elegantem profecto ac diligenter elaboratam: in
qua reprehendere me opam tuam quam ebraicis litteris
pdiscendis dares te audiuisse scribis: ac rationem tui
facti reddens. studia eaz litteraz in primis necessaria
ostendere conaris. Ego autem quid tibi de me retule-
rit excellens ille uir quem tu allegas nescio. Illud
tamen scio: non quasi rem turpem reprehensam fuisse
a me illaz litteraz cognitionem & studium: sed qua-
si minus utilem ac ut ita dixerim supuacantam opam.
Littere enim ille quicq; habuerunt boni iam pridem

in latinos translatum est. Nec leues quidem auctores,
sed grauissimi ac doctissimi transtulerunt. Hic tu quid
iam amplius requiras, non equidem intelligo nisi
forte illis ipsis interpretibus diffidis, ac eos in disqui-
sitionem & iudicium uocare contendis. Quod si facis
crede michi ineptus sis. At enim inquis sumum
bonum & cognitionem dei ante omnia querere debe-
mus. Fateor. Sed si ad hoc necessariam putas ebrai-
carum litterarum scientiam, uehementer erras. Neque enim
augustinus neque basiliius neque alii per multi ex nostris
ac grecis qui ebraice nesciuerunt, deum cognouis-
sent, si absque litteris ebraicis dei cognitio haberi non
posset. Quin etiam iudeos uidemus litteris ebraicis
per quam optime structos. eosdem tamen summi boni ac ueri
dei cognitionem nequaquam habere, sed inimicissimos esse
religionis & fidei. Itaque non in cognitione litterarum
ebraicarum consistit id bonum quod tu queris sed in al-
liis. At enim hieronymus poetarum fabulas & oratorum
argutias damnat. Quid ad rem? Ego enim non te ad
fabulas poetarum neque ad argutias fori uoco. Sed si phi-
losophie ac liberalibus studiis commodius & plenius la-
tinis & grecis litteris fieri id posse dico quam iudeorum bar-
barie. Quod si hec studia negligenda sunt & contem-
plationi dei incumbendum ad eam rem non esse ne-
cessariam ebraice lingue scientiam affirmo. cum mul-
ti in ea lingua eruditissimi puerse de deo sentiant et
sint religionis perfidissimi hostes: multi etiam illius lin-
gue ignari ad perfectionem ueritatis ascenderint. At enim

inquis fundamenta recte fidei a iudeoꝝ libris exi-
stunt. quia si sint translati melius tamen est fon-
tes confectari q̃ riuos. Certe si christiani sumus
non autem iudei apud nos esse fontes dico. non
apud illos. Nouum enim testamentum totum ut
ita dixerim nostrum est non iudeoꝝ. Ex quatuor
enim euangelistis unus dūtaxat ebraice scripsit. ce-
teri omnes greca lingua euangelia sua ediderunt.
Ex eptis uō pauli una solūmodo ebraice scripta fuit.
ceteri omnes alia lingua. Actus aploꝝ lucas grece
descripsit. Apocalypsis iohānis grece scripta est nō
ebraice. An hi riuu tibi uidentur ac non fontes.

A dde tam multos ac tam prestantes doctores xpiane
fidei quot habet latina lingua & greca. dionisium
ariopagitam gregorium nazanzenum basilium
crysostomum aliosq; p̃multos grecoꝝ excellentissi-
mos. Latinoꝝ uō augustinum hieronymum cy-
prianum ambrosium gregorium thōmam agnate.
et alios item p̃multos. Si igitur xpiane fidei cogni-
tionem p̃fectam ac non uulgarem habere uis hos
lege queso atq; intellige. quoz nichil simile apud
hebreos repire potes. Quid concilia in quibus p̃mul-
te hereses ac uarie xpianoꝝ lites sunt penitus ex-
tirpare. non ne tota latinoꝝ & grecoꝝ sunt. ebra-
icoꝝ uō nulla. lateranēse. nicenum. calcidonen-
se. Quid igitur apud ebreos queris. An xpiane fi-
dei fundamenta. Certe apud nos illa sunt non a-
pud eos. Disputationes doctoꝝ & determinationes

146
dubietatum? At ille apud nos reperiuntur non apud
illos. Enim uero in ges multa ex prophetis & ex aliis e-
breorum libris ad confirmationem christiane fidei elici pos-
sunt. fateor. Sed hec ipsa iam pridem interpretata et
translata fuerunt a multis doctissimis uiris. ut nichil
lucris sit illa magis ebraice legere quam si latine legas. Ni-
si forsan diffidis hieronymo doctissimo & tibi ipsi confidis,
melius intelligere posse quam ille intellexit. Dare igitur o-
pam ebraicis litteris uoluptatem fortassis animi affer-
re tibi aliquam potest, utilitatem uero nullam. Ceu si quis
uinum ex prelo haurire malit quam ex dolio quoniam in prelo
ante quam in dolio fuit. Neque uero michi obieceris grecarum lit-
terarum studia & opam illis impensam. Si enim tales in-
terpretes qualis hieronymus fuit greca lingua habu-
isset. magno labore me & ceteros liberasset. Sed qui
libros aristotelis transtulerant, barbaros magis quam latinos
illos effecerant. Deinde quid simile habet grecorum e-
ruditione cum iudeorum ruditate. Greca enim lingua philo-
sophicarumque disciplinarum gratia addiscitur. Confert etiam la-
tinis ad perfectionem litterarum. Eadem quippe origo ui-
detur eademque institutio. ac eadem pene litterarum figura.
A pud ebreos autem, nullum tale inuitamentum esse po-
test. Nulli enim illic philosophi, nulli poete nulli oratores re-
periuntur. Lingua uero ac figuris litterarum sic abhorrent
a nostris ut etiam in scribendo contrariam uiam incedant.
quam nos incedamus. Cum hac lingua tibi quicquam commercii
sit. cuius littere comites nostris esse non possint. sed
cum dextrorsum incedant nostre, ille sinistrorsum au-

fugiant. Eloquentiam uero ac dicendi artificium quod
tu auctore hieronymo improbare uideris beato paulo aplo
non displicuisse conspiciamus. Qui cum in iudicium hiero-
solimis tractus esset: ac iam pro damnato haberetur iniecto
multitudini scrupulo quod ipse phariseus esset ac resurrectionem
animarum crederet: & ob id persecutionem pateretur
seditione apud auditores concitata euasit. Rursus uero
cum apud agrippam & festum causam diceret: proemio
ac gestu oratorio usus est. Extento siquidem brachio
& manu leuiter sublata principium dicendi fecit. ut lucas
euangelista testatur agrippam compellans ac sibi quod
iam pridem optasset datam facultatem affirmans ut ab
rege causa sua cognosceretur. Adeoque persuasit dicendo:
ut liberandum rex diceret nisi cesarem appellasset. Homi-
ni quippe in communem uitam degenti necessaria est eloque-
tia: qua conciliet sibi animos. qua impetus malivolorum
refringat. qua iustitiam suadeat. Itaque stoici unam ex
maximis uirtutibus eloquentiam posuerunt. Necte de-
terreat iudicii dies de quo hieronymus inquit. O quot
illic elingues feliciores erunt disertis, & quot rustici o-
ratoribus preferentur. Nam licet hoc modo de omnibus
dicere. Quid enim uetat ut ille de oratoribus & disertis
sic etiam me de theologis dicere. O quot illic rustici et
inlitterati feliciores erunt multis qui sacrarum litterarum co-
gnitioni uacant. Siquidem arriani & manichei & sabellia-
ni ac ceteri heretici qui in litteris sacris uersati, puerse
de deo opinati sunt, sempiterno igne damnantur. Habes
nunc iudicium meum de ebraicis litteris. Neque tamen

legem tibi impono quominus arbitrati tuo agas. Sed ne-
q; tu legem imponere michi debes quominus libertati
cam que sentio. Vale.

Leonardus nicolao ceba sal pt dicit. Non putabam in u-
niuersa grecia tantum esse latinaz litteraz quantum
inte uno conspexi. Duas enim abs te epistolas accepi tan-
ta elegancia nitoreq; conscriptas ut admiratus equidem
fuerim tibi inter alienigenas uiuenti, tam incorrupta pa-
tri soli eloquentiam pmanuisse. Et ad primas quidem lit-
teras responsum exaraueram, dandum illi ipsi religioso
qui tuas ad me detulerat. Predixerat enim michi se pro-
pe diem abiturum fore, proinde litteras pararem. se enim
uenturum ad me ac litteras suscepturum. quod tamen
non fecit. Alias postmodum tuas accepi litteras, taciturni-
tatem meam accusantes, & nichilominus gratias agen-
tes qd illi religioso que michi comendaras non defue-
rim. Ex hoc igitur postremo intelligere potuisti, me le-
to animo suscepisse amicitiam tuam, qd homini ignoto tuus
apud me litteris comendato ita me uolentem & cupientem
obtuli ut promptius nichil fieri potuisset cum uera signi-
ficatione amoris erga te mei. Quod si responsum tunc no
habuisti culpa in me non fuit qui responsum paraueram
ut supra dixi. Nec tamen uenerabilem illum ac pstantissi-
mum religiosum carpo. Multa enim tam longum iter in-
gressuros occupant & distrahunt. Sed preterita omittam
& ea dicamus que ad rem nrām ptinent. Ego mi nico-
lae p q libenter te in amicitiam recipio. Virum bene lit-
teratum ac phumanum & de me plusq; ipse met postulo

egregie sentientem. Estoq; post hac nobis amicitia nō
uulgaris sed qua boni uiri inter se diligunt. nō emolu-
menti spe sed comprobatione uirtutis. Hec enim ami-
citia stabilis est. ceteri simul cum fortuna mutantur.

Laudas traductiones meas ex quibus phedonem plato-
nis & aristotelis libros de moribus ad nicomachum &
quasdam plutarchi uitas te uidisse cōmemoras. Utinam
tantas mererentur laudes quantas tu illis tribuis. Sed
ego me ac imbecillitatem meam noui nec michi ipsi
in illis satisfacio. Verūtamen ut scias, multo plura
traduxi q̄ a te cōmemorata sunt. Quod autem me
hortaris ad traductionem librorū platōnis de re p. Et
ais uidisse te eosdem libros a nescio quo interp̄te in-
eptissime traductos: atq; ob id magis me hortaris ad
id onus suscipiendum: respondeo tibi plane quod sen-
tis. Eōdem libros illos iam pridem latinos facere aggres-
sus essem si michi placerent. sed multa sunt in iis libris
abhorrentia moribus nostris que pro honore platōnis ta-
cere satius est q̄ proferre. Quod autem offers opam tu-
am in grecis uoluminibus comparandis p̄gratissimum
est. Rogo atq; obsecro des opam, ut michi emanantur
uolumina que tibi nominatim in scedula his litteris
interclusa exprimo. Studebis tamen potius uetustos
eligere q̄ nouos si modo haberi possunt. Tu igitur hūc
laborem michi gratissimum assumes. Ego autem ut
aliqua tibi hic cōparentur curabo. Vale

Leonardus cyriaco sal. Quid michi dabis cynace si de

urbe anconitana tibi multa ac preclara uetustatis mo-
 numenta ostendam que tu nunq̃ uidisti licet acarna-
 niam totam cum etolia & boetia lustraris. ac pelopone-
 sum sparthamq; & argos inspexeris. & quicq̃d antiq̃ta-
 tis est in illis erueris & athenarū propylea nobis descripse-
 ris. Ego tamen dum tu peregrinando aliena conquiris:
 ip̃e manendo domi tua idest patrie tue monumenta tibi
 inuisa incognitaq; prospexi. O magnam uim animi no-
 stri ac penitus diuinam. Siquidem dum stamus domi
 ip̃e peregrinatur. nec distantia modo locis adit. uerū e-
 tiam que iam mille annis gesta sunt tanq̃ presentia in-
 tuetur. Sed ne te p̃ longa demorer ap̃iam q̃d rei sit.
 Scripsi nouiter libros quatuor de bello italico quod belisa-
 rius & narses iustiniani duces aduersum gothos gesse-
 re. In eo bello multa ac preclara de patria tua anconi-
 tana repperi. ac repta libens p̃scripsi. Nam & obsidio
 eius urbis terra mariq; a gothis agitata. & pugna na-
 ualis egregia & insignis circa eam cōmissa. in qua septu-
 agintaq; naues longe pugnauerunt. Et situs oppi-
 di qui tunc erat ac cetera p̃multa memoratu digna re-
 feruntur. In quibus scribendis tu etiam aliq̃d michi ca-
 loris & impetus addidisti. q̃d tibi ac ciuibus tuis hec pla-
 citura existimabam. & sunt maximo ornamento ure ci-
 uitati. Est autem hec non translatio sed opus a me com-
 positum. quēadmodum liuius a ualerio antiate uel a
 polybio megalopolitano sumpsit & arbitrati suo dispo-
 suit. Hanc uō historiam meam si tu inspicere uoles, nō
 aliter tibi ostendam q̃ si omnia epigrammata omniaq;

Magna est uis ani-
 mi.

uetustatis monumenta que in toto orbe terrarum collegisti
ad me feres. Vale.

LAudio generositatem tuam reuerendissime pro quod non cir-
ca negotia curie, ut ceteri faciunt totus incumbis: sed poli-
tionibus interdum studiis mentem conuertis. Quod autem
diuersa uidentur tibi relata de legione illa que regium
occupauit: non est mirabile. Scriptores enim antiqui uari-
a & interdum diuersa repiuntur tradidisse. ut in liuius ui-
dere licet. qui ualerium antiatem & fabium pictorem &
pisonem frugi non solum in numero cesorum, uerum etiam in
rebus ipsis gestis sepe diuersa tradidisse testatur. Ego igitur
in comentariis illis quos tu legisti polybium megalopo-
litenum secutus sum. magnum profecto uirum & scripto-
rem egregium ac summe apud grecos auctoritatis. Floruit
autem maxime per scipionis emilianum tempora cum quo etiam
in africa bello carthaginensi fuit. Tradit uero ex ea legione
que regium occupauit trecentos duxerat uiuos in potesta-
tem romanorum uenisse. qui romam ducti in foro uerberati ac
securi percussi fuerunt. Liuius autem in oratione quadam sci-
pionem inducit dicentem, totam legionem securi percussam
fuisse. In hoc igitur uarietas est quod hic de tota legione
sumptum supplicium dicit. Ille uero de militibus trecentis
duxerat. Sed forsitan non est ita diuersum ut apparet. Le-
gio enim congregationem significat. ut grex. ut con-
uentus: ut senatus. ut populus. Si de grege quadringen-
torum capitum demantur paulatim ducenta, tamen remane-
bit grex ac priorem appellationem retinebit. Similiter co-

Legio congregatio fuit

uentus centum monachorum si ad uiginti redigatur tamen erit
conuentus. Et populus decemilium hominum si ad trece-
tos redigatur tamen erit populus. Et si trecenti isti suppli-
cio afficiantur totus populus illius ciuitatis dicetur suppli-
cio affectus fuisse. Romulus ab initio senatum instituit
uiroz centum. Unde centum uiralia iudicia dicuntur. Si
quingenta ex illis mortui fuissent tamen reliqui supsti-
tes totus erat senatus. Et enim si legio illa decem annis re-
gium possedit necesse est ut multi ex ea legione illo de-
cennio interierint. In obsidione etiam & preliis multos ceci-
disse consentaneum est. Non est igitur uerum ut de qua-
tuor milibus peditum & equitibus ducentis fuerit suppli-
cium sumptum. sed de uis duxat qui supstites ex ea legio-
ne fuerant. Restat alia dubitatio qd florinus in deditione
acceptos ego expugnatos dixi. In quo illud intelligendum
est quod qui sese dediderunt milites in deditionem acce-
pi sunt. qui repugnauerunt nec se dediderunt interfecti
sunt. Nec est inconueniens capta urbe ut pars abiectis ar-
mis se dedat. pars uo interire malit qd deditionem facere.
Itaq; hec que diuersa uidentur non sunt diuersa. Et idem
dicunt scriptores licet primo aspectu diuersa dicere uideantur.

Leonardus leonardo sat pl^r dicit. Vidi illa que a te scripta
sunt aduersus inuidiam. Laudauitq; & laudo ingenium
tuum. Sed michi uidetur longe plura dici posse aduersus
stultitiam qd aduersus inuidiam. Cum enim utraq; sit ma-
lum, stultitia tamen deterius est. Vide queso rationes
que me in hanc sententiam trahunt. Dicam enim breui-

q. stultitia deterius
est mali qd inuidia
q. hoc no ignorat
illa sci.

puetis.

Stultitia luminibus caret.
Inuidia uo inuitu habet
pspicacem

ter & quasi puetis quibusdam illas attingam. quazilla
prima michi ratio sit: quod inuidia quidem non igno-
rans est: stultitia uo ignorans. Quanto autem scire q
nescire prestabilius est: tanto deterius stultia q inuidia
reputur. Quod autem non sit ignorans inuidia patet.
Cognoscat enim & cui & pro quibus inuideat. nam cui
invideret si ignoraret. At enim stultitia cuncta ut
ita dixerim ignorat. Et in hoc ipso ridicule fallitur: qd
sibi putat inuideri cum nemo inuidet. Itaq; poete ca-
rere luminibus stultitiam dicunt. Inuidiam uo pspi-
cacem nimis intuitum habere. Auidendo nempe in-
uidia dicta est. Vtq; inserviens & imodica prepositio-
ne augentur: sic etiam inuidia. Vtrum igitur deterius
est: id ne quod ignorans & cecum esse constat: an id
quod scire uidere confitemur. Preterea inuidia
illi ipsi qui inuidet, boni alicuius causa interdum fuit.
Ut aristoteles comotus isacratis gloria, dedit opam elo-
quentie ac precepta dicendi cum sapientia coniun-
xit. Et themistoclem milciade trophaea de sono exi-
tabant ad parem uel maiorem gloriam sibi comparan-
dam. multaq; huiusmodi afferri possunt exempla.
At enim stultitia nichil omnino parit quod bonum sit.
Itaq; monstrum est ut inquit satyrus nulla uirtute re-
demptum. Insup stultitia deridetur & contemptui ha-
betur. Inuidia autem neq; deridetur ut pote intelli-
gens, neq; contemptui habetur, ut maiora concupi-
scens. Quis ergo dubitet qn magis fugienda sit stul-
titia q inuidia: cum stultitia deridiculos & abiectos

170
homines faciat. Equidem cognoui perusinum quēdam
etate iam prouectum, cum ego tunc adolescens essem.
hic perusinus admirabilem quandam poetarū & oratorū
se habere scientiam existimabat. Sciebat autem ut ita
dixerim nichil. Tamen stultus homo credebatur sibi ab
omnibus inuideri & de hoc plurimum querebatur.
erat uō qui illi inuideret penitus nemo. Is si michi
carus esset, mallet ut inuideret alijs q̄ sic stultum
esse, ut sibi ab alijs inuideri putaret. Cognosceret enī
ignorantiam suam. nec de se ipso tam fatue opinaretur.
nec sibi putaret inuideri cum nichil in se haberet qd
inuidiam mereretur. hec sunt que michi aduersus
stultitiam in presentia occurunt. Credo autem si
excogitare uoluero, plura etiam esse michi de hoc
ipso supuentura. Vale.

Leonardus salutem dicit Johanni aretino. Cupienti
michi uehementer prospera de te audire: supuene-
runt littere tue: singularis amoris & officii plene, q̄b;
certior factus sum: te bene ualere ac studijs sacrarū
litterarū assiduam opam dare. O res duas michi opta-
tissimas de te cognouisse. Nam & ualitudo corporis
necessaria est homini in acquisitione ueritatis occupato.
& electio illa studioꝝ maxime probanda est que di-
uina se sectatur. Jam enim uidere uideor aciem in-
genij tui circa illius uere essentie cognitionem, quan-
tum fas homini sit, toto nixu erectam. nec miror te
dum celestia scrutans: terrenorū obliuisci. Suscepi etiā

ex eo uoluptatem pmaximam: quod michi significasti
quasparrem bononensem suum iudicio meo hominem
a te auditum supiore anno in disciplina morali fuisse.

Crede michi iohannes fortunatus es huius uiri conuersa-
tione atq; doctrina. quem ego unum admiror maxime
quem uera pbia ueraq; scientia non fatua umbrabiliq;
unbutum sensi iam diu atq; exptus sum. huic tu in-
hereas suadeo, et quoad fieri potest nunq dimittas. Plu-
rima quippe sunt illius uiri ornamenta. cum litterarum
tum disciplinarum. ut doleam eadem & interdum indi-
gner tam mirifice doctum hominem ac etiam excultu

decidisse. de quo ue-
rissime dici potest lux in tenebris lucet. Sed non plura
de hac re que corrigi non potest. Quod autem de me-
taurorum conuersione flagitatus ambo: esset michi quoq;
iocundissimus labor modo p occupationes meas liceret.

Verum ego & defessus iam sum etate, & insup occupationibus
uani obsessus. De historia uo qd petis: scias me post
discessum tuum quatuor libros de bello italico aduer-
sus gothos gesto scripsisse. Scripsi uo illos non ut inter-
pres, sed ut genitor & auctor. Quoad modum enim si
de presenti bello scriberem: notitia quidem rerum gestarum
ex auditu foret, ordo uo ac dispositio & uerba: mea es-
sent ac meo arbitratu excogitata & posita. Eodem item
modo ipe notitiam tantum rerum gestarum de illo sumens
in ceteris omnibus ab eo recessi. ut pote qui hoc unum
habeat boni qd bello interfuit, cetera illius sunt sper-
nenda. Eos libros cesarino nostro misi. Vale.

194
Leonardus baptiste albert sat pt dicit. Volo cognoscas
simplicitatem meam uel potius puritatem. Nup enim
cum in sancte crucis templo me conuenisti, ac uerba fe-
cisti de responso caroli: non intellexi ex illo responso te
uelle aliquid inferre aduersum me. Itaq; nichil ad hanc
partem tunc respondi utpote qui non suspicarer te expo-
stulare aliquid posse. Tantummodo hortatus sum ad conten-
tiones deponendas ut turpe litteratis hominibus in hu-
iusmodi alterationes deuenire. Postea uo referente m
egregio adolescente iacobo, cui tu uerba sup hoc feceras in-
tellexi: te ex illo responso suspicari ne caroli rogatu illa
scripserim que nup ad leonardum dati uirum prestante
michi q; amicum de inuidia stultitiaq; conscripsi. Que
suspicio si inte est eam queso deponas. Nullius enim ro-
gatu uel suasionem uel conspirationem illa scripsi. sed ex
me ipso citra ullam malignitatem animi de genere
ipso disputari, quemadmodum de auaritia & prodigalita-
te disputari solet utra illar pnitiosior sit ac nocentior.
Nec uo sum adeo leuis ut alterius rogatu uel unpulsu mo-
lestus cuiq; esse quererem presertim beniuolis & amicis
qualem te puto. Quare de me ut aliquid tale existimes ca
non est. Illum autem qui respondit, uideo aliunde scire
potuisse que scripta fuerant. Mecum certe nichil de hac
re ipse contulit. Vale.

Leonardus lauro quirino. Scripsisti nup michi propones
questiones aliquas ac me rogans ut illis responderem.
Erant uo questiones satis puulgate atq; comunes. Po-

sita enim quibusdam in capitolis aristotelis opinione
contra illam arguebas improbaretq; tentabas. Ego igitur
a te requisitus & rogatus questionibus illis tuis per
epistolam meam respondi. Aristotelis dicta defendens
& argumenta tua dissoluens. Feci autem hoc ualde
modeste. ut pote qui scirem huiusmodi questiones
disputandi potius causa proponi solere, quam ita reuera
qui arguebat sentiret. Expectabam uero a te pro iis
que tibi responderam michi gratias agi. Ecce autem
epistola tua super his ad me scripta, ualde intemperanter
& contumeliose. Pro gratiarum siquidem actione michi
conuitia reddidisti. Itaque mecum ipse obstupui, tanta
in te stultitiam leuitatemque ac puerilitatem nature ex-
istere ut pro beneficio michi maleficio retribueres.
Nam si responderem a me nolebas, cur me rogabas? Sin
uolebas cur michi irasceris qui id feci quod a te roga-
tus fui? Si dicis me parum humaniter tibi respondi-
sse: habes epistolam meam, ostende queso illam cui-
uis intelligenti, nullus crede michi de inhumanita-
te illam reprehendet. Quid enim in illa scriptum fuit
non modeste? Nonne ab ipso ferme initio hec sunt uer-
ba. Questionibus a te propositis respondere constitui,
non quo te doceam, sed quo a te discam. An potuit
humanius dici? In sequentibus uero quid est quod repre-
hendere ualeas? Nam uerba quidem illa non recte ca-
pis & absurdum uidetur, & similia in disputationibus
necessaria sunt. Tibi enim aristoteli impugnantem, quod
ego defendens respondere poteram, nisi negarem ra-

nones tuas esse ueras & quedam a te uerba nō recte ca-
pi ostenderem & non ita dicere aristotelem ut tu asse-
rebas monstrarem. Hec enim cōmunia sunt disputan-
tium neq; preter te uidi unq̄ aliquem qui ista cōmu-
nia dici grauius ferret. Quod si usq; adeo arrogans
es ut nichil contra tua dicta audire uelis: rogare
me non debuisti ut argumentis tuis responderem. Ego
enim quātum ad te attinet libenter gesebam. Tu dor-
mientem uocasti, respondentem indignaris. Inter ce-
tera me contemnēs. huiusmodi sententiam scribis.

Relinque michi aristotelem cuius ego doctrina imbu-
tus sum. Tu autem qui hec non intelligis tullium ac
liuium legas. O fatuitatem hominis deridendam. Tu
ne cucule precipe audes ut aristotelem tibi relinquā.
quasi tu eum scias ego ignorem. Et quanta arrogā-
tia ista tua est: quanta fatuitas. Presertim cum tu
nichil omnino scias. cum neq; ingenium neq; litteras
habeas. cum aristotelis dicta non modo p te intelligere
sed ne monstrata qdem tibi a me propter cōtitudinem
ingenii tui discernere adhuc ualueris. Sed quoniā
magistrum te ipm facis & michi libros aufers: doce
nos queso magister cucule admirabilem p̄hiam tuam
& fatuitates illas tuas quas ineptā ineptissime scripsi-
sti nobis declara. potes id quidem faciliter agere. Nā
ut audio non philosophum modo sed etiam oratorem
te putas esse & eptas tuas librariis ostentas. Qui si
scires q̄ inepte & ridicule & pueriles sint: eas potius ex
libris deleres q̄ librariis ostenderes. Et qui tu es queso

aut qualis.º qui tam arroganter de te ipso loqueris
a quo si uentositatem quis detraxerit instar uesice
inflate nichil penitus remaneres. Quod prestaret tibi
franciscum barbarum & alios ciuitatis tue uiros cla-
rissimos humanitate litterisq; excultos imitari. Quod
inter babiones numerari uelle, quibus incredibilis
ignorantia cum intolerabili supbia ac fatua ridicula
q; opinione sui innata existit. Proposui mihi
questiones aliquas. Addidisti argumenta quedam
contra aristotelem plena ignorantie ac fatuitatis
tue meq; rogasti ut ad illa responderem. Feci quod
postulasti. & humaniter quidem feci. Tu autem ebe-
tudine ingenii tanquam in tenebris ambulans nec mo-
strata tibi discernens: contra tua dicta me dixisse
indignaris & contumelia me indigne afficis. & ut
tibi nunquam aristotelem supbissime iubes. Ego i-
gitur cum tu talis sis: qualem te ipsum patefecisti: non
aristotelem ut tu postulas: sed stultitiam & leuitatem
& ignorantiam tuam tibi relinquo. Quibus uitiis ob-
sessus: ac plane obcecatus tanquam talpa quidam lucem
a tenebris non discernis.

Alfonso ep̄o burgen̄.

Pergrate michi fuerunt littere tue reuerende pater
ac doctissime uir quas proxime suscepī mirabili sapi-
entia & optimorum exemplorum copia refertas. In quibus
multa me delectarunt. et imprimis pugilum illa simi-
litudo ad causam utriusq; nostrum uerissime accomo-
data. Et enim si in armorum certaminibus & in gladiis

tono modo qui ferro inter se ducunt tamen amici po-
stea remanent: quanto magis id esse debet in certami-
nibus litterarum in quibus non ferro sed ingenio decer-
tatur. Ego igitur protinus in hac parte tibi assentior
atque gratias ago quod ad me scribere ex tam longa distan-
tia locorum dignatus sis mentemque tuam amicissimam o-
stendere. Ut autem uideas in me quoque eandem fuisse
iam pridem & nunc esse dispositionem & mentem: subi-
ciam tibi uerba que iam pluribus mensibus ad amicum
quendam de te scripsi. Nam cum ille scripta cuiusdam
maliuoli contra opusculum quoddam meum ad me
misisset ac hortatus esset ut illi responderem quemad-
modum alfonso nuper responderam: ego tunc mea cum
aduersus illius calumniam defendissem in hunc modum
tandem ad amicum uerba feci. Hec pro cognitione tua
scripsisse uolui. Nam obtrectatorem illum meum neque
nouimus eque neque nominari unquam audiui. Sed satis appa-
ret furiosum quendam esse: quisque is sit. Simul enim
reprehendit de rebus sibi incognitis simulque maledicit
quasi non ratione sed odio furoreque moueatur. Quid
autem hic simile habet alfonso? Ille ueterem inter-
pretationem ethicorum suis rationibus defendebat: de me
autem nichil nisi honorifice loquebatur. Tribuebat
litteras splendoremque orationis. plura denique quam ego ipse
uellem in hac parte de me predicabat. Vnum modo
reprehendebat: quod nouam interpretationem meam ue-
teri anteferebam. & in hoc ipso tamen humanissime ac mo-
deratissime opinionem suam non contumeliis ut iste:

sed rationibus tuebatur. Hic autem alter nichil modesti
habet. Itaque ego ille qui alfonso moderate admodum
ciuilitateque respondi, hanc moderationem meam huic
respondens seruare non possem. Iurgia uero & contume-
lias si reddam, & in his diutius consistam, uereor ne
ipse leuior ac stultior fierem quam iste ipse qui me prouo-
cat. Hec fuerunt uerba mea tunc ad amicum de te
scripta. Potes igitur ex his uidere qualis sit animus
erga te meus, cum iam pridem ita de te non uoce mo-
do sed etiam litteris fuerim attestatus. Quare sit iam
nobis inter nos amicitia uera qua boni uiri sese in-
uicem diligunt non spe utilitatis sed opinione uirtutis.
Quod autem meorum opusculorum aliquid postulas, non erat sane
apud me nunc quod ad te mitterem. sed in posterum
curabimus ut tibi non desit. Amicorum enim communia
omnia. Misi uero iam pridem ad dominum regem
hispanie qui hoc per suas litteras postulauerat libellos quos-
dam meos in quibus fuit opusculum cuius titulus est
isagocicon moralis philosophie. hoc rogo ut uideas & ad me
rescribas quid tibi uideatur. Vale ac me ama. Flo-
rentie die quarta septembris Mccccxlii.

Ad Regem aragonie.

Rem incredibilem serenissime princeps sed tamen ue-
ram excellentie tue per has litteras indicabo. nec erit
tibi ingratum ut opinor eam rem ex me potissimum
cognouisse. Scripsi nuper libros quatuor de bello ita-
lico aduersus gothos gesto. In eo bello quia urbs neapo-
litana bis obsessa fuit & bis capta, primum a belisario

iusliniani duce: postea uero a totila gothorum rege: & utroque
tempore magna ac notabilis fuit obsidio: decreueram
eos libros tibi eandem urbem obsidenti transmittere,
sed retardauit me respectus quidam, quod ueritus sum
ne aliquos offenderem, si uiam & occultum aditum quo
dammodo monstrarem ad urbem capiendam. Cum igitur
ob hunc respectum detinerer, ecce tua uirtus admirabi-
lis neapolim cepit: per eum maxime modum ut audiui-
mus, quo in eisdem libris describitur a belisario fuisse
captam. Itaque ego hec audiens obstupui post mille fer-
me annos eandem urbem eodem modo captam & seruata
fuisse. Neque enim minorem humanitatem tuam fuisse
audiuimus in conseruando ciues quam tunc fuerit belisa-
rius: neque minorem industriam in capiendo. Nec putet
aliquis me ista fingere. Nam libri illi sex mensibus
ante editi a me fuerant quam tu urbem illam cepisti. mul-
ti quoque iam illos non legerant modo uerum etiam transcrip-
serant. Ut autem uideas modum quo belisarius tunc
neapolim cepit mitto tibi partem illam libri in qua ca-
ptiuitas eius urbis describitur. Vale decus seculi nostri.
xvii octobris florentie.

Leonardus aretinus francisco barbaro uiro clarissimo sal-
utem plurimam dicit. Particulam litterarum tuarum legit hodie
michi clarissimus uir leonardus uenerereus apud nos
a uobis orator, maximam quae exinde leuitiam cepi pro
tua incredibili suauitate atque humanitate. Primum igitur
de libri pretio nichil est quod labores. Qui enim

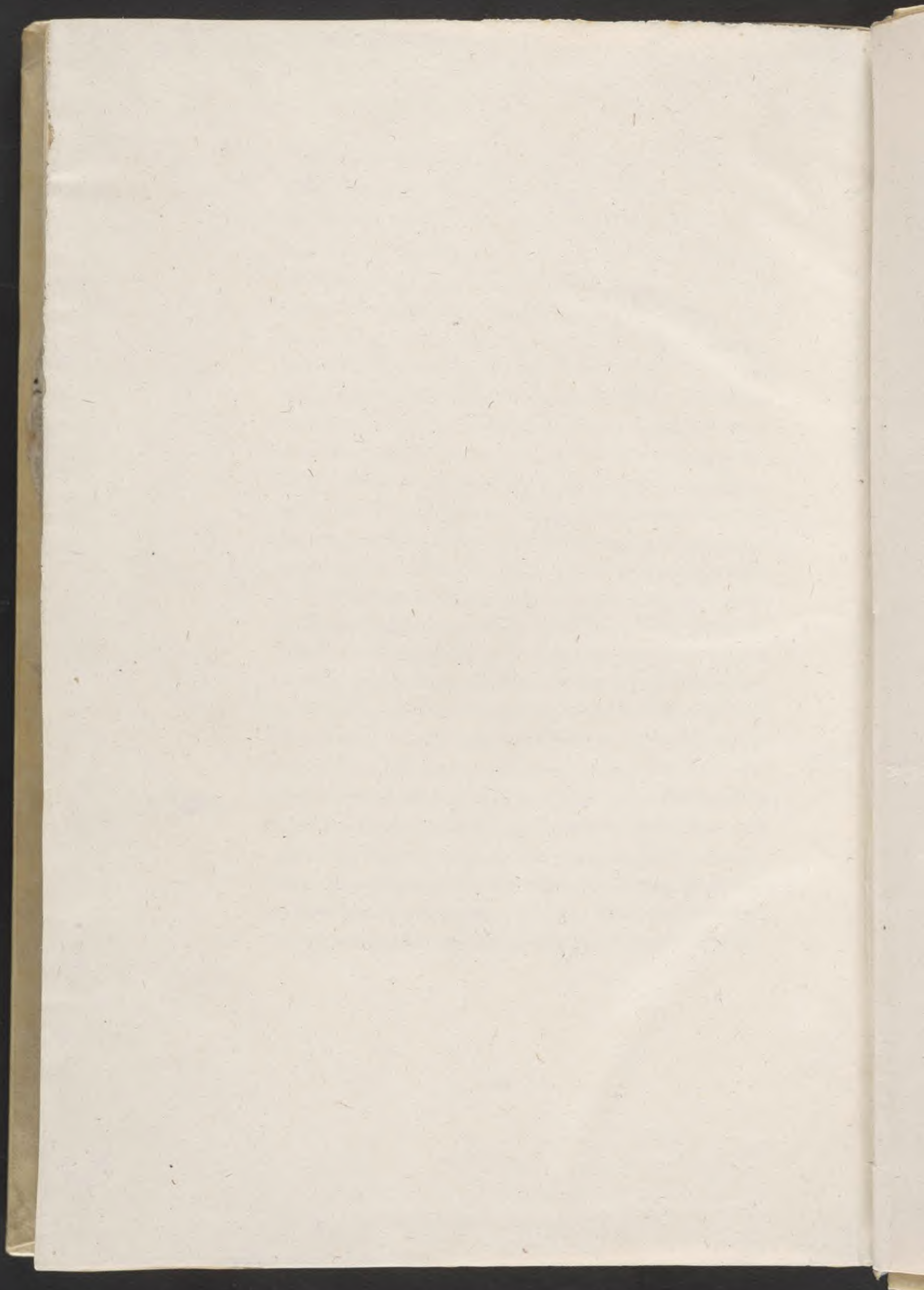

michi illum scripsit alium quoque rescribet absque ullo pro-
prios barbarorum sumptu. Tu enim ipse inuitamenta iocandi
de nomine tuo prebui. Sed utinam tam barbari essent
qui italiam inuasert quod tu es. historiam belli italici ad-
uersus gothos gaudeo tibi placuisse. Sic enim significabat
littere tue ad uenerum scripte. Et est profecto non iname-
num. hec noua & incognita prius nostris hominibus co-
gnouisse. Quis enim putasset totam a tariis uero exor-
tum. Quis tantos eiusdem regis progressus & non nullos
cum humanitate maxima. Obsidiones uero urbis rome ab
uitigide primum mox a tota pactas tantosque populi ro-
mani labores Mediolanumque euersum & neapolim bis ca-
ptam. bellumque nauale non longe ab anconis portu. & tan-
tas reuelationes per italiam reque maximas quis non auide-
legat. Verumtamen est quod petere abste in animo ha-
oui. Vides enim mortem tonle in hoc libro deficere. quod
accidit uiti. greci comentari in ea parte deleti. Scripsit
enim hanc historiam ut te non ignorare puto pretopius ce-
sariensis grecus scriptor sed admodum ineptus & eloquen-
tie hostis ut apparet maxime in contionibus suis. Quanquam
timididem imitari uult. Sed tantum abest ab illius ma-
iestate quantum thesites forma atque uirtute distat ab achille.
Solum id habet boni quod bello interfuit & ob id uera refert.
Ab hoc ego scriptore sumpsi non ut interpres sed ita ut no-
titiam reque ab illo susceptam meo arbitratu disponerem
meisque uerbis non illius referrem. Quid est ergo. Velim
mi barbare apud uos perquiri facias an uolumen aliquod
huius precopi repiatur & uideas an illa pars insit qua

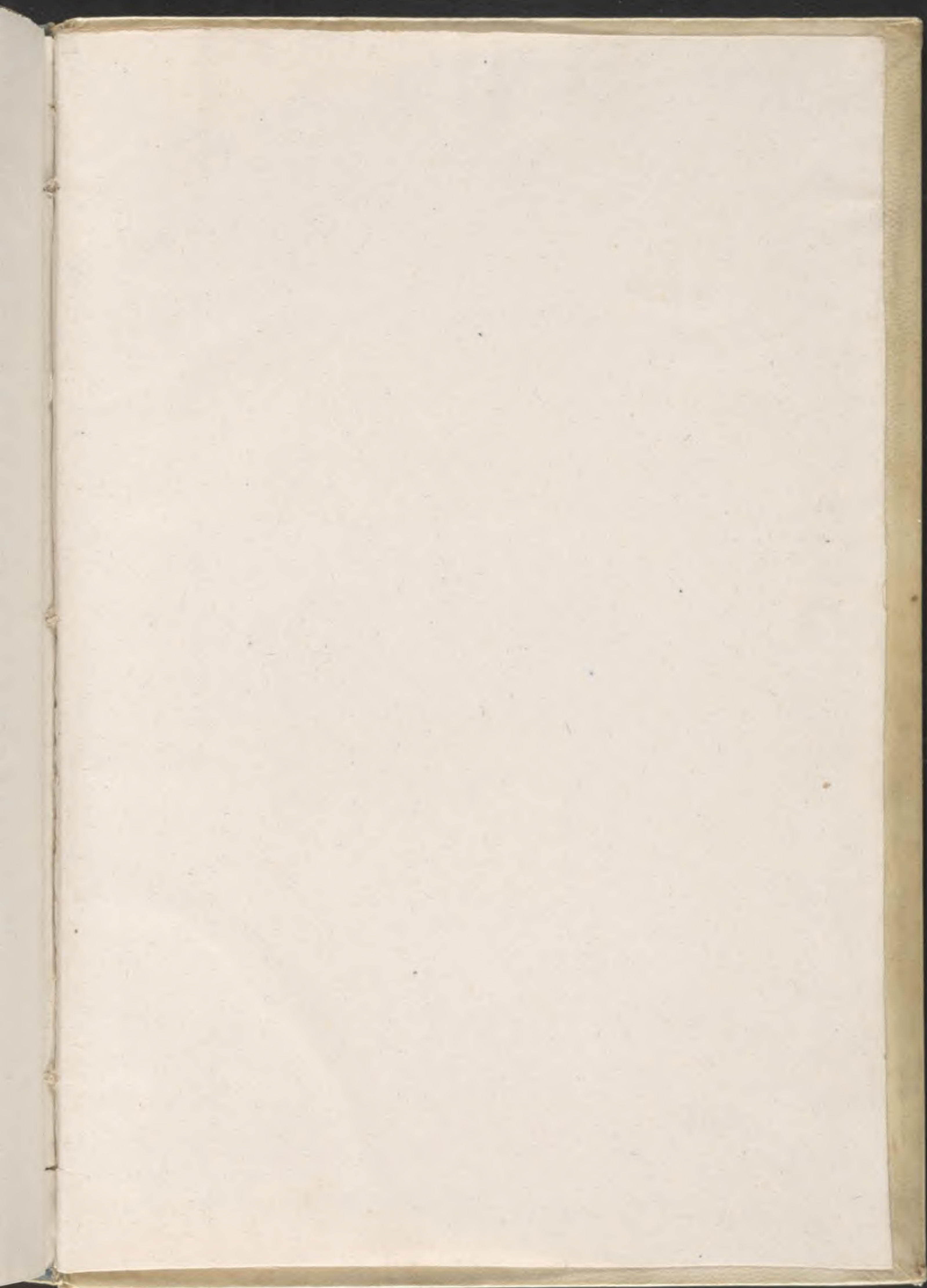

om-
ndi
ent
ad
abat
ame-
co-
xor
los
ab
li ro-
ca
tan
ide
ha
od
fir
s ce
en
ng
ma
le.
rit.
no
m
elim
od
aa

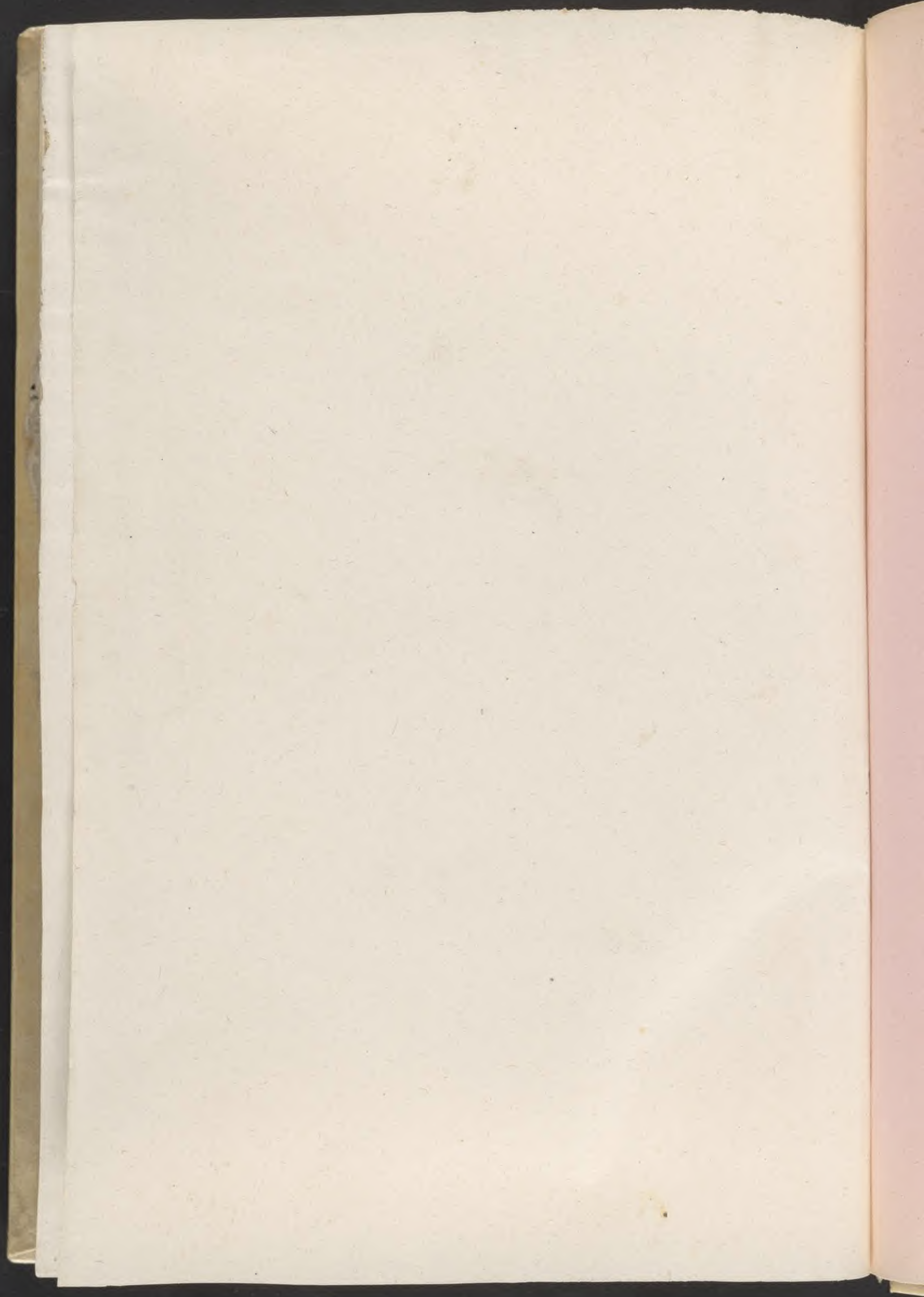

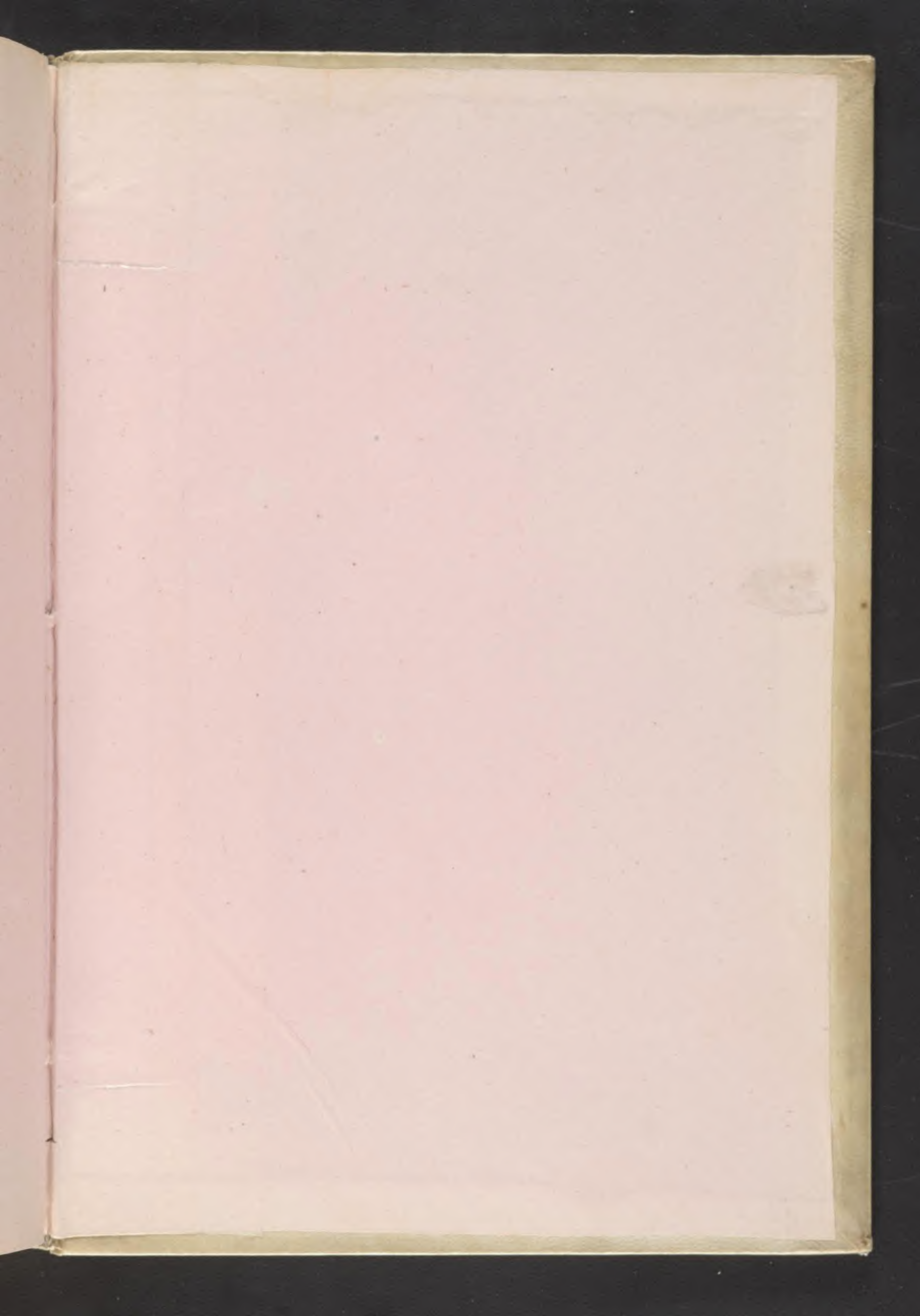

#11630

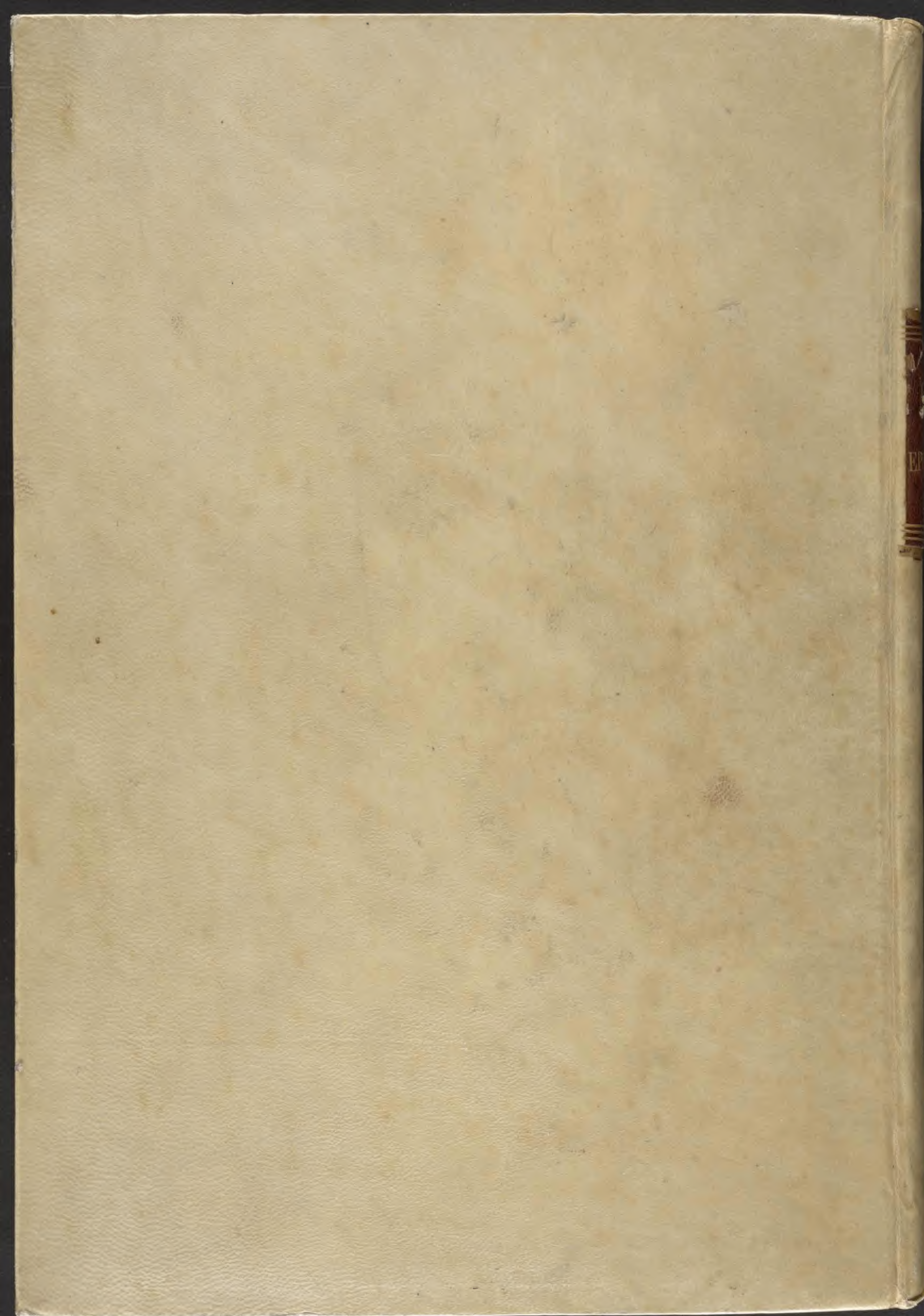

GORDAN MS 74

ARETINI

EPISTOLARI

